

**TEK PARTİ DÖNEMİ'NDE AFYONKARAHİSAR ÜZERİNE BİR
İNCELEME (1923-1946)**

Muhteber KAYA

Yüksek Lisan Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

Temmuz, 2022

Afyonkarahisar

T.C
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEK PARTİ DÖNEMİ'NDE AFYONKARAHİSAR
ÜZERİNE BİR İNCELEME (1923-1946)

Hazırlayan

Muhteber KAYA

Danışman:

Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

AFYONKARAHİSAR 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi Olarak Sunduğum “**Tek Parti Dönemi’nde Afyonkarahisar Üzerine Bir İnceleme (1923-1946)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/06/2022

İmza

Muhteber KAYA

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Muhteber KAYA
	Numarası	200635117
	Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Tek Parti Dönemi'nde Afyonkarahisar Üzerine Bir İnceleme	
Tez Savunma Sınav Tarihi	23.06.2022	
Tez Savunma Sınav Saati	13.30	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

TEK PARTİ DÖNEMİN'DE AFYONKARAHİSAR ÜZERİNE BİR İNCELEME (1923-1946)

Muhteber KAYA

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
CUMHURİYET ANABİLİM DALI**

Haziran, 2022

Danışman: Prof. Dr. Ahmet Altıntaş

Çalışmamız 1923-1946 yılları arasında olup Tek Parti Dönemi sürecinde Afyonkarahisar'ın idari, sosyokültürel, ekonomik, eğitim- öğretim, sağlık, imar ve günlük yaşantısını kapsamaktadır.

En eski çağlardan itibaren varlığını sürdüren Afyonkarahisar farklı medeniyetlerin ve devletlerin tarihlerine, yaşam tarzlarına, savaşlarına, anlaşmalarına şahitlik etmiştir. Afyonkarahisar hemen hemen bünyesinde her dönemden kalma eserler bulundurmış, doğal güzelliklere sahip bir şehir olmuştur. Afyonkarahisar aynı zamanda konumundan ötürü de önemli bir yere sahip olmuştur. Geçiş güzergâhında olan Afyonkarahisar, özellikle savaş dönemlerinde orduların uğrak yeri olmuş, çoğu zaman işgal edilmiştir. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Afyonkarahisar'da Türkiye'nin diğer illeri gibi her açıdan bir gelişim göstermeye çalışmıştır. Özellikle yerleşim açısından yeni bir boyut kazanmış, kale dibinden şehrin ortasına doğru kaymıştır. Çalışan dönemde şehir hem görüntü açısından hem yaşam açısından ilerleme kaydetmiştir.

Bu çalışmada öncelikle Milli Mücadele sonrasında Afyonkarahisar ilinin dönemine yer verilecek ve bilhassa çalışmamızın konusu olan Tek Parti Dönemi her açıdan detaylı olarak değerlendirilecektir. Bu konu ele alınırken en başta Arşiv Belgeleri, Taşpınar Dergisi, CHP Parti Müfettişlikleri, Vilayet Raporları, Afyonkarahisar Ansiklopedisi, Vilayet Salnamelerine ve dönemin önde gelen Haber, İkaz, Zafer gazetelerine göre incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, Tek Parti Dönemi, Bayındırlık, Kültürel ve Sosyal Yaşam.

ABSTRACT

AN EVALUATION ON AFYONKARAHİSAR DURING THE SINGLE PARTY PERIOD (1923-1946)

Muhteber KAYA

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY
REPUBLIC SCIENCE

Jane, 2022

Advisor: Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

Our study covers the years and covers the administrative, socio-cultural, economic, education, health, public works and daily life of Afyonkarahisar during the Single Party Period. Afyonkarahisar, which has existed since the oldest ages, has witnessed the histories, lifestyles, wars and agreements of different civilizations and states. Afyonkarahisar has become a city with natural beauties, which has artifacts from almost every period. Afyonkarahisar also has an important place in terms of its location. Afyonkarahisar, which is on the transition route, has been a frequent destination for armies, especially during war periods, and has been occupied most of the time. After the proclamation of the Republic, Afyonkarahisar, like other provinces of Turkey, tried to develop in every aspect. Especially in terms of settlement, it gained a new dimension and shifted from the side of the castle to the middle of the city. During the working period, the city made progress both in terms of appearance and life. In this study, first of all, the period of Afyonkarahisar province after the National Struggle will be included and especially the Single Party Period, which is the subject of our study, will be evaluated in detail from every aspect. While dealing with this subject, Archival Documents, Taşpınar Magazine, CHP Party Inspectors, Provincial Reports, Afyonkarahisar Encyclopedia, Provincial Yearbooks and the leading News, Warning and Zafer newspapers of the period will be examined.

Keywords: Afyonkarahisar, Single Party Period, Public Works, Cultural and Social Life.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada 1923-1946 yılları arasında kapsayan Tek Parti Dönemi'nde Afyonkarahisar'ın tarihini, sosyal, kültürel, iktisadi, sağlık ve diğer yaşantısı araştırılmış ve gelişimi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde; 1923-1946 yılları arasında Afyonkarahisar'ın idari durumu, yerleşimi, nüfusu, valiliğin – belediyenin faaliyetleri ve siyasi durumu ele alınmıştır. İkinci bölümde 1923-1946 yılları arasında Afyonkarahisar'ın eğitim, sağlık, ekonomi, hayır kurum ve kuruluşları, milli bayramlar çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise 1923-1946 yılları arasında Afyonkarahisar'ın imar ve bayındırlık işlerinden, çalışmalarından bahsedilmiştir. Çalışmanın bugüne kadar yapılan çalışmalardan farkı ilk kez Belediye ve Adliye arşivlerinden yararlanılacak olmasıdır.

Kendimi bildiğim ilk andan bugüne kadar yapmış olduğum her şeyde yanımda olan, tez çalışmamı hazırlarken bana sabırla yaklaşan, beni her konuda destekleyen ve bana motive kaynağı olan başta annem, babam ve kardeşlerim olmak üzere çalışmam için gerekli yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma sevgilerimle teşekkür ediyorum.

Bu araştırma ve çalışma süresi boyunca planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde her adımda her aşamada beni yönlendiren, değerli bilgilerinden mahrum bırakmayan, her türlü desteği sağlayan, çalışmamı şekillendiren hayatıma yeni bir ufuk açan çok kıymetli saygıdeğer Prof. Dr. Ahmet Altıntaş hocama ve diğer hocalarıma saygılarımla teşekkür ediyorum.

Muhteber KAYA

2022, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	ii
ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
İ. Afyonkarahisar İlinin Adı.....	1
ii. Afyonkarahisar İlinin Tarihi.....	2
iii. Hititler, Frigler, Persler Döneminde Afyonkarahisar	3
iv. Romalılar Döneminde Afyonkarahisar	4
v. Bizans Döneminde Afyonkarahisar	7
vi. Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Döneminde Afyonkarahisar	10
vii. Germiyanogulları Döneminde Afyonkarahisar	12
viii. Osmanlı Devleti Döneminde Afyonkarahisar	13
ix. Milli Mücadele Döneminde Afyonkarahisar	17
x. Büyük Taarruz ve Afyonkarahisar'ın Kurtuluşu	22
xi. Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar	26

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1946 YILLARI ARASINDA AFYONKARAHİSAR'IN İDARİ DURUMU

1. İDARİ DURUM	27
1.1. YERLEŞİM	27
1.1.1. Afyonkarahisar	27
1.1.2. Bolvadin İlçesi	31
1.1.3. Dinar İlçesi	33
1.1.4. Emirdağ	34
1.1.5. Sandıklı İlçesi	35
1.2. NÜFUS	36
1.3. YÖNETİCİLER.....	39
1.3.1. Valiler ve Faaliyetleri	39
1.3.3. Belediye Başkanları ve Faaliyetleri	45

1.3.3.1. Belediye'nin Faaliyetleri	47
1.3.5. CHP'nin (Cumhuriyet Halk Partisi) Faaliyetleri	62
1.3.5.1. Seçimler	62
1.3.5.2. Belediye Seçimleri.....	65
1.3.5.3. Kongreler	68
1.3.5.4. İdari Çalışmaları	72
1.3.5.5. CHP Müfettişlerinin Denetimleri	73
1.3.6. Afyonkarahisar'ın Çok Partili Hayata Geçiş Süreci.....	74
1.3.6.1. Demokrat Parti'nin Afyonkarahisar'daki Faaliyetleri.....	75

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1946 YILLARI ARASINDA AFYONKARAHİSAR'DA İMAR VE BAYINDIRLIK İŞLERİ

1. İMAR İŞLERİ	77
1.1. İNŞA EDİLEN VEYA YENİLENEN YAPILAR	80
1.1.1. Utku Anıtı (Zafer Anıtı).....	80
1.1.2. Hükümet Konağı:	82
1.1.3. Cezaevi.....	84
1.1.4. Yukarı Pazar Karakolu	86
1.1.5. Memleket Hastanesi (Gureba Hastanesi):.....	86
1.1.6. Türk Ocağı Binası.....	87
1.1.7. Elektrik Santrali Binası	88
1.1.8. Ziraat Bankası Binası.....	88
1.1.9. Koç Yurdu “Çocuk Esirgeme Kurumu”	89
1.1.10. Eski Adliye Binası.....	89
1.1.11. Hava Meydanı Kulesi	90
1.1.12. Vali Konağı.....	90
1.1.13. Gar Binaları:	91
1.1.14. Haberleşme ve Ulaşım Araçları.....	91
1.1.14.1. Posta ve Telgraf.....	91
1.1.14.2. Telefon.....	91
1.1.14.3. Postane Binası	92
1.1.15. Müzeler:.....	92
1.1.15.1. Afyonkarahisar Müzesi.....	92
1.1.15.2. Zafer Müzesi.....	92
2. BAYINDIRLIK İŞLERİ	93
2.1. ELEKTRİK İŞLERİ	93

2.2. SU İŞLERİ.....	98
2.3. ULAŞIM.....	100
2.3.1. Karayolları.....	100
2.3.2. Demiryolları	106
2.3.3. Hava Yolları	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1923-1946 YILLARI ARASINDA AFYONKARAHİSAR'IN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞANTISI

1. EĞİTİM	111
1.1. 1923-1938 YILLARI ARASINDA EĞİTİM	111
1.1.1. Eğitime Katkı Sağlayan Kurumlar	116
1.1.1.1. Türk Ocağı.....	116
1.1.1.2. Millet Mektepleri.....	117
1.2. 1938-1946 YILLARI ARASINDA EĞİTİM	118
2. SAĞLIK İŞLERİ	120
3. İKTİSADİ (EKONOMİ) İŞLERİ	125
3.1. TARIM FAALİYETLERİ.....	125
3.1.1. Ziraat Faaliyetleri	126
3.1.2. İhraç Edilen Ürünler	129
3.1.3. Köy Sandığı	132
3.1.4. İl Numune Fidanlığı	133
3.1.5. Jeopolitik Konumu	140
3.2. HAYVANCILIK	141
3.3.KAPLICALAR, HAMAMLAR VE MADEN SULARI.....	142
3.3.1. Kaplıcalar	142
3.3.1.1. Gazlıgöz Kaplıcası.....	142
3.3.1.2. Gecek Kaplıcası.....	143
3.3.1.3. Ömer Kaplıcası.....	143
3.3.1.4. Heybeli Hamamı.....	143
3.3.1.5. Hüdai Hamamı.....	144
3.3.1.6. Kaya Hamamı	144
3.3.1.7. Uyuz Hamamı.....	145
3.3.1.8. Kızık Ilıcası	145
3.3.1.9. Bengüldek Hamamı:	145
3.3.1.10. Ilıca Hamamı (Mehmet Ağa).....	145
3.3.2. Maden Suları	145

3.3.2.1. Kızılay	145
3.3.2.2. Avşar Madensuyu	146
3.4. SANAYİ VE TİCARETHANELER	147
3.4.1. Ticaret ve Zahire Borsası.....	147
3.4.2. Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası	147
3.4.3. Ticaret ve Ticarethaneler.....	149
3.4.3.1. Hal Binası	149
3.4.4. Kooperatifler.....	151
3.4.5. Mermerler	153
3.4.6. Şirketler	153
3.5. BANKALAR.....	153
3.5.1. Osmanlı Bankası.....	154
3.5.2. Terakki Servet Bankası.....	154
3.5.3. Ziraat Bankası:	154
3.5.4. Akşehir Bankası.....	155
3.5.5. İş Bankası	155
3.5.6. Sümerbank	155
4.SOSYAL KURULUŞ VE CEMİYETLER.....	156
4.1. SOSYAL KURULUŞLAR.....	156
4.1.1. Afyonkarahisar Halkevi.....	156
4.2. CEMİYETLER.....	181
4.2.1. Kızılay (Hilal-i Ahmer Cemiyeti):.....	181
4.2.2. Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-yi Eftal Cemiyeti):.....	184
4.2.3. Fukaraya Yardım Cemiyeti:	186
4.2.4. Yardımseverler Cemiyeti	188
4.2.5. Hastane Yardım Cemiyeti.....	190
4.2.6. Türk Hava Kurumu (Tayyare Cemiyeti)	190
5. TEK PARTİLİ DÖNEMDE MİLLİ BAYRAM KUTLAMALARI	191
5.1. ULUSAL EGEMENLİK VE ÇOCUK BAYRAMI KUTLAMALARI	191
5.2. 19 MAYIS GENÇLİK VE SPOR BAYRAMI KUTLAMALARI	194
5.3. AFYONKARAHİSAR'IN KURTULUŞ BAYRAMI KUTLAMALARI.....	196
5.4. 30 AĞUSTOS ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI.....	200
5.5. CUMHURİYET BAYRAMI KUTLAMALARI	211
6. CHP GENEL BAŞKANLARININ AFYONKARAHİSAR'I ZİYARETLERİ.....	215
6.1.MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN AFYONKARAHİSAR'I ZİYARETLERİ215	
6.2. İSMET İNÖNÜ'NÜN AFYONKARAHİSAR ZİYARETLERİ	216
SONUÇ	218

KAYNAKÇA.....	227
EKLER.....	242

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Afyonkarahisar ve İlçelerinin 1938 Yılında Yüz Ölçümleri.....	31
Tablo 2: Afyonkarahisar'ın İlçe, Nahiye ve Köy Sayıları.....	31
Tablo 3: 1935 Nüfus Sayımı	39
Tablo 4: 1940 Nüfus Sayımı	39
Tablo 5: 1945 Nüfus Sayımı	39
Tablo 6: Valiliğin 1925-1946 yılları Arasında Gelir Giderleri.....	45
Tablo 7: Belediyenin Gelir Giderleri.....	60
Tablo 8: Belediyenin Gelir Dağılımı.....	60
Tablo 9: Belediyenin Gider Dağılımı.....	61
Tablo 10: Belediyenin Bütçesi.....	61
Tablo 11: 1942 Yılı Belediye Memur ve Maaşları.....	61
Tablo 12: İmar Edilen Yapılar.....	80
Tablo 13: 1923 Yılındaki Yol Durumu.....	102
Tablo 14: 1930 Yılındaki Yol Durumu.....	102
Tablo 15: 1937 Yılındaki Yol Durumu.....	103
Tablo 16: 1939-1946 Yılları Arasında Yolların Durumu.....	105
Tablo 17: Yapılan ve Tamir Edilen Yollar ile Köprüler.....	106
Tablo 18: Afyonkarahisar'ın Diğer İllere Demir Yolu Mesafesi.....	107
Tablo 19: 1923-1938 Yılları Arasında Açılan Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı.....	115
Tablo 20: 1938- 1946 Yılları Arasında Açılan Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı.....	120
Tablo 21: 1933 – 1944 Yıllarında Afyonkarahisar'da Faaliyet Gösteren Eczaneler.....	124
Tablo 22: Memleket Hastanesi Kayıtları.....	124
Tablo 23: 1927 Yılındaki İşyerleri ve Çalışanların Sayısı.....	148
Tablo 24: 1935- 1937 Tarım ve Kredi Kooperatifleri.....	151
Tablo 25: Terakki Servet Bankası Mevduat ve Kar Hesabı.....	154

SİMLER VE KISALTMALAR DİZİNİ

%: Yüzde

Age: Adı Geçen Eser

agm: Adı Geçen Makale

agt: Adı Geçen Tez

ABMZ: Afyon Belediyesi Meclis Zabıtları

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BĞİM: Başbakanlık Genel İstatistik Müdürlüğü

BUİM: Başbakanlık Umumi İstatistik Müdürlüğü

C: Cilt

DİE: Devlet İşleri Enstitüsü

M.Ö: Milattan Önce

M.S: Milattan Sonra

Nr: Numara

s: Sayfa

ss: Sayfa Sayısı

GİRİŞ

İ. Afyonkarahisar İlinin Adı

Afyonkarahisar'ın eski adı Karahisar-ı Sâhib olup Karahisar adı şehrin ortasında yükselen kayalığın renginden ve üstünde bulunan hisardan gelmiştir. Sâhib adı ise Anadolu Selçuklularının son devirlerinde yaşayan ve Moğol istilâsı sırasında buraya sığınan Sâhib Ata Fahreddin Ali Bey'in adıyla ilgili olmuştur. Bazı Osmanlı kaynaklarında şehre Sâhib'in Karahisarı denildiği gibi C. Zeno da buradan Saibcarascar şeklinde bahsetmiştir. Daha sonraları kullanılan Afyon adı ise bu bölgede geniş ölçüde yapılan haşhaş ekimine dayanmıştır. Seyyah Tavernier şehrin ismini Aphiom Carassar, diğer bazı Avrupalı seyyahlar ise Afium şeklinde zikretmişlerdir¹.

Afyonkarahisar'ın adını aldığı afyon bitkisinin özelliklerine ve önemine bakıldığında; “Afyon”, Afyonkarahisar'ın adını aldığı haşhaş bitkisi ve bu bitkinin özsuyu olarak bilinmiştir. Haşhaş kozalaklarının (kapsül) çizilmesiyle açılan yarıklardan sızan süt rengindeki özsuyun hava temasıyla katılmış biçimine afyon denilmiştir. Afyon bitkisi içindeki morfin nedeniyle uyuşturucu özelliği de taşımıştır. M. Ö. 3000 tarihinden itibaren bilinen bu bitkiye Sümerler “*neşe çiçeği*” adını vermişlerdir². Haşhaş bitkisinin Latince ismi Opium, Yunancada ise Opion olarak geçmiştir. Haşhaş bitkisi Hititler döneminden itibaren ekilmiştir. Üzerinde Haşhaş bitkisinin baskısı bulunan Synnada (Şuhut) yerleşimine ait para ise M.Ö II. yüzyıldan itibaren bölgede haşhaş tarımının yapıldığını göstermiştir. Bunun yanı sıra “Afion” adlı kadına ait Roma Döneminden kalma bir mezar taşı “Afyon” kelimesinin o dönemlerden beri kullanıldığının göstergesi olmuştur. Latince öz su anlamına gelen opium, zamanla yazılış ve söylenişte değişikliğe uğrayarak ofium, afium, afion ve afyon olmuştur³.

Bugünkü Afyonkarahisar'ın bulunduğu mevkideki ilk yerleşim, Hitit İmparatoru II. Murşil tarafından Arzava seferi sırasında inşa edilen Hapanova Kalesi eteklerinde kurulan köydür. Bu köyün ilk adı yüksek tepe anlamına gelen Akron kelimesine izafetle Akranium'dur. Bizans döneminde kalesi sayesinde önem kazanan Akronium, Akreinos adıyla anılmaya başlanmıştır.

¹ Feridun Emecen, “Afyonkarahisar”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 443.

² Ahmet Semih Tulay, *Afyonkarahisar Kültür Sözlüğü*, 2. Baskı, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2021, s. 25.

³ İbrahim Yüksel, “ Şehrin Adı (Afyon Değil, Afyonkarahisar)”, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyonkarahisar Valiliği, Afyon 2004, s. 45, ss. 45-48.

Akreinos havalisinin Türkler tarafından fethiyle beraber buraya, ilk önce tehlikeli zamanlarda devlet hazinesinin kalede saklanmasından dolayı, Devlet Karahisarı anlamına gelen “*Karahisar’ı Devle*” denilmiştir. Civarda çok fazla Afyon yetişmesinden dolayı diğer Karahisarlılardan ayırmak maksadıyla 18. yüzyıl başından itibaren şehir için zaman zaman Afyonkarahisar isminin de kullanıldığı görülmüştür. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile beraber şehir Afyonkarahisar olarak anılmaya başlanmıştır⁴.

ii. Afyonkarahisar İlinin Tarihi

İnsanoğlunun en eski çağlardan beri doğaya ve doğaya bağlı koşullara göre yaşaması, onun çok çeşitli uygarlıklar oluşturmasına neden olmuştur. Bu nedenle özellikle Anadolu’da yaşayan insanlar Anadolu’nun coğrafi yapısı nedeniyle çok çeşitli uygarlıklar yaratmışlardır⁵.

Afyonkarahisar, binlerce yıldır kendi içinde yerel özelliklerini doğu-batı hatta kuzey- güney arasında bir köprü- geçit özelliğini korumuş ve geçiş bölgesi olarak varlığını sürdürmüştür. Eski Tunç Çağından itibaren her dönemde Afyonkarahisar, Anadolu genelinde görünen özellikler içinde, yerel kültürel özellikler geliştirmiştir. Hitit döneminde yerel kaplar, Frig döneminde ana tanrıça Kibele için kaya tapınakları, Roma döneminde yerel heykelcilik hemen sayabileceğimiz birkaç özellik olmuştur. Bu dönem ve daha sonra ki dönem de görülen bu özellikler ise Anadolu içinde bir köprü, bir geçiş, bir tampon bölge olma özelliğini göstermiştir. Bu özellikleri, Afyonkarahisar’ı günümüze kadar aynı biçimde yaşatmış ve kavşak bir il konumuna getirmiştir⁶.

Bu nedendir ki Anadolu’nun bütünlüğünü ele geçirmek veya korumak için yapılan büyük savaşlardan olan İpsos (M.Ö 301), Miryakefelon (1176), Büyük Taarruz (1922) savaşları Afyonkarahisar topraklarında olmuştur. Geçiş kavşak bölgesi olması nedeniyle Hititler, Arzava seferine giderken Afyonkarahisar’dan geçmişlerdir. Frigler sonunda Afyonkarahisar’a gelip yerleşmişlerdir. Persler Apameia’yı merkez edinmişler, Roma ticari yolları Afyonkarahisar’da bulmuş, Bizanslar Amerioum’u Anadolu askeri üssü yapmışlardır. Araplar ve Türkler Anadolu’nun alınmasının, Afyonkarahisar’ın alınmasıyla mümkün olacağını düşünerek Afyonkarahisar’a saldırmışlar ve burayı Türkler kendileri için yurt edinmişlerdir. Haçlı seferlerine buradan geçmek isterken

⁴ Muzaffer Uyan, *Anılarda Afyonkarahisar*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2000, s. 10.

⁵ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, İstanbul, 2017, s. 40.

⁶ Ahmet İlaslı, “İlk Yerleşiminden Roma Dönemine Kadar Afyonkarahisar”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Cilt. 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2001, s. 83.

Selçuklular üs olarak kullanmışlardır. Osmanlı Devleti Anadolu'nun Osmanlı toplumundan için Karamanoğullarına Afyonkarahisar üzerinden saldırmışlardır. Anadolu'ya egemen olmak isteyen Yunanlılar, burada üstlenmişler⁷.

Afyonkarahisar şehrinin Türkler tarafından fethine kadar bölgeye hâkim olan medeniyetler sırasıyla Hititler, Frigler, Persler, Romalılar ve Bizanslılar şeklinde olmuştur. Malazgirt zaferinden sonra ise Anadolu'da Türk fetihleri gerçekleştirilmiştir⁸.

iii. Hititler, Frigler, Persler Döneminde Afyonkarahisar

M.Ö. 3000-2000 yılları arasını kapsayan Eski Tunç Döneminden itibaren Afyonkarahisar ili ve çevresinden yoğun bir yerleşim söz konusu olmuştur. Kusura Höyük, Karacaahmet Höyük, Burhaniye Kaklık yüz yerleşim ve mezarlığı Kovalı Höyük bunun en önemli görünen kanıtlarından olmuştur⁹.

M.Ö. 1700-1500 yılları arasında Anadolu Hitit Krallığı ile yönetilmiştir. M. Ö. 1500-1200 yıllarını kapsamakta olan dönemde Hitit İmparatorluğu Anadolu'ya tamamen egemenliği altına almış ve Mısır ile Asur ile birlikte dünyanın en büyük üç devletinden biri haline gelmiş, M.Ö 1200 yılında ise parçalanmıştır. Hitit imparatorluğu döneminde (M.Ö. 1700-1500) çevredeki diğer büyük devletler gibi Arzava'da Hititlere zaman zaman başkaldırmıştır. Bunun üzerine II. Murşili Arzava'ya büyük bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında Afyonkarahisar önem kazanmıştır¹⁰.

Hitit İmparatorluğunun yıkılması ile M.Ö 8. yüzyıldan itibaren Frigler siyasi varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. M. Ö. 750 yılında üstünlük kurarak Kral Midas döneminde güçlü bir devlet olmuştur Anadolu'ya dışarıdan gelmiş olmalarına rağmen asimile olmayarak kendilerine has yeni bir Anadolu kültürü inşa etmişlerdir. Frigler ve Midas Afyonkarahisar'da da önemli bir konum elde ederek bölgeye dini, mistik, mitolojik, alanlarda önde gelen eserler kazandırmışlardır. Frigler kült ve mezar anıtları biçiminde büyük boy ve kaya blokları üzerinde işlenmiş Ana Tanrıça Kibele kültüne ait tapınak cepheler, aslan kabartmalarını kendilerinden geriye bırakmışlardır. Afyonkarahisar'ın İhsaniye ilçesinde birbirinden kıymetli ve alanında tek olanları da rastlanılmıştır. Afyonkarahisar- Eskişehir- Kütahya arasında kalan bölge 7. ve 6.

⁷ İlaslı, *a.g.m.* 2001, s. 83.

⁸ Uyan, *a.g.m.*, s.11.

⁹ Ahmet Altıntaş, "Afyonkarahisar Tarihi", *Afyonkarahisar Sanat ve Müzik Ansiklopedisi, Kültür Envanteri*, C. 1, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar 2019.

¹⁰ Ahmet İlaslı, "İlk Yerleşiminden Türk Egemenliğine Kadar Afyon", *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon 2004, s. 54.

yüzyıllarda önemli bir hale gelmiştir¹¹. Afyonkarahisar’da yer alan Frig taşınmaz eserlerine baktığımızda; Gökbağçe köyün civarında yer alan Bahsayış Anıtını, Kömüş Vadisinin güneybatısında yer alan Maltaş Anıtını, İhsaniye İlçesinin Hayranveli köyünde yer alan Aslantaş Anıtını, Göynüş civarında Yılantaş Anıtını, Döğer-Leğen yolu üzerinde Kapı Kaya I Anıtını, Döğer’den Bayramaliler köyüne giden yol üzerinde yer alan Kapı Kaya II Anıtını ve yine Döğer’in doğusunda yer alan Aslankaya Anıtı görülmüştür¹².

M.Ö. 6. yüzyıl ortalarından itibaren bir dünya devleti konumuna yükselen Persler Afyonkarahisar’da siyasi üstünlüğü ele geçirmiştir. Bu dönemde Ege denizi ile bağlantıyı sürekli elinde tutabilmek için Geleneia Dinar’ı (Apemia) eyalet merkezi konumuna getirmiştir. Lidya’nın merkezi olan Sardes’ten Pers merkezi olan Sus’ a kadar adına “Kral Yolu” denilen bir yol inşa etmişlerdir. Yol Dinar’dan geçmekte olup aynı zamanda ticaret açısından da önemli bir nitelik kazanmıştır. Bölgede döneme ait bol miktarda gümüş Dara (Darius Sikkesi) bulunmuştur. Perslerin bölgede ki egemenliği yaklaşık iki yüz yıl devam etmiştir. Büyük İskender’in M. Ö. 333 yılında ki Assos Zaferi ile Pers hâkimiyeti son bulmuştur¹³.

iv. Romalılar Döneminde Afyonkarahisar

Perslerin güç kaybetmesiyle beraber bölgede Makedonyalı Büyük İskender’le yeni bir dönem başlamıştır¹⁴. Roma döneminde Afyonkarahisar, şimdiki şehrin bulunduğu yerde yüksek bir kalenin yanında bulunan küçük bir köy halinde varlığını sürdürmüştür¹⁵.

Bu dönemde Afyonkarahisar’da yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasi olarak Helen egemenliğini kabul etmekle beraber kentler farklı yönetim metotlarıyla idare edilmeye başlanmıştır. Bu modeller içinde özerk, yarı özerk yönetim usulleri yer almıştır. Bu dönemde Dinar ve Şuhut (Synnada) kentleri daha ön planda olmuştur. Afyonkarahisar’ın güneyinde Dinar, kuzeyinde ise Şuhut merkez olmuş Türklerin Anadolu’ya gelişlerine kadar bu yapı önemli ölçüde devam etmiştir. Bu dönemde yeni kentler kurulmuş Frigya’nın ulaşımdaki üstünlüğü, mermer, termal sular

¹¹ Altıntaş, a.g.m., s. 18.

¹² Ümit Emrah Kurt, “Çağlar Boyu Afyonkarahisar (Tarih Öncesinden Frig Hakimiyetinin Sonuna Kadar)”, *Afyonkarahisar Kent Müzesi Araştırmaları*, C. 1, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2018, s. 16-18.

¹³ İlaşlı, a.g.m., 2004, s. 58.

¹⁴ Altıntaş, a.g.m. 19.

¹⁵ Cihad Cihan, “Afyonkarahisar’da Türk Hâkimiyeti (Selçuklu ve Beylikler Dönemi)”, *Afyonkarahisar Kent Müzesi Araştırmaları* C. 1, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2018, s. 25.

ortaya çıkarılarak önemi belirgin hale getirilmiştir. Yeni yerleşim yerlerinde geleneksel yapı malzemeleri taş, tuğla, ahşap yanında mermer kullanımına da ağırlık verilmiştir. İscehisar'daki (Dokimeion) mermer cevherinin çıkarılması için Makedonya'dan bir sülale gelerek İscehisar'ı kurmuştur. İscehisar mermeri Synnada mermeri adıyla işlenmiş, yarı işlenmiş ve yarı işlenmemiş olarak imparatorluğun çeşitli yörelerine ihraç edilmiştir¹⁶.

Büyük İskender'in ölümüyle beraber generaller arasında hâkimiyet savaşları başlamıştır. Bunun sonucunda generaller M.Ö. 301 yılında İpsos'ta savaşmışlardır. M.Ö. 30 yıllarına değin bölge generaller arasında el değiştirmiş bu durumda beraberinde siyasi istikrarsızlığı getirmiştir¹⁷. M.Ö. 30 yıllarından itibaren Roma yönetimi altına giren Anadolu, M.S. 395 yılına kadar yaklaşık 400 yıl bu şekilde yönetilmiştir. Siyasi bir dengenin sağlandığı bu yönetimde, yeni kentler ve kasabalar kurulmuş, var olan kentlerde yeni imarlar yapılmıştır¹⁸. Bunun beraberinde büyük küçük kendi adına para basabilen on dokuz şehir ortaya çıkmıştır. Bunlardan Dinar, Şuhut, Emirdağ (Amorium, Hisarköy), İscehisar önde gelenler arasında yer almıştır. Siyasi istikrarın sağlandığı dönemde ekonomi gelişmiş ve yaşam şartları iyileşmiştir¹⁹.

Hristiyanlığın ortaya çıkışı ile beraber Afyonkarahisar yeni dinin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Hristiyanların önde gelen bazı isimleri Roma yönetimi baskısından kaçarak İncili yaymaya gayret göstermişlerdir. Bu şahıslardan bir olan Sen Pier Roma'ya giderek orada gizlice Hristiyanlığı yaymaya gayret göstermiştir. Aynı dönemde Sean Paul isimli bir Yahudi Hristiyan olmuş ve Anadolu'ya bu dini tebliğ etmek adına geçmiştir. Sean Paul Anadolu'nun muhtelif yerlerinde özellikle dağlık alanlarında çobanlara ve halka Hristiyanlığı yaymak için özenle çalışmıştır. Sen Paul bu sorumlulukla gezerken Yalvaç'a (Antiohia) ilçesine gelmiştir. Orada istediği gibi bir dönüş alamayınca Şuhut'a gelmiştir. Ancak burada da halk kendisini dikkate almamış, taş ve sopalarla kovalamıştır. Buradan da kaçmak zorunda kalan Sean Paul Afyonkarahisar'ın Bey Dağları (Kuzey Frigya) bölgesini dolaşarak kendisine pek çok yandaş bulmuştur. Daha sonra Afyonkarahisar'ın Sandıklı ovasına geçerek Beş Şehirde (Pentapolis) ve Koçhisar (Hiyerapolis) bölgelerini gezmiş ve ardından Efes'e giderek

¹⁶ Altıntaş, a.g.m., s. 19.

¹⁷ Altıntaş, a.g.m. 19.

¹⁸ Nusret Koca, Hakkı Yazıcı, "Afyonkarahisar İlindeki İdari Yerleşmelerin Toponimik Sınıflandırılması", *Türk Coğrafya Dergisi*, C.1, S. 56, 2014, s. 2.

¹⁹ Altıntaş, a.g.m., s. 19.

buraya yerleşmiştir. Bu sayede Hristiyanlık ilk kez Suriye dışında Dağlık Frigya ve Sandıklı ovasına gizlice sızdırılmıştır²⁰.

Afyonkarahisar'ın kuzeyinde Kuzey Frigya olarak adlandırılan dağlık bölgede Hristiyan din adamlarının bazıları, eski puta tapanların inanış ve gelenekleri ile Hristiyanlığın prensiplerini birbirine karıştırarak yeni bir mezhep meydana getirmişlerdir. Buna göre Rab-Meryem-İsa (Teslis İnancı) düşüncesini ortaya çıkarmışlardır. Bu anlayış bilhassa dağlık bölgelerde oldukça yayılmıştır. Bu mezhebi benimseyenlere daha sonra Montanist denilmiştir. Bu mezhep etkisini daha sonraki dönemlerde de önemli ölçüde sürdürmüş Katolik ve Ortadoks mezheplerinin doğuşuna etki eden unsurlar arasında yer almıştır. Bölgede Hristiyanlık Roma Krallarının baskılarına ve şiddet eylemlerine rağmen gizli gizli yayılmıştır²¹.

Roma İmparatoru I. Konstantin, Hristiyanlığı kabul edince Hristiyanlar üzerindeki devlet baskısı kalkmış, gizli Hristiyanlar inançlarını hür bir şekilde yaşamaya başlamışlardır. Hristiyanlığı yerleştirmek ve temel kurallarının nasıl uygulanacağını belirlemek için İznik (Nicaia) 325 yılında bir konsül toplantısı yapılmıştır. Söz konusu toplantıya Afyonkarahisar'dan Koçhisar'lı Fiaccus (Fiyakos), Okarpiyalı Eugenius (Ogenios) katılmıştır. I. Konstantin, Roma İmparatorluğunu 117 bölüme ayırmıştır. Buna göre Santral Frigya ikiye bölünmüş, Pentapolis bir başpiskoposluk olmuştur. Koçhisar il merkezi haline getirilmiştir. Emirdağ bölgesi Galatya Salotarıs adı ile Balahisar (Pessinüs)a bağlanmıştır. Dinar ili de küçültülmüş ve ilerleyen dönemde eski önemini yitirmeye başlamıştır²².

Frigya'nın dağlık bölgelerinde papazlar Hristiyanlığı eski puta tapanların inanç öğeleriyle harmanlayarak yeni bir mezhep kurmuşlardı. Bu mezhebin temel inanç kaideleri Rab- Meryem- İsa üçgeni üzerinde inşa edilmişti. Bu mezhebi öngörenler Montanist olarak adlandırılmışlar ve gerçek Hristiyanların hedefleri haline gelmişlerdi. Aynı şekilde devam eden Montanist mezhebi Ortadoks ve Katolik mezhebinin bazı öğretilerinden de etkilenmiştir. Böylece Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun bütün baskılarına rağmen gizli gizli bölgeye yayılmaya başlamıştır²³.

Afyonkarahisar bölgesinde ise gizli Hristiyanlık, Bey dağları ve Sandıklı Ovasında yayılmaya başlamıştır. Bu konuda büyük gayret sarf edenlerin hayat

²⁰ Süleyman Gönçer, Afyon İli Tarihi, C. 1, Şahıs Yayınları, İzmir,1971, s. 206-207

²¹ Gönçer, *a.g.e.*, s. 207; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 20.

²² Gönçer, *a.g.e.*, s. 207; 208, Altıntaş, *a.g.m.*, s.20

²³ Gönçer, *a.g.e.*, s.207; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 20

hikâyeleri “Azizelerin Hayatı” olarak efsaneleştirilmiştir. Bu bölgede vaazları ile halkı Hristiyanlığa davet eden en çok gayret sarf eden kişilerden biri hiç şüphesiz Aziz Sen Bartholomon olmuştur. Bartholomon, yöre yöre dolaşmış, özellikle Kumalar Dağında yerleşik Eti soyundan Lıkacnes’lerin Hristiyan olmasında büyük rol oynamıştır²⁴.

Roma İmparatoru Theodosius, geniş Roma İmparatorluğu’nun topraklarının daha kolay ve etkin yönetilmesini sağlamak amacıyla ülkesini iki oğlu arasında paylaştırmıştır. Böylece Doğu Roma ve Batı Roma İmparatorlukları ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluğu’nun ikiye bölünmesinin ardından Afyonkarahisar’da bir süre Doğu Roma İmparatorluğu’nun hâkimiyeti altında varlığını devam ettirmiştir. M.S. 395 yılında Doğu Roma İmparatoru Theodosius ölünce oğlu Arkadius yerine geçmiştir. Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu olarak değişmiştir. Afyonkarahisar bölgesinde Bizans İmparatorluğu 683 yıl kadar devam ederek 1078 yılında sona ermiştir²⁵.

v. Bizans Döneminde Afyonkarahisar

330 yılında Büyük I. Konstantin’in İstanbul’un (Konstantinopolis) kuruluşunu kutlaması modern tarihçiler tarafından Bizans Çağı adı verilen bir dönemin başlangıcı olarak anılmıştır. Boğaz üzerinde bir Yeni Roma’nın doğuşu Afyonkarahisar bölgesinin ve özellikle Pers İmparatorluğu’nun doğu sınırına kadar uzanan başkentten Anadolu platosu ortasından geçen anayollar üzerinde olan Anadolu şehirleri için kesinlikle yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Emirdağ içinden geçen anayol, Afyonkarahisar bölgesinin kuzeydoğu köşesini kesmiştir. Bizans dönemi boyunca burasının imparatorlar, azizler, hacılar ve Arap orduları tarafından devamlı olarak kullanılması bölgenin tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde Emirdağ şehri de bu yol üzerinde önemli bir yer tutmuştur.²⁶ Hatta Thema Anatolikon’un başşehri olarak Anadolu’nun en önemli ve en büyük kenti olmuştur. Anadolu ordusu burada karargâh kurmuştur. Bunun yanında Bizans yönetimini bile ele geçirerek Amorium sülalesi olarak 820-867 yılları arasında üç imparator çıkarmıştır. Ancak Roma döneminde olduğu gibi refah bir ortam oluşturamamıştır²⁷.

²⁴ Gönçer, *a.g.e.*, s. 207; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 21.

²⁵ Gönçer *a.g.e.*, s. 220; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 21.

²⁶ C.S. Lightfoot, “Bizans Döneminde Afyonkarahisar”, *Afyonkarahisar Kültürü*, C. 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, s. 113.

²⁷ İlaşlı, *a.g.m.*, 2004, s. 61.

Geç Antik Dönemde Salutaris olarak da bilinen Afyonkarahisar ili, Galatia Secunda ve Phygia Salutaris isimleriyle iki Roma şehrine bölünmüştür. Şuhut Frigya'nın merkezi iken, Pessinus'da Glatia bölgesinin merkezi olmuştur. Bunun yanında amacına uygun olarak her iki şehirde Hristiyan Kilisesinin önemli merkezleri haline gelmiştir²⁸.

7. ve 8. Yüzyıldan itibaren Arap ve Türk akınları buralara kadar ulaşmıştır. Bunun sonucunda Prymnesos gibi kentler terkedilerek Karahisar (Akroinon) ve Asar (Kedrea) gibi savunmaya yönelik kalelerde yerleşimler oluşturulmuştur²⁹.

İslamiyet'in doğuşu ve çok hızlı bir şekilde önce Arap yarımadası daha sonra Ortadoğu ve Anadolu'ya doğru yayılması doğal olarak Doğu Roma ve Bizans İmparatorluğu ile İslam ordularının karşı karşıya gelmeleri sonucunu meydana getirmiştir. Hz. Muhammed'in İstanbul'u alacak komutan ve askerlerinden hadislerinde övgüyle söz etmesi, kendisinden sonra gelen Halifelerin fetih siyasetlerini belirlemede çok etkin olmuştur. Övgüye mazhar olmak amacıyla Emevi Halifesi Muaviye ve oğlu Yezid ilk defa ordusuyla Suriye üzerinden Anadolu'ya girmiştir. 666 yılında Frigya'da bulunan Emirdağ kalesini kuşatmıştır. Şiddetli çatışmaların ardından Emirdağ Kalesi teslim olmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Emirdağ Bizans İmparatorluğu açısından önemli bir konumda olmuştur. Savunma dayanağı, yolların kesiştiği kavşak üzerinde bulunmuştur. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Zenon, şehrin iç ve dış Kale duvarlarını yeni baştan tamir ettirerek, kaba taştan yapılmış kale duvarlarının üzerini mermer kaplamayla sağlamlaştırmıştır. Ayrıca 474-475 yıllarında büyük kiliseler inşa ettirerek şehri yeni baştan elden geçirtmiştir. Bizanslılar şehrin İmparator II. Konstantin'in direktifiyle Andreas komutasında Anadolu Ordusunu göndererek aynı yıl içinde 666 yılında kaleyi Müslümanlardan geri almışlardır³⁰.

Emevi halifelerinin İstanbul'u alma girişimleri devam etmiştir. Emevi Halifeleri, 672 yılında denizden hareket ederek, İstanbul'u kuşatmışlardır bu kuşatma dört yıl sürmüştür ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İslam Orduları kuşatmayı kaldırıp geri çekilmişlerdir. Geri çekiliş güzergâhları Eskişehir (Dorileom), Seyitgazi (Nakolia), Erten Yayla-Han Köyü (Santabaris) Bayat, Bolvadin, İshaklı, Akşehir olmuştur. Emevi Halifesi Mervan oğlu Abdülmelik, Antakya valisi Hüseyin Gazi'nin oğlu Ömer Bey oğlu Abdullah Battal'ı 685 yılında Çukurova Missis Valiliğine atayarak, Anadolu

²⁸ Lightfoot, *a.g.m.*, s. 114.

²⁹ İlaslı, *a.g.m.* 2004, s. 61.

³⁰ Gönçer, *a.g.e.*, s. 222; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 21.

içlerine akıncılarını göndererek Bizans ordusu bir hayli meşgul etmiştir. Söz konusu akıncı kollarından biri bir grup Bizans kuvvetlerince esir edilerek Emirdağ Kalesin'e hapsedilmişlerdir. Emevi Halifesi Süleyman, büyük bir ordu hazırlayarak Anadolu'ya girmiştir. Durumu öğrenen Bizans İmparatoru III. Theodosios, Anadolu ordusunun başına Ermeni asıllı Suriyeli (İzorili) Leon'u komutan olarak atamıştır. Halife Süleyman'ın ordusunun öncü kolunun başında Misis Valisi Abdullah Battal, Emirdağ önlerine gelerek şehri kuşatmıştır. Emirdağ Kalesi'nin sağlamlığı ve surların dayanıklı olması nedeniyle Halife kuşatmayı kaldırarak Torosların gerisine çekilmeyi kabul etmiştir. Leon Halife Süleyman'a verdiği sözü tutmamış aynı zamanda İmparator Theodosio'yu tahttan indirerek yerine imparator olmuştur. Bunun üzerine Halife Süleyman, Mesleme komutasındaki bir orduyu Bergama- Çanakkale üzerinden İstanbul'u kuşatmaya göndermiştir. Bu yürüyüş esnasında 716 yılında Emirdağ Mesleme Ordusu tarafından ele geçirilerek yakılmıştır. Bütün bu askeri hareketler sırasında Mesleme'nin yanında Abdullah Battal'da bulunmuştur. İslam Orduları bu kuşatmada başarısız olmuş ve Suriye'ye geri çekilmiştir³¹.

Emevi Halifesi Hüşşam zamanında Misis Valisi Abdullah Battal ve sahabelen Abdülvahhab Gazi yeniden orduları ile Anadolu'ya girerek 730 yılında Emirdağ'ı almışlardır. İki yıl sonra da yeni bir akınla Akşehir (Filomeliom) ele geçirilmiştir. Bu çatışmalarda Abdülvahhab Gazi şehit olmuştur. 733 yılında Abdullah Battal akıncılarının başında sefere çıkarak Akroniom (Afyonkarahisar) kalesini almayı başarmıştır. Bu dönemde Afyonkarahisar kalesi, Müslüman akıncılarla Bizans kuvvetleri arasında sık sık el değiştirmiştir. Emevi Halifesi Hüşşam, iki oğlu Muaviye ve Süleyman, komutalarında büyük bir ordu hazırlayarak yürüyüşe geçmişti. Emir Süleyman, 20 bin kişilik kuvvetle ileri sürerek 739 yılında Afyonkarahisar kalesini tekrardan ele geçirmiştir. Bunun üzerine III. Leon, kuvvetli bir orduyu tekrar Afyonkarahisar önlerine göndermiştir. Bölgeyi çok iyi bilen Misis Valisi Abdullah Battal (Seyit Battal Gazi) İslam ordularına yol göstermiştir. İslam Orduların karşılamaya gelen Bizans kuvvetleri, sayıca fazla olduğundan dolayı Battal Gazi Afyonkarahisar Kalesine kapanarak asıl İslam ordusu gelinceye kadar savunmada kalmayı teklif etse de bu düşüncesi kabul edilmemiştir. Kaleden yarma hareketi için çıkan Müslüman askerler Emir Süleyman'ın ana kuvvetlerine katılmak için hareket etmişlerdir. Şiddetli çatışmalar esnasında Battal Gazi ağır yaralanmış ve esir edilmiştir.

³¹ Gönçer, *a.g.e.* s. 224-225; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 22.

III. Leon, Battal Gazi'yi kahramanlıklarından dolayı takdir etmiş ve yarasını tedavi ettirmiştir. Söz konusu çatışmalarda Battal Gazi'nin yakın arkadaşı olan Ahmet Tarran (Uçar) da şehit olmuştur³².

Afyonkarahisar Kalesinden çıkan savaşçılar güney yönünden çekilerek Şuhut Kalesine kapanmışlardır. III. Leon, kale savaşı yapmak istemediği için Müslüman askerlerin üzerine taarruz etmemiş, ertesi gün buradan çekilmelerine engel olmamıştır. İslam Ordusu 6.800 kişi kalan askeriyle Yalvaç, Karaağaç, Kireli üzerinden geçen eski Roma yolundan yararlanarak, Emir Süleyman kuvvetlerine katılmıştır. Emir Süleyman söz konusu kayıplardan ve yenilgiden dolayı seferden vazgeçmiş, böylece Afyonkarahisar ve Şuhut savaşları 740'ta sona ermiştir. III. Leon Afyonkarahisar'a gelmiş yaralı Battal Gazi'yi de beraberinde alarak yola çıkmıştır. Seyit Gazi (Nokalia) kasabasına geldiklerinde Battal Gazi hayatını kaybetmiştir. Vasiyeti gereği III. Leon, onu Nakolia Tepesine defnettirmiştir³³.

vi. Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Döneminde Afyonkarahisar

Selçuklular, Türklerin İslam dünyasına hâkim olmalarına ve yayılmalarına, İslam medeniyeti ve kavimleri tarihinde yeni bir devir açmalarına amil olan kavim ve hanedanların adıdır. İki esas kola ayrılıp 6. ve 9. Yüzyıllar arasında Türkistan, Horasan, Afganistan, İran, Irak, Azerbaycan ve Türkiye'de hüküm sürmüşlerdir³⁴.

Selçuklular 1018 yılından itibaren Anadolu'ya keşif akınları yapmışlardır. Büyük Selçuklu Devletinin kurulmasından sonra uç bölgelerine Türkmenleri sevk ederek Bizans Devleti'nin dayanma gücünü kırmaya çalışmışlardır³⁵. Bizans'a karşı ilk zafer 1048 yılında, Erzurum'a yakın Hasankale "Pasinler" Muharebesinde elde edilmiştir. Bu muharebeden sonra 1048 tarihinde Erzurum, 1057'de Malatya, 1059'da Sivas, 1064'te Kars ve Antakya, 1067'de Kayseri, Niksar ve Konya 1068'de Emirdağ ve 1069'da Honas (Sandıklı yakınlarında bir kale) Türk kuvvetlerinin eline geçmiştir³⁶.

Romanos Diogenes Bizans İmparatoru olduktan sonra gittikçe artan Selçuklu akınlarını durdurmak için çok sayıda asker toplayarak Suriye taraflarına sefere çıkararak Türkmen ve Arap kuvvetleriyle şiddetli çatışmalara girdikten sonra Çukurova'ya inmiştir. Sultan Alparslan Selçuklu İmparatorluğu'nun başına geçince Anadolu içlerine

³² Gönçer, *a.g.e.*, s. 224-225; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 22.

³³ Gönçer, *a.g.e.* s. 226; Emecen, s. 444; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 23.

³⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1965, s. 27.

³⁵ Turan, *a.g.e.*, s. 195.

³⁶ Mustafa Kafalı, *Anadolu'nun Türkleşmesi*, Atatürk Kültür Başkanlığı Yayınları, 1998, s. 8.

akınları tertip etmiştir. Bu sıralarda Bekçi Emir Afşin Çukurova’da topladığı Türkmenlerle 1068 senesinde Torosları geçerek Orta Anadolu’ya girmiştir. Sakarya Irmağı vadisine kadar ileri harekâtını sürdürmüştür. İstanbul-Çukurova yolu üzerinde önemli bir konuma sahip olan Emirdağ önlerine kadar gelerek şehri fethetmiştir. Ancak Bizans kuvvetleri Emir Afşin ve kuvvetlerini etkisiz hale getirmek istemişlerse de Emir Afşin kuvvetlerini geri çekmekte oldukça başarılı olmuştur³⁷.

1071 yılında gerçekleşen Malazgirt Zaferi özellikle Anadolu’nun fethinde Türk vatani haline gelmesinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Çünkü bu zaferden sonra Anadolu’nun kapıları ardına kadar Türkler’ açılmıştır³⁸. Böylece Türk akıncıları Anadolu içlerine daha derin taarruz yapma imkânı bulmuşlardır. Sultan Alparslan’ın 1072 yılında vefat etmesi üzerine yerine oğlu Melikşah geçmiştir. Melikşah Emir Dolathan ve Emir Sanduk’a talimat vererek Afyonkarahisar bölgesinin kesin ve kalıcı olarak fethedilmesine talimat vererek Afyonkarahisar’ın kesin ve kalıcı olarak fethedilmesini istemiştir. Bunun üzerine Emir Dolathan ve Emir Sanduk beraberinde ki kuvvetlerle birlikte Sandıklı-Akdağ, Sandıklı- Honas bölgesine kadar Afyonkarahisar bölgesini işgal etmişlerdir³⁹.

Böyle bir zamanda Anadolu’ya giren Türkler boğazlara kadar ulaşmışlardır. Ancak 1075 yılında başlayan Haçlı seferleri yüzünden Türkler boğazlar ve Batı Anadolu bölgesini terk etmek zorunda kalmışlardır⁴⁰. Haçlı seferlerinin başlamasıyla Bizanslılar, Haçlılar ile birlikte İznik ve İzmir bölgelerini ele geçirmişlerdir. Türkler bu bölgelerden Menderes Nehrine geçerek Bolvadin (Polybotos) ve Ulubad bölgelerinde toplanmışlardır. Alaşehir, Denizli ve Honas’ı almışlardır. Bolvadin’de toplanan Türkler, ağır kayıplara uğrayarak geri çekilmek durumunda kalmışlardır. Bizanslılar da Akşehir’e doğru ilerlemişlerdir⁴¹.

Bizans Ordusu Selçukluları kesin olarak Anadolu’dan atmak istemiştir. Bizans Orduları ve Selçuklu Ordusu Afyonkarahisar sınırlarındaki Düzcebel - Durucasu mevkinin de karşı karşıya gelmişlerdir. 1076 yılında Miryakefelon Meydan Savaşında

³⁷ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, s. 56-57; Mustafa Karazeybek, “Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar”, *Anadolu’nun Kilidi Afyon*, Afyon 2004, s. 63.

³⁸ Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan’dan Uluğ Keykubad’a (1071-1220))*, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2019, s. 46.

³⁹ Gönçer, *a.g.e.*, s. 237; Altıntaş, *a.g.m.* s. 24.

⁴⁰ Kafalı, *a.g.e.*, s. 45.

⁴¹ Turan, *a.g.e.*, s. 95; Karazeybek, *a.g.m.*, 2004, s. 64.

II. Kılıç Aslan'ın ordusunun Manuel Komnenos komutasında ki Bizans Ordusunu yenmesiyle kesin bir zafer elde edilmiş; Anadolu Türk yurdu haline gelmiştir⁴².

Afyonkarahisar ve bölgesinde ki Türk yerleşimi bu muharebeden sonra hız kazanmıştır. Böylece bölge çok kısa sürede Türk hâkimiyetine geçmeye başlamıştır. Afyonkarahisar bölgesine Türk boylarının yerleştirilmesi 1147-1157 yılları arasında hız kazanmıştır. Sultan I. Mesut'un emri ile yerleştirilen Türk boyları arasında Karaşarlar en görünür olandır. Karaşarlar Karahisar (Akronium) kalesinin eteklerine yerleştirilmişlerdir. Afyonkarahisar'ın Hıdırlık ile Karahisar Kalesi arasındaki mahalleler yerleşim yeri olarak değerlendirilmiştir. Türk boylarının yerleşmesiyle daha da canlılık kazanan Afyonkarahisar'ın yolların kavşağında olması, kalesinin kolay savunulabilir ve muhkem yapısı gibi nedenlerle zamanla cazibe merkezi olmuştur⁴³.

Haçlı seferlerinden önce Selçuklu Devleti'nin Ege denizi ve Marmara kıyılarına kadar olan fetihleri donanma ile civar adalarını baskı altına alma çabaları sona ermişti. Söz konusu Haçlı Seferleri, Türk seferlerini geri atmıştır. XIII. asır ortalarında Bolu, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Isparta ve Denizli'nin batısından itibaren tespit edilmiştir⁴⁴.

Afyonkarahisar'ın eski adı Karahisar-ı Sahib, Fahreddin Ali'nin Sahib unvanıyla ilgili olduğu gibi oğulları ve torunları tarafından Afyonkarahisar ve çevresinde kurulan beylik de Sahib Ataoğulları adıyla anılmıştır. Sahib Fahreddin Ali ile zamanın baş veziri Muinüddin Pervane arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Pervane'nin tertibiyle Fahreddin Ali 1271 yılında vrezaret makamından alınarak Osmancık Karahisarı kalesine hapsedilmiş, büyük oğlu Taceddin Hüseyin gözaltında tutulurken, Küçük oğlu Nusretüddin kaçarak İlhanlı Hükümdarı Abaka'ya sığınmıştır. O han nezdinde kazandığı itibar sayesinde kendisini kurtardığı gibi babasını da hapishaneden çıkartmıştır. 1274 yılına kadar Konya'da oturan Fahreddin Ali, Abaka Han'ın kendisini davet etmesi üzerine huzuruna gitmiş, böylelikle tekrar vezirlik makamını aldığı gibi oğullarına da Denizli (Ladik), Honas ve Afyonkarahisar subaşılığı verilmiştir⁴⁵.

vii. Germiyanogulları Döneminde Afyonkarahisar

Afyonkarahisar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol akınlarıyla zayıflaması sonucu Anadolu Beylikleri olarak ifade edilen yeni bir dönem ile tanışmıştır.

⁴² Kafalı, *a.g.e.*, s. 11; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 24.

⁴³ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 24.

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 33

⁴⁵ Turan, *a.g.e.*, s.533-534; Cihan, *a.g.e.*, s. 39.

Afyonkarahisar 1341 yılından sonra akrabalık münasebetiyle merkezi Kütahya'da bulunan Germiyanogulları Beyliğinin yönetimine girmiştir⁴⁶.

Germiyanogulları Beyliğinin kuzeyinde bulunana Osmanlı Beyliği hızla büyümekteydi ve buna karşın Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın bu güce karşı koyma şansı pek mümkün olmamıştır. Bu nedenle Süleyman Şah Osmanlı Beyliği ile iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Bununla beraber I. Murad'ın oğlu Yıldırım Beyazıt, Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun (Hondi) ile evlenmiştir. Düğünleri gerçekleştiği esnada pek çok yöreden davet edilen beylerden Hamitoğlu Kemalettin Hüseyin Bey uygun bir zamanda Karamanogullarının çevreye sürekli saldırıp zarar verdiklerini söylemiştir. Bunun üzerine I. Murat, Karamanogulları ile Hamitoğulları arasında Osmanlı kuvvetlerinin tampon olarak yerleştirilmesi için Akşehir, Yalvaç, Karaağaç ve Beyşehir Kaleleri için 80 bin altın karşılığında Osmanlı Beyliğine bırakılmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine Kemalletin Hüseyin Bey bu teklifi kabul etmiştir. Bunun yanında Germiyanogulları Beyi Süleyman Şah da kızının çeyizi arasında Osmanlı Beyliğine Kütahya, Tavşanlı, Eğrigöz, Simav ve Emet kalelerinin anahtarlarını bırakmıştır. Düğünden sonra kendisi başkent olarak Afyonkarahisar çekilmiştir. Böylece Germiyanogulları Beyliği'nin başkenti 1361 yılında Afyonkarahisar olmuştur. Süleyman Şah 1386 yılında Afyonkarahisar'da vefat etmiştir. Na'sı ise Afyonkarahisar Kadınlar Pazarı (Garipler Mezarlığı) içindeki türbe yer almıştır⁴⁷.

Germiyanogulları Beyi Süleyman Şahın vefat etmesi üzerine yerine geçen oğlu II. Yakup Bey 1386 yılında Germiyanogullarının yeni beyi olmuştur. Yakup Bey ancak dört yıl kadar Afyonkarahisar'da huzurla kalabilmiştir. Osmanlı Devleti Sultanı I. Murat 1389 yılında şehit olunca oğlu Yıldırım Beyazıt tahta geçmiştir⁴⁸.

viii. Osmanlı Devleti Döneminde Afyonkarahisar

Yıldırım Beyazıt, Anadolu'da Türk birliğini sağlamak için 1391 yılının kışında büyük bir orduyla hareket etmiştir. Yıldırım İzmir kalesi, Saruhan, Aydın Hamitoğulları Beyliği topraklarını almıştır. Daha sonra Germiyanogulları Beyliği topraklarına doğru yönelmiştir. Germiyanogulları Beyi II. Yakup eniştesi Yıldırım Beyazıt'tan yardım göreceğini umduğu için bir takım hediyelerle kendisini karşılamış olsa da Yıldırım Beyazıt Anadolu'da Türk birliğini sağlama politikasından vazgeçmemiştir. II. Yakup

⁴⁶ Emecen, a.g.m., s. 444.

⁴⁷ Gönçer, a.g.e., s. 337; Altıntaş, a.g.m., s. 27.

⁴⁸ Altıntaş, a.g.m., s. 27.

Bey'i ve veziri Hisar Bey'i yakalatarak İpsala Kalesine tutuklu olarak göndermiş ve Germiyanogulları Beyliği'ni de 1390 tarihinde bütün topraklarıyla Osmanlı Beyliğine katmıştır⁴⁹.

Afyonkarahisar Osmanlı Beyliği idaresine girdikten bir müddet sonra sancak haline getirilerek Anadolu eyaletine bağlanmıştır. Sancak Beyliğine Kara Demirtaş Paşa'nın en büyük oğlu Yahşi Bey getirtilmiştir⁵⁰.

Afyonkarahisar, Osmanlı Beyliği idaresinde kısa bir süre kalmıştır. Yıldırım Beyazıt'ın Anadolu'da Türk birliğini sağlama çabasına girdiği dönemde Timur Han'da Orta Asya'dan hareket ederek, İran'ı da topraklarına katarak Anadolu'ya hareket etmiştir. Bu esnada İpsala kalesinde tutuklu bulunan Germiyanogulları Beyi II. Yakup da kaçarak, Şam'da bulunan Timur Han'a sığınmış ve Ankara Savaşı'nın sonuna kadar yanında olmuştur. Yıldırım Beyazıt'ın beyliklerine son verdiği Türk beyleri de Timur Han'ın yanında yer almışlar ve topraklarının yeniden kendilerine verilmesi için aracı olmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine toprak iadeleri için Timur Han, Yıldırım Beyazıt'a karşılığında çok sert alacağı cevaplar alacağı mektuplar göndermiştir. Bunun üzerine Timur Han Anadolu içlerine olan hareketini devam ettirmiş ve Sivas'ı almıştır. Yaşanan bütün bu hadiseler 1402 yılında Timur Han'ın ve Yıldırım Beyazıt'ın ordularının Ankara'da karşılaşmasına ve Yıldırım Beyazıt'ın esir düşmesiyle devam etmiştir. Bu savaşta Afyonkarahisar Sancak beyi olan Yahşi Bey'in şehit düşmesi ile buralardaki Osmanlı hâkimiyeti de sona ermiş ve on bir yıllık Fetret Dönemi başlamıştır⁵¹.

Timur Han Osmanlı Beyliği topraklarını baştanbaşa ele geçirmiş komutanlarını Anadolu'ya göndermiştir. Komutanlarından Süleyman Şahı da Afyonkarahisar'da bulundurmıştır. Timur Han, eski Germiyanogulları Beyi II. Yakup ile beraber Afyonkarahisar önünde İstanbul İstasyonu Sahasında (İlipınar Çayırı) karargâh kurmuş, bir süre sonra Kütahya'ya geçmiştir⁵².

Timur Han'ın hastalanan torununu görmek için Afyonkarahisar'a gelmiştir. Ancak durumu ağırlaşan Cihangir Sultan'ın oğlu Sultan Mirza Mehmet 13 Mart 1403 tarihinde vefat etmiştir. Sultan Mirza Mehmet'in na'şını ise Türkistan'a götürülmüştür. Yol üzerinde Konya'ya uğrar oradan da ayrılırken Karamanoğlu Mehmet Bey'e kendi

⁴⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 61-262.

⁵⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 61; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 27.

⁵¹ Gönçer, *a.g.e.*, s. 354; Altıntaş, *a.g.m.*, 28.

⁵² Gönçer, *a.g.e.*, s. 354; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 316.

eski beylik topraklarının yanında Bolvadin, Emirdağ, Sivrihisar ve Beypazarı dolaylarını da vermiştir. Aynı zamanda diğer beyliklere de parça parça toprak vermiş ve Osmanlı'yı derin bir kargaşa içine sürüklemiştir. Böylece on yıllık Timur Han dönemi sona ermiştir⁵³.

Çelebi Mehmet kardeşler arasında ki taht mücadelesini kazanarak 1414 yılında Anadolu beyliklerini fethetmek amacıyla Bursa'ya gelmiştir. Çelebi Mehmet bir seferi esnasında Afyonkarahisar'ı üs edinerek burada kendi adına para bastırmıştır. Bu hareket esnasında Hamitoğulları Beyliğine giden yol üzerinde bulunan Emirdağ, Bolvadin, Çay, Şuhut ve Çölovası topraklarını da beyliğe yeniden kazandırmıştır. Çelebi Mehmet'in vefatı üzerine oğlu II. Murat tahta geçmiştir. Tecrübesizliğinden yararlanmak isteyen Karamanoğulları Osmanlı topraklarını yeniden yağmalamaya başlamışlardır⁵⁴.

II. Murat'ta bir seferinde babası gibi Afyonkarahisar'ı üs olarak kullanmış. Yine aynı şekilde oğlu II. Mehmet'te Afyonkarahisar'ı askeri dayanak noktalarından biri olarak kullanmıştır. Bu dönemde Afyonkarahisar Celali İsyânlarından etkilenmiş ve Eşkiya Baba Ömer tarafından yağmalanmıştır. Aynı şekilde Afyonkarahisar'da ayanlık iddiasında bulunanlar ortaya çıkmıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Turunçzadeler ve Mollazadeler ayanlık iddiasında bulunmuşlar ve üstünlük kurma mücadelelerine girişmişlerdir. Osmanlı yönetimi Afyonkarahisar'da bu iki aile arasındaki dengeyi sağlamaya çalışmıştır. Her ne kadar II. Mahmut döneminde merkezi yönetimi güçlendirme çalışılsa da bu Afyonkarahisar'da pek etkili olmamıştır⁵⁵.

Afyonkarahisar 1833 yılında belli bir süre Kavalalı Mehmet Paşa yönetiminde kalmıştır. 1428-1660 yılları arasında ise Ankara Beylerbeyine bağlı bir sancak olarak idare edilmiştir. Bu tarihten sonra Kütahya'ya bağlanmıştır. Osmanlın İmparatorluğunun klasik yönetim sisteminden vazgeçerek, yeni nezaretler sistemine geçme döneminden sonra 1839 yılında yeniden yapılanan Anadolu Eyaletleri içinde Bursa'ya (Hüdavendigâr Eyaleti) bağlı sancak haline getirilmiştir⁵⁶.

1867 yılında Osmanlı iç idari sistemi içinde eyaletler vilayete dönüştürülmüş ve buna bağlı olarak Bursa Eyaleti, Bursa Vilayeti adını almıştır. Bu nedenle

⁵³ Gönçer, *a.g.e.*, s. 363.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 319.

⁵⁴ Gönçer, *a.g.e.*, s. 364.; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 29.

⁵⁵ Karazeybek, *a.g.m.*, ss. 84-85.

⁵⁶ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Anadolu, Suriye, Hicaz, 1671-1672), C. 9, İstanbul, 1935, s. 506-507.

Afyonkarahisar'da 29 Ekim 1914 yılında Müstakil Sancak (Müstakil Mutasarrıflık) olmuştur⁵⁷.

Afyonkarahisar aynı zamanda XIX. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Kafkaslardan, Balkanlardan ve Rumeli'den göç almaya başlamıştır. Gelen muhacirler için araziler tahsis edilerek iskânlar gerçekleştirilmiştir. Aynı zaman da bu muhacirlere tohumluk, sümter, mısır, bedeli para, ev ve mektep yardımları da yapılmıştır⁵⁸.

Afyonkarahisar Osmanlı Devleti döneminde nüfus, fiziki yapı ve ekonomik yönden bir hayli gelişme göstermiştir. XX. yüzyıl başlarına ait Afyonkarahisar yöresinde nüfus verilerine baktığımızda ise yüz ölçümü 17.850 kilometre kare, nüfusu ise 265.501 kişidir. Ekonomisi daha çok tarım ve hayvancılık sektörüne dayanmaktadır. Her türlü ürünün satıldığı dört pazarı bulunmaktaydı ve canlı sayılabilecek bir ticaret hayatı sahip olmuştur⁵⁹.

Afyonkarahisar ili XX. yüzyılın başlarında önemli bir iktisadi güce kavuşmuştur. Tarım yörede önemli ölçüde geçim kaynağı arasına girmişti ki özellik afyon üretimi en önde geleniydi. Bölgenin demiryolu kavşağında olması da ticaretin ve eğitimin artmasında önemli bir rol üstlenmiştir⁶⁰.

1909 Trablusgarp, 1913 Balkan, 1914 I. Dünya Savaşına katılan genç ve erkek nüfusunun eksikliği ekim ve üretim alanlarında istatistiklerde dalgalanmaya sebep olmuştur. Daha sonrasında 1913-1925 yılları arasında yapılan üretimin düşük olmasının sebeplerin biri ise I. Dünya Savaşı ve daha sonra bölgenin Yunan işgaline uğramasıdır. XX. yüzyılın başında, Afyonkarahisar ve yöresinde sanayi ile ticaret de önemli bir iktisadi boyuta gelmiştir. Aynı zaman da Afyonkarahisar'ın şehir merkezi bölgenin en cazibe merkezi olma özelliğini de taşımıştır Ayrıca ihraç edilen ürünleri arasında İtalya'ya makarna için buğday, Almanya'ya arpa, İngiltere'ye ayakkabı ve dokuma için tiftik ile yapağı gönderilmiştir. Afyonkarahisar merkezde kurulan Terakki-i Servet Bankası bölge ticaretini canlandırmak için önemli ölçüde etkili olmuş olsa da Milli Mücadele yıllarında ve sonrasında ticarete sanayi gibi canlılığını yitirmiştir⁶¹.

⁵⁷ Emecen, *a.g.m.*, s. 444; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 32

⁵⁸ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 33.

⁵⁹ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 35.

⁶⁰ Emecen, *a.g.m.*, s. 445.

⁶¹ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 36-37.

ix. Milli Mücadele Döneminde Afyonkarahisar

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri ile arasında imzalanmış olan Mondros Mütarekesinin hemen ardından İtilaf Devletlerinin güvenliklerini tehlikede gördükleri yerleri bahane ederek Anadolu'nun pek çok yerini işgal ederken, stratejik öneme sahip olan yerleri de kontrolleri altına almaya çalışmışlardır. Afyonkarahisar'da bu stratejik öneme sahip olan yerlerden biri olmuştur⁶².

Afyonkarahisar'ın Anadolu coğrafyasında ki yeri, konumu ve özellikle demiryolu ulaşımında ki öneminden dolayı Yunanlılar tarafından işgal edilmeden önce İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetleri tarafından da kontrol altına alınmıştır. Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra 17 Kasım 1918'de⁶³ İngilizler, 16 Nisan 1919'da Fransızlar ve 21 Mayıs 1919 tarihinde İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir.⁶⁴ Afyonkarahisar'a giren İtilaf kuvvetlerinden İngilizler Lise Binasını, Fransızlar Sanayi Mektebi'ni, İtalyanlar Öğretmen Lisesini işgal edip İstanbul ve İzmir istasyonlarını kontrol altına almışlardır⁶⁵. Bu devletlerin Afyonkarahisar'dan çekiliş tarihleri ise farklıdır. Bu kuvvetler arasında halka karşı en olumlu davrananlar ise İtalyanlar olmuştur⁶⁶.

Bütün bunlara rağmen Afyonkarahisar Milli Mücadelenin ilk gününden itibaren hem Redd-i İlhak hem de Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin faaliyetlerinin sonucunda Kuva-yı Milliye'nin ana haberleşme merkezlerinden biri haline gelmiştir. Redd-i İlhak Cemiyeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine dönüştürülme geleneği Afyonkarahisar'da da görülmüştür. Dönüşen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığına Müftü Hüseyin Bayık Efendi seçilmiştir⁶⁷. Bölgenin batısından (Nazilli, Salihli, Alaşehir) gibi cephelerden gelen haberler öncelikle Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kolordu'ya bağlı 23. Fırka'ya bildirilmiştir ve buradan da Konya'daki XII. Kolordu karargâhına⁶⁸, Ankara'da bulunan 20. Kolorduya ve daha sonra yapılandırma çerçevesinde 12. Kolorduya intikal

⁶² Zekif Polat, "Milli Mücadele Yıllarında Afyonkarahisar", *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, Afyon 2004, s.113.

⁶³ Ömer Fevzi Atabek, *Ömer Fevzi Atabek ve Afyon Vilayeti Tarihçesi*, Yayına Hazırlayan; Turan Akkoyun, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları Nr. 8, Afyon 1997, s. 330.

⁶⁴ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt 1, (Mondros'tan Erzurum Kongresine), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 198-205; Polat, *a.g.m.*, s.114.

⁶⁵ Polat, *a.g.m.*, s.114.

⁶⁶ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 39

⁶⁷ Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadele'de Afyon Müftüsü Hüseyin (Bayık) Efendi", *III. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları, 1993, s. 76.

⁶⁸ Latif Taşdemir, "Afyonkarahisar'da Müdafa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri", *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları, 2002, ss. 87-88.

ettirilmiştir⁶⁹. Afyonkarahisar'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulması ise şu şekilde gerçekleşmiştir. Afyonkarahisar'ın stratejik bir mevkide bulunması bütün devletlerin dikkatini üstüne topluyordu. Bölgenin Yunanlılar açısından önemi ise muhtemel bir Anadolu harekâtında şehrin kilit nokta olmasından dolayıdır. Afyonkarahisar'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kazalardan gönüllü topluyor, Uşak ve Kütahya cephelelerine cephaneye ve asker sevkiyatında bulunuyordu. Afyonkarahisar'da Kuva-yı Milliye'yi kurma çabaları, düşmanların vatan topraklarını işgallerin hemen sonrasında başlamış ve tehlikenin büyük boyutlara ulaştığı bir zamanda ise cemiyet tam anlamıyla teşekkül etmiştir⁷⁰.

Afyonkarahisar'ın merkez ve kazalarında da Sivas Kongresinde alınan karara uygun olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Afyonkarahisar şubesi açılmıştır. İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildiği zaman Afyonkarahisar'da zaten fiili bir yapılanma söz konusuydu. Kaymakam Bayatlı Arif Bey başta olmak üzere 23. Tümen Komutanı Yarbay Ömer Lütfi Bey, Müftü Hüseyin Bayık Bey, İsmail Şükrü Hoca, Müderris Dehşetizade Nebil Efendiler olmak üzere bir kısım ahali mücadeleyi fiili olarak başlatmışlardır. Bunlar Müftü Hüseyin Bey başkanlığında, Turunçazade Yusuf Bey, Ethemzade Hacı Hüseyin Bey, Dehşetizade Nebil Efendi, Nakibüleşraf Ömer Efendi, ulumadan Hacı Hafız Efendi, Akosmanzade Hacı Hüseyin Efendi gibi önde gelenler tarafından Redd-i İlhak adında bir cemiyet kurmuşlardı. Bu teşkilat daha sonra Sivas Kongresi öncesinde Bayatlı Arif Bey tarafından İmaret Camisinde yapılan halk toplantısında Müftü Hüseyin Bey başkan olmuştur. Nakibüleşraf Ömer Efendi, ulumadan Hacı Hafız Efendi, Gümüşzade Bekir Efendi, Dehşetizade Nebil Efendi ve Mevlevi Şeyhi Raşit Dede azalık görevine gelmişlerdir. Heyetin diğer üyeleri ise; Kübülzade Hacı Hafız, Çarıkçı Hacızade Nuri, Hacı Arifzade Niyazi ve Aşkarzade İbrahim Efendiler getirilmiştir. Böylece Afyonkarahisar'da ki milli direniş hareketi Afyonkarahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alarak yasal faaliyetlerine başlamıştır. Cemiyetin ilk faaliyeti ise İmaret Cami önünde toplanarak cephelere gönüllü asker göndermek olmuştur⁷¹.

Bölgede ki silahlar toplanmış ve İngilizlerin kontrolünde Belediye Gazhanesinde (günümüzdeki Kasım Paşa İlkokulunun yanında) depolanmıştır. Silahları korumakla

⁶⁹ Altıntaş, a.g.m., s. 39

⁷⁰ Recep Çelik, "Bütün Yönleriyle Hoca İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi", *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları, 2002, s. 141.

⁷¹ Fahreddin Altay, *Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş ve Sonrası, 1912-1922*, İnsel Yayınları s. 275; Altıntaş, a.g.m., s. 40.

görevli olanların çoğunluğunu İngiliz işgal birliklerinde ki Hintli askerler oluşturmuştur. Bu Hintli askerlerin bir kısmı İslam dinine mensup kişilerdi. Birinci Dünya Savaşı'nda Hindistan'da esir olmuş ve bu sebeple az çok Hintçe bilen kişilerin yardımları ile Hintli muhafızlarla iletişim kurulmuş ve İngilizlerin depoyu ve silahları yakacağı öğrenilmiştir. Ancak durumdan haberdar olan Arif Bey ve Ömer Lütfü Bey planlarına uygun olarak silahlar gece baskını yapılarak Erkmen'de bir camiye saklanılır ve daha sonrasında köylülerin yardımı ile Erkmentepe arkasına taşınarak burada ki milli çetelere dağıtılmıştır. Bu sırada Afyonkarahisar Mutasarrıfı olan Mahmut Mahir olanı biteni İstanbul hükümetine bildirmiş ve Kuva-yı Milliye'yi baltalamaya çalıştırmıştır⁷². Mahmut Mahir, Afyonkarahisar Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın gayretleriyle Afyonkarahisar'dan uzaklaştırılmış ve yerine vekil olarak Kadı Mustafa Hulisi Efendi tayin edilmiştir. 15 Kasım 1919 tarihinde ise Mutasarrıflık görevi İbrahim Ethem Tuncel Bey'e devredilmiştir. İbrahim Ethem Tuncel Bey ilk Mutasarrıflık görevini 5 Ağustos 1920 yılına kadar sürdürmüştür. 28 Ocak 1921 yılında tekrardan resmi olarak Mutasarrıflık görevine getirilmiş ve 4 Haziran 1921'e kadar Afyonkarahisar'da kalmıştır⁷³.

Afyonkarahisar Yunanlılar tarafından ikinci defa işgal edildikten sonra Sezai Bey mutasarrıf olmuştur. Kendisinden sonra bu göreve Kabağaçoğlu Mehmet Sabit Bey getirilmiştir. Mehmet Sabit Bey mutasarrıflık görevine ilk getirildiği esnada Yunan işgaline denk geldiği için tepkilerle karşılaşmıştır. Ancak Afyonkarahisar halkı için oldukça yararlı hizmetler vermekten de geri kaçınmamıştır. Sabit Bey'inde gayretleriyle Yunan işgal kuvvetlerinin her türlü ihtiyacı o sıralarda Afyonkarahisar'da bulunan Ermeniler tarafından karşılanmıştır. Bu sayede Müslüman halk az da olsa zarar görmekten kurtulmuştur. Sabit Bey Büyük Taarruzdan hemen önce İşgal Kuvvetleri tarafından tutuklanarak Afyonkarahisar'dan götürülmüştür. Dönemin Afyonkarahisar Belediye Başkanı Halil Ağa'da Beyyazı Köyündeki çiftliğinde Yunan İşgal Kuvvetlerinin önde gelen komutanlarını ve eşlerini ağırlamış ve onlar için eğlenceler tertip etmiştir. Bu durum Halil Ağa'nın halk tarafından "Yunancı Oldu" eleştirisine hedef olmasına sebep olmuştur. Ancak Halil Ağa düşünüldüğü gibi "Yunancı" olmamış bu tavırlarından ötürü geliştirmiş olduğu ilişkiler sayesinde elde etmiş olduğu bilgileri Türk Ordusuna araçlarla aktarmıştır. Halil Ağa'nın dolaylı olarak verdiği bu bilgiler zaferin kazanılmasında oldukça etkili olduğundan dolayı Mustafa Kemal Paşa Halil

⁷² Polat, *a.g.m.*, s.118.

⁷³ Bedrettin Tuncel, *Büyük Zafer ve Afyonkarahisar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972, s. 9.

Ağa'yı takdir etmiştir. Aynı sebeplerden ötürü Halil Ağa 1928 tarihine kadar Belediye Başkanlığı görevini de icra etmiştir⁷⁴.

Milli Mücadele yıllarında Afyonkarahisar'da da basın iyi bir propaganda aracı olmuştur. Koçzade Mehmet Şükrü Bey tarafından çıkartılan “*İkaz*” en önemli gazetelerden biri haline gelmiştir⁷⁵. Önemli olan bir diğer gazete ise “*Öğüd*”dür. gazetenin sahibi Abdülgani Ahmet Bey'dir⁷⁶. Kuva-yı Milliye'nin bir diğer önemli yayın organı ise Hacı Ali Emre'nin sahibi olduğu “*Söz Birliği*” gazetesi ve Mehmet Şükrü Bey tarafından çıkartılan “*Halk Sözü*” gazeteleri olmuştur⁷⁷.

13 Temmuz 1921 Afyonkarahisar tarihinde “*kara bir lekedir*”. O tarihe kadar böylesine esaslı bir işgal görmemiş olan şehir ilk defa “*zillet*” altına girmiş. Şehrin sembolü olan Karahisar Kalesi' de kaderine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Yunanlılar Afyonkarahisar'ı ikinci işgalini Türk Ordusunu tamamen yok etmeyi planlamıştır. 12 Temmuz 1921 günü Afyonkarahisar'ın batısında bulunan Akviran, Boyalı, ve Kayadibi sırtlarında bir gün düşmanı oyalamak görevini üstlenen mürettebat fırka, gece şarka çekilmiş ve Afyonkarahisar'ı düşman güçlerine teslim etmişlerdir. İşte o geceden 13 Temmuz 1921 tarihi beraberinde Afyonkarahisar için sıkıntılı günleri de beraberinde getirmiştir⁷⁸.

Yunanlılar Afyonkarahisar'da ki ikinci işgallerini daha tecrübeli bir şekilde gerçekleştiriyorlardı. İlk geldikleri zaman kullanmış oldukları binaları yine karargâh olarak kullanmaktaydılar. Yunanlılar Afyonkarahisar'ı idari bölge olarak üç kısma ayırmışlardı.

Birinci Bölge; Hıdırlık ve çevresi, İmaret Mahallesinin arka kısımları ile şimdiki Sanat Okulu'nun bulunduğu kısmı kapsamaktadır.

İkinci Bölge; Gavur Mahallesi (Cumhuriyet Mahallesi), Hükümet Konağı'nın arkasında ki Yukarı Mahalle, Yukarı Pazar Mahallesi'ni içine almaktadır.

Üçüncü Bölge; Yarenler, Karaman, Hamidiye Mahallelerini içine almaktadır.⁷⁹

⁷⁴ Altıntaş, a.g.m., s. 38.

⁷⁵ Atabek, a.g.e.,s. 368.

⁷⁶ İbrahim Küçükyurt- İbrahim Yüksel, “Afyonkarahisar Basın Tarihi”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, C. 2, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, Afyon 2001, s. 200.

⁷⁷ Küçükyurt - Yüksel, a.g.m., s. 200.

⁷⁸ Atabek, a.g.e., s. 392; Ahmet Altıntaş, *Milli Mücadele'de Afyonkarahisar*, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, Afyonkarahisar 2011, ss. 140-141.

⁷⁹ Altıntaş, a.g.e., ss. 141-142.

Yunanlılar Afyonkarahisar'ı bu şekilde böldükten sonra bu bölgelerin idaresini üstlenebilecek nitelikte rütbeleri yüzbaşı olan başkanlar atamıştır. Bunlar kendi bölgeleri içinde bulunan mahalle muhtarlarını ve cami imamlarını toplayarak birer konuşma yapmışlardır. Konuşmalarda halk sesliğe davet edilerek herkesin işinin gücünün başına gitmesi emredilmiştir. Ayrıca toplantıya katılan muhtar ve imamdan da bu konuşmaların ve emirlerin halka iletmeleri istenmiştir. Yine aynı şekilde Yunanlılar bu emirlerin ve isteklerin yer aldığı tebliğleri cami ve merkezi evlerin kapılarının asılması da emredilmiştir. Bu emirlere itaat etmeyenlerin adalet önünde yargılanacakları da bildirilmiştir⁸⁰.

Yunanlılar şehrin belli noktalarına karakollar kurmuşlardır. Bu karakollar toplamda üç taneydi. Birincisi; Hanönü Karakolu, ikincisi; Olucak Karakolu, üçüncüsü; Kadınana Karakolu olmuştur. Buralarda belli sayıda Yunan askeri sözde asayişini sağlayıp kendilerine karşı herhangi bir mukavemet hareketini bastırmayı amaçlamıştır⁸¹.

Bu işgal esnasında Türk halkıda sıkıntılar çekmiştir. Ancak Yunanlılar Afyonkarahisar'ı ilk işgal ettiklerinde ahaliye pek fazla işkence etmemişlerdir.⁸² Afyonkarahisar'a başka şehir, kasaba ve köylerden işgallerin ne denli vahşi ve yıkıcı olduklarına dair haberler gelmiştir. Bunun üzerine Afyonkarahisar halkının başka bir şehre göç ettirilmesi düşünülmüştür. Buna göre halk işgalden hemen önce Sandıklı, Şuhut, Akşehir ve Konya'ya, savaşın en şiddetli olduğu günlerde de Burdur'a gitmiştir⁸³.

Yunanlılar işgal ettikleri Afyonkarahisar'da farklı uygulamalara gitmişlerdir. Karahisar eteklerinde Trikopis ve beraberindeki üst düzey komutanlar, Ermeniler tarafından ziyafet ve eğlencelerle karşılanmışlardır. Bu etkinliklerde Ermeniler intikam amaçlı isteklerde bulunmuşlardır. Hatta bu isteklerinde ki intikam duygusunu Ermeni kızları tarafından oynanan "İstiklal Piyesi" gösterisinin son sahnesinde elleri zincirle bağlı beyazlar içinde bir kız esaretten kurtulmuş ve "Yaşasın Ermenistan" sloganları atarak göstermişlerdir. Ermenilerin isteklerinden birisi de Afyonkarahisar halkının şehir merkezinden Harman Yeri'ne (Örnekevler Mahallesi civarı) sürgün edilmesi istenmiştir. Ancak Trikopis'in bunun bir yağma faaliyeti olacağını sezmesi üzerine cevabı hayır olmuştur. Bu dönemde Yunan İşgal Yönetimi, Afyonkarahisarlıların ticari faaliyetlerini

⁸⁰ Altıntaş, *a.g.m.* s. 41.

⁸¹ Altıntaş, *a.g.e.* s. 142.

⁸² Atabek, *a.g.e.*, s. 389.

⁸³ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 42.

de kontrol etmişlerdir. Müslümanların ellerinde ki dükkânları Ermeni ve Rumlara vermişlerdir⁸⁴.

Bu dönemde yapılan bir diğer bir uygulama ise Ermeni Tehcirinden dönen Ermenilere ait malların iadesi esnasında yapılan kanun dışı uygulamalar olmuştur. Dönemin şahitlerine göre Ermenilerin Tehcire sevki yapılırken çok zengin olduklarını, bütün mallarını, paralarını Türklere bırakmak zorunda kaldıkları iddia edilerek dükkân, ev ve makine gibi zenginliklere haksızca el konulmuştur. Mondros Mütarekesi imzalandığı esnada mutasarrıf olan Anastas döneminde bu uygulamalar hız kazanmış Türklere ait nerede güzel bir ev, dükkân ve makine varsa bunlara tehcirden önce bizimdi diyerek el koymuşlardır. Bu haksız duruma kolluk kuvvetleri de yardımcı olmak zorunda kalmıştır⁸⁵.

x. Büyük Taarruz ve Afyonkarahisar'ın Kurtuluşu

Büyük Taarruz, Türk tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil etmekle beraber olası bir mağlubiyet sonucunda Anadolu'da ki Türk egemenliğini tehlikeye düşürebilecek nitelikteydi. Bu strateji savaşının mimarı Mustafa Kemal Paşa, orduyu bu önemli savaşa büyük bir gizlilik içinde hazırlamıştır. Milli Mücadeleye son noktayı koyan Büyük Taarruzun önemli safhaları Afyonkarahisar topraklarında cereyan etmiştir.⁸⁶

Sakarya savaşında oldukça güç kaybeden ve taarruz gücünü yitiren Yunan ordusu Eskişehir ve Afyonkarahisar bölgesine çekilmiştir. Bu ordu Gemlik körfezinden başlayarak Ege denizine kadar uzanan geniş bir hatta yerleşmişti. Afyonkarahisar bölgesinde Ahır dağına kadar olan hatta dört tümen ve bir bağımsız alay ve Yunan Birinci Kolordusu bulunmaktadır. Ayrıca Döğer taraflarında üç tümenli İkinci Kolordu ile Uşak'ta bir süvari tümeni ihtiyat olarak tutulmaktaydı. Diğer taraftan Yunanlılar Sakarya'dan çekildikten sonra tuttıkları mevzileri kuvvetli tahkimat ve tel engellerle donatmışlardır⁸⁷.

Mustafa Kemal Paşa 17/18 Ağustos gecesi Ankara'dan ayrılarak otomobille Konya'ya gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan ayrıldığını sadece birkaç kişinin haberi olmuştur. Hatta öyle ki gazeteler Mustafa Kemal Paşa'nın 21 Ağustos

⁸⁴ Altıntaş, *a.g.e.*, s. 144.

⁸⁵ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 43.

⁸⁶ Polat, *a.g.m.*, s. 127.

⁸⁷ *Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetler, (15 Mayıs 1919-2Kasım1923)*, C. 7, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1975, s. 493.

gecesi Ankara'da bir çay partisi tertipleğini yazmışlardır. Oysaki Mustafa Kemal Paşa bu tarihten bir gün önce Akşehir'deki Batı Cephesi Karargâhında bulunmuştur. O gün karargâhta dört saat kadar kalan Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Komutanına 26 Ağustos sabahı Yunan kuvvetlerine saldırılmasını emretmiştir. 20/21 Ağustos gecesi Batı Cephesi Karargâhında Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü, Birinci İnönü Komutanı Nureddin Paşa ve İkinci Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa ile bir toplantı yapan Gazi, harita üzerinde taarruz hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra taarruz emrini tekrarlamıştır. Daha sonra ise Karargâhlar 24 Ağustos'ta I. Ordu Karargâhının bulunduğu Şuhut kasabasına, ertesi günde Kocatepe'nin güneybatısındaki Çadırılı Ordugâha taşınmıştır⁸⁸.

Nurettin Paşa komutasında I. Ordu Afyonkarahisar'ın güneyinde yer alırken, Yakup Şevki Paşa'nın komuta ettiği II. Ordu Afyonkarahisar'ın kuzeyinde olacaktır. 25/26 Ağustos 1922 gecesi asıl kuvvetler düşman mevzilerine yaklaştırıldı. Aralarında ki mesafe 800 ila 1000 metreye kadar düşmüştü. Beşinci Süvari Kolordusunun Ahır Dağlarının ormanlık sarp patikalarından geçerek yaptığı zorlu yolculuk sonucunda 26 Ağustos sabahı Birinci Süvari Tümeni Çayhisar'a, diğer tümenler ise Yörük Mezarına ulaşmışlardır. Süvari Kolordusu'nun Ağır dağlarının sık ormanlarındaki gizli gece ilerleyişinde Tokuşlarlı Haydar Ağa'nın önemli hizmetleri söz konusudur. Tokuşlarlı Haydar Ali, Yörük Mezarında hızar işletmektedir. Hızar işletmek bahanesiyle Haydar Ağanın ormanlık alanda açtığı yollar sayesinde Süvari Kolordusu Çukurca'dan Yörük Mezarına kadar tam bir ehemmiyet içinde ilerlemiştir⁸⁹.

25/26 Ağustos 1922 Cumayı Cumartesi gününe bağlayan saatlerde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Fevzi, İsmet ve Nurettin Paşalarla birlikte Şuhut'ta bulunduğu Hacı Veli Konağından Çakırözü Köyü güzergâhını takip etmiş burada bir süre mola vermiştir. 26 Ağustos sabahı 04.00 sularında savaşı idare etmek üzere Kocatepe'ye ulaşmış ve savaşı buradan yönetmiştir⁹⁰.

Bir dizi er el fenerleri ile yol aydınlatırken başka erlerde çepeçevre bütün bayırlarda atlara ve koşum hayvanlarına ışık tutmuşlardır. Sonra birden gök gibi

⁸⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. 4, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara 1974, ss. 158-159.

⁸⁹ Polat, *a.g.m.*, s.128.

⁹⁰ Türk İstiklal Harbi, 1975, s. 494; Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev. Nihal Yeğınobalı-Ayhan Tezel), 12. Baskı, Altın Kitaplar, İstanbul 1994, s. 367.

güröldeyen topçu baraj ateşi başlamıştır. Yunanlılar uykularından uyanmışlar, birçoğu Afyonkarahisar'a gittikleri balodan daha iki saat önce dönmüşlerdir⁹¹.

Türk topçusu daha önce verilen emre göre saat 04.30'da ateşe başlatması gereken atışları havanın sisli olmasından dolayı saat 05.00'da başlatmıştır. Ağır topçunun ateş tanzimi saat 05.25'de hafif topların ise 05.35'te on dakika süren tahrip ve arkasından imha atışına geçildi. Tahrip ateşinin açılmasıyla birlikte bütün cephedeki piyadeler ilerlemeye başlamışlardı.⁹² Topçu ateşi Kalecik Sivrisi, Erkmentepe, Belentepe ve Tınaztepe üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Afyonkarahisar'ın güneyindeki Yunan kuvveti asli mevzileri başlıca bu noktalara dayanmıştır⁹³.

Yunanlılar Erkmentepe bölgesinde karşı taarruz için Plastiras komutasında üç alaya yakın kuvvet toplamışlardır. 2. Kolordu bölgesinden getirilen 26. Alay ve Afyonkarahisar'ın kuzeyindeki 12. Tümenen alınan iki tabur da bölgede faaliyet gösterecektir.⁹⁴ Bununla birlikte Kemalettin Sami Paşa, 4. Kolordunun 5. ve 11. Tümenleriyle düşmandan önce sabah erkenden taarruza başlamıştı. 11. Tümen, 12. Tümenen bir alay ile takviye edilmişti. 4. Kolordunun iki tümeni karşısında, üç alaydan fazla düşman kuvveti vardı. Saat 06.20'de ihtiyattaki 12. Tümenen 11. Tümen emrine verilmiş olan 34. Piyade Alayı saat 07.00'a kadar da 5. ve 11. Tümenlerin birinci hattaki Alayları düşman mevzilerine girmişlerdir. Kolordu'nun sağındaki 8. Tümenen bağlı 189. Alay saat 04.30'da baskın tarzında bir taarruzla ilerlemiş ve saat 05.30'da Kurtkayası'nı ve doğusundaki tepeyi ele geçirmiştir. Halkalı Tepe'ye doğru ilerlemiş ancak alamamıştır. 189. Alay, buradan yapılan yan ateşlerden etkilendiği için daha fazla ileriye gidememiştir. 14. Ordu birlikleri tarafından 1310 rakımlı Erkmen Tepe'ye saat 06.00'da başlatılan taarruz, saat 08.00'da başarı ile sonuçlanmış; birbirine bitişik sırtlardan oluşan bölge tamamen ele geçirilmiştir.⁹⁵ 1. Kolordunun 15. Tümeni, bir gün önce bölgeye sevk edilen ihtiyattaki 2. Kolordunun 3. Tümeni ve doğusunda taarruz eden 23. Tümenin 31. Alayı ile takviye edilmiş ve böylece Tınaztepe'deki yedi düşman

⁹¹ Kinross, *a.g.e.*, s. 367.

⁹² *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, C. 2, 6. Kısım 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967, s.

⁹⁵ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 43.

⁹³ Kinross, *a.g.e.*, s. 367.

⁹⁴ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 43.

⁹⁵ Fahri Aykut, *İstiklal Savaşı'nda IV. Kolordu*, Yayına Hazırlayan; Zekeriya Türkmen-Atike Kaptan, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, ss. 226-227; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 44

taburuna karşı taarruza geçilerek, saat 10.00'da Tınaztepe ve gerileri tamamen işgal edilerek, düşman Sinanpaşa Ovasına püskürtülmüştür⁹⁶.

Bu tepenin alınmasıyla, cephede Kalaciksivrisi'nden Tınaztepe'ye kadar olan iki kilometrelik bir gedik açılmıştır. Yunanlılar tarafından çok iyi tahkim edilmiş olan bu tepelerin alınmasında çok sayıda kıymetli subay ve askerlerimiz şehit olmuşlardır. Bunlar arasında 1. Kolordu 15. Tümen 38. Alay 2. Bölük Takım Komutanı 1897 Manisa doğumlu Asteğmen İlyas, 45. Alay 3. Bölük Komutanı 1892 İstanbul doğumlu Yüzbaşı Ali Asım, ilk akla gelenlerden olmuştur. Öteki noktalara karşı Taarruzlar yenilenirken bu gedikten geçen birlikler, düşman üzerinde ki baskıları artırmışlardır. Bu yüzden Tınaztepe'nin batısında ki mevziler birer birer düştü ve düşman asıl kuvvetlerinin, büyük tehlike içinde bulunduğu, Türk komuta heyeti tarafından sezilmiştir⁹⁷.

Saat 10.00 olduğunda yarma bölgesi olan 10 km'lik sahada bütün Yunan mevzileri ele geçirilmişti. Ayrıca doğuda, Afyonkarahisar'a taarruz eden 8.Tümen ile Tınaztepe'nin batısındaki 14. Tümen Kılıçarslan Belindeki başarılarını geliştirmişlerdi. En solda Çiğiltepe'ye taarruz eden 57. Tümen henüz hedefine ulaşmamış ve bunu gururuna yedirmeyen Tümen Komutanı Reşat Bey intihar etmiştir. Bir süre sonra saat 13.00'da Çiğiltepe ele geçirilmiştir⁹⁸.

2. Ordu cephesinde ise, 61. Tümen Kazuçuran Tepesi'ni 17.Tümende Kırantepe-Dedesivri bölgelerini ele geçirmişti. Saat 14.00'dan sonra Yunan kuvvetlerinin karma karışık bir surette, Afyonkarahisar ve Sinanpaşa Ovasına döküldükleri görülmüştür. Taarruzun ikinci günü, hava kararmak üzereyken 4. Kolordu düşmanı takip ettikten sonra Afyonkarahisar batısında konaklamıştır. 8. Tümen; saat 16.00'dan itibaren cephesinden çekilen düşmanı, 189. Alay ile Hacılar Tepesi'nin kuzeybatısındaki vadiden, 131. Alay ve bunu takiben 135. Alay ile Tarassud Tepe- Deper, üzerinden daha önce takibe koyulmuştur. Ayrıca Hücum Taburu ile Afyonkarahisar-Şuhut şosesi üzerinden, Mürettep Süvari Alayı ile yine bu şoseden takibe koyulmuş ve saat 17.30'da 189. Alayın bir taburu Afyonkarahisar'a girmiştir⁹⁹.

Bu müfreze, şehrin kuzey çıkışında Erkmen doğu yamaçlarında artçı olarak bırakılan bir Efsun Alayına taarruz ederek bu alayı Hamamlar istikametinde geri

⁹⁶ Fahri Belen, *Büyük Türk Zaferi, Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 439; Aykut, *a.g.e.*, ss. 226-227, Altıntaş, *a.g.m.*, s. 44.

⁹⁷ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 44.

⁹⁸ Altıntaş, *a.g.m.*, s. 44.

⁹⁹ Aykut, *a.g.e.*, s. 231.; Altıntaş, *a.g.m.*, s. 45.

sürmüştü. Mürettep Süvari Alayı, verilen emre rağmen Afyonkarahisar'a piyadeden sonra girmişti. 8. Tümenin diğer kuvvetleri de takibe devam ederek Afyonkarahisar'a varmışlardır. Şehrin kuzey ve batı çıkışlarında gereken emniyet düzenlemesini alarak, geceyi İzmir ve İstanbul İstasyonları arasında geçirmişlerdir¹⁰⁰. On dört ay düşman işgalinde kalmış olan Afyonkarahisar yeniden Türk Ordusunun eline geçmiştir¹⁰¹.

Afyonkarahisar halkı kurtarıcılarını büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılamıştır. Herkes sokaklardaydı, kimi askerlere sarılıp gözyaşı dökerken kimi yemeğini ve suyunu paylaşmak için yarışa girmişti. Su testileriyle yol kenarlarına dizilmiş yaşlı kadınlar dâhil şehrin muhtelif yerlerinde ki yangınları kimse umursamamıştır¹⁰².

xı. Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar

Afyonkarahisar'ın, Milli Mücadele döneminde cephe hattında yer alması hem nüfus hem de maddi açıdan büyük kayıplar yaşamasında etkili olmuştur. Eskişehir-Kütahya Savaşları, Sakarya Muharebesi, Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Savaşlarının ya bir kısmı yada bütünü Afyonkarahisar topraklarında gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan şehrin ekonomisinde büyük bir pay sahibi olan Ermenilerin de Yunan Ordusu ile birlikte şehri terk etmeleri sıkıntıyı biraz daha büyütüştür. Ermeniler genelde Kale'nin güney yönündeki Adeyze Camii'nin batı kısmından Yukarı Pazar Mescidinin doğu tarafı ve Taç Ahmet Mahallesini kapsayan biçimde Mevlevihane'ye kadar olan bölgede yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ermenilerin kaçmalarıyla beraber şehirde büyük bir yetişmiş insan gücü, zanaatkar açığı yaşanmıştır. Önemli olan bir diğer sebep ise savaşlar nedeniyle tarım alanlarının yeterince işlenememesi, üretici genç erkek nüfusun cephelerde savaşması, büyük sayıda insan kayıpları durumu daha da ağırlaştırmıştır. Afyonkarahisar Milli Mücadele döneminin tüm etkilerini çok derinden de yaşamış olsa bölgede önemli bir yerleşim yeri olma özelliğini korumuştur. Aynı şekilde Afyonkarahisar ili Cumhuriyet ilan edildikten sonra da önemini yitirmemiştir.

¹⁰⁰ Aykut, *a.g.e.*, ss. 231-232 Altıntaş, *a.g.m.*, s. 44.

¹⁰¹ *Türk İstiklal Harbi*, 1975, s. 494.

¹⁰² Atabek, *a.g.e.*, s. 404.

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1946 YILLARI ARASINDA AFYONKARAHİSAR'IN İDARİ DURUMU

1. İDARİ DURUM

1.1. YERLEŞİM

1.1.1. Afyonkarahisar

Afyonkarahisar M.Ö. 3000 – 2000 yıllarını kapsayan Eski Tunç Döneminden itibaren yoğun bir yerleşmeye sahne olmuştur¹⁰³. M.Ö. 1200 yıllarına kadar Hitit İmparatorluğunun egemenliğinde kalan saha daha sonra Frig ve Lidyalıların hâkimiyetine girmiş ve M.Ö. 6. yüzyılın ortalarından itibaren ise Persler buradaki siyasi üstünlüğü ele geçirmiştir. Büyük İskender'in M.Ö. 333 yılındaki Assos zaferiyle Makedonya İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunan yer M.Ö. 30 yılına kadar Makedonyalı çeşitli generaller arasında el değiştirmiştir. Büyük İskender ile başlayan Helenistik dönemde tüm Anadolu'da olduğu gibi Afyonkarahisar'da da kentler ortaya çıkmıştır¹⁰⁴.

M.Ö. 30 yıllarından itibaren Roma yönetimi altın giren Anadolu, M.S. 395 yılına kadar yaklaşık 400 yıl bu yönetimle yönetilmiştir. Siyasi bir dengenin sağlandığı bu yönetimde, yeni kentler ve kasabalar kurulmuş, var olan kentlerde yeni imarlar yapılmıştır¹⁰⁵. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından, 1071 Malazgirt Savaşı sonrasına kadar Bizans egemenliğinde kalan saha, bu dönem içerisinde 646 – 740 yılları arasında Araplar tarafından sekiz defa el değiştirmiştir¹⁰⁶. 1071 yılında Türkler Malazgirt Savaşını kazanmış ve Anadolu'ya gelmeye başlamıştır. Afyonkarahisar Selçuklu Devleti'nin yerleşim alanı haline gelmiştir¹⁰⁷.

Afyonkarahisar 1075-1205 yılları arasındaki dönemde 10 kadılığı olan bir il merkezi halini almıştır. Selçuklular döneminde Afyonkarahisar'a bağlı ilçeler; Merkez (Karahisar-ı Devle), Bolvadin, Bayat (Barçunlu), Nevahi-yi Barçunlu Han, Şuhut,

¹⁰³ Ahmet İlaşlı, "Afyonkarahisar Tarihi". Afyonkarahisar Kütüğü C. I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar 2001, s. 83.

¹⁰⁴ İlaşlı, "Afyonkarahisar Tarihi", s. 93.

¹⁰⁵ İlaşlı, "Afyonkarahisar Tarihi", s. 96.

¹⁰⁶ Lightfood, *a.g.m.*, s. 113.

¹⁰⁷ Özer Küpeli, Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar". *Afyonkarahisar Kütüğü*, C. 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar 2001, s. 126.

Karamık, Sinanpaşa (Sincanlı), Çay, Sandıklı ve Çölabad şeklinde kayıtlara geçmiştir¹⁰⁸. Yukarıda bahsi geçen idari yapılanma Beylikler döneminde de aynı şekilde devam etmiştir¹⁰⁹.

Osmanlı Devleti kurulduktan sonra yönetime geçen beyliklerin toprakları sancak olarak adlandırılmıştır. Afyonkarahisar 1393 yılında teşekkül eden Anadolu Beylerbeyliğine bağlanmıştır¹¹⁰. 1441-1481 yılları arasında Fatih Sultan Mehmet döneminde Afyonkarahisar sancak merkezi olmuştur¹¹¹. Afyonkarahisar 1451 yılına kadar Anadolu Eyaletine bağlı olan 12 sancaktan biri haline gelmiştir. Eyalet merkezi 1451 yılında Ankara'dan Kütahya'ya taşınmıştır. Afyonkarahisar bu tarihten itibaren Kütahya'ya bağlanmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde Afyonkarahisar sancağına bağlı ilçeler; Merkez (Karahisar-ı Sahip), Çulabad (Çul Ovası- Kadılar), Ulu Sincanlı, Keçi Sincanlı, Şuhut, Bayat, Sandıklı, Çay, Karamık Elçi ve Oynaş şeklinde olmuştur. Sultandağı, Akşehir'e, Geyikler¹¹² (Dinar) ve Dazkırı Kütahya'ya bağlanmıştır. Merkez ilçe, Sehrabad ve Kırhisar (Kıyır) isimli iki nahiyeye ayrılmıştır. Daha sonraki süreçte Oynaş kazası kaldırılmış ve köyleri Seyitgazi'ye bağlanmıştır. Oynaş kazası yerine Bolvadin kaza olmuştur¹¹³.

Afyonkarahisar Sancağı 1451-1512 yılları arasını kapsayan II. Beyazıt Döneminde yedi ilçeden meydana gelmiştir. Bu kazalar; Karahisar, Bolvadin, Sandıklı, Şuhut, Barçınlu, Çola ve Oynaş şeklinde olmuştur. Bunlara ek olarak Karahisar'a bağlı elçi nahiyeleri bulunmuştur¹¹⁴. II. Beyazıt döneminde Çay nahiyesi kendisine bağlı mezralarla Bolvadin'e bağlanmıştır¹¹⁵.

1520-1566 yılları arasında hüküm süren Kanunu Sultan Süleyman döneminde Afyonkarahisar; Karahisar, Sandıklı, Bolvadin ve Bayat ilçeleri ile Karahisar ilçesine bağlı Şehrabad, Kırhisar, Ulu-Sincanlı, Kiçi-Sincanlı, Sandıklı kazasına bağlı Çola, ve Bayat kazasına bağlı Oynaş nahiyelerinden meydana gelmiştir. 1562-1566 yılları

¹⁰⁸ Muharrem Bayar, "Arşiv Vesikalarına Göre XVI. Yüzyılda Karahisar-ı Sahib'de Ahilik ve Esnaf kuruluşları", V. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları, 2000, s. 94.

¹⁰⁹ Küpeli, *a.g.m.*, s. 182.

¹¹⁰ Gürsoy Şahin, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar Sancağının İdari ve Fiziki Yapısı (554 Numaralı Afyon Şer'iyye Siciline Göre)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Nr. 2, Aralık 2002, ss. 39-57, s. 41.

¹¹¹ Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, C.2, 1991, s. 12.

¹¹² *438 Numaralı Muhaseb-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Nr. 1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993 s. 7.

¹¹³ Gönçer, *a.g.e.*, 1991, s. 12.

¹¹⁴ 147 Numaralı Tahrir Defteri, s. 1; Mustafa Karazeybek, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Karahisar'ı Sahip Sancağının İdari Yapısı", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, Nisan 2002, s. 106.

¹¹⁵ Mustafa Karazeybek, "Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar", *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon Valiliği Yayınları, 2004, s. 78.

arasında padişah II. Selim döneminde Kırhisar nahiyesi, Kayırhisar ve Kırhisar adıyla ikiye nahiyyeye bölünmüştür¹¹⁶.

XVII. yüzyıla Afyonkarahisar Karahisar-ı Sahip Sancağı adı ile Anadolu'ya bağlı bir sancak olmuştur¹¹⁷. Ancak bu yüzyılda Afyonkarahisar Karahisar-ı Sahip Kazası şeklini almıştır¹¹⁸.

Karahisar Sancağı 1660 yılında Musahip Çatalbaş Mustafa'ya has olarak verilmiş ve Paşa Sancağı haline gelmiştir. Eskişehir ve Ankara'da Karahisar Sancağına bağlanmış ve bu durum Tanzimat dönemine kadar devam etmiştir¹¹⁹. XVIII. yüzyıla bakıldığında bir önceki yüzyılın Afyonkarahisar'daki idari yapılanması aynı şekilde devam etmiş sadece Bayat ilçesi Hanbarçınlı adı ile anılmaya başlanmıştır¹²⁰.

Afyonkarahisar 1802 yılında eyalet merkezi olmuştur¹²¹. Sultanönü, Eskişehir ve Ankara Sancakları yeniden Afyonkarahisar'a bağlanmıştır¹²². Sultan II. Mahmut zamanında başlayan "İdarede Islahat Çalışmaları" esnasında Anadolu Eyaleti üçe bölünmüştür. Daha sonra Kütahya ile Karahisar-ı Sahip Sancakları birleştirilerek 1839 yılında Bursa'ya bağlanmıştır¹²³. 1840 yılında her sancağın kaymakamlık olacağı kararlaştırılınca Afyonkarahisar, Karahisar-ı Sahip Kaymakamlığı ve Bolvadin Kaymakamlığı şeklinde ikiye ayrılmış ve Bursa'ya bağlı olmaya devam etmiştir. Karahisar-ı Sahip Kaymakamlığına bağlı ilçeler; Sandıklı, Şuhut, Çolabat Sincanlı iken, Bolvadin Kaymakamlığına bağlı ilçeler ise Bayat, Nevahi-yi Barçınlı, Karamık ve Çay¹²⁴ olmuştur. Ahmet Yahya Bey Karahisar-ı Sahip'in ilk kaymakamı olarak atanmıştır¹²⁵.

1864 yılında eyaletler kaldırılıp vilayetler kurulunca Afyonkarahisar yeniden sancak merkezi haline gelmiştir. Şehrin ilk mutasarrıfı da Ömer Lütü Paşa olmuştur¹²⁶. Afyonkarahisar 1918 yılına kadar mutasarrıflık olarak devam etmiştir¹²⁷.

¹¹⁶ Karazeybek, "Osmanlılar Döneminde İdari Yapı", s. 188.

¹¹⁷ 438 Numaralı Muhaseb-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530, s. X.

¹¹⁸ Gürsoy Şahin, *Karahisar-ı Sahip'de Sosyo-Ekonomik yapı (1684-1686)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Nisan 2001, s. 18.

¹¹⁹ Afyonkarahisar Yıllığı 1967, Doğan Kardeş Matbaası, İstanbul 1968, s. 100.

¹²⁰ Karazeybek, "Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar", s.80.

¹²¹ Niyazi İplikçioğlu, "Afyon'da Türk-İslam Uygarlık Tarihi", *Tarih İçinde Afyon 1982*, Özen Matbaası Afyon 1983, s. 37.

¹²² Hüseyin Orak, *Türkiye Kılavuzu*, Cilt 1, İbrahim Horoz Basımevi, Ankara 1946, s. 41-42.

¹²³ Hüdavendigar Salnamesi, 1287, s. 50-99.

¹²⁴ Hüdavendigar Salnamesi 1287, s.50-59.

¹²⁵ Selman Yaşar, *Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960)*, Gece Kitaplığı Yayınları, s. 86.

¹²⁶ Vatan Gazetesi-Afyonkarahisar İlavesi, 29 Nisan 1953, s. 11.

¹²⁷ Gönçer, a.g.e., 1991, s. 13.

XIX. yüzyıl ilk yarılarında Afyonkarahisar'ın idari yapılanmasında çok fazla değişiklik olmamıştır¹²⁸. Yüzyılın sonlarına doğru Bayat, Karamık, ve Çolabad kazaları lağvedilmiştir. Çay kazası nahiye haline getirilmiş ve Bolvadin kazasına bağlanmıştır. Ayrıca Karahisar ilçesine bağlı Şehrabad nahiyesinin adı Etraf-ı Şehr olarak değiştirilmiştir. Bolvadin kazasına bağlı İshaklı ve Aziziye'ye bağlı Bayat nahiyeleri meydana getirilmiştir¹²⁹.

Afyonkarahisar 29 Kasım 1914 tarihinde müstakil bir sancak olmuştur¹³⁰. 1918 yılında Bursa'dan ayrılarak bağımsız bir il haline gelmiştir. Aynı zamanda bağımsız bir mutasarrıflık olan Afyonkarahisar'ın ilk mutasarrıfı Ali Haydar Bey olmuştur. 1922 yılında Afyonkarahisar şehir merkezi olmuş ve son mutasarrıfı aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk Afyonkarahisar valisi olan İbrahim Ethem Bey bu göreve atanmıştır¹³¹.

Milli Mücadele Dönemi başarılı bir şekilde sona erdikten ve Cumhuriyet ilan edildikten sonra ülke genelinde modernleşmeye ve çağdaşlaşmaya yönelik olarak şehirleşmede önemli gelişmeler yaşanmıştır. Buna doğrultuda incelenen Afyonkarahisar'da Cumhuriyet ilan edildikten sonra gelişim gösteren illerden biri olmuştur. 1923 yılında Afyonkarahisar, Afyon Karahisarı şeklinde idari taksimatta yer almıştır¹³². 1924 İdari taksimat¹³³ ile beraber Afyonkarahisar il merkezi haline gelmiştir. Cumhuriyet Döneminin bu ilk idari yapılanmasına göre Afyonkarahisar, Merkez, Bolvadin, Dinar, Emirdağ ve Sandıklı olmak üzere 5 ilçe, 12 nahiye ve 482 köyden meydana gelmiştir¹³⁴. Afyonkarahisar 1925-1926 yılında 11.000 kilometrekarelik bir alanda kurulmuştur. Merkez ilçesinde 170, Emirdağ'da 97, Bolvadin'de 40, Sandıklı'da 80 ve Dinar'da 96 olmak üzere toplam 482 köy bulunmuştur¹³⁵.

1926-27¹³⁶ 1927-28 yıllarında da Afyonkarahisar'ın ilçe, nahiye ve köy sayılarında herhangi bir değişiklik olmamıştır¹³⁷. Afyonkarahisar 1928-1929 yılları arasında 12.660 kilometrekarelik bir alana ulaşmıştır. Yukarıda bahsi geçen beş ilçeden

¹²⁸ Yaşar, *a.g.e.*, s. 89.

¹²⁹ Karazeybek, "Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar", s. 81.

¹³⁰ Karazeybek, "Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar", s. 84.

¹³¹ Atabek *a.g.e.*, s.79.

¹³² Tuncer Baykara, *Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarih Araştırmaları*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 221.

¹³³ Necdet Sakaoğlu, "Yeni Türkiye'nin İlk Sınırları, İlk Vilayetleri", *Tarih ve Toplum*, Nr. 48, Aralık 1987, s. 32.

¹³⁴ Latif Taşdemir, Muzaffer Uyan, "Cumhuriyet Döneminde İdari Yapı", *Afyonkarahisar Kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2001, s. 211.

¹³⁵ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-1926)*, Matbaa-i Amire Müdüriyeti, İstanbul, s.731.

¹³⁶ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-1927)*, Matbaa-i Amire Müdüriyeti, İstanbul, 1926-27, s. 490.

¹³⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-1928)*, Matbaa-i Amire Müdüriyeti, İstanbul, 1926-27, s. 406.

meydana gelmiştir. Merkez ilçesinde 160, Emirdağ 100, Bolvadin 43, Sandıklı 80, Dinar 90 olmak üzere 473 köy ve 6 nahiye şeklinde olmuştur¹³⁸.

1938 yılında Afyonkarahisar'ın yüz ölçümü 12.660 kilometre olarak hesaplanmıştır. Afyonkarahisar'a bağlı ilçelerin yüz ölçümleri tabloda gösterilmiştir.

Tablo1. Afyonkarahisar ve İlçelerinin 1938 Yılında Yüz Ölçümleri

İlçeler	Yüz Ölçümleri
Merkez	4.180
Bolvadin	2.420
Sandıklı	2.080
Emirdağ	2.340
Dinar	1.640

Kaynak: Afyon Cumhuriyet'in 15Yılı İçinde Tan Matbaası, İstanbul 1938, s. 166.

Tabloya bakıldığı zaman şehir merkezinin en fazla, Dinar ilçesinin en az yüz ölçümüne sahip olduğu ve diğer ilçelerin ise hemen hemen aynı yüz ölçümünde oldukları görülmüştür.

1941 yılında Afyonkarahisar'da merkez ile toplam 5 ilçe 12 nahiye ve 476 köy kayıtlara geçmiştir. 1945 yılında Afyonkarahisar Merkez, Bolvadin, Dinar, Emirdağ ve Sandıklı olmak üzere 5 ilçeden oluşmuştur¹³⁹.

Tablo 2. 1929-1946 Yılları Arasında Afyonkarahisar'ın İlçe, Nahiye ve Köy Sayısı

Yıllar	İlçe Sayısı	Nahiye Sayısı	Köy Sayısı	Toplam
1929	5	6	484	494
1930	5	6	484	494
1931	5	12	482	498
1932	5	12	466	482
1933	5	12	485	501
1934	5	12	485	501
1936	5	12	476	493
1937	5	12	476	493
1938	5	12	476	493
1939	5	12	480	497
1940	5	12	481	498
1941	5	12	481	498
1942	5	12	481	498
1943	5	12	479	497
1944	5	12	473	491
1945	5	14	479	498
1946	6	13	479	498

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1930*, C. 3, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara 1930, s. 92; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1931*, C. 4, Hüsnitabat Matbaası, Ankara 1931, s.110; Türkiye Cumhuriyeti

¹³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, (1928-1929), Matbuat Umum Müdürlüğü Devlet Matbaası, İstanbul 1929, s. 204.

¹³⁹ Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1923- 2013)*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 273.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, C. 5, Devlet Matbaası, Ankara, s. 99; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, C. 6, Ankara, s. 91; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1934-1935*, C. 7, Ankara, s. 168; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, C. 8, Devlet Basımevi, Ankara, s. 52; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, C. 9, Devlet Basımevi, Ankara, s. 53; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, C. 10, Hüsnütabiat Basımevi, Ankara, s. 73; Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *İstatistik Yıllığı 1940-1941*, C. 12, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, s. 86; Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *İstatistik Yıllığı 1941-1942*, C. 13, Ankara Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1943, s. 80; Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *İstatistik Yıllığı 1941-1942*, s. 56; Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *İstatistik Yıllığı 1942-1945*, C. 15, Hüsnütabiat Basımevi, Ankara 1946, s. 111; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1948*, C. 16, s. 113.

1.1.2. Bolvadin İlçesi

Çay ve Sultandağı olmak üzere iki bucağa ve 46 köye sahip olmuştur. Bolvadin ilçesi Afyonkarahisar'dan Konya'ya giderken ikinci istasyon olan Çay istasyonunun 9 kilometre kuzeyinde Eber gölü ve Sazlı Gölün yakınında yer almıştır. Kenarından Akarçay geçmiştir. Bolvadin ilçesinin yüz ölçümü 2.420 kilometrekare olmak üzere Afyonkarahisar'a 45 kilometrelik bir yol ile bağlanmıştır. Bolvadin'de belediye teşkilatı kurulmuştur. İmar planına göre Çay istasyonuna giden İstasyon Caddesinde ve yeni açılan üç yeni büyük yol üzerinde yeni binalar yapılmıştır. Bu binaların içinde Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevi, halkevi Sineması, Hükümet Konağı bulunmuştur. Daha önceden dar olan Cumhuriyet Meydanı genişletilmiş, küçük bir park ve bir badem fidanlığı yapılmıştır. İlçenin en işlek caddelerine kaldırım taşı döşenmiştir. 1929 yılından sonra evler ve işyerleri elektrik ve petrol ile aydınlatılmaya başlanmıştır. 1940 yılında yapılan genel nüfus sayımında Bolvadin ilçesinin nüfusu 45.111 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. İlçedeki halk genellikle çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Arpa, buğday, mercimek, nohut, fasulye, burçak, patates, afyon, şeker pancarı gibi çeşitli tarım ürünleri yetiştirmişlerdir. Başta koyun olmak üzere çeşitli türde hayvan beslemişlerdir. Koyunların sütünden peynir, kaymak ve yağ yapmışlardır. Eber Gölünden tatlı su balıkları tutmuşlardır. Bu balıkları Afyonkarahisar'a ve Konya'ya götürmüş ve satmışlardır. Ayrıca Eber Gölünden kesilen sazları evlerinin üzerini örtmek için kullanmışlardır. Bu sazlardan hasırlar dokumuşlar ve komşu ilçelere satarak ayrı bir gelir kapısı oluşturmuşlardır.

Bolvadin İlçesi başta İstanbul olmak üzere pek çok şehirden manifatura, üzüm, zeytin, zeytinyağı, sabun ve ziraat aleti satın almıştır. Bolvadin İlçesinde biri ilçe merkezinde diğeri Çay bucağında olmak üzere iki elektrik fabrikası, iki un fabrikası, işlek 50 su değirmeni ve biri merkezde diğeri Çay'da iki Tarım Kredi Kooperatifi ve Ziraat bankasının ajansı hizmet vermiştir.

Bolvadin ilçesinde 200.000 lira harcanarak bir okul binası yapılmıştır. Civar ilçelerden çocukların gelip okula gidebilmesi için okula yatılı öğrencilerde kabul edilmiştir. Bolvadin ilçesinin 1923-1946 yılları arasında otel, lokanta, gazino, park, sinema ve yol gibi ihtiyaçları karşılanmıştır¹⁴⁰.

1.1.3. Dinar İlçesi

Dinar ilçesi Dazkırı, Çölovası olmak üzere iki bucağa ve 95 köye sahip olmuştur. Dinar İlçesi kendi adındaki ovanın üzerine kurulmuş olup batıdan kuzeye doğru uzamıştır. Doğusunda Isparta'nın Uluborlu ve Keçiborlu İlçeleri, kuzeyinde Sandıklı, batısında Denizli vardır.

Dinar M.Ö 1000 yıllarında "Selene" adında eski bir şehrin harabeleri üzerinde kurulmuştur. "Selene" Batı Anadolu'nun "Ayasuluğ'dan sonra ikinci önemli şehri olup eski Yunan gezginlerinin seyahat kitaplarında önemli bir yer olarak tasnif edilmiştir. Bu şehir şimdiki Dinar kasabasının doğu güneyine doğru çekilmiştir. Daha sonrasında yaşanan doğal afetler sebebiyle harap olmuştur. Daha sonra "Apamiya" adı ile tekrardan kurulmuştur. Burası tarih boyunca doğudan batıya akın eden orduların geçiş noktası üzerinde bulunmuştur. İran hükümdarlarından Dara ve Keyhüsrev bu şehirde iki yıl konaklamışlardır. Dara'nın sarayı günümüz Dinar ilçesinin 500 metre doğusundaki tepelerde kurulmuştur.

Osmanlı Devleti döneminde köy olan Dinar ilçesi Afyonkarahisar, Denizli, Isparta ve Burdur 'a giden demir ile karar yolları üzerinde bulunmasından dolayı hızlı bir şekilde gelişmiştir. 1946 yılına gelindiğinde evlerin çoğuna elektrik verilmiştir. İnönü Yeni Yol ve İstasyon Caddeleri ilçenin belli başlı caddeleri olmuştur. Bu yollar kaldırımıyla döşenmiş ve yanları ağaçlandırılmıştır. 1908 yılında Dinar, ilçe haline gelmiştir. 1940 sayımına göre nüfusu 46, 770 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Dinar ilçesinin arazinin tarıma elverişli olduğu için çeşitli ürünler yetiştirilmiştir. Buğday, arpa, mısır, fasulye, nohut, mercimek, şeker pancarı, meyveler, Kendir bitkisi ve Keten tohumu yetiştirilmiştir.

20.000 hektarlık otlak alana sahip olan Dinar ilçesinde diğer bir uğraş alanı hayvancılık olmuştur. Koyun en çok beslenen hayvan olmuştur. Dinar ilçesi şeker pancarını, bazı meyve çeşitlerini, yün ve deriyi dışarı illere satmışlar ve gelir elde etmişlerdir. İlçede su kuvvetiyle işleyen iki un fabrikası bir elektrik santrali ve 8 un

¹⁴⁰ Muzaffer Uyan, Ahmet Semih Tulay, *Afyonkarahisar 1946'dan 2021'e*, Akşam Alimoğlu Kültür Sanat Araştırma Derneği Yayınları, Afyonkarahisar 2022, s. 57-59

değirmeni hizmet vermiştir. Aynı zamanda Dinar ilçesinin ekonomik anlamda kalkınmasında Ziraat Bankası ajansı, 250 tezgâhlı dokuma kooperatifi ve Memurlar Kooperatifi gibi kurumlar etkili olmuştur.

Halkevi Kütüphanesi ve okuma odaları halkın okuma ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. İlçede Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi hayır kurumları ile Demirspor ve Gençler Birliği adında iki spor kulübü yapılmıştır. İlçede 10 yataklı bir dispanser, Belediye, Hükümet ve (Devlet Demir Yolları) DDY binaları yapılmıştır. 1946 yıllarının sonlarına gelindiğinde Dinar ilçesinde üç doktor ve 5 ebe görevlendirilmiştir. Yakup Atasaygun'a ait laboratuvarı olan bir eczane de Dinar halkına hizmet vermiştir. Dinar halkının su ihtiyacı Menderesin çıktığı yerden yani "Suçikan" mevkinden getirilmiş olup farklı birkaç çeşmeden de yararlanılmıştır. Ayrıca Dinar'da Ilıksu Kaplıcası da hem içme hem banyo suyu olarak kullanılmıştır.

Dinar İlçesinde Vehbi Kitiş'e ait Dinar Palas, İstiklal, Dedeoğlu Otelleri işletilmeye başlanmıştır. Halkevinin sineması, Suçikan, Söğütdalı, Çamlıköy ve kiraathanelerde halkın dinlenme ve eğlence alanları haline gelmiştir¹⁴¹.

1.1.4. Emirdağ

Emirdağ ilçesi Bayat, Davulga, Umraniye olmak üzere üç bucağa ve 96 köye sahip olmuştur. Emirdağ ilçesinin güneyinde Bolvadin, doğusunda Akşehir, kuzeyinde Sivrihisar ve Seyitgazi ilçeleriyle batısında Kütahya ili ve Afyonkarahisar merkez vardır. Emirdağ ilçesinin yüz ölçümü 2.340 kilometrekare olarak hesaplanmıştır. Emirdağ ilçesi Afyonkarahisar'a 100 kilometrelik bir şose ile bağlanmıştır.

Emirdağ ilçesinin tarihi olarak ilerleyişi; Roma ve Bizans dönemlerinden sonra, Arap İslam Orduları Afyonkarahisar'a geçerken Emirdağ üzerinden hareket etmişlerdir. Bu hareket esnasında Emirdağ ilçesi bir süreliğine Arap İslam Ordularının elinde kalmıştır.

Abbasi halifelerinden Harun-ı Reşit tarafından Emirdağ işgal edilmiştir. Araplar Afyonkarahisar ve ilçelerinden çekildikten sonra hâkimiyet yeniden Bizanslıların eline geçmiştir. XI. yüzyılda Selçuklu Devleti Anadolu'ya girerken Emir Afşin idaresindeki Türkmen akıncıları tarafından Emirdağ işgal edilmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti

¹⁴¹ Uyan, Tulay, *a.g.e.*, s. 61-63

tarafından alınan ilçeye 1866 yılında Sultan Abdülaziz'e hürmeten ilçenin adı Aziziye olarak değiştirilmiştir 1932 yılında ise ilçenin adı Emirdağ olarak değiştirilmiştir¹⁴².

İlçe halkını 1889-1897 yılları arasında Bulgaristan, Romanya ve Musul göçmenleri Karakeçili, Sarıkeçili aşiretleri oluşturmuştur. 1946 yılında Emirdağ ilçesindeki yollar kaldırım taşı ile döşenmiş, üç büyük ana cadde açılmış ve bu caddelerin yanları ağaçlandırılmıştır. İlçede bir hal, belediye binası, halkevi, hükümet konağı, bir ilkokul, toprak mahsullerine ait bölmeli bir ambar, hamam, belediye parkı, Mustafa Kemal Atatürk'ün büstünün olduğu bir Cumhuriyet Meydanı ve bir sinema binası inşa edilmiştir. Emirdağ halkı genel olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Buğday, Arpa, Yulaf gibi ürünler yetiştirilmiştir. Koyun başta olmak çeşitli hayvanların bakımı ile ilgilenmişlerdir. Emirdağ halkı hayvanların ıslahı için çaba sarf etmiştir. Bunun için Emirdağ'a yakın Eskişehir'in ilçesi olan Çifteler Harasından faydalanmışlardır. Hayvanların derisi, tereyağı, haşhaş, peynir, yumurta, afyon sakızı ilçenin belli başlı gelir kaynağı olmuştur. Merkezde İnkılap İlkokulu adında bir okul, ilçe ve bucaklarında toplam 14 okul yaptırılmıştır. Halkevi kütüphanesi ve okuma odaları ile halkın eğitim açısından gelişmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda ilçede Hava, Çocuk Esirgeme Kurumları hizmet vermiştir. İlçe merkezinde doktor, iki sağlık memuru, belediye ebesi, eczane ve dispanseri halkın sağlığı ile ilgilenmişlerdir. 12 kilometre uzaklıktan ilçeye demir borularla kaynak suyu getirtilmiştir¹⁴³.

1.1.5. Sandıklı İlçesi

Sandıklı ilçesinin Hocalar bucağı ve 77 köyü vardır. Kendi adını taşıyan ova üzerinde kurulmuş olan Sandıklı, kuzeydoğudan Afyonkarahisar merkez ilçesi, doğudan Şuhut bucağı, güneyden Dinar, batıdan Uşak ve Çivril ilçeleriyle çevrilmiştir. Sandıklı Firkyia medeniyetine ait olan Apemeakivatos adındaki kasabanın yerine kurulmuştur. Eski Yunan dilinde Kivatos Sandıklı anlamına geldiği için ilçe adını buradan almıştır. Sandıklı 1860 yılında ilçe olmuştur. 1940 yılındaki nüfus sayımına göre 24.767'si kadın, 20.674 erkek olmak üzere toplam 45.441 kişi hesaplanmıştır. Sandıklı halkı, ziraat ve tarımla uğraşmıştır. Arpa ve nohut en fazla yetiştirilen ürünler olmuştur. Bira yapımında kullanılan arpa tekel tarafından her sene satın alınmış ve Sandıklı halkı için ayrı bir gelir kapısı olmuştur. Sandıklı'da yetiştirilen ürünlerde leblebi için en çok tercih edilen ürün olmuştur. Zaten o dönemde ilçedeki dükkânların dörtte birinin leblebici

¹⁴² Uyar, Tulay, *a.g.e.*, s. 64

¹⁴³ Uyar, Tulay, *a.g.e.*, s. 66

olması, nohudun ekonomide ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda Sandıklı yetiştirdiği vişnelerle de meşhur bir yer olmuştur. Sandıklı ilçesi bahsi geçen bu ürünleri dışarıya da satarak gelir elde etmiştir. 1946 yılında Sandıklı ilçesinde Tarım Kredi kooperatifi, Dokumacılar Kooperatifi ve tezgâhlar işlemiştir. 1946 yılında eğitim açısından Sandıklı ilçesinde 4 ilkokul, bir ortaokul ve 20 köy okulu hizmet vermiştir. İlkokulu bitiren çocuklar ortaokul için Afyonkarahisar'a gitmişler ve oradaki Sandıklı Yurdu'nda barınmışlardır. 60 kişilik olan bu pansiyonlar yeme, içme, yatma gibi gerekli ihtiyaçları için kişi başı 15 lira ücretle öğrenci almıştır. Aynı zamanda ilçede halkın okuma ve yazmasının gelişmesi için, halkevi kütüphanesi, okuma odaları açılmıştır. İlçede Hava, Çocuk Esirgeme ve Kızılay Kurumları bulunmuş ve ihtiyaç dahilinde faaliyet göstermişlerdir. İlçenin içme suyu Sandıklı'nın 4 kilometre kuzeyindeki Beysuyundan getirilmiştir. Sandıklı İlçesinin 7 kilometre güneybatısında Afyonkarahisar - Antalya yolu yakınında Sandıklı Çamuru veya Hudai Hamamı adında kaplıcası hem içme hem banyo suyu olarak kullanılmıştır. İlçedeki belediye fidanlığı, söğütlük, yeşillik, sinema ve gazino halkın hem dinlenebileceği hem eğlenebileceği alanlar olmuştur¹⁴⁴.

1.2. NÜFUS

Afyonkarahisar'da arazi ve nüfusa yönelik ilk sayımların ne zaman yapıldığına dair tespit edilmiş herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin genel uygulamasına bakarak, bu bölgenin Osmanlı idaresine girmesiyle burada da bazı sayımların yapılmış olduğu yargısına varmak mümkün olmuştur. Afyonkarahisar'ın tamamını içeren tespit edilebilen ilk sayım defterinin 1528-29/H.935 tarihli mufassal tahrir defteri olduğu anlaşılmıştır. Defterde geçen bazı bilgilere göre Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt dönemlerinde bu bölgede sayımlar yapılmıştır¹⁴⁵. Şehrin nüfusu hakkında XVII. Yüzyılın ikinci yarısına dair bazı bilgiler Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde geçmiştir. Evliya Çelebinin söz konusu dönem için verdiği nüfus istatistiği, kendi ifadesiyle tahmini bilgiler olmayıp, şehirde tutulan askeri ve adli kayıtların toplamı şeklinde olmuştur. Buna göre şehirde 4.600 tane Müslüman hanesi, 1.000 tane de Gayrimüslim hanesi bulunmuştur¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Uyan, Tulay, *a.g.e.*, s. 67-69.

¹⁴⁵ Latif Daşdemir, "Afyonkarahisar'da Türk Yerleşim ve Nüfusu", *Afyonkarahisar Kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, s.253.

¹⁴⁶ Çelebi, *a.g.e.*, s.31-32.

Osmanlı Devleti'nin Yeniçeri Ocağı'nı kaldırılmasından sonra, daha çok askeri ve ekonomik beklentilerle 1831 tarihinde yaptığı ilk nüfus sayımındaki sonuçlarla bir birine yakın olmuştur. Nitekim söz konusu sayımda Afyonkarahisar'daki gayrimüslim erkek nüfusu 1.080 kişi olarak tespit edilmiştir¹⁴⁷.

Tanzimat'tan sonra nüfus kayıtlarıyla ilgili detaylı bilgiler elde etmek daha mümkün olmuştur Çünkü bu dönemden itibaren "salname" adı verilen yıllıklar düzenlenmeye başlanmıştır. Bu dönemden sonra Afyonkarahisar'ın nüfus bilgileri için temel kaynak, sancağın bağlı olduğu Bursa'ya ait salnameler olmuştur. Afyonkarahisar'da 1870-1874 yıllarında toplam 9.410 hane bulunmuştur. Gerçekleştirilen sayımda kadınlar sayılmadan Afyonkarahisar'ın nüfusu 22.961'i Müslüman, 1.876'sı Ermeni olmak üzere toplam 24. 837 kişi yaşamıştır. 1883 yılında hane sayısı 9.326'ya düşmüştür. Buna göre, Müslüman nüfus 23.749, Ermeni nüfusu ise 1.804 olmak üzere toplamda 25.553 kişi olarak kayıtlara geçmiştir¹⁴⁸.

Afyonkarahisar merkez 1902 yılında 33.000 nüfusa sahip bir şehir haline gelmiştir¹⁴⁹. Afyonkarahisar şehir merkezinde 6.348 gayrimüslim yaşamaktadır. Şehir merkezindeki gayrimüslim 6.271'i Ermeni, 77'si ise Rum, Protestan, Katolik ve Yahudi olarak belirtilmiştir¹⁵⁰.

1911-1912 yıllarında Afyonkarahisar merkez nüfusu 39.000 kişi şeklinde olmuştur¹⁵¹. 1914 yılı istatistiğine göre Afyonkarahisar Mutasarrıflığında 227.659 Türk, 632 Rum, 7.439 Ermeni kaydedilmiştir¹⁵².

İngiliz Dışişleri raporuna göre 1919 yılında Afyonkarahisar'ın ilçe ve köyleriyle birlikte 275.000 kişi bulunmuştur¹⁵³. 1911-1922 yılları arasında gerçekleşen Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sonrasında 1924 yılında şehir merkezinin nüfusu 23.100 kişiye düşmüştür¹⁵⁴.

¹⁴⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1943, s.111.

¹⁴⁸ Hüdavendigar Salnamesi. 1307 s. 319-320.

¹⁴⁹ Besim Darkot, "Karahisar", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1955, s.279

¹⁵⁰ Hüdavendigar Salnamesi 1324 s.340-341.

¹⁵¹ Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1996, s. 33.

¹⁵² *Türk İstiklal Harbi*, 1967, s. 32.

¹⁵³ Behar, *a.g.e.*, ss. 61.

¹⁵⁴ Yusuf Ilgar, "XX. Yüzyıl İlk Çeyreğinde Afyonkarahisar Şehrinde Eğitim- Öğretim", *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (10-11 Ekim 2002)*, Afyon Belediyesi Yayınları, Ankara 2003, s. 549; Latif Daşdemir, "Cumhuriyet Döneminde Afyon", *Afyonkarahisar Kütüğü*, Cilt 1, Afyon Kocatepe Yayınları, Ankara 2001, s. 147.

1926-1927 yılında Afyonkarahisar ilçeleri ve köyleri ile beraber toplam 253.593 kişiye ulaşmıştır. Buna göre; Merkez 94.637, Dinar 40.567, Sandıklı 36.480, Bolvadin 38.900, Emirdağ 43.000 kişi şeklinde olmuştur¹⁵⁵.

1927 yılındaki nüfus sayımına göre Afyonkarahisar'ın merkez nüfusu 23.000 kişi şeklinde olmuştur¹⁵⁶. 1927 yılında Afyonkarahisar'ın toplam nüfusu 116.341 erkek, 111.377 kadın olmak üzere 227.718 kişiden meydana gelmiştir¹⁵⁷. 1927 Nüfus Sayımı sonuçlarına göre il merkezi nüfusuna göre en kalabalık iller İstanbul, İzmir ve Ankara'dan sonra sırası ile Balıkesir, Bursa, Ordu, Adana, Konya ve Afyonkarahisar şeklinde olmuştur¹⁵⁸.

1927 seçimlerinde Afyonkarahisar'ın ilçelerindeki nüfus Merkez 94.637, Emirdağ 43.000, Dinar 40.000, Bolvadin 38.900, Sandıklı 36.480 olmak üzere toplam 253.593 olarak hesaplanmıştır¹⁵⁹.

30 Mayıs 1934 tarihinde 2465 sayılı kanun ile 1935 yılında ülke genelinde nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmış¹⁶⁰. Bu sayım çalışmasının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için binalara numara ve sokaklara isim verilmesi hakkında 1927'de çıkarılan 1003 numaralı Numarataj Kanununun¹⁶¹, genel nüfus sayımı konusunda da kullanılacağı belirtilmiştir. Ülke sınırları içinde bulunan tüm nüfusun eksiksiz yazılması için tüm binaların ve ikamet edilen her mekânın tespit edilmesinin önemli olduğunu düşünen Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, sayım öncesinde bir talimatname yayınlarak belediye teşkilatı olan yerlerde şehir sınırları dâhilindeki sokaklara isim veya numara verilmesi ve insanların ikamet ettiği mekanlara numara konulması istenmiştir¹⁶².

1935 genel seçimlerine göre Afyonkarahisar'ın ilçeleri ile beraber toplam nüfusu 144.508 erkek, 155.286 kadın¹⁶³ olmak üzere toplamı 299.248 kişi olarak sayılmıştır¹⁶⁴. 1935'teki nüfus artış oranı %10.92 olarak hesaplanmıştır.

¹⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-1926), s. 490.

¹⁵⁶ Cem Behar. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1996, s.33.

¹⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *28 Teşrinvevvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, ss. II-XVII.

¹⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti. BDİE, *28 Teşrinvevvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, s. II-XVII.

¹⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-1927), s. 490.

¹⁶⁰ Sayım günü olarak 18 Birinciteşrin 1935 Cuma günü belirlenmişken, daha sonra 20 Birinciteşrin 1935 Pazara alınmıştır. 1 Haziran 1935 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı (030.18.01.02.55.45.3) ve Cumhuriyet, 07 Haziran 1935.

¹⁶¹ Daha geniş bilgi için bkz; Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 7 Teşrinvevvel 1939 Cumartesi, Nr. 4330.

¹⁶² Özer Serper, *Türkiye Demografisi*, İstanbul Filiz Kitabevi 1978, ss.17-18.

¹⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*, Ulus Basımevi 1935, s. 10.

Tablo 3. 1935 Nüfus Sayımı

Yer Adı	Merkez (Nüfus)	Köy (Nüfus)	Toplam
Afyonkarahisar	24.159	97.270	121.429
Bolvadin	9.195	33.924	43.119
Dinar	4.119	38.295	42.487
Emirdağ	4.247	43.332	47.579
Sandıklı	8.155	36.479	44.634

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti, BDİE, 1935 20 İkteşrin Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, s. IV.

1940 genel seçimlerde Afyonkarahisar'ın nüfusu kadın 166.496, erkek 149.588 olmak üzere toplam 316.014 şeklinde kayıtlara geçmiştir. Bu dönemki nüfus yoğunluğu %25 şeklinde olmuştur. Afyonkarahisar'ın yüzey ölçümü 12.660 kilometre olarak hesap edilmiştir¹⁶⁵.

Tablo 4. 1940 Nüfus Sayımı

İlçeler	Kadın Nüfusu	Erkek Nüfusu	Toplam
Merkez	65.901	60.915	126.816
Bolvadin	23.752	21.399	45.151
Dinar	24.863	21.907	46.770
Emirdağ	27.213	24.648	51.856
Sandıklı	24.767	20.674	45.441
Toplam	166.496	149.538	316.04

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti, BDİE, 1935 20 İkteşrin Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, s. IV.

1945 Genel Nüfus Seçimi, Yüz ölçümü 13.555, Nüfus yoğunluğu %25 şeklinde olmuştur¹⁶⁶.

Tablo 5. 1945 Nüfus Sayımı

İlçeler	Kadın Nüfusu	Erkek Nüfusu	Toplam
Merkez	68.140	68.527	136.667
Bolvadin	24.173	23.644	47.817
Dinar	23.794	22.495	46.289
Emirdağ	28.460	27.262	55.722
Sandıklı	25.709	23.405	49.114
Toplam	170.276	165.333	335.603

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 21 Ekim 1945 Genel Nüfusu, Ankara 1950, s. 14.

1.3. YÖNETİCİLER

1.3.1. Valiler ve Faaliyetleri

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. İllerde genel idare teşkilatı il, ilçe ve bucak bölümlerine uygun olarak düzenlenir. Belli kamu hizmetlerinin görülmesi

¹⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1935 20 İkteşrin Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, s. IV.

¹⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, C. 2, Basımevi Ankara Yeni Cezaevi, Ankara 1944, s.X.

¹⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 21 Ekim 1945 Genel Nüfusu, Ankara 1950, s. 14.

amacı ile birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir. İl genel idaresinin başı ve mercii vali şeklinde olmuştur. Vali, ilde Devletin ve Hükümetin temsilcisi ve ayrı ayrı her bakanın temsilcisi ve bunların idari ve siyasi yürütme vasıtası olmuştur Bu sıfatla; Valiler, ilin genel idaresinden her Bakana karşı ayrı ayrı sorumlu bir hale gelmişlerdir. Vali, kanun, tüzük, yönetmelik ve Hükümet kararlarının neşir ve ilanını ve uygulanmasını sağlamak ve Bakanlıkların talimat ve emirlerini yürütmekle görevli olmuştur.

Afyonkarahisar’da 1923-1927 İbrahim Ethem (Tuncel) Bey¹⁶⁷, 1927- 1931, Fahrettin Kiper¹⁶⁸, 1931- 1932 Fevzi Mecdi Daldal¹⁶⁹, 1932-1940 Ahmet Durmuş Evrendilek¹⁷⁰, 1940-1941 Osman Sabri Adal 1941-196 yılları arasında da Şefik Bicioğlu¹⁷¹ görev yapmıştır.

İbrahim Ethem Bey, Milli Mücadelenin çalkantılı dönemlerinde Afyonkarahisar Mutasarrıflığı yapmıştır. Aynı zamanda İbrahim Ethem Bey Cumhuriyet’in ilk yıllarında Afyonkarahisar valisi olarak önemli işler yapmıştır. Bu başarılı idarecilik görevlerinden dolayı, Afyonkarahisar valisi iken 6 Ekim 1927 yılında Samsun Milletvekilliğine seçilmiş ve Afyonkarahisar’dan ayrılmıştır. Milletvekili görevi devam ederken 15 Mayıs 1938 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir¹⁷²

İbrahim Ethem Tuncel, “Afyonkarahisar’ın İşgali ve İstirdadı” adlı bir kitap hazırlamış, bu kitapta, Afyonkarahisar’daki anılarını yazmış ancak bu defter kaybolmuş ve yayımlanamamıştır. Bu defterdeki bazı bölümlerin Konya’da Babalık Gazetesi’nde yayınlanmıştır¹⁷³.

Fahrettin Kiper 1928 yılının başlarında Afyonkarahisar’ın köyleri için yardım ve tasarruf Sandığı’nı kurmuştur¹⁷⁴. 1928 yılında Afyonkarahisar’a Vilayet Asma ve meyveli, meyvesiz ağaç fidanlığı yapılmıştır¹⁷⁵.

¹⁶⁷ Taşdemir, “Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar”, s.174.

¹⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1./26.63.13.

¹⁶⁹ Taşdemir, “Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar”, s.174.

¹⁷⁰ “Yeni Valimiz”, Son Haber, 15 Aralık 1932, nr. 1330.

¹⁷¹ BCA, 30.18.1.2./95.60.15

¹⁷² İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Mehmet Sarlık, *Cumhuriyetimizin Kuruluş Yıldönümünde Cumhuriyet Dönemi Afyonkarahisar Milletvekilleri, Senatörler, Temsilciler Meclisi, Kurucu Meclis Üyeleri, Belediye Başkanları ve Valiler*, Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar 1998, s. 129

¹⁷³ “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Afyonkarahisar Valisi İbrahim Ethem Tuncel ve Profesör Bedrettin Tuncer”, Kocatepe Gazetesi, 4 Eylül 2020.

¹⁷⁴ Fahrettin Kiper, *Afyon Karahisar: Valilik Notlarından Birkaç Hatıra*, Yeni Türk Matbaacılık, İstanbul 1945, s.4.

¹⁷⁵ Kiper, a.g.e., ss. 8-10.

Valilerin başkanlığında Afyonkarahisar ile ilgili yapılacaklar, şehrin sorunları ve gelir giderleri ile alakalı toplantılar yapılmıştır. Buna göre 9 Nisan 1929 tarihinde Vilayet Meclisi Umumi açılmış ve faaliyetlerine başlamıştır. Meclis dönemin valisi olan Fahrettin Kiper başkanlığında açılmış olup ikinci başkanlığına Emirdağ üyesi Halil Hilmi Bey seçilmiştir. Daha sonra meclis üyeleri komisyonlara ayrılmışlardır. Meclis Afyonkarahisar halkı adına Mustafa Kemal Atatürk'e saygı ve sevgilerini içeren bir telgraf göndermiştir¹⁷⁶. Genel meclis toplantısında bir senelik faaliyetleri, valiliğin izahnamesi ve komisyonların raporları kabul edilmiştir. Meclisin üyeleri her gün komisyon başkanları ile görüşmüş ve incelemelerde bulunmuştur¹⁷⁷.

18 Nisan 1929 tarihinde yapılan toplantıda yoksul öğrencilere sıcak yemek verilmesi ile ilgili görüşülmüş olsa da mutfak ve ürünlere ihtiyaç olduğundan dolayı kabul edilmemiştir. Avrupa'ya ziraat eğitimi için çiftçi çocuklarının gönderilmesi teklif edilmiş ancak bu işte bir sonraki seneye bırakılmıştır. Numune fidanlığının daha fazla genişletilmesi ile ilgili konuda ziraat müdürü ile görüşülmek üzere daha sonraya bırakılmıştır. Sandıklı köylerinde yatılı okullar açılması da Eğitim müdürlüğüne bırakılmıştır¹⁷⁸.

20 Nisan 1929 tarihinde yapılan toplantıda meclis ikinci başkanlığında açılmıştır. Telefon şebekesinin tamiri için yardım yapılacağı konuşulmuş. Mustafa Kemal Atatürk'ün heykelinin dikilmesi için yapılacak mahallenin bedeline ve inşaatına kullanılacak olan bütçe belediyeye 20.000 lira, Kızılay'a 3.000 olarak kabul edilmiş ve bu yardımın gerçekleşebilmesi için bütçe komisyonuna bildirilmiştir. İl merkezi ve ilçelerin sebze pazarı günleri ile ilgili değişiklik yapılmıştır¹⁷⁹. Meclis son iki toplantısında 1928 bütçesi ile alakalı olarak görüşmüştür. Ömer ve Dinar hamamı bütçesinin indirimi için Mülkiye komisyonu ile görüşülmüştür. Gelir gider bütçesinin hesaplanması bitirilmiştir. 1929 yılı bütçesi 529.287 lira olarak belirlenmiştir¹⁸⁰. Vali Fahrettin Kiper Afyonkarahisar halkına ağaçlarla ilgili talimatlar vermiştir. Buna göre herkes kendi bahçesinden sorumlu olacak, ağaçlar usulüne göre temizlenmiş, buna

¹⁷⁶ “*Meclisi Umumide*”, Son Haber, 7 Nisan 1929, nr. 708.

¹⁷⁷ “*Vilayet Umumi Meclisinde*”, Son Haber, 15 Nisan 1929, nr. 715.

¹⁷⁸ “*Vilayet Umumi Meclisinde*”, Son Haber, 20 Nisan 1929, nr. 718.

¹⁷⁹ “*Vilayet Umumi Meclisinde*”, Son Haber, 21 Nisan 1929, nr. 719.

¹⁸⁰ “*Yeni Sene Bütçesi*”, Son Haber, 19 Mayıs 1929, nr. 741.

uymayanlar cezalandırılmıştır¹⁸¹. 15 Şubat 1932 tarihinde genel meclis açılmıştır. İlçelerden meclis üyeleri Afyonkarahisar'a gelmişlerdir¹⁸².

1931 yılında meclisin ne zaman toplanacağı kararlaştırılmadığı için meclis üyeleri olağanüstü bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda Afyonkarahisar'ın bir senelik işleri, bütçeleri, faaliyetleri konuşulmuştur. Komisyon raporları incelenmiş ve onaylanmıştır. Raporlar bütçe, sağlık ve eğitim gibi konularla alakalı olmuştur. Senenin ilk toplantısı bitince Mustafa Kemal Atatürk'e saygı içerikli telgraf çekilmiştir¹⁸³. 1932 yılında Vali Fevzi Mecdi Daldal başkanlığında toplanan mecliste sebze pazarı günlerinin değişikliği, sağlık ve şose kanunu ile ilgili görüşmeler yapılmıştır¹⁸⁴.

Vali Ahmet Durmuş Evrendilek başkanlığında toplanan mecliste memurların işlerine dair not defterleri tutmaları ve günlük mesai cetvelleri hazırlamaları gerektiğine karar verilmiştir¹⁸⁵. 11 Ocak 1933 tarihinde vali Ahmet Durmuş Evrendilek Halkevinde bir toplantı yapmıştır. Burada Afyonkarahisar'ın ekonomisi ile alakalı konular konuşulmuştur. Afyon yağı ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Buna göre haşhaş yağının çokta yararlı olmadığını söylemiştir¹⁸⁶. 23 Şubat 1933 tarihinde Vali Ahmet Durmuş Evrendilek başkanlığında meclis toplanmıştır. Bir senelik çalışma raporları incelenmiş ve onaylanmıştır. Komisyon üyeleri seçilmiştir¹⁸⁷. 24 Nisan 1933 tarihinde Vali Ahmet Durmuş Evrendilek, Gecek kaplıcasına gitmiş ve ağaçlama işlerini incelemiştir¹⁸⁸. 1935 yılında vilayet genel meclisi çalışmalarına başlamıştır. İlk yıllık toplantının başkanı vali Ahmet Durmuş Evrendilek seçilmiştir. İkinci başkan olarak Safter Taşpınar seçilmiştir. Açılış konuşmaları yapıldıktan sonra hesap ve bütçe işleri konuşulmuştur. 13 Şubat 1936 tarihinde Meclis ikinci olarak yıllık toplantısını yapmaya başlamıştır. Başkan ve yardımcılarını yine aynı kişiler olmuştur¹⁸⁹. 1936 yılı bütçe görüşmeleri yapılmıştır¹⁹⁰.

1938 yılında valiliğin önemli faaliyetlerinden olan merkez ve ilçe ağaçlandırması gerçekleştirilmiştir. Valilik tarafından verilen bir karar üzerine 22 Mart 1938 tarihi Ağaç Bayramı kutlaması olarak belirtilmiştir¹⁹¹.

¹⁸¹ "Meyve Ağaçları Sahiplerine", Son Haber, 14 Mayıs 1929, nr. 737.

¹⁸² "Vilayet Meclisi Açıldı", Son Haber, 15 Şubat 1932, nr. 1246.

¹⁸³ "Vilayet Meclisi Müzakeratı", Son Haber, 18 Şubat 1932, nr. 1247.

¹⁸⁴ "Vilayet Meclisinde", Son Haber, 25 Şubat 1932, nr. 1249.

¹⁸⁵ "Vilayetin Mühim Bir Tamimi", Son Haber, 22 Aralık 1932, nr. 1332.

¹⁸⁶ "Son Haber, 16 Ocak 1933, nr. 1339.

¹⁸⁷ "Meclisi Umumi", Son Haber, 23 Şubat 1933, nr. 1354.

¹⁸⁸ "Vilayette", Son Haber, 24 Nisan 1933, nr. 13611.

¹⁸⁹ "İl Genel Kurulu", Afyon'da Haber, 13 Şubat 1936, nr. 1628.

¹⁹⁰ "Vilayet Bütçesi", Haber, 9 Temmuz 1936, nr. 1969.

¹⁹¹ "Haber, 3 Mart 1938, nr. 1827.

1939 yılı Afyonkarahisar Valisi Ahmet Durmuş Evrendilek döneminde Gazlıgöl kaplıcası ile alakalı incelemeler ve çalışmalar yapılmıştır. Kaplıcanın odalarına beton döktürülerek daha iyi bir zemin elde edilmeye çalışılmıştır¹⁹². Yarım kalan Memleket Hastanesinin inşaatının bir an önce bitmesi için çeşitli talimatlar verilmiş ve çalışmalar hızlandırılmıştır¹⁹³.

1940 yılında Afyonkarahisar numune fidanlığında yapılan ağaç bayramı törenine vali Ahmet Durmuş Evrendilek, General Rasim Aktuğ, daire müdürleri ve halk katılım sağlamıştır. Valinin günün anlam ve önemini vurgulayan konuşması sonrasında binlerce ağaç dikilmiştir¹⁹⁴, Bir diğer ağaçlandırma faaliyeti ise 1300 fidanla Ömer Hamamında gerçekleştirilmiştir. Numune Fidanlığından köylere fidan gönderilmiş ve halk ağaç dikmeye teşvik edilmiştir¹⁹⁵.

1941 yılında Vali Osman Sabri Adal; şehir merkezindeki okullar, Bolvadin, Emirdağ¹⁹⁶, Şuhut¹⁹⁷, Dinar¹⁹⁸, Sandıklı, Hocalar nahiyesi ve çeşitli köyleri ziyaret etmiş, halkın sorunları varsa dinlemiş ve ilgilenmiştir¹⁹⁹. Dönemin valisi Osman Sabri Adal ilçe ve köy gezilerinde kötü hava koşullarından ötürü otomobil gitmeyen köyleri araba yerine atla dolaşmıştır. Böylelikle halkala daha yakından temas kurmuş ve onları dinlemiştir²⁰⁰. Vali Osman Sabri Adal, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müdürü Baki Bilgili ve Bayındırlık Müdür Vekili Arif Bekman ile Ömer ve Gecek kaplıcalarına gitmiş ve oradaki incelemeler sonucunda restore edilmesi gereken yerler tespit edilmiştir. Aynı zamanda Ziraat müdüründe katılımıyla Gecek kaplıcasındaki fidanlıkta incelenmiştir²⁰¹.

1941 yılında Vali Şefik Bicioğlu Gazlıgöl kaplıcasını ziyaret etmiştir²⁰² Şefik Bicioğlu Eğitim Bakanlığı Müdürü, Emniyet Müdürü ile beraber Bolvadin ve Emirdağ ilçelerine gitmişlerdir²⁰³. Aynı kadro Gedik Ahmet Pasa Kütüphanesi²⁰⁴, Sandıklı ve Dinar'da çeşitli alanlarda 103 tane inceleme faaliyeti gerçekleştirmişlerdir. Bayındırlık,

¹⁹² “Gazlıgöl’de Tamirat”, Haber, 16 Haziran 1941, nr. 2191.

¹⁹³ “Hastane Yapı İşlerine Devam Edilecek”, Haber, 4 Mayıs 1942, nr: 2278.

¹⁹⁴ “Ağaç Bayramı”, Haber, 3 Nisan 1940, nr. 2062.

¹⁹⁵ “Vilayet Fidanlıkları”, Haber, 17 Şubat 1940, nr. 2024.

¹⁹⁶ “Muhtelif Haberler”, Haber, 6 Şubat 1941, nr. 2155.

¹⁹⁷ “Valimizin Tetkikleri”, Haber, 10 Şubat 1941, nr. 2156.

¹⁹⁸ “Valimiz”, Haber, 3 Nisan 1941, nr:2171.

¹⁹⁹ “Valimizin Tetkikleri”, Haber, 5 Mayıs 1941, nr. 2179.

²⁰⁰ “Valimiz Emirdağ’da”, Haber, Nr: 2180, 8 Mayıs 1941

²⁰¹ “Valimizin Tetkikleri”, Haber, 31 Mart 1941, nr: 2170.

²⁰² “Valimiz Dün Gazlıgöl’de Tetkikatta”, Haber, 4 Ağustos 1941, nr. 2205.

²⁰³ “Valimiz Kazalarda”, Haber, Nr: 2208, 14 Ağustos 1941

²⁰⁴ “İlimizin Tetkikleri”, Haber, 18 Şubat 1943, nr. 2357.

yol yapım ve tamiri açısından da valilik önemli çalışmalar yapmıştır. Kocatepe'ye daha rahat ulaşımın sağlanabilmesi için arabaların geçebileceği yollar yapılmıştır²⁰⁵.

Valilik tarafından çeşitli konferanslar verilmiş ve bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Vali Şefik Bicioğlu 1 Şubat 1942 tarihinde belediye salonunda halk temsilcileri ve memurlara Milli Korunma Kanununda yapılan son değişiklikler hakkında bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın özeti genel olarak ekonomi ile ilgili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı göz önünde bulundurulduğunda bu konuda hükümet olarak daha önceden tedbir alındığını dile getirmiştir. Aynı zamanda hiç kimsenin telaşa kapılmaması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur²⁰⁶.

Afyonkarahisar genel sağlık meclisi 1943 yılında (Vilayet umumi hifzissihha meclisi) dönemin valisi Şefik Bicioğlu başkanlığında toplanmıştır. Toplantının konusu Afyonkarahisar'da o günlerde ortaya çıkan tifüsün salgın bir almaması ve buna neden olan bitlerin ortadan kaldırılması olmuştur. Alınan tedbirler çerçevesinde otel, han ve hamam gibi kapalı alanlar sık sık temizlenmiş, toplu taşıma araçları dezenfekte edilmiştir. Belediye tarafından bit bulaşmış kişilere sabun dağıtılmıştır. Bu kişiler haftada bir kez olmak üzere "buğuevinde" hem kendilerini hem çamaşırlarını bitlerden arındırmışlardır²⁰⁷.

21 Şubat 1944 tarihinde Vali Şefik Bicioğlu Afyonkarahisar ile ilgili idari konuları görüşmek üzere ilçe kaymakamları ile bir toplantı tertip etmiştir²⁰⁸. Toplantıda bir sonraki ayların iş planı, kültür işleri, sıtma hastalığı ve İkinci Dünya Savaşı gibi konular görüşülmüştür. Aynı zamanda toplantıya katılan daire müdürleri de kendi çalışmalarını ilgili bilgi vermişlerdir²⁰⁹.

²⁰⁵ "Kocatepe'ye Yol", Haber, 1 Eylül 1938, nr: 1879.

²⁰⁶ "Valimiz Dün Belediye Salonunda Bir Konuşma Yaptılar", Haber, nr: 2252, 2 Şubat 1942

²⁰⁷ "Vilayet Umumi Hifzıssıhha Meclisinin Toplantısı", Haber, 17 Haziran 1943, nr. 2391.

²⁰⁸ "Kaymakamlar Toplanması", Haber, 21 Şubat 1944, nr. 2459, 21 Şubat 1944.

²⁰⁹ "Kaymakamlar Toplantısı", Haber, 11 Şubat 1946, nr. 2656.; "Kaymakam ve Bucak Müdürleri Toplanması", Haber, 18 Şubat 1946, nr. 2658.

Tablo 6. Valiliğin 1925-1946 yılları Arasında Gelir Giderleri

Yıllar	Gelir	Gider
1925	230.698	228.003
1926	430.882	493.521
1927	593.222	555.345
1928	603.543	673.149
1929	776.312	765.896
1930	787.492	766.888
1931	608.903	593.437
1932	530.490	492.964
1933	502.475	440.641
1934	524.970	509.790
1935	560.940	518.083
1936	687.938	616.712
1937	713.832	677.326
1938	769.713	754.081
1939	668.464	667.828
1940	671.289	653.885
1941	747.810	632.870
1942	877.895	765.864
1943	1.393.510	1.336.572
1944	1.396.797	1.278.745
1945	809.187	737.318
1946	1.450.434	1.445.150

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Hususi İdareleri, *Varidat ve Masarifat İstatistiği 1925-1928*, Hüsniyat Matbaası, Ankara 1931, s. 155; Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Hususi İdareleri, *Varidat ve Masarifat İstatistiği 1929-1939*, Ankara Basım ve Ciltevi, 1941, s. 1; Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Hususi İdareleri, *Varidat ve Masarifat İstatistiği 1929-1941*, Hüsniyat Basımevi, İstanbul 1944, s. 1; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İl Özel İdareleri İsteddiği 1940-1948*, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O. Yeni Matbaa, Ankara 1950, s. 1.

1925-1946 yılları arasında Valiliğin gelir ve giderleri birbirine paralel bir şekilde artmıştır. Özellikle 1943 yılından sonra gelir ve giderler bin olmaktan milyon olmaya çıkmıştır. Buradan Afyonkarahisar'ın ekonomik olarak geliştiği görülmüştür.

1.3.3. Belediye Başkanları ve Faaliyetleri

Belediye; Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisini ifade eder. İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerinde bulunmuştur.

Belediye başkanı, belediye idaresinin başı ve belediye tüzel kişiliğinin temsilcisidir. Belediye başkanı, ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilir.

1923-1946 yılları arasında 1923-1929 Saraçzade Halil Ağa²¹⁰, 1929-1940 Hüseyin Haşim Tiryakioğlu, 1941-1945 Kemal Aşkar görev yapmıştır²¹¹.

Saraçzade Halil Ağa 1868 yılında Afyonkarahisar'ın Beyyazı Köyünde dünyaya gelmiştir. Okur-yazarlığı olmayan Halil Ağa çiftçilik ve deri ticareti ile meşgul olmuştur. Halil Ağa, Afyonkarahisar'ın Yunan işgaline uğramasından itibaren Milli Mücadelenin sonuna kadar, Türk Silahlı kuvvetlerinin bir casusu olarak görev yapmış ve düşman komutanlarının sofralarında edindiği gizli bilgileri, Türk askerlerine dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırmıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Halil Ağa'yı daha o yıllarda tanır olmuştur. Halil Ağa ile Türk Ordusu arasındaki irtibatı "Denizli Yaşar" isimli bir Yüzbaşı sağlamıştır. 27 Ağustos 1922 yılında, Afyonkarahisar'ın kurtuluşundan sonra Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, yanında Fevzi ve İsmet Paşalar olduğu halde şehre gelerek Belediye binasına yerleşirler. Amaçları burada biraz dinlenip, Dumlupınar'da verilecek muharebenin planlarını hazırlamıştır²¹². Saraçzade Halil Ağa, Mustafa Kemal Paşa'nın Afyonkarahisar'ı ilk ziyareti esnasında Cumhuriyet Döneminin ilk belediye başkanı olarak göreve başlatılmıştır²¹³. 1929 yılına kadar devam ettiren Halil Ağa böylelikle Afyonkarahisar'ın temellerinin atılmasında büyük pay sahibi olmuştur. Okur-yazarlığı olmayan Halil Ağa resmi yazıları, Belediye'nin o dönemki Başkâtibi Kasnakoğlu Tevfik Bey vasıtasıyla okumuş ve cevaplamıştır²¹⁴.

Hüseyin Haşim Tiryakioğlu, Türk Ocağı Afyonkarahisar Şubesinin 1914 yılı kurucuları arasında yer almıştır. Başkanlığı sırasında başta Ali Çetinkaya ve Mustafa Kemal Atatürk'ün önemli desteğini almıştır. Asri Mezarlık, sebze ve yağ hali, Hıdırlığın ağaçlandırılması, Zafer Anıtı, Anıt Parkın genişletilmesi, Memleket Hastanesi, Gar Binası onun döneminde yapılmıştır²¹⁵. Hüseyin Haşim Tiryakioğlu gece yarısı yangın kulesine gitmiş ve nöbetçilerin denetlemiştir. Belediye Meclisi daha önceki dönemlerde olduğu gibi Salı ve cumartesi günü toplanmaya başlamıştır²¹⁶. Hüseyin Haşim Tiryakioğlu 10 Nisan 1929 tarihinde sokak lambaları ile ilgili bir incelemede bulunmuştur. Lambalar için ne kadar gaz kullanıldığını tespit etmek için belediye

²¹⁰ Nasrattınoğlu, Sarlık, *a.g.e.*, s. 129.

²¹¹ BCA, 30.11.1/9.1.39.12.

²¹² Nasrattınoğlu, Sarlık, *a.g.e.*, s. 129.

²¹³ İhsan Saraçoğlu, "Halil Ağa", *Beldemiz*, Nr. 8, Ekim, Kasım, Aralık, 1986, s. 16.

²¹⁴ Nasrattınoğlu, Sarlık, *a.g.e.*, s. 129.

²¹⁵ Nasrattınoğlu, Sarlık, *a.g.e.*, s. 115.

²¹⁶ "Belediyede", Son Haber, 10 Nisan 1929, nr. 711.

binasına küçük, büyük iki tane lamba taktırmıştır. Buna göre lambaların belirli sürelerde yakılması gazın az kullanılmasını şeklinde kararlaştırılmıştır²¹⁷.

1.3.3.1. Belediye'nin Faaliyetleri

Afyonkarahisar'daki belediye işleri 1876²¹⁸ yılında şehirlerde belediyeler kurulmadan önce bir dönem kadılar tarafından yapılmıştır²¹⁹. Kadı'nın bu görevini icra etmesine Subaşı, Naib, İmam ve Muhtesip yardımcı olmuştur²²⁰. Afyonkarahisar'daki Belediye binası 1919-1920 yıllarında Mehmet Sait Efendi tarafından yaptırılmıştır. Zafer Heykelinin bulunduğu parkın doğu kenarında bulunan bina iki katlı kargir bir yapı olup girişi sonradan mermerlerle kaplanmıştır²²¹. Belediye binasında ki bürolar içinde esnafı ve kente gelen malları denetleyen memurlar, tarım dairesi, kamu işleri komisyonu, dinsel kuruluşların idareleri, posta idaresi, Duyun-u Umumiye idaresi, Tütün ve Orman İnhisarlılarının büroları bulunmuştur²²².

Afyonkarahisar belediyesi de tıpkı valilikte olduğu gibi toplantılar yapmış ve şehir ile ilgi kararlar vermiştir. 1929 yılı Belediye Meclisi senelik bütçe için incelemeler yapmaya başlamıştır. Buna göre incelemeler bitince valilik ile beraber toplantı yapılacak ve bütçe kesinleşecektir²²³.

27 Nisan 1929 tarihli Belediye Meclisi toplantısında hamur ekmek çıkaran fırınlara ve evinin önünü çöp atanlara ve yanlış park edilen araba sahiplerine ceza verilmesi kararlaştırılmıştır²²⁴. Aynı zamanda bacalarını temizleyemeyenlere de ceza verilmiştir. Belediye yasaklamış olduğu alanlarda koyun sürüsü gezdirenlere 20'şer lira ceza kesmiştir²²⁵.

1929 yılı belediye bütçesi ile ilgili Vali Fahrettin Kiper ile bir toplantı yapılmış, bütçede 1930 yılında satılacak olan araziler için 35.000 lira fazla görülmüş ve çıkarılmıştır. Belediye çavuşlarının maaşların azam yapılmış ve birer takım elbise

²¹⁷ "Elektrik İşleri", Son Haber, 11 Nisan 1929, nr. 712.

²¹⁸ İsmail Hızal, "Afyonkarahisar Belediyesi'nin Tarih İçindeki Belediye Hizmetlerinin Gelişim Tablosu", 3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 1993.

²¹⁹ Edip Ali Bakı, Afyonkarahisar'da XVII., XVIII Asırlarda Meçhul Halk Tarihinden, Yeni Matbaa Yayınları, Afyon 1951.

²²⁰ Bilal Eryılmaz, Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, İşaret Yayınları, İstanbul 1992, s.198.

²²¹ Halit Çal, "Tarih İçinde Afyonkarahisar Şehrinin Fiziki Gelişimi", III. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları, 1993, s. 321.

²²² Sevgi Aktüre "19. Yüzyıl Sonlarında Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşbirliği Yayınları, Ankara 1981, s. 98.

²²³ "Belediye Bütçesi", Son Haber, 20 Nisan 1929, nr. 718.

²²⁴ "Belediye Kararları", Son haber, 28 Nisan 1929 nr. 724.

²²⁵ "Belediye Hududu Dahilinde", Son Haber, 8 Haziran 1929, nr. 753.

hediyeye edilmiştir²²⁶. Belediye vergilerini vermekte direnen kişilere haciz gönderilmiştir. Eksik kantarla bostan satan birine ve bazı şoförlere ceza verilmiştir²²⁷. 4 Şubat 1929 tarihinde toplanan Belediye Meclisi tahin ve haşhaş yağının fiyatını düşürmüşlerdir²²⁸.

1931 yılında 1932 yılına borç kalan para 13.589 lira 42 kuruş olmuştur. Bunun 19 lirası komisyonlardan, 66 lirası kamulaştırma girişimlerinden, 2.422 lira 46 kuruş elektrik ve aydınlanmadan 4.197 lira 13 kuruş kaldırımlardan 1.998 lirası postane ve Ziraat Bankası arsalarından²²⁹, kalanı da diğer işler için harcanmıştır. Belediyenin 1932 yılındaki bütçe geliri 89.000 olarak tahmin edilmiştir. Ancak gerçekleşen tutar 76.211 lira 15 kuruş şeklinde olmuştur. Bunun 64.534 lira 10 kuruş tahsil, 11.677 lira 5 kuruş bankaya devredilmiştir. Bu banka miktarından 8.242 lira 82 kuruş para toplayan kişi belediye tarafından yapılan temizlik işleri, ışıklandırma gibi işlerden alınan vergiler olmuştur. 3.434 lira 23 kuruş giriş ücreti, arsa, emlak, arazi ve çeşme kiralarından oluşmuştur. Gümrük dairesinden 151 lira alınmış, bunun 78 lirası arsa bedeli için harcanmıştır²³⁰. 1.676 lira 67 kuruş emlak ve arazi, 1.526 lira 90 kuruş emlak ve çeşme bedeli olmuştur. Giderler için ayrılan bütçe 89.000 lira olmuştur. Geçen seneden olan 49.774 lira 65 kuruş borç ile toplamı 138.714 lira 65 kuruş olarak belirlenmiştir²³¹.

1932 yılında Belediye genel umumi abdesthane, yarı kapalı bekleme durakları, abdesthanelerin ıslahı, hükümetin önü ve uzun çarşının kaldırımlarını yenileştirmiştir²³². 30 Nisan 1932 tarihinde belediye başkanı Hüseyin Haşim Tiryakioğlu başkanlığında toplanan belediye meclisinde uzun çarşı, ot pazarı, kadın ana caddelerinin 1.500 lira bütçe ayrılarak tamir edilmesi kararlaştırılmıştır. 1932 yılı bütçesi üzerinde tartışmalar yapılmıştır²³³. Bütçe 101.675 lira olarak kabul edilmiş ve valiliğe bildirilmiştir²³⁴. 1932 yılında Belediye tarafından 525 yoksul hasta muayene ettirilmiş ve ilaçları temin edilmiştir²³⁵. 1932 yılında Afyonkarahisar İstanbul İstasyonu caddesinde 10.000 lira masraflı Adliye Binası yapılmaya başlanmıştır²³⁶. 7 Kasım 1932 yılında toplanan Belediye Meclisinde başkan Hüseyin Haşim Tiryakioğlu başkanlığında 22 üyenin katılımıyla raporlar görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Yeni bir mezarlık yapılması

²²⁶ "Belediye Bütçesi maden Kömürü Çıkarırken", Son Haber, 8 Haziran 1929, nr. 753, 8 Haziran 1929.

²²⁷ "Belediye İşleri", Son Haber, 10 Ekim 1929, nr. 818.

²²⁸ "Belediye Meclisi Toplandı", Son Haber, 4 Şubat 1932, nr. 932.

²²⁹ "Belediyenin Bir Senelik İcraatı", Son Haber, 17 Kasım 1932, nr. 1322.

²³⁰ "Belediye Meclisinde Neler Konuşuldu", Son Haber, 9 Kasım 1932, nr. 1319.

²³¹ "Belediyenin Bir Senelik İcraatı", Son Haber, 10 Kasım 1932, nr. 1320.

²³² "5 Senede Belediye Neler Yapacak", Son Haber, 29 Şubat 1932, nr. 1250.

²³³ "Belediye Meclisinde", Son Haber, 2 Mayıs 1932 nr. 1267.

²³⁴ "Belediye Bütçesi", Son Haber, 9 Mayıs 1932, nr. 1269.

²³⁵ "Fakir Hastalar Belediyenin Yardımı", Son Haber, 20 Haziran 1932, nr. 1281.

²³⁶ "Adliye Binası İkmal İçin Havale Verildi", Son Haber, 14 Temmuz 1932, nr. 1288.

kararlaştırılmıştır. Mazhaba yapılması ve bunun 1933 bütçesi çerçevesinde görüşülmesi uygun bulunmuştur²³⁷.

13 Şubat 1933 tarihinde gerçekleştirilmiş olan meclis toplantısında belediye binasının ikinci katının yapılması kararlaştırılmıştır²³⁸. 1 Şubat 1933 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Cumhuriyet Bayramının onuncu yıl dönümü için yapılacak bayramın için 1933 yılı bütçesinden ödenek ayrılmıştır²³⁹. Müze ve Askeri Deposuna yardım için 1933 bütçesinden ödenek ayrılmıştır²⁴⁰.

1933 yılında Kadınana Caddesi üzerinde yolcu bekleme durağı yapmıştır²⁴¹. 1933 yılında Afyonkarahisar Belediyesi 334 tane yoksul hastanın muayene ve ilaçlarını karşılamıştır²⁴². 21 Mart 1933 tarihinde Belediye başkanı Hüseyin Haşim Tiryakioğlu yanında belediyenin görevli doktoru ve müfettişi ile beraber şehir merkezinin temizliğini teftiş etmiştir. Bütün lokantalar, kahvehaneler, hamamlar, hanlar ve oteller gezilerek kontrol edilmiştir²⁴³. 1933 yılında Belediye meclis toplantısında 1933 yılı ile ilgili bütçe görüşmesi yapılmıştır²⁴⁴. 1933 yılının bütçesi 91.162 lira olarak belirlenmiştir²⁴⁵. Belediye lokantada ki et fiyatlarını belirlemiştir. Buna göre birinci koyun etinin kilosu 30, kuzu etinin kilosu 25, keçinin etinin kilosu 20, sığırın 15, manda ve deve etleri de 15 kuruştan satılmıştır. Her şeyin ucuzladığı bu yıllarda lokantalarda incelenmiş ve fiyat indirimine gidilmiştir. Tüm lokantalar için ortak bir fiyat tablosu oluşturulmuştur²⁴⁶.

Belediye daha önceden vakıflar dairesini kendisine ait mezarlık arsalarını sattığı için dava etmişti. Bu dava sonucunda vakıflar dairesi belediyeye 15.500 lira ödeme yapmıştır²⁴⁷. Belediye almış olduğu bu para ile yeni bir mezarlık yapılması kararlaştırılmıştır²⁴⁸.

4 Şubat 1933 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Utku Anıtının Küçükbey çeşmesi civarında dikilmesi için teklif verilmiştir. Buna göre bahsi

²³⁷ “Belediye Meclisinde Neler Konuşuldu”, Son Haber, 7 Kasım 1932, nr. 1319,

²³⁸ “Belediye Meclisinde”, Son Haber, 13 Şubat 1933, nr. 1346,

²³⁹ Afyon Vilayeti Belediye Meclis Zabıtnamesi, (Bundan sonraki kullanımlarda ABMZ olarak geçecektir) 01. 01 Şubat 1933.

²⁴⁰ ABMZ, 02. 01 Şubat 1933.

²⁴¹ “Belediyemizin Çok Yerinde Bir İstimlak Kararı”, Son Haber, 16 Şubat 1933, nr. 1349,

²⁴² “Belediyemizin Sağlık İşleri”, Son Haber, 16 Şubat 1933, nr. 1349

²⁴³ “Belediye Reisinin Teftişleri”, Son Haber, 23 Mart 1933, nr. 1355,

²⁴⁴ “Meclis Umumi Zabıt Hulasası”, Son Haber, 3 Nisan 1933, nr. 1353,

²⁴⁵ “Belediye”, Son Haber, 18 Mayıs 1933, nr. 1367,

²⁴⁶ “Belediye”, Son Haber, 15 Haziran 1933, nr. 1376,

²⁴⁷ “Evkaf Belediyeye 15.500 Lira Veriyor”, Son Haber, 27 Temmuz 1933, nr.1387.

²⁴⁸ “Belediye İşlerine Bir Bakış”, Son Haber, 31 Temmuz 1933, nr. 1388.

geçen bölgede belediye tarafından çok fazla kamulaştırma yapılmış ve anıtı ödeme gibi bir imkân olmadığını, o yüzden özel muhasebenin ödenek ayırması şartı ile kabul edilmiştir²⁴⁹.

15 Şubat 1933 yılında Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında şehre gelecek önemli kişileri ağırlayacak bir otel olmadığı için Belediye binasına üçüncü kat yapılması kararlaştırılmıştır. İnşaat için ayrılan ödenek 300 lira olarak belirlenmiş ve 1932 bütçesine yansıtılmıştır²⁵⁰.

1 Nisan 1933 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Belediye ve hükümet binaları arasındaki bahçeye yapılacak olan gazino yapılması kararlaştırılmıştır²⁵¹. 13 Nisan 1933 tarihindeki toplantıda Gazino için 1.115 lira ödenek ayrılmıştır²⁵².

1933 yılında Afyonkarahisar-Antalya demiryolu için Isparta, Antalya ve Ankara'da tebrik telgraflar gelmiştir²⁵³.

22 Nisan 1933 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Pazar yerlerinin uyumunu bozanlara ceza verilmesi ile alakalı olarak üyelerden Salih Kesrizade, Niyazi Karamalızade, Safer Hambalzade, Bekir Terzizade, Mehmet Burhanzade, Şükrü Mahmutzade, Hasan Bıdıkzade ve Hacı Ali Meydanzade'nin raporları okunmuş ve incelenmiştir. Ancak Belediyenin bu tür durumlarda ceza vermesi kanuni olmadığı için polis ve zabıta memurlarının bunlar hakkında tutanak tutması ve (Cumhuriyet Müddei Umumiliği) Cumhuriyet Savcılığına şikâyet edilmesi uygun görülmüştür²⁵⁴.

20 Nisan 1933 tarihinde Taşpınar ve Olucak sularının İnhisar (tekel) tarafından alınmış halktan ücret alınmadan ihtiyacı olan dağıtılmış kalan suda diğer şehirlere gönderilmek için şişelenmiştir. Suyun bu şekilde kullanım hakkı 10 yıl boyunca İnhisarda kalmıştır²⁵⁵. 29 Kasım 1933 tarihinde Eskişehir'e gönderilecek olan Kadınana suyu için ücret belirlenmiş ve litre başı 10 kuruş alınması uygun görülmüştür.

²⁴⁹ ABMZ, 04. 15 Şubat 1933.

²⁵⁰ ABMZ, 06. 15 Şubat 1933.

²⁵¹ ABMZ, 11. 01 Nisan 1933.

²⁵² ABMZ, 18. 13 Nisan 1933.

²⁵³ ABMZ, 19. 13 Nisan 1933.

²⁵⁴ ABMZ, 20. 22 Nisan 1933.

²⁵⁵ ABMZ, 21. 20 Nisan 1933.

13 Mayıs 1933 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Uzun Çarşıya kaldırım döşemesi yapılması kararlaştırılmış²⁵⁶.

9 Kasım 1933 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Şehir Bandosunun kurulması kararlaştırılmıştır²⁵⁷. Ancak 1933 yılı bütçesinde Bando için ödenek ayrılamamış ve 1934 yılı bütçesinde değerlendirilme kararı alınmıştır²⁵⁸

4 Kasım 1933 tarihinde Vakıflar dairesinden 1933 yılı bütçesinden 7.500 lira ödenekle yapılacak olan asri ve fenni mezarlık arsası satın alınmıştır²⁵⁹. 22 Kasım 1933 tarihinde yeni yapılacak mezarlıklar için 1933 bütçesinde 25.500 lira ödenek ayrılmıştır²⁶⁰.

29 Kasım 1933 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Hükümet Konağı ve Belediye Binası arasında yapılacak olan camekânlı yemek salonu için 1933 yılı bütçesinde 1.500 lira ödenek ayrılmıştır²⁶¹.

1 Şubat 1934 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında itfaiye garajı yapılması için görüşmeler yapılmıştır²⁶². Bakanlık tarafında Afyonkarahisar Belediyesine 1.000 lira yardım yapılmıştır. Bu paranın Belediyenin 1933 yılı bütçesine eklenmiştir. Aynı zamanda bu paranın Halkevi inşaatı için kullanılması kararlaştırılmıştır²⁶³.

10 Şubat 1934 tarihinde yapılan Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında mahalle muhtarlıkları kaldırıldığı için meclis tarafından ikişer kişi mahalleleri kontrol etmek için görevlendirilmiştir²⁶⁴. 15 Şubat 1934 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında yapılan görüşmede atanacak bu kişilerin maaşlarının Belediye vergi ve resimleri kanuna göre olacağı belirtilmiştir²⁶⁵

10 Şubat 1934 tarihinde Eczacı Nurettin Bey'in ölümü nedeniyle kapanan eczanenin halk ihtiyacı için tekrardan açılması gerektiğin karar verilmiş. Aynı zamanda ilaç fiyatlarının yüksek olduğuna dair şikâyetlerden dolayı kontrol amaçlı Belediye Meclis üyelerinde Yüzbaşı Hamdizade, Giritli İbrahimzade, Hacı Apanzade, Hüseyin,

²⁵⁶ ABMZ, 34. 13 Mayıs 1933.

²⁵⁷ ABMZ, 47. 09 Kasım 1933.

²⁵⁸ ABMZ, 54. 22 Kasım 1933.

²⁵⁹ ABMZ, 44. 04 Kasım 1933.

²⁶⁰ ABMZ, 54. 22 Kasım 1933.

²⁶¹ ABMZ, 56. 29 Kasım 1933.

²⁶² ABMZ, 58. 01 Şubat 1934.

²⁶³ ABMZ, 59. 01 Şubat 1934.

²⁶⁴ ABMZ, 61. 10 Şubat 1934.

²⁶⁵ ABMZ, 66. 15 Şubat 1934.

Hacı Bekir Saitzade, Hacı Ali Meydanzade ve Halil Demirdelenzade görevlendirilmiştir²⁶⁶.

14 Şubat 1934 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Pazar ve pazartesi günleri odun ve kömür pazarlarının kurulması için bir yer bulunması konusu tartışılmıştır²⁶⁷.

19 Şubat 1934 tarihinde 15 Şubat 1934 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında şehre bir Askeri Kışla yapılması gerektiği ile ilgili görüşmeler olmuş ve Salih Kesrizade hazırlamış olduğu raporda 1934 yılı bütçesinden bir ödenek ayrılması için teklif sunmuştur²⁶⁸.

4 Nisan 1934 tarihinde 15 Şubat 1934 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında 1933 yılı bütçesine 750 lira ödenek aktarılması yapılması kararlaştırılmıştır²⁶⁹.

25 Nisan 1934 tarihinde 15 Şubat 1934 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında 1934 yılı gelir gider bütçesi kabul edilmiştir. 125.274 lira olan gider bütçesine Vakıflar dairesinden nakit olarak alınan paranın mezarlık yapımına yetmeyeceğinden üç yıl boyunca ödenecek olan 25.000 liralık borç para alınması kararlaştırılmıştır²⁷⁰.

1935 yılında belediyede 5 yıllık bayındırlık programı yapılmıştır. Buna göre kaleye asansör yaptırılacak, üstüne gazino yapılacak, Akarçay'da sandal gezileri yapılabilmesi için bentlerin yapılacağı kararlaştırılmıştır. 5 yıllık programın kapsadığı yıllar olan 1935'te uzun çarşının şehir planına göre tamir edilmesi, birkaç mahalleye tuvalet yapılması, üç yerde etrafı duvarlarla kaplı hayvan yeri yapmak, hayvan ve odun pazarları yapılması ve yolcu bekleme duraklarının inşası yer almıştır. 1936 yılında İstanbul İstasyonun şehir planına uyması için ikinci bir caddenin açılması, Hıdırlıkta Taşpınar'dan Deper çeşmesine kadar yapılacak yolun yarsının bitmesi, Karaman caddesinin düzeltilmesi, Kadınana caddesi üzerindeki köşe dükkanların kamulaştırılması, ev çıkıntılarının kaldırılması, kalenin doğuya bakan kısmın yeşillendirilmesi olarak belirlenmiştir.

²⁶⁶ ABMZ62. 10 Şubat 1834.

²⁶⁷ ABMZ65. 14 Şubat 1934.

²⁶⁸ ABMZ68. 19 Şubat 1934.

²⁶⁹ ABMZ70. 04 Nisan 1934

²⁷⁰ ABMZ74. 25 Nisan 1934.

1937 yılı için hükümetten güdük minareye kadar İstanbul İstasyonun caddesinin uzatılması, imaret caminin etrafında bahçe yapılması, Hıdırlıktaki araba yolunun tamiri ve kaldırım döşenmesi planlanmıştır. 1938 yılı için Abide meydanından kaleye gidecek caddenin yarısının kamulaştırılması ve açılması, Kalenin etrafının çevirecek olan caddenin doğu tarafından açılması, Akarçay'da sandal gezintileri yapılabilmesi için duvar ve bentlerin yapılması öngörülmüştür.

1939 yılı için ise kaleye çıkmak için asansör ve kale üzerine bir gazino yapılması, kale yollarının düzeltilmesi ve ağaçlandırılması kararlaştırılmıştır. Belediye Meclisinde yapılacak işler konuşulmuştur. Buna göre bütçe görüşülmeye, çarşıda ve hal binası önündeki iki alan kamulaştırmalarına devam edilmiştir. Kamulaştırılan bu iki alanlardan birisi eski bedesten ve etrafındaki dükkânlar, diğeri belediye kıraathanesi ve çevresini teşkil etmiştir. Yeni hayvan pazarı ve artırma ile ilgili olarak hayvan pazarları için gazhane inşaatına başlanacağı ve kamulaştırılan alanlarda yeni tesisatların yapılacağı, öğleye kadar satışların serbest olacağı ancak öğleden sonra artırma ile olacağı belirtilmiştir. Odun pazarı, sucuk imalatı için tezgâh, tarihi bina ve müze, buzhane yapılması kararlaştırılmıştır²⁷¹. Günümüzde yapılması planlanan bu faaliyetlerin bazıları yapılmış, bazıları yapım aşamasında, bazısına ise hala başlanmamıştır.

1 Şubat 1936 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında yeni yapılan asri mezarlığın su ihtiyacının temin için motor olmadığı ve motor için bir bütçe görüşülmesi yapılması uygun görülmüştür²⁷². Mezarlık tarifesine göre aile mezarlıkları ayrılmış ve alınacak ücret miktarı belirtilmiştir. Aynı şekilde tek kişilik mezarlıklarında fiyatı belirlenmiştir²⁷³.

1 Şubat 1936 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Bekitler yönetimi 1.600 arşın Zincirli Hanı 1.000 liraya satılığa çıkarmıştır. Belediye Meclisi üyeleri haşhaş yağlarının bir yerde satılması ile ilgili olarak bu binayı satın almak ve yağ hali yapmak konusunda karar vermişlerdir. Ancak yetersiz bütçe nedeniyle meclis üyesi bir kişinin özel bütçesi ile alması ve yerler alındıkça paranın verilmesi uygun görülmüştür²⁷⁴.

²⁷¹ ABMZ, 309. 13 Mayıs 1938.

²⁷² ABMZ, 139. 01. Şubat 1936.

²⁷³ ABMZ, 136. 01 Şubat 1936.

²⁷⁴ ABMZ, 145. 01 Şubat 1936.

1 Nisan 1936 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında İmaret ve Mecidiye mahallerindeki açık lağımın kapatılması ile ilgili görüşmeler yapılmıştır²⁷⁵.

15 Mayıs 1936 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında hal binasında temiz ve sağlığa uygun bir şekilde işleyen iki fırının yaptırılması kararlaştırılmıştır²⁷⁶.

13 Kasım 1936 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Numune fidanlığının abdesthanesi için 650 lira, Yukarı Pazar parkına yapılacak kıraathane için 700 lira olmak üzere 1.350 lira ödenek ayrılmıştır²⁷⁷.

8 Şubat 1937 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Kadınana Caddesi üzerinde belediyeye ait 800 metrekarelik arsa 500 lira karşılığında satın alınmış. PTT (posta, telgraf ve telefon) binası yapılmıştır²⁷⁸.

10 Mayıs 1937 Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında fakir çocuklara yardım için 1937 yılı bütçesinden 200 lira ödenek ayrılmıştır²⁷⁹. Belediye binası yapılacak yer 1936 yılı bütçesinden 15.000 lira denek ayrılarak yaptırılmaya karar verilmiştir²⁸⁰.

Afyonkarahisar belediye meclisinin 3 Ocak 1938 yılında yapmış olduğu toplantıda aldığı kararlar arasında şehrin ara sokaklarında (ikinci sınıf caddeleri) evlerin bir buçuk katlı olması, ana cadde üzerindeki evlerin iki katlı olarak inşa edilebileceği kararlaştırılmıştır²⁸¹. Şehir planı dâhilinde daha önceden genişletilmiş olan caddelerin daraltılması gerektiği, bunun hem şehrin görüntüsü açısından hem de bütçeyi aşmaması açısından iyi olacağı düşünülmüştür²⁸². 1 Şubat 1938 tarihinde yapılan toplantıda İzmir Fuarının önceki senelere göre daha zengin ve verimli olabilmesi için ticaret ve sanayi odaları üyelerinin katılması gerektiğine ödeneğin belediye ve hususi bütçeden alınmasına karar verilmiştir²⁸³. Mezbahadan kasap dükkânlarına getirilen hayvanlardan koyun 80 kuruşa, sığır 150 kuruşa, mezbahadan vergiler alındığı takdirde koyun 10 kuruşa, sığır 27 kuruşa satılmıştır²⁸⁴. Yeni Orman Kanununun 85. Maddesine göre köy ve nahiyelerde ağaç yetiştirilenler için ağaç bayramında verilecek ödül ile ilgili görüşmeler

²⁷⁵ ABMZ, 159, 01. Nisan 1936.

²⁷⁶ ABMZ, 178, 15 Mayıs 1936.

²⁷⁷ ABMZ, 190, 13 Kasım 1936.

²⁷⁸ ABMZ, 196, 08 Şubat 1937.

²⁷⁹ ABMZ, 215, 10. Mayıs 1937.

²⁸⁰ ABMZ, 220, 10 Mayıs 1937.

²⁸¹ ABMZ, 246, 03 İkinci Kanun 1938.

²⁸² ABMZ, 247, 3 Ocak 1938.

²⁸³ ABMZ, 249, 01 Şubat 1938.

²⁸⁴ ABMZ, 250, 01 Şubat 1938.

olmuştur²⁸⁵. Ancak bütçede ödenek yetersizliği yüzünden ağaç yetiştirenler için ödül ödeneği ayrılamamıştır²⁸⁶.

15 Şubat 1938 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Elektrik müessesinin özel idareden satın alınması ile ilgili görüşülmüştür. Buna göre 10 yılda 10 taksitle ödenmesi uygun görülmüştür²⁸⁷.

9 Nisan 1938 tarihinde yapılan Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için 2.000 liralık ödenek ayrılması kararlaştırılmıştır²⁸⁸. Halkevi içinde 1938 yılı bütçesine 200 lira ödenek konulmuştur²⁸⁹

12 Nisan 1938 yılında yapılan Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında 1.500 kadar yoksul çocuğu bulunan Çocuk Esirgeme Kurumuna para yardımı yapılması hakkında görüşmeler yapılmıştır²⁹⁰. Belediye Meclisi tarafından Çocuk Esirgeme Kurumu için 200 lira ödenek konulmuştur²⁹¹.

13 Mayıs 1938 tarihinde yapılan Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında 5 yıllık imar planı yapılmıştır. 1938 yılı bütçesinin giderleri üzerinde değişikliğe gidilmiştir. 200 lira olan Belediye Başkanı maaşına 25 lira zam gelmiş ve 225 lira olmuştur. Yazı işleri memurunun maaşı 672 liraya çıkarılmıştır. Elektrik idaresine 600 liralık bir bütçe ayrılmış olup, buğday pazar memuruna 120 lira, hayvan Pazar memuruna 120 lira zam gelmiştir.

Afyonkarahisar Belediyesinin günlük yaşamla alakalı faaliyetleri de söz konusu olmuştur. Belediye 1938 yılında ekmeği iyi pişirmeyen üç fırını 15 gün süreyle kapatmıştır Eskişehir'den ekmeğin getirilmesi ve halde halka satılmıştır. Böylelikle halk ekmezsiz kalmamış ve fırınların kapatılması ciddi bir sorun teşkil etmemiştir²⁹². Temizlik konusunda dikkatli davranan belediye 1938 yılında birkaç dükkânı üç gün kapatmıştır²⁹³. Belediye şehrin güvenliği ile alakalı çalışmalarda yapmıştır. Elektrik direklerinin toprak içinde kalan kısımları böceklenmesi için çürümüş ve tehlikeli bir hale girmiş olduğu için tamir edilmiştir²⁹⁴.

²⁸⁵ ABMZ, 251, 01 Şubat 1938.

²⁸⁶ ABMZ, 302, 9 Mayıs 1938.

²⁸⁷ ANMZ, 261, 15 Şubat 1938.

²⁸⁸ ABMZ, 293, 9 Mayıs 1938.

²⁸⁹ ABMZ, 300, 9 Mayıs 1938.

²⁹⁰ ABMZ, 275, 12 Nisan 1938.

²⁹¹ ABMZ, 299, 9 Mayıs 1938.

²⁹² "Belediye Ekmek Yaptırmaya Başladı", Haber, 30 Haziran 1938, nr. 1861.

²⁹³ "Belediye Cezaları", Haber, 15 Ağustos 1938, nr. 1874.

²⁹⁴ "Elektrik Direkleri", Haber, 14 Mart 1938, nr. 1830.

11 Kasım 1939 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Belediye binasının inşaat için maliyeden geçmiş senelerden hapishane, bakkal ve dükkanlardan alınan kiraların olduğu emanet hesapta olan 2.592 liranın kullanılmasına karar verilmiştir²⁹⁵.

11 Kasım 1939 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında 2.400 lira ödenekle kaldırım yapılmasına ve 100 lira ile de tamirat yapılması kararlaştırılmıştır²⁹⁶. Elektrik müessesinin belediye devri ile alakalı olarak tamirata 50, kırtasiyeye 100, evrak işlerine 300, ışıklandırmaya 100 ve diğer işlemlere de 100 lira ayrılmıştır.

Yoksullara 250, hasta nakliye işine 250 lira olmak üzere yardımlarda bulunulmuştur. Mezbeha işlerinde kesici başı 35 liradan 40 liraya çıkarılmıştır. Devr alınan elektrik müessesesi için toplamda 43.500 lira ödenek ayrılmıştır. Emlak belediye, sigorta ve vergileri için 100, belediye başkanının Ankara'ya gitmesi için 103 lira, Avrupa'ya gitmesi için 1000 lira ödenek ayrılmıştır²⁹⁷. 24 Nisan 1941 tarihinde gerçekleştirilen Belediye seçimleri sonrasında Afyonkarahisar Belediye Başkanı Kemal Aşkar olmuştur²⁹⁸.

1940 yılında Belediye ekmeklerin iyi pişirilmesi için düzenlemeler yapmıştır. Buna göre kilosu 10 kuruştan ikinci bir tür ekmek örneğini piyasaya sürmüşlerdir. Kimyagerlerinde olumlu raporu ile tescillenen bu ikinci tür ekmek halk tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır²⁹⁹. Belediye tarafından şehrin güvenliği ve güzel görüntüsünü kaybetmemesi açısından 1940 yılında da fırtınada devrilen elektrik direğinin tellerde elektrik varken bir kazanın çıkmaması için bütün elektrik direklerinin dayanıklılığı kontrol ettirilmiştir³⁰⁰.

1 Şubat 1940 Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında şehrin elektrik ihtiyacını karşılamak için iki motor satın alınmıştır. Bu motorlar için 1940 yılı bütçesinden 15.00 lira ödenek ayrılmıştır³⁰¹.

4 Kasım 1940 tarihinde yapılan Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında belediyenin 1940 yılı faaliyet raporu okunup kabul edilmiştir. Buna göre hesap işleri;

²⁹⁵ ABMZ, 37. 11 Kasım 1939

²⁹⁶ ABMZ, 41. 11 Kasım 1939.

²⁹⁷ ABMZ, 309. 13 Mayıs 1938.

²⁹⁸ BCA 30.11.1.0/145.9.19

²⁹⁹ "İkinci Nevi Ekmek", Haber, 2 Aralık 1940, nr. 2139; "İkinci Nevi Ekmek Rağbet Göreceği Anlaşıyor", Haber, 5 Aralık 1940, nr. 2140.

³⁰⁰ "Kale Eteğinde", Haber, 12 Aralık 1940, nr. 2142, 12 Aralık 1940.

³⁰¹ ABMZ, 2. 1 Şubat 1940.

1939 yılına ait hesap cetveli oluşturulmuştur. 1939 yılında 202.592 lira bütçe tahminine karşı haliyeden 157.181 73 kuruş, geçen seneden 18.673 lira 51 kuruş gerçekleşmiştir³⁰².

Sağlık işleri; bir doktor, bir sağlık memuru ve iki ebe görev yapmıştır. Yoksul hastalar ücretsiz muayene edilmiş, çocuklara aşı yapılmıştır. Veteriner işleri; bir veterinerle umumi hayvan ahırlarının kontrol, muayene, sağlık işleri ile ilgilenilmiştir.

İmar işleri; bir mühendis ve katip tarafından yeni yollar yapılmış, tamir edilmiş, anıt parkın etrafına duvar ve demir parmaklıklar, havuzlar, su kanalları ve çiçeklendirme çalışmaları yapılmıştır. Yeni belediye arkasında ve yanlarında acıması gereken yollar açılmış, şehir planına göre yeşil yol düzenlenmiştir. Yeşil yolun buralara kadar uzaması üzerine kaldırımlar yapılmış, parke döşenmiştir. Yeni belediye binası kullanıma yeni eşyaları ile beraber açılmıştır³⁰³.

1941 yılına gelindiğinde fırıncılar 1940 yılından önce olduğu gibi yeniden tek tip ekmeğe çıkarmaya başlamışlardır. Belediye bu ekmeğin kilosunun satış fiyatını 13 kuruştan 12 kuruşa indirilerek satılmasını kararlaştırmıştır. Aynı zamanda Belediye kendi ekmeğini yapanlar için de buğday temin etmiştir³⁰⁴. Belediye Başkanı Kemal Aşkar 27 Mayıs 1941 tarihinde lokantaları ve aşçı dükkânlarını gezerek temizliklerini kontrol etmiş, yağlarından örnekler aldırılmıştır³⁰⁵. Afyonkarahisar'ın temizliği ve güvenliği açısından daha önceden kapatılmış ve dolmuş olan lağımalar temizletilmiştir. Bundan ötürü 1941 yılındaki selin etkisi çok fazla olmamıştır. Bununla beraber doğal afetlere karşı alınması gereken önlemlerde tespit edilmiştir³⁰⁶.

14 Mayıs 1941 tarihinde yapılan Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında 1941 yılı gelir giderleri ile ilgili görüşülmüştür. Temizlik, aydınlatma ve belediye tarafından satılacak olan arsaların giderleri hemen hemen 50.000 lirayı aşan bir durumda olduğu için 31.500 lira ödeneğe 1.700 lira eklenmiş ve 33. 200 lira olarak belirlenmiştir. Su, elektrik ve tesisat işlerinin izin ücretleri 82 liradan 80 liraya düşmüştür. Buna göre gelir toplamı 268.710 lira olarak tespit edilmiştir.

Belediye Başkanının maaşı 300 lira üzerinde 3.600 lira olarak kabul edilmiş, belediye kadrosunda çalışan 31 memur ve çalışanlara zam yapılması teklif edilmiş

³⁰² ABMZ, 18. 04. Kasım 1940

³⁰³ ABMZ, 18. 04. Kasım 1940.

³⁰⁴ “Şehrimizde Ekmek Fiyatı”, Haber, 31 Mart 1941, nr. 2170,

³⁰⁵ “Belediye İşleri”, Haber, 5 Haziran 1941, nr. 2188, 5 Haziran 1941

³⁰⁶ “Belediye İşleri”, Haber, 7 Ağustos 1941, nr. 2206,

ancak bütçenin yetersizliği nedeniyle bu istek ret edilmiştir. 1940 yılı bütçesinde 20 lira maaşla çalışan bir komisyon kaldırılmış olsa da tartışma ve karar işlerinin yürütülebilmesi için ikinci bir komisyon oluşturulmaya karar verilmiştir. Bu komisyon için 360 lira ödenek ayrılmıştır. Yine 1940 yılı bütçesi dâhilinde 20 lira maaşla çalışan buğday Pazar kâtabi kadrodan çıkarılmıştır. Bunun için yonca altında sergilenen ve buğday silosu için birer memur atanacağı kararlaştırılmıştır. Zabıta memurlarının maaşları ise 50 lira olarak belirlenmiştir.

Kırtasiye, fırın ve elektrik bütçelerinin esas bütçeye alınmasıyla onların bütün kâğıt işlerinin maliyeti de belediye tarafından ödenmiş olup bunun için ayrılan ödenek 460 lira olarak uygun görülmüştür. Doğumevine 60 lira maaşla bir doktor atanmış olup 2.040 lira ödenen tahsis edilmiştir. Yoksulların muayene ilaçları için 448 lira, memurların sağlık işleri için 100 lira, doğumevinin idari işleri için 220 lira olmak üzere 3.100 liraya çıkarılması çok bulunmuştur.

Mezarlık işleri ile alakalı olarak 1940 yılında tek kabir inşaatı için 500 lira fazla teklif edilmiş olsa da 1940 yılı bütçesinde 250 liraya düşürülmüştür. Mühendis maaşları 180 lira olarak belirlenmiş olsa da fazla olduğu için aylık 170, senelik 2.040 olmak üzere belirlenmiştir. Şehrin imar yapısı ile alakalı olarak kaldırımların tamiri için 3.100 lira zam yapılmış ve 5.100 lira ödenek ayrılmıştır. Belediye şehrin temizlik işleri için 1939 yılında ayrılmış olan 1.200 liralık ödeneği 1.500 liraya çıkarmıştır. Çocuk bahçesinin işleri için 198 lira ödenek ayrılmıştır. Belediye işlerinin giderlerinin toplamı 268.710 lira olarak belirlenmiştir.

1941 yılı bütçesi ile ilgili görüşmelerde yapılmıştır. Buna göre tahmin edilen miktar zamlar eksiltmelerle beraber 271.400 lira olarak kayıtlara geçmiştir³⁰⁷.

7 Ekim 1941 tarihinde yapılan Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında Batı Cephesi Komutanlığı yapmış olan İsmet İnönü'nün 29 Ağustos 1922 yılında Afyonkarahisar'a gelmesinin her yıl 29 Ağustos'ta İsmet İnönü günü olarak kutlanması kararlaştırılmıştır³⁰⁸.

14 Ekim 1941 tarihinde yapılan Afyonkarahisar Belediye Meclis toplantısında su işleri ile ilgili olarak görüşme yapılmıştır. Buna göre şehir suyu müessesinin bağlı olduğu anonim şirketinin hissesinin %80'den fazla Belediye tarafından aralıklı

³⁰⁷ ABMZ, 54. 14 Mayıs 1941.

³⁰⁸ ABMZ, 72. 07 Ekim 1941.

zamanlarla satın alınmıştır. Su ile alakalı olarak hisse sahibi 15-20 ortakta belediye tarafından tespit edilmiştir. Ancak su işlerinin tamamen belediye tarafından işletilmesi gerektiği konusunda karar verilmiş ve buna bağlı olarak su anonim şirketinden ve hisse sahiplerinden tamamen alınması için girişimlerde bulunulması uygun görülmüştür³⁰⁹. Kadınana suyu için Belediyeler bankasından 60.000 lira alınacağı belirtilmiştir³¹⁰.

15 Ocak 1942 tarihinden itibaren Afyonkarahisar’da ekmekler halka karne ile satılmaya başlanmıştır. Dönemin belediye başkanı Kemal Aşkar bu konu ile yakından ilgilenmiş ve fırınları gezerek gerçekleştirilen satış işlemlerini incelemiştir³¹¹. Belediyenin ekmek ihtiyacı için buğdayı Toprak Mahsulleri Ofisinden almıştır. Alınan buğday şehir merkezindeki değirmenlerde öğütülmüştür. Ancak Eskişehir’deki fabrikalarda yapılan unlar daha iyi olduğu için unun oradan getirilmesi konusunda belediye tarafından bir karar verilmiştir³¹². Belediye 1942 yılında ayrıca bulaşıcı hastalıklara engel olmak amaçlı çalışmalar yapmıştır. Bu konu ile alakalı alınacak tedbirler için Devlet Demir Yolları İdaresine başvurulmuştur. Bataklıkların kurutulması için çareler düşünülmüş ve çalışmalar başlatılmıştır. Buna göre öncelikle suların çekilmesi ve bataklıkların inceltilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Aynı zamanda belediye tarafından bu işle alakalı gelir gider ücretleri tespit edilmiştir³¹³.

Toprak Mahsulleri Ofisinin 1943 yılında Afyonkarahisar’daki yoksullar için ucuz fiyata verdiği buğdaydan üretilen ekmekler asker aileleri ve Çocuk Esirgeme Kurumuna verilmiştir³¹⁴. Toprak Mahsulleri Ofisi yine aynı şekilde dar gelirli toplam 13.876 kişiden oluşan memur ve halka da ucuz yolla buğday ve un satmıştır. Bu şekilde belediye piyasadan buğday satın almak mecburiyetinde kalmamıştır³¹⁵.

Belediye 1946 yılına gelindiğinde fırınlarda ekmeklerin satış ve gramaj miktarında değişikliğe gidilmesi kararını vermiştir. Buna göre çarşı fırınlarında kilosu 34 kuruştan satılan ekmeğinin fiyatı 30 kuruşa, gramajı 900 grama indirilmiştir³¹⁶. Belediye, halkevi sinemasını itfaiyecilik bakımından incelettirmiş ve yangın, deprem gibi olaylara karşı alınması gereken tedbirler için ilgililere tavsiyelerde bulunmuştur³¹⁷.

³⁰⁹ ABMZ, 73, 14 Ekim 194.

³¹⁰ ABMZ, 74, 14 Ekim 1941.

³¹¹ “Ekmek Karneleri”, Haber, 15 Ocak 1942, nr. 2247,.

³¹² “Çeşitli Haberler”, Haber, 27 Ağustos 1942, nr. 2310,

³¹³ “Afyon Mahsulleri Hakkında”, Haber, 2 Temmuz 1942, nr. 2295.

³¹⁴ “Acele Yardım Tedbirleri Almalyız”, Haber, 25 Mart 1943, nr. 2367.

³¹⁵ “Şehrimize Ofişçe Verilecek Buğday”, Haber, 28 Haziran 1943, nr. 2394

³¹⁶ “Ekmek Fiyatı”, Haber, 28 Şubat 1946, nr. 2661.

³¹⁷ “Şehir Haberleri”, Haber, 11 Şubat 1946, nr. 2656.

Afyonkarahisar belediyesi gelir ve giderlerini yapmış oldukları toplantılarda belirlemiştir. Buna göre belediyenin kapsamında olan günlük işler, hizmetler ve inşaatlar için belli bir bütçe ayrılmıştır.

Tablo7. Belediyenin Gelir Giderleri

Yıllar	Gelir (Lira)	Gider (Lira)
1929	79.949	91.947
1930	63.544	43.922
1931	64.534	109.647
1932	65.584	83.665
1933	101.929	98.985
1934	120.693	110.623
1935	195.562	180.162
1936	191.382	188.262
1937	203.646	157.288
1938	265.380	227.048

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Belediyeler İstatistiği, 1929-1935*, s. 4; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Belediyeler İstatistiği 1929-1938*, Ulusal Matbaa, Ankara 1941, s. 3.

Belediyenin 1923 – 1938 yılları arasındaki gelir ve giderlerine bakıldığında birkaç sene dışında birbirine paralel ve gelirlerin giderlerden daha fazla olduğu görülmüştür. Özellikle 1930 ve 1932 yılları arasında Dünyaca yaşanan Ekonomik Buhranın Afyonkarahisar’da da etkili olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Belediyenin Gelir Dağılımı

Yıllar	Önceki seneden devreden	Vergi-ödemeler	Gümrük Belediye Hissesi	Belediye Vergi ve Resimleri	Borç, yardım, bağışlar	Toplam
1929	-	6.799	10.001	60.149	-	76.949
1930	-	5.307	11.500	46.737	-	63.544
1931	-	3.441	16.557	44.432	134	64.534
1932	-	3.732	13.552	43.638	4.662	65.584
1933	9.723	4.318	14.253	66.346	7.288	101.929
1934	12.208	5.194	21.379	56.002	25.910	120.693
1935	18.973.	5.557	23.361	127.446	20.225	195.562
1936	17.181	4.742	22.823	86.509	60.127	191.382
1937	52.212	4.382	31.920	115.048	84	203.646
1938	65.923	4.591	31.131	162.733	2	265.380

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *Belediyeler İstatistiği, 1929-1935*, s.63; Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *Belediyeler İstatistiği, 1929-1938*, s.77.

Tablo 9. Belediyenin Gider Dağılımı

Yıllar	İdare-Hesap	Sağlık-Hayır	İmar	Bayındırlık	Su	İtfaiye	Diğer	Toplam
1929	4.393	5.319	27.802	15.834	3.104	9.902	25.593	91.947
1930	-	5.446	2.527	16.500	-	12.634	6.795	43.922
1931	36.615	11.575	2.009	24.388	-	15.947	19.113	109.647
1932	17.357	7.319	11.152	18.549	-	5.346	23.942	83.665
1933	18.637	15.394	21.576	12.245	-	5.015	26.118	98.985
1934	14.504	40.215	8.286	8.360	-	4.811	34.447	110.623
1935	20.537	25.318	1.900	14.405	-	5.645	112.357	180.162
1936	22.774	11.770	70.954	14.205	-	5.744	62.815	188.262
1937	16.898	12.903	62.544	16.376	920	4.332	43.315	157.288
1938	26.216	18.791	99.016	32.043	355	5.457	40.870	222.748

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti BİUM, Belediyeler İstatistiği, 1929-1935, s. 311; Türkiye Cumhuriyeti BİUM, Belediyeler İstatistiği, 1929-1938, s. 490.

Tablolara bakıldığında genel olarak bütçe dağılımının bayındırlık ile ilgili işlerde daha yoğun olduğu görülmüştür. Su idaresi ile ilgili verinin verilmediği dönemde su işleri Anonim şirket tarafından yürütülmüştür. Ancak 1938 yılında su işleri belediye kapsamına girmiştir.

Tablo 10. Belediyenin Bütçesi

Yıllar	Bütçe Toplamı (Lira)
1938	222.100
1943	810.543
1944	375.398
1945	267.915
1946	607.240

Kaynak: Yaşar, a.g.e, s. 136.

Belediyenin 1938-1946 yılı bütçe toplamına bakıldığında 1943 ve 1946 yıllarının artış hızının diğer yıllara göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 11. 1942 Yılı Memur ve Maaşları

Memurlar	Derece	Adet	Maaş (Lira)
Baş Katip	10	1	35
Katip	12	1	25
Sayman	10	1	35
Tahakkuk Katibi	12	1	25
Ambar Memuru	12	1	25
Tahsil İcra Memuru	113	1	20
Tahlisat Müferrat	14	1	15
Sağlık Memuru	-	1	20

Kaynak: BCA, 30.18.1.2/99.74.12

Belediyede çalışan memurların almış oldukları maaşları derecelerine göre değişmiş olup, en yüksek maaşı Başkatip ve sayman görevinde bulunan kişiler almıştır.

1.3.5. CHP'nin (Cumhuriyet Halk Partisi) Faaliyetleri

CHP (Cumhuriyet Halk Partisi), 1923 yılında kurulduktan sonra ülke genelinde örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. Ancak partinin kurulduğu ilk yıllarda ülkede çok partili hayata geçiş denemelerinin yanında asayişsizlik ve ekonomik sıkıntı gibi birçok sorun olduğu için CHP ülke çapındaki örgütlenmesinde bir takım sıkıntılar yaşamıştır. Çok partili hayata geçme çabalarının başarısız olması üzerine CHP devletle bütünleşme yoluna gitmiştir. Nitekim 1927, 1931 ve 1935 Kurultayları partidevlet bütünleşmesi ve partinin kurumsallaşması bakımından oldukça önemlidir. Özellikle 1935 yılında iyice kurumsallaşan parti artık örgüt yapılarını daha sıkı şekilde denetlemeye başlamıştır. Bu bakımdan 1935 Nizamnamesi'nin 49. maddesinde parti içi denetimin sağlanması için parti teşkilatının teftişinde mebusların müfettiş olarak görevlendirilmesi ve yapılacak teftiş için bir talimatname yapılacağı belirtilmiştir. Ardından 12 Haziran 1935 tarihinde CHP Genel Sekreterliğince Teftiş İşleri Yürütme Planı hazırlanmıştır.³¹⁸

1.3.5.1. Seçimler

1923-1946 yılları arasındaki seçim usulü İki Dereceli Seçim Sistemine uygun bir şekilde yapılmıştır. 1923-1946 yılları arasında seçimlere katılan tek parti CHP olmuştur. 1946 yılında Demokrat Parti (DP), Milli Kalkınma Partisi (MKP) seçime katılmış ve tek Partili Sistem sona ermiştir. 1923 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde Afyonkarahisar'dan 6 kişi seçilmiştir³¹⁹. 1 Kasım 1927 tarihinde III. Dönem milletvekilleri Ali Çetinkaya, Haydar Çerçel, İzzet Akosman, Musa Kazım Bey, Ruşen Eşref Ünaydın ve İzzet Ulvi Akyurt şeklinde olmuştur³²⁰. 4 Mayıs 1931 tarihli seçim sonucunda Afyonkarahisar'ı temsil edecek IV. Dönem milletvekilleri Ali Çetinkaya, Berç Türker, Cemal Akçin, Haydar Çerçel, İzzet Ulvi Aykurt, İzzet Akosman Ruşen Eşref Ünaydın olarak kayıtlara geçmiştir³²¹. III. Dönem milletvekilleri bir sayı farkı olmak üzere IV. Dönem milletvekillerinden az bir şekilde olmuşlar ve III. Dönem milletvekili olan Musa Kazım Bey IV. Dönem Milletvekilliğine seçilmemiştir. Aynı şekilde 1929 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başbakanlık Divan Katipliği görevinde bulunan Ruşen Eşref Bey 1933 yılında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği

³¹⁸ Nedim Yılmaz, *CHP Teftiş Raporlarına Göre Sivas 1923-1950*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2019, s. 142

³¹⁹ Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2012, s. 6.

³²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılı (1928-1929), s. 24.

³²¹ "Afyon", *Yurt Ansiklopedisi; Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını*, C. 1, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981, s. 273

görevine başlayınca milletvekilliği düşmüş ve yerine Ziya Nuri Bey Afyonkarahisar milletvekili olarak getirilmiştir³²².

1929 vilayet kongresi için CHP bölge müfettişi Ali Nazmi Bey Uşaktan Afyonkarahisar'a gelmiştir. 2 Ocak 1929 tarihinde gerçekleşmiş olan CHP kongresi ertesi gün sona ermiştir³²³. Vilayet ve İlçe kongresinde CHP bölge müfettişi Ali Nazmi beyin konuşması ile başlamıştır. Kongrede Afyonkarahisar'ın ihtiyaçları ile ilgili görüşülmüştür³²⁴.

1935 milletvekili seçimleri için hazırlıklar başlamıştır. On beş ayrı seçim bölgesi belirlenmiştir. Teftiş heyetleri tarafından bu bölgelerin vazifeleri belirlenmiştir. Bazı bölgelerde ikinci seçmenlerin seçimleri başlamıştır³²⁵. Köylerde ve merkezde ikinci seçime başlanmıştır. Seçim dolayısıyla bütün ev ve dükkânlar bayraklarla donatılmıştır. Geceleri bazı iş yerleri ışıklandırılmıştır. Bütün halkın seçimden haberdar olması için mahalle ve caddelerde davulcular dolaşmıştır³²⁶. Afyonkarahisar'da toplam kadın-erkek karışık olmak üzere 147.388 birinci seçiciden 100.830'u oy kullanmıştır. Oy kullanım oranı kadınlar %66 erkeklerde %72 şeklinde olmuştur. Afyonkarahisar'da seçilen 706 ikinci seçinin 66'sı kadın, 440'ı erkek olmuştur³²⁷. 1 Mart 1935 yılında Afyonkarahisar'ı temsil edecek milletvekilleri, Ali Çetinkaya, Haydar Çerçel, İzzet Ulvi Aykurt, Cemal Akçin, Mebrure Gönenç, İzzet Akosman, Berç Türker şeklinde olmuştur³²⁸.

8 Mart 1939 tarihinde TBMM'nin 6. Devresi için yapılan seçim sonrasında Afyonkarahisar milletvekilliğine seçilen kişiler Ali Çetinkaya, Haydar Çerçel, Cemal Akçin, Mebrure Gönenç, İzzet Akosman, Hamza Erkan ve Berç Türker olmuştur³²⁹.

Afyonkarahisar milletvekillerinden Cemal Akçin'in vefat etmesi üzerine onun yerine Şevket Raşit Hatipoğlu 2 Ocak 1941 tarihinde merkezde ve kazalarda yapılan seçim sonucunda mebus seçilmiştir³³⁰.

1943 yılında yapılan milletvekili seçimi için teftiş heyetince merkez ilçe mahalle ve köylerine ait defterler incelenmiştir. Buna göre kadın erkek nüfusu belirlenmiş ve

³²² Yaşar, *a.g.e.*, s. 433.

³²³ Son Haber 2 Ocak 1929, nr. 536.

³²⁴ "Fıkra Kongreleri", Son Haber 3 Ocak 1929, nr. 636.

³²⁵ "Vilayetimizde İkinci Seçicilerin Seçimine Başlandı", Duyum, 17 Ocak 1935, nr. 1518.

³²⁶ "C.H.F. Vilayet İdare Heyeti", Duyum, 14 Ocak 1935, nr: 1519.

³²⁷ "İkinci Seçiciler Seçildi", Duyum, 28 Ocak 1935, nr: 1521.

³²⁸ BCA, 490.1.0.0/288.1154.1.

³²⁹ BCA, 030.10.00.00/75.498.6. 4.

³³⁰ Haber, 19 Aralık 1940, nr. 2144.

ortaya çıkan sayı 118.224 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Milletvekili seçimin daha erken ve kolay yapılabilmesi için Afyonkarahisar'ın merkez mahalleri 10 köyler 36 olmak üzere 46 seçim bölgesi olarak ayrılmıştır. Bu seçim bölgelerine göre merkez ilçe için 294 ikinci seçmen seçilmesi gerekmiştir. Merkez mahallelerin defterleri belediye kapısı önünde, köye ve nahiye defterleri de seçim şubesi sayılan köylerde 3-8 Şubat 1943 tarihleri arasında asılı bir şekilde kalmıştır. Bu 5 günlük süreçte seçmenler varsa isim soy isimde bir yanlışlık veya eksiklik onu düzeltebilme imkânı yakalamışlardır³³¹.

1943 milletvekili seçimlerinde Afyonkarahisar'dan üç yeni isim aday gösterilmiştir. Yeni aday olan seçimlerine Ahmet Hamit Selgil, Suat Yurtkoru ve Rauf Demirtaş kendilerini tanıtmak ve halkla görüşerek seçilmelerini sağlamak için Afyonkarahisar'a gelmişlerdir. Bu isimler yakınları aracılığı ile telgraf ve mektuplarla tanıtımlarını yaptırmıştır. 1943 milletvekili seçim sonucunda İsmail Hakki Baltacıoğlu, Haydar Çerçel, Ali Çetinkaya, Mebrure Gönenç, Ahmet Hamit Selgil, Ali Taşkapılı, Berç Türker, Suat Yurtkoru en fazla oyu alıp Afyonkarahisar milletvekili olmuşlardır³³².

Afyonkarahisar milletvekillerinden Ali Taşkapılı Arzuhal Encümenine; Suat Yurtkoru Dahiliye Encümenine; Berç Türker İktisat Encümenine; İsmail Hakki Baltacıoğlu Maliye Encümenine; Haydar Çerçel mazbata yazarı olarak Meclis Hesaplarını Tetkik Encümenine; Ali Çetinkaya Bayındırlık Encümenine; Ahmet Hamit Selgil Ziraat Encümenine seçilmiştir³³³.

21 Temmuz 1946 milletvekili seçimi için Ömer Fevzi Atabek, Şükrü Çelikalay, Fehmi Elçin, Avni Tan ve Faik Ali Tarcan da bağımsız olarak milletvekilliği adaylığını koymuşlardır³³⁴. Daha sonra Bayındır Bakanlığı eski müsteşarı Salahattin Büge, Kazım Özer, Orman Mühendisi Hüseyin Nephân Özçandarlı da bağımsız aday olmuşlardır³³⁵.

DP İl Başkanlığı Afyonkarahisar milletvekillerinden Ali Çetinkaya'ya kendi listesine adını yazması için teklif göndermiştir. Ancak Ali Çetinkaya bu teklifi kabul etmemiş ve yanlış anlaşılmamak için belediye başkanına bir telgraf göndermiştir. Özetle telgrafta Ali Çetinkaya milli mücadele ve siyasi hayatına müdafai hukukçu CHP milletvekili olarak girdiğini ve ölünceye kadar vatana ve Afyonkarahisar'a hizmet

³³¹ "Tefiş Heyetinden", Haber, 1 Şubat 1943, nr. 2352.

³³² "Mebus Seçimi Bitti", Haber, 1 Mart 1943, nr. 2360.

³³³ "Mebuslarımız Hangi Encümenlere Ayrıldılar?", Haber, 22 Mart 1943, nr. 2366.

³³⁴ "Bağımsız Adaylar", Haber, 4 Temmuz 1946, nr. 2697.

³³⁵ "Müstakil Adaylar", Haber, 11 Temmuz 1946, nr. 2699.

edeceği üzerinde durmuştur. CHP listesinde aday gösterildiğinde ise Afyonkarahisarlılardan oy beklediğini ifade etmiştir³³⁶.

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan milletvekili seçimini DP kazanmıştır. Buna göre oy dağılımı Hasan Dinçer 58.330, Sadık Aldoğan 57.983, Kemal Özçoban 57.644, Sahin Laçın 56.666, Hazım Bozca (54.460), Cemal Tunca (54.155), Ahmet Veziroğlu 53.681, Mehmet Aşkar (52.906) şeklinde olmuştur. CHP adayları Ali Çetinkaya 46.439, Ali Taşkapılı 44.011, Fahrettin Kiper 43.939, Doktor Ahmet Hamit Selgil 43.132, Mahir Erkmən 42.911, Necip Etemoğlu 42.861, Kemal Aşkar 41.625 oy almıştır. Bağımsız adaylardan Şükrü Çelikalay 6.339, Salahattin Büge 4.581, Doktor Avni Tan 3.928, Kazım Tüzer 2.546, Salih Torfilli 1.302, İhsan Kocaman 752, Ömer Fevzi Atabek 705 oy almıştır³³⁷.

1.3.5.2. Belediye Seçimleri

1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk Afyonkarahisar'a gelmiş ve ilk belediye başkanı olarak Saraçzade Halil Ağayı Belediye Başkanı olarak seçmiştir. Saraçzade Halil Ağa 1923- 1929 yılları arasında Afyonkarahisar Belediye başkanlığı yapmıştır. Afyonkarahisar'daki Belediye başkanlarının seçim aşamalarına bakıldığında seçime günler kala adayların belirlendiği ve hazırlıkların yapıldığı görülmüştür.

1929 yılında Belediye seçimleri için halkın isimlerinin olduğu defter sekiz günlüğüne Belediye binasının önüne asılmıştır. Buna göre ismi olamayan veya eksik olan yanlış yazılanlar kişiler mağdur olmamak adına belediyeye müracaat etmiştir. Ancak belirtilen süre zarfında başvuru yapmayanların daha sonra itirazları da kabul edilmemiştir³³⁸.

1929 Belediye Başkan adayları CHP tarafından seçilmiştir. Seçilen bu beş isim Saraçzade Halil, Kesrizade Halil, Hammalzade Safter, Çelebizade Murat ve Erkmənizade Abdullah Mahir bey şeklinde olmuştur³³⁹. 23 Mart 1929 tarihinde Belediye seçimleri başlamıştır. Seçimler on gün boyunca sürmüş oylar sandığa atılmıştır³⁴⁰. 9 Nisan 1929 tarihinde biten seçimler sonrasında Hüseyin Haşim Tiryakioğlu yeni Belediye Başkanı olmuştur³⁴¹. 1934 yılında Afyonkarahisar'da yapılan

³³⁶ "Ali Çetinkaya'nın Telyazısı", Haber, 15 Temmuz 1946, nr: 2700.

³³⁷ "İlimizin Milletvekilleri", Haber, 25 Temmuz 1946, nr: 2703.

³³⁸ "Belediye İntihabatı Başlıyor", Son Haber, 4 Şubat 1929, nr. 659.

³³⁹ "Belediye İntihabatı", Son Haber, 18 Mart 1929, nr. 692.

³⁴⁰ "Belediye İntihabatı Başladı", Son Haber, 24 Mart 1929, nr. 697.

³⁴¹ Son Haber, 9 Nisan 1929, nr. 707.

Belediye Başkanlığı seçimlerinde 1.328 oyla 52 adayın 26'sı aza olurken kalan 26'sı yedeğe kalmıştır³⁴².

1938 seçimi için Afyonkarahisar belediyesi seçim listesini hazırlamak için çalışmaya başlamıştır. Bunun için her mahalleden temsilciler aracılığıyla defterler alınmıştır³⁴³. Belediye seçimi için 10 kişilik bir heyet belirlenmiştir³⁴⁴. Heyet Ahmet Dayıoğlu, Cemil Bubik, Ali Meydan, Ali Boyacı, Celal Büge, Bekir Evrankaya, Şükrü Eksi, Ali Diker'den meydana gelmiştir³⁴⁵. 16 Eylül 1938 tarihinde olağanüstü toplanan belediye meclisinde oyların kaç günde kabul edileceği ve son günün ne zaman olacağı kararlaştırılmıştır³⁴⁶. Halk seçim öncesinde seçimin nasıl olacağı hakkında bilgilendirilmiştir. Seçim encümenleri, seçim defterlerinin nasıl kontrol edileceğini, seçim programlarının nerelerde yapıldığını ve özellikle seçim hakkında geniş bilgiye sahip olmak isteyenlere bilgi vermişlerdir³⁴⁷.

Belediye seçimi sonucunda CHP adayları oyla seçmiştir. Yeni meclis 1 Kasım'daki toplantısında belediye başkanlığa Hüseyin Haşim Tiryakioğlu'nu, başkan yardımcılığına Hamdi Coşkun ve Bekir Diker'i, Daimi Encümene de Celal Büge ve Doğan Erkmen'i seçmiştir³⁴⁸. Hüseyin Haşim Tiryakioğlu Belediye başkanlığına seçimi Resmi Gazete'nin 5.12.1938 tarihli sayısında ilan edilmiştir³⁴⁹.

1942 yılı belediye seçimi için Afyonkarahisar eylül ayından itibaren hazırlık yapmaya başlamıştır buna göre belediye bünyesinde her mahalleden toplanan iki kişi arasında kura çekilmiş ve seçim görevlileri belirlenmiştir. Seçmen ve aday listeleri hazırlanmış ve asılmıştır. Buna göre isim yanlışlığı ve eksikliği varsa o sorunlar giderilmeye çalışılmıştır³⁵⁰. 28 Eylül 1942 tarihinde CHP merkez, kaza, nahiye ve ocak teşkilatlarının oylamaları sonucunda belediye başkanı adayları seçilmiştir. 170'den fazla kişinin katıldığı oylamaya CHP bölge müfettişi Celal Arat başkanlık yapmıştır³⁵¹.

1 Ekim 1941 tarihinde belediye başkanı seçim oyları atılmaya başlanmıştır³⁵². Seçim 10 Ekim 1942 tarihinde sona ermiştir. Seçime 12.000 seçim hakkına sahip

³⁴² Afyonda Haber, 4 Birinci Teşrin, 1934.

³⁴³ "Belediye Seçimi Hazırlıkları", Haber, 18 Ağustos 1938, nr. 1875.

³⁴⁴ "Belediye Seçimi", Haber, 15 Eylül 1938, nr: 1883

³⁴⁵ "Belediye Seçimine Nezaret Edecek Heyet", Haber, 22 Eylül 1938, nr: 1885.

³⁴⁶ "Belediye Seçimi", Haber, 15 Eylül 1938, nr: 1883.

³⁴⁷ Rabia Bahar Üste, *Tek Partili Dönemde Yerel Seçimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2006, s. 117

³⁴⁸ "Belediye Seçimi", Haber, 6 Ekim 1938, nr. 1889, "Şehrimiz Belediyesinde Riyaset Ve Daimi Encümen Seçimi", Haber, 3 Kasım 1938, nr. 1896.

³⁴⁹ "Belediye Reislığı Seçiminin Tasvibi Hakkındaki Kararname", Haber, 19 Aralık 1938, nr. 1905

³⁵⁰ "Belediye Seçimi Hazırlıkları Başladı", Haber, 7 Eylül 1942, nr. 2313.

³⁵¹ "Belediye Seçimi İçin Bu Akşam Yoklama Yapılacak", Haber, 28 Eylül 1942, nr. 2319.

³⁵² "Belediye Seçimi Başladı", Haber, 1 Ekim 1942, nr: 2320

kişiden 10.000'e yakın katılım olmuştur. Sayısal ifadeden de anlaşılacağı üzere seçim oranı yüksek olmuştur.³⁵³. Belediye meclisi 2 Kasım 1942 tarihinde yaptığı ilk toplantısında oy çoğunluğu ile belediye başkanlığına Kemal Aşkar'ı seçmiştir³⁵⁴.

1946 yılında CHP il idare kurulu bütün esnafa birer mektup yazarak belediye meclis üyesi seçilmesini istedikleri kimselerin isimlerini bildirmelerini rica etmiştir. Esnaf adayların isimleri bildirmiş ve partili olan bu adaylar deneme meclisine sunulmuştur³⁵⁵.

1946 yılı belediye başkanı seçim hazırlıkları daha önceki yıllarda olduğu gibi gerçekleşmiştir³⁵⁶. Belediye meclisi üyelikleri için CHP tarafından gösterilecek adaylar 18 Mayıs 1946 tarihinde belediye salonunda toplanan parti idare kurulu tarafından gizli oyla seçilmiştir. Denemeye üç yüzden fazla partili katılmıştır³⁵⁷. CHP belediye üye adayları her mahalleden katılan yüzlerce parti üyesi tarafından gizli oy ile belirlenmiştir. 45 mahallenin temsilcileri tarafından seçilen kişiler halka ilan edilmiştir³⁵⁸.

26 Mayıs 1946 tarihinde Afyonkarahisar'da yapılan seçim DP tarafından aday ilan edilmeden bastırılıp dağıtılan listenin kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu liste Hüseyin Tiryakioğlu, Halil Hilmi Bozca, Hasan Dinçer, Mehmet Arpacıoğlu, Münür Turunç, Kemal Özçoban, İhsan Genel, Mustafa Sinanoğlu, Mustafa Kocasaban, Kazim Sensoy, Asim Karateke, Abdullah Nurata, Celal Büge, Emin Çankal, Behçet Gökten, Bekir Olgun, Abdurrahman Helvacıoğlu, Ahmet Sarısoy, İbrahim Arttırma, Halit Şensoy, Hamdi Boğator Kerimoğlu, Hüseyin Özgüven, Bekir Gülle, Galip Demirer, Hasan Camgöz, Cemil Aşçı'dan oluşmuştur. İbrahim Arttırma askerde olduğundan seçim kurulunca seçilmesi uygun görülmeyle yerine CHP listesinden en çok oy kazanan Tevfik İşça'nın üyeliği kabul edilmiştir. Yedek üyelerin hemen hemen tamamı CHP listesinden olmuştur³⁵⁹. Şuhut dışında ki diğer Afyonkarahisar ilçelerinde de CHP adayları seçimi kazanmıştır³⁶⁰.

Belediye meclisi 8 Haziran 1946 tarihinde toplanmış ve başkanlığa Hüseyin Haşim Tiryakioğlu'nu seçmiştir. Hüseyin Haşim Tiryakioğlu seçiminden sonra meclise

³⁵³ "Belediye Seçimi Bitti", Haber, 15 Ekim 1942, nr: 2323.

³⁵⁴ "Belediye Meclisi Toplanmalarına Başladı", Haber, 5 Ekim 1942, nr: 2329.

³⁵⁵ "CHP Esnafa Birer Mektup Gönderdi", Haber, 20 Mayıs 1946, nr: 2684.

³⁵⁶ "Belediye Meclisi Seçim Hazırlıkları İlerliyor", Haber, 20 Mayıs 1946, nr: 2684.

³⁵⁷ "Belediye Meclisi Üyelikleri İçin CHP Tarafından Deneme Yapıldı", Haber, 20 Mayıs 1946, nr: 2684.

³⁵⁸ "CHP Belediye Aza Namzetleri", Haber, 23 Mayıs 1946, nr: 2685.

³⁵⁹ "Belediye Seçimi", Haber, 30 Mayıs 1946, nr: 2687.

³⁶⁰ "Belediye Seçimi", Haber, 30 Mayıs 1946, nr: 2687.

ve halka teşekkür konuşması yapmıştır³⁶¹. Belediye meclisi 11 Haziran'da ikinci toplantısını yapmıştır. Üyeleri ile beraber meclis çalışmaları esnasında genel heyetten önce incelemelerini yapacak olan bütçe, hesap kesimi, mülkiye encümenleri gibi dahili encümenler üyelerini seçmiştir. Daimi encümene Hasan Dinçer ve Mehmet Arpacı seçilmiştir³⁶². Hasan Dinçer ve Kemal Özçoban'ın mebus seçilmeleri üzerine boşalan üyeliklere yedeklerden Arif Koç ve Ömer Özçalışan davet edilmiştir³⁶³.

1.3.5.3. Kongreler

18 Kasım 1929 tarihinde CHP kongresi Afyonkarahisar'da ve ilçelerinde gerçekleşmiştir. Kongrelerde Afyonkarahisar ile ilgili önemli konular görüşülmüştür³⁶⁴. 1932 yılında Afyonkarahisar ve ilçelerinde gerçekleşen CHP kongreleri gerçekleşmiştir³⁶⁵.

26 Aralıkta CHP kongreleri bitmiş ve yeni idare heyetleri seçilmiştir³⁶⁶. 20-21 Şubat 1933 tarihlerinde Afyonkarahisar'da CHP İlçe Kongreler yapılmıştır. İdari yöneticiler seçilmiştir³⁶⁷. 13 Mart 1933 tarihinde CHP merkez kongresi yapılmıştır³⁶⁸. 17 Nisan 1933 tarihinde CHP vilayet kongresi yapılmıştır. Kongrede bütün ilçelerin üyeleri bulunmuştur. Kongrede merkez ve ilçelerin talepleri dinlenmiştir. İdare heyeti seçilmiştir. Yeni yılın bütçesi konuşulmuştur³⁶⁹.

10 Ocak 1935 tarihinde CHP Vilayet Kongresi toplanmıştır. Kongre başkanlığına belediye başkanı Hüseyin Haşım Tiryakioğlu, yazıcılığına Galip Demir ve Bekir Evrenkaya seçilmiştir. Kongrede idare heyeti raporu okunmuş ve onaylanmıştır. Yapılacak olan ocak, nahiye kongrelerinin programları belirlenmiştir. Daha sonra kongrede talepler dinlenmiş ve bunların merkeze bildirileceği kararı verilmiştir. Son olarak idare heyeti seçilmiştir³⁷⁰.

³⁶¹ "Belediye Başkan Seçimi", Haber, 10 Haziran 1946, nr. 2690.

³⁶² "Belediye Meclisinde", Haber, 13 Haziran 1946, nr. 2691.

³⁶³ "Yeni Belediye Üyeleri", Haber, 8 Ağustos 1946, nr: 2707.

³⁶⁴ "Cumhuriyet Halk Fırkası", Son Haber, 18 Kasım 1929, nr. 848.

³⁶⁵ "C.H.F. Kongreleri", Son Haber, 25 Şubat 1932, nr. 1249.

³⁶⁶ "C.H.F'de", Son Haber, 26 Aralık 1932, nr. 1333.

³⁶⁷ "C.H.F. Kaza Kongreleri", Son Haber, 23 Şubat 1933, nr. 1354.

³⁶⁸ "C.H.F. Kaza Kongreleri", Son Haber, 13 Mart 1933, nr. 1353.

³⁶⁹ "C.H.F. Vilayet Kongresi Bugün Toplanıyor", Son Haber, 17 Nisan 1933, nr. 1360.

³⁷⁰ "C.H.F. Vilayet Kongresi", Duyum, 10 Ocak 1935, nr. 1516.

2 Ocak 1936 tarihinde Afyonkarahisar'da CHP ilçe kongreleri yapılmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra ilçe kongrelerinin iki yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır³⁷¹. 20 Ocak 1936 tarihinde CHP Şuhut kongresi yapılmıştır³⁷².

15 Aralık 1938 tarihinde CHP kongresi yapılmıştır. Kongre kazalardan gelen delegelerin katılımı ile parti salonunda il yönetim kurulu başkanı ve vali Ahmet Durmuş Evrendilek'in konuşması ile açılmıştır. Kongrede Afyonkarahisar'ın işleri ile alakalı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kaza delegelerinin talepleri de dinlenmiş, encümen raporları incelenerek kararlar alınmıştır. 25 Aralık 1938 tarihinde Ankara'da toplanacak olan büyük parti kurultayına il yönetim kurulu başkanı Vali Ahmet Durmuş Evrendilek, belediye başkanı Hüseyin Haşim Tiryakioğlu ve halkevi başkanı Galip Demirer temsilci olarak seçilmiştir³⁷³. CHP büyük kurultayına katılan temsilcilerden biri olan Galip Demirer inşaat için kredi, vergi karneleri, pancar ve afyon fiyatlarının yükseltilmesi şeklinde taleplerde bulunmuştur³⁷⁴. Afyonkarahisar'ın her köyünde ve mahallesinde yapılacak olan CHP kongresi için temsilciler seçilmiş ve halkın istekleri tespit edilmiştir³⁷⁵.

1942 yılında Afyonkarahisar'da vilayet kongresi yapılmıştır. CHP'nin faaliyetleri; Buna göre Afyonkarahisar 5 ilçe 41 nahiye, 444 köy ocağı, 81 mahalle ocağı 11 Halkevi ve 8 halkodası olduğu belirtilmiştir. Buna göre nizamnameye gereğince her mahalle ve köyde bir parti kurulması zorunluluk haline getirilmiştir. Ancak bu durum masraflı olacağı için mahalle ve köylerin birleştirilerek semt ocakları açılması kararlaştırılmıştır. Burada güdülen amaç hem nizamnamenin hükümlerinin yerine getirilmiş hem de daha çok partili kişiye yer verme ve temsil edecek kişi sayısının artması olarak belirtilmiştir³⁷⁶.

Afyonkarahisar'da CHP'ye kayıtlı üye sayısı Merkezde 11.128, Sandıklı'da 4.532, Dinar'da 4.201, Emirdağ'da 4.649 ve Bolvadin'de 2.970 olmak üzere toplamda 26.375 şeklinde olmuştur³⁷⁷. Teftişler, parti teşkilat kademeleri balı oldukları idare heyetleri tarafından teftiş edilmişlerdir. Bu teftişler esnasında önemli ve eksik görülenler listelenmiş ve üyelere bildirilmiştir. Buna göre,

³⁷¹ "C.H.F. İlçe Kongresi", Afyon'da Haber, 16 Ocak 1936, nr. 1620.

³⁷² "C.H.F. Şuhut Kamun Kongresi", Afyon'da Haber, 23 Ocak 1936, nr. 1622.

³⁷³ "C.H.P. Vilayet Kongresi", Haber, 19 Aralık 1938, nr. 1905.

³⁷⁴ "C.H.P. Vilayet Kongresi", Haber, 18 Haziran 1939, nr. 1952.

³⁷⁵ "C.H.P. Vilayet Kongresi", Haber, 22 Eylül 1941, nr. 2219.

³⁷⁶ BCA, 490.1.0.0/133.538.1.

³⁷⁷ BCA, 490.1.0.0/133.538.1.

1. Üye sayısının artırılmasına yönelik
2. Partiye bağlılığın sembolik bir delili olan üye yardım paralarının zamanında verilmesi
3. İdare heyetlerinin her hafta düzgün bir şekilde toplanmaları
4. Yazışmaların hızlı bir şekilde karşılık olarak gerçekleştirilmesi şeklinde olmuştur³⁷⁸.

1940 - 1941 yıllarına göre 1942 yılında Afyonkarahisar parti teşkilatı toplanan para oranını %30'dan %100'e, Bolvadin %50'ye, Dinar %90'na, Sandıklı ve Emirdağ %50'ye çıkarmıştır³⁷⁹.

Vilayet idare heyetinin kayıtlarından çıkarılan 1940, 1941 ve 1942 yılının ilk altı aylık hesap cetveli oluşturulmuştur. 1943 yılı bütçesinin taslağı hazırlanmıştır. Bu bütçe halkevi ve halkodalarının temel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır. Vilayet idare heyeti 25.12.1940 tarihinde çalışmaya başlamıştır. Geçen iki yıllık süreçte 55 toplantı yapılmış ve bu toplantılarda 188 konu üzerine karar alınmıştır. Toplantılar haftada bir kez olacak şekilde yapılmaya çalışılmıştır ve Halkevi ile odaları büro çalışma saatleri düzenlenmiş, nizamname ve talimatnamelere göre defter ve kuyudat örnekleri temin edilmiştir. Gide-gelen evraklar buna göre düzenlenmiştir. Yine bu iki yıllık süreçte 1.500'e yakın evrak yazılmış ve kaydedilmiştir³⁸⁰.

CHP kongreleri; merkez kongresi 7 Eylül 1942 tarihinde, ilçe kongreleri 15 Ekim 1942 tarihinde başlamış 26 Kasım 1942 tarihinde sona ermiştir. Tamamen CHP nizamnamelerine uygun bir şekilde ş başına gelecek delegeler seçilmiştir. 1942 yılında 17.654 kişi kongreye katılmıştır.

1943 yılında gerçekleştirilen CHP ocak kongrelerine her mahalle ve köyde toplantı yapılmış ve halkın dileklerine yer verilmiştir³⁸¹. Ocak kongrelerinde seçilen delegelerin nahiye kongrelerini, nahiyede seçilenlerin kaza kongrelerini yapacakları ve bu kongrelerde kabul edilen taleplerin ilgili makamlara bildirileceği belirtilmiştir³⁸².

1944 yılında yapılan CHP mahalle kongreleri parti merkez binası ile Zaviye ve Kâhil Mahallesi parti binalarında, belediye dairesinde, Kadınana, İsmet Pasa ve Cumhuriyet Okulları binalarında yapılmıştır. Mahalle kongreleri hoparlörlerle,

³⁷⁸ BCA, 490.1.0.0/133.538.1.

³⁷⁹ BCA, 490.1.0.0/133.538.1.

³⁸⁰ BCA, 490.1.0.0/133.538.1.

³⁸¹ "CHP Kongreleri", Haber, 16 Eylül 1943, nr. 2417.

³⁸² "CHP Kongreleri", Haber, 16 Eylül 1943, nr. 2417.

broşürlerle ve evlere bırakılan davetiyelerle halka duyurulmuş ve bazı mahallelerde oturacak yer sayısından fazla katılım olmuştur³⁸³.

14 Aralık 1944 tarihinde CHP kongresi parti binasında toplanmış ve gece geç vakte kadar sürmüştür. Kongrede CHP bölge müfettişi Vehbi Sarıdal ve Afyon mebuslarından Haydar Çerçel de bulunmuştur. Kongrede yaklaşık 150'ye yakın talep konusu hakkında tartışılmıştır. Hesap ve bütçe işleri ile alakalı konular üzerinde daha fazla yoğunlaşmışlardır³⁸⁴.

19 Aralık 1944 tarihinde toplanan CHP kongresine 40'tan fazla delege katılmıştır. Kongrede dinleyicilerde yer almıştır. Kongreyi vilayet idare heyeti başkanı Mahir Erkmen açmıştır. Kongrede idare heyeti tarafından hazırlanan iki yıllık faaliyet raporu okunmuş, bütçe ve hesap işleri görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Kongreye katılan delegelere söz verilmiş ve talepleri üzerine tartışmalar yapılmıştır. İki gün süren kongre idare heyeti, yedek heyet ve kurultay delegeleri seçildikten sonra sona ermiştir³⁸⁵.

1 Eylül 1945 yılında başlayan CHP kongresi Afyonkarahisar'ın her köyü ve mahallesinde gerçekleşmiştir³⁸⁶. CHP kongresi bölge müfettişi İstanbul Mebusu Vehbi Sarıdal'ın başkanlığında 59 delegenin katılımıyla halkevi salonunda toplanmıştır. Kongrede Vali Şefik Bicioğlu, daire müdürleri ve dinleyiciler bulunmuştur. Mustafa Kemal Atatürk için saygı duruşu ile çalışmalarına başlayan kongre idare kurulu tarafından hazırlanan raporları incelemiştir. Rapora göre bir yıllık kesin hesap ile 1946 yılının bütçesi onaylanmıştır. Vali Şefik Bicioğlu halkın ve delegelerin talepleri üzerine söz almıştır. Taleplerin dikkate alındığını belirtmiştir. Bunun karşılığında oradaki dinleyiciler tarafından alkışlanmıştır³⁸⁷.

1946 yılında yapılan CHP kongresinde büyük CHP kurultayı için Afyonkarahisar'dan gidecek kişiler belirlenmiştir. Buna göre CHP kurultayına parti il başkanı Kemal Aşkar, delege olarak da Mehmet Necip Etemoğlu, Ahmet Gevrek, Hamdi Özkara ve Ömer Sezer'in gitmişlerdir³⁸⁸.

1946 yılındaki CHP ocak ve bucak kongrelerinde temsilciler ve dinleyiciler tarafından yerel ve genel hizmet ve ihtiyaçlara dair dilek ve şikâyetler üzerinde

³⁸³ “*CHP Ocak Kongresi*”, Haber, 28 Eylül 1944, nr. 2519.

³⁸⁴ “*CHP Merkez Kaza Kongresi*”, Haber, 18 Aralık 1944, nr. 2541.

³⁸⁵ “*CHP Vilayet Kongresi*”, Haber, 21 Aralık 1944, nr. 2542.

³⁸⁶ “*CHP Ocak Kongreleri 1 Eylül'de Başlıyor*”, Haber, 20 Ağustos 1945, nr. 2610, “*CHP Kongreleri*”, Haber, 23 Ağustos 1945, nr. 2611.

³⁸⁷ “*Merkez İlçemizin CHP Kongresi*”, Haber, nr: 2634, 22 Kasım 1945.

³⁸⁸ “*İlimizden Kurultaya Gidecek Delegeler*”, 6 Mayıs 1946, Haber, nr. 2680.

tartışmalar ve incelemeler yapılmış, yeni idare kurulları ve üst teşkilat kongrelerine katılacak delegeler seçilmiştir. Kongrelerde kabul edilen talepler arasında yün ve tiftik işleyen bir fabrikanın kurulması, ekonomik yetersizlikleri yüzünden çiftçinin ödeyememiş olduğu toprak mahsulleri vergisi borçlarının affedilmesi, yaklaşan kış mevsimi için yakacak temin edilmesine yardımcı olunması yer almıştır³⁸⁹.

25 Aralık 1946 tarihinde başlayan CHP merkez ilçe kongresi bucaklardan gelen 40 delegenin katılımıyla parti binasında yapılmıştır. Kongrede Vali Ziya Tekeli ve CHP bölge müfettişi Celal Arat da yer almıştır Kongre Mustafa Kemal Atatürk'e saygı duruşundan sonra başkan ve kâtipleri seçmiştir. İdare kurulunun çalışma ve hesap bütçe raporları incelenmiştir. Asil-yedek idare kurulu ve temsilciler seçildikten sonra toplantıya son verilmiştir. Diğer kongrelerde olduğu gibi bu kongrede de halkın ve temsilcilerin talepleri dinlenmiştir.³⁹⁰.

26 Aralık 1946 tarihinde parti binasında il kongresi toplanmıştır. Kongreye vali Ziya Tekeli, daire müdürleri ve ilçelerden 45 delege katılmıştır. İl idare kurulu başkanı vali Kemal Aşkar'ın konuşması ile kongre çalışmalarına başlamıştır. İdare kurulunun iki yıllık çalışma raporu incelenmiş ve onaylanmıştır. Bunu takiben hesap, bütçe, dilek ve halkevlerin çalışmaları için inceleme komisyonu seçilmiştir. İkinci oturumda komisyon raporları okunarak bunlar temsilciler tarafından kabul edilmiş ve idare kurulu ile büyük kurultay delegeleri seçimi yapılmıştır³⁹¹.

1.3.5.4. İdari Çalışmaları

1939 yılında CHP bölge müfettişi Adnan Menderes'in başkanlığında yapılan seçimde CHP vilayet idare heyeti başkanlığına Belediye Başkanı Hüseyin Tiryakioğlu seçilmiştir³⁹². 1940 yılında Hüseyin Tiryakioğlu rahatsızlanıp görevinden istifa etmiş, yerine Ali Taşkapılı seçilmiştir. Ali Taşkapalı daha önceden CHP başkanlığı görevinde bulunmuş, aynı zamanda merkez ve ilçede tanınmış biri haline gelmiştir³⁹³.

Genel Başkanlık Yüce Divanınca CHP Genel İdare Heyeti Üyeliğine seçilen Afyon Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 19.Kasım 1941 tarihinde çarşamba gününden itibaren görevine başlamıştır³⁹⁴.

³⁸⁹ “CHP Ocak ve Bucak Kongreleri ve Bölge Müfettişinin Tetkikleri”, Haber, 25 Kasım 1946, .nr. 2735.

³⁹⁰ “Merkez İlçe CHP Kongresi”, Haber, , 26 Aralık 1946, nr. 2744.

³⁹¹ “CHP İl Kongresi”, Haber, 30 Aralık 1946, nr: 2745.

³⁹² “Parti Reisliği CHP Mıntıkamız”, Haber, 20 Temmuz 1939, nr. 1961.

³⁹³ “CHP’de”, Haber, 14 Ekim 1940, nr. 2126.

³⁹⁴ BCA, 490.1.0.0/384.1626.5.

CHP vilayet idare heyeti tarafından Afyonkarahisar’da hoparlör tesisatının oluşturulması için çalışmalar başlanmıştır. İstasyondan iç mahallelere kadar şehrin her tarafında olacak şekilde tesisat kurulmuştur³⁹⁵. Filips ile 6.000 liraya anlaşılmış ve 12 yere hoparlör kurulmuştur. CHP il idare kurulu başkanı Mahir Erkmen’in üyelikte kalmak üzere başkanlıktan istifası kabul edilmiş, 22 Nisan 1946 tarihinde il idare kurulu toplantısında başkanlığa Kemal Aşkar seçilmiştir³⁹⁶. 1946 yılı CHP il idare kurulu başkanlığına Terakki Servet Bankası idare meclisi başkanı Sabri Özsoy seçilmiştir³⁹⁷.

1.3.5.5. CHP Müfettişlerinin Denetimleri

1929 yılında CHP Afyonkarahisar müfettişi Ali Nazmi Bey Uşakt’an Afyonkarahisar’ı ziyarete gelmiştir. Müfettişi bey öncelikli olarak 2 Ocak 1929 tarihinde toplanacak olan ilçe kongrelerine, daha sonra 3 Ocak 1929 tarihinde toplanacak olan vilayet kongresine katılmıştır³⁹⁸. Aydın milletvekili Adnan Menderes, İstanbul milletvekilleri Sadettin Uraz, Vehbi Sarıdal Konya milletvekili Muhsin Adil Binal Yozgat milletvekili Celal Arat Afyonkarahisar CHP bölge müfettişliği yapmışlardır. Bunlar Afyonkarahisar’da ve ilçelerinde incelemeler yaparak raporlar almışlardır. Adnan Menderes 1939 yılında Afyonkarahisar’a gelmiş, merkez ve ilçelerde incelemelerde bulunmuştur³⁹⁹.

1940 yılında CHP vilayet teşkilatını düzenleyen parti bölge müfettişi Sadettin Uraz Afyonkarahisar’a gelmiş ve çeşitli toplantılara katılmıştır. 23 Eylül 1940 tarihinde halkevi üyeleri Sadettin Uraz başkanlığında toplanmışlardır. Dönemin valisi Ahmet Durmuş Evrendilek’inde bulunduğu toplantıda halkevinin bir yıl süreyle gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler üzerinde görüşülmüştür. 1941 yılı için bir plan ve program oluşturularak halkevi üyelerine bununla ilgili bilgi verilmiştir. Saadettin Uraz aynı zamanda Sosyal yardım Kurumuna yoksul öğrencilere öğlen yemek verilmesi konusunda direktifte bulunmuştur. 25 Eylül 1940 tarihinde CHP bölge müfettişi Sadettin Uraz belediyede çalışanlara bir araya gelmiş ve konuşma yapmıştır⁴⁰⁰. Sadettin Uraz her mahalle ve köyde toplanacak olan CHP ocak kongreleri içinde halkın talep ve isteklerini göz önünde bulundurmıştır⁴⁰¹.

³⁹⁵ “Şehrimizde Hoparlör Tesisatı Yapılacak”, Haber, 2 Ekim 1941, nr. 2222.

³⁹⁶ “CHP’de”, Haber, 25 Nisan 1946, nr: 2677.

³⁹⁷ “CHP İl Başkanımız”, Haber, 30 Aralık 1946, .nr. 2745.

³⁹⁸ Son Haber, 2 Ocak 1929, nr. 536.

³⁹⁹ “B. Adnan Menderes”, Haber, 6 Kasım 1939, nr: 1991; “B. Adnan Menderes”, Haber, 15 Nisan 1940, nr. 2067.

⁴⁰⁰ “CHP’de”, Haber, 26 Eylül 1940, .nr: 2121, 26 Eylül 1940.

⁴⁰¹ “CHP ve Halkevi İşleri”, Haber, 10 Ekim 1940, .nr: 2125.

1941 yılında Sadettin Uraz rahatsızlığından ötürü CHP bölge müfettişliği görevinden istifa etmiştir. Yeni CHP bölge müfettişi Yozgat milletvekili Celal Arat olmuştur⁴⁰².

1943 yılında CHP bölge müfettişliklerinde bir değişiklik olmuş ve Konya, Niğde Afyonkarahisar merkezi Konya olmak üzere ortak bir bölge oluşturmuştur. Bu bölgenin müfettişliğine de İstanbul milletvekili Vehbi Sarıdal atanmıştır⁴⁰³. Diğer müfettişler gibi Afyonkarahisar'a gelen Vehbi Sarıdal halkevi, CHP vilayet, ilçe ve ocak kongre çalışmaları ile alakalı olarak incelemeler yapmıştır⁴⁰⁴.

CHP parti bölge müfettişi Konya Mebusu Muhsin Adil Binal 3 Mart 1946 tarihinde Afyonkarahisar'a gelmiştir. Vali Şefik Bicioğlu ile beraber merkez ve ilçelerde incelemelerde bulunmuştur⁴⁰⁵. Afyonkarahisar milletvekili Ali Taşkapılı ile birlikte Bolvadin ve Emirdağ ilçelerine giderek incelemelerde bulunmuş, daha sonra şehirden ayrılmıştır⁴⁰⁶.

1946 yılında CHP bölge müfettişi Celal Arat, Emirdağ ve Bolvadin ilçelerine uğrayarak Afyonkarahisar'a gelmiştir. Burada bazı ziyaretler yaparak parti işleriyle ilgilenmiştir⁴⁰⁷.

1.3.6. Afyonkarahisar'ın Çok Partili Hayata Geçiş Süreci

II. Dünya Savaşı 1939 yılın da başlamıştır. 1945 yılında sona eren savaş Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de yeni bir sürecin zemini oluşturmuştur. Savaş sonrasında gelişmelerle beraber Birleşmiş Milletler Anayasası otoriter sistemlere son vermiştir. Türkiye'nin iç ve dış politikasında etkili olan bu süreç tek parti döneminden çok partili hayata geçişinden temelini hazırlamıştır⁴⁰⁸.

1945 yılı Bütçe görüşmeleri esnasında Toprak Kanunu tasarısının TBMM'ndeki tartışmalar DP (Demokrat Parti) kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Ülkedeki işlerin bozulmasından CHP içindeki milletvekilleri de şikâyet etmekteydi. Çiftçi

⁴⁰² “CHP Bölgemiz Müfettişliği”, Haber, 24 Kasım 1941, nr: 2235.

⁴⁰³ “Vilayetimiz CHP Müfettişliği”, Haber, 26 Temmuz 1943, nr: 2402,; “CHP Müfettişimiz Şehrimizde”, Haber, 2 Ağustos 1943, nr. 2402.

⁴⁰⁴ “Parti Müfettişimiz Konya'ya Gitti”, Haber, 5 Ağustos 1943, nr. 2405.

⁴⁰⁵ “CHP Müfettişimiz Geldi”, Haber, 4 Mart 1946, nr. 2662, “Valimizle CHP Müfettişimiz İlçelere Gittiler”, Haber, 7 Mart 1946, nr. 2663.

⁴⁰⁶ “CHP Müfettişi Gitti”, Haber, , 14 Mart 1946, nr: 2665.

⁴⁰⁷ “CHP Bölge Müfettişi Şehrimizde”, Haber, 3 Ekim 1946, nr.:2722, “B. Celal Arat”, Haber, 31 Ekim 1946, nr. 2730.

⁴⁰⁸ Ekinci, a.g.e., s. 274; Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar, *İhtilâlin İcyüzü*, C.1, Uygun Yay., İstanbul 1965, s. 15; Bekir Koçlar, “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkileri”, *Türkler*, Ed. Halil İnalcık, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 754.

Topraklandırma Kanunu tasarısı da mecliste önemli tartışmalara neden oldu⁴⁰⁹. 25 Nisan 1945'te San Fransisco'da Birleşmiş Milletleri kuracak ülkelerin bir araya gelmesi ve Türkiye'nin de bu toplantıya katılması, muhalif görüşlere cesaret vermiştir⁴¹⁰. 15 Ağustos 1945'te Birleşmiş Milletler Anayasası'nın, TBMM'de kabul edilmesi ise, kuşkusuz tek parti sistemine karşı koymaya elverişli bir ortam hazırladı. Muhaliflere tek parti sistemine karşı kullanabilecekleri manevi ve hukuki deliller sağlayarak, onları muhalefetlerini açığa vurmaya ve halkın desteğini aramaya teşvik etmiştir⁴¹¹.

Türkiye'de meydana gelen iç ve dış gelişmeler, demokratikleşmenin gelişeceğini göstermekteydi. Bu süreci hızlandırmak için İzmir milletvekili Celâl Bayar, İçel milletvekili Refik Koraltan, Kars milletvekili Fuat Köprülü ve Aydın milletvekili Adnan Menderes tarafından 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına, "Dörtlü Takrir" (Dörtlü Önerge) vermişlerdir⁴¹².

Bu takrir, CHP grubunda uzun görüşmelerden sonra, 12 Haziran 1945'te reddedildi. Takririn reddedilmesi sonrasında, 17 Eylül 1945'te Celâl Bayar CHP'den istifa ederken, 21 Eylül 1945'te Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü CHP'den ihraç edildi. 30 Eylül'de Celâl Bayar milletvekilliğinden de istifa etmiştir⁴¹³. Böylece Demokrat Parti'nin dört kurucusunun CHP ile ilişkisi kalmadı. Celâl Bayar 1 Aralık 1945'te basına verdiği demeçte arkadaşlarıyla yeni bir parti kurma girişiminde bulunacaklarını resmen açıklamıştır⁴¹⁴. Bu açıklamayı izleyen 4 Aralık 1945'te, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Celâl Bayar görüşmesi gerçekleşti. Bu görüşme sonrasında 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) resmen kurulmuştur⁴¹⁵.

1.3.6.1. Demokrat Parti'nin Afyonkarahisar'daki Faaliyetleri

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan milletvekili seçimini DP kazanmıştır. Milletvekili oylarının dağılımı Hasan Dinçer (58.330), Sadık Aldoğan (57.983), Kemal Özçoban (57.644), Sahin Laçın (56.666), Hazım Bozca (54.460), Cemal Tunca (54.155), Ahmet Veziroğlu (53681) ve Mehmet Aşkar (52.906) şeklinde olmuştur.

⁴⁰⁹ Çolak, *a.g.m.*, s. 775; Uyar, *a.g.e.*, s. 347.

⁴¹⁰ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 11

⁴¹¹ Karpat, *a.g.e.*, s. 129; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1950)*, Phoenix Yay., İstanbul 2004, s. 54

⁴¹² Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yay., İstanbul 2010, s. 64; Özüçetin, *a.g.e.*, s.767.

⁴¹³ Koçlar, *a.g.m.*, s. 754

⁴¹⁴ Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İletişim Yay., İstanbul 1995, s. 2064

⁴¹⁵ Çavdar, *a.g.e.*, s. 410.

CHP adaylarının oy dağılımı Ali Çetinkaya 46.439, Ali Taşkapılı 44.011, Fahrettin Kiper 43.939, Doktor Ahmet Hamit Selgil 43.132, Mahir Erkmen 42.911, Necip Etemoğlu 42.861, Kemal Aşkar 41.625 şeklinde olmuştur. Bağımsız adaylardan Şükrü Çelikalay 6.339, Salahattin Büge 4.581, Doktor Avni Tan 3.928, Kazım Tüzer 2.546, Salih Torfilli 1.302, İhsan Kocaman 752, Ömer Fevzi Atabek 705 oy almıştır⁴¹⁶.

Büyük Millet Meclisi'nde Hazım Bozca ve Hasan Dinçer Adalet; Mehmet Aşkar Bütçe; Kemal Özçoban Dilekçe; General Sadık Aldoğan Milli Savunma; Sahin Laçın Bayındırlık; Ahmet Veziroğlu Çalışma komisyonlarına ayrılmışlardır⁴¹⁷

⁴¹⁶ “İlimizin Milletvekilleri”, Haber, 25 Temmuz 1946, nr. 2703.

⁴¹⁷ “İlimiz Milletvekilleri Hangi Komisyonlarda”, Haber, 22 Ağustos 1946, nr. 2711.

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1946 YILLARI ARASINDA AFYONKARAHİSAR'DA İMAR VE BAYINDIRLIK İŞLERİ

1.İMAR İŞLERİ

Cumhuriyet bir yaşam biçimidir. Şehirlerin modernleşme, çağdaşlaşma ve ileri medeniyetler seviyesine gelmesi meydanların açılması, ağaçlandırılması, anıtların dikilmesi, parkların yapılması ve binaların görüntüsü ile doğrudan ilişki içinde olmuştur. 1923-1946 yılları arasında Afyonkarahisar'da bu anlamda gelişmeler göstermiştir. Öncelikli olarak Afyonkarahisar planlı bir hale getirilmeye çalışılmıştır⁴¹⁸.

Şehirde ilk yerleşme kale içinde olmuş ve bu durum XII. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Şehir pazara ulaşma ihtiyacı nedeniyle kale dışına taşmıştır. Şehirde ilk mimari yapılar XIII. yüzyılın ortaya çıkmaya başlamıştır. XIV. ve XV. yüzyıllarda güney ve doğu yönünde genişleyen şehrin mimarisi XVII. yüzyılda ticaretin canlanmasıyla değişmiştir⁴¹⁹. Öncelikli olarak Afyonkarahisar'da yeni bulvar ve caddeler faaliyete geçirilmiştir⁴²⁰.

İbrahim Ethem Tuncer ve Fahrettin Kiper zamanında özellikle park ve ağaçlandırma çalışmalarına önem verilmiştir. 1929 yılında Elektrik santrali civarında yeni park yapılmıştır. Bu park hükümet meydanındaki parktan 4-5 kat daha büyük olacak şekilde yapılmıştır. Başlıca çam ve mazı ağaçları dikilmiştir. Parkın çocuklar için ayrıldığı kısımda kum havuzu, büyükler için düşünüldüğü yerde ise su havuzu açılmıştır⁴²¹.

Afyonkarahisar'ın ilk kez şehir haritası 1932-1935⁴²² yılları arasında, imar planı ise 1938 yılında yapılmıştır⁴²³. 1933 yılından sonra şehirde büyük bir imar faaliyeti başlamıştır. Asri mezarlık, Hal binası, Anıt park ve yağ hali yapılmıştır. Hıdırlığa badem ağaçları dikilmiştir. 1937 yılında Belediye binasının yapımına başlanmış ve inşaat 1940 yılında sona ermiştir⁴²⁴.

⁴¹⁸ T.P "Taşpınar Basınında: Bayındırlık", *Taşpınar*, C. 3, S. 19, Afyon Halkevi Doğan Matbaası 19 Temmuz 1935, s. 44.

⁴¹⁹ "Afyon", *Yurt Ansiklopedisi*, s. 315-316.

⁴²⁰ "Afyonkarahisar", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s. 197.

⁴²¹ "Yeni Park", *Son Haber*, 24 Nisan 1929, nr. 721.

⁴²² İller Bankası, *Belediyeler Yıllığı*, S. 1, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, Ankara 1949, s.48

⁴²³ Eyüp Güngör, "Afyonkarahisar İmar Planı", *Beldemiz*, S. 17, Afyon 1 1989, s. 36

⁴²⁴ Yaşar, *a.g.e.*, s. 140

Ayrıca Özel idare ile işbirliği yapılarak İstasyon Caddesi ile Hükümet Meydanı açılmış, Uzun Çarşı istimlak edilmiştir⁴²⁵. Afyonkarahisar'ın imarı için Terakki Servet Bankası'ndan kredi çekilmiştir. Belediye Başkanı Hüseyin Haşim Bey Terakki Servet Bankasının kurucuları arasında yer almış ve buda kredi kullanımı için kolaylık sağlamıştır. Şehirde yoğun bir inşaat faaliyeti başlamış, hıdırlığa dikilen badem ağaçları eşeklerle sulanırken, diğer kısımlara da çam ağaçları dikilmiştir⁴²⁶.

Ayrıca manevra hatları, ambar, hangarlar ve rampalarıyla beraber 20 lokomotifin bakımının yapılacağı makine deposu da kullanıma açılmıştır⁴²⁷. 22 Haziran 1938 tarihinde Sebze halinin hemen karşısında Yağcılar halinin inşaatına başlanmıştır. İstasyon Caddesi üzerinde bulunan ve işgal sırasında yakılan Maarif Otel, Sinema ve Gazinosu şehir tarafından yapılmıştır. 1930 yılında inşaatı biten Elektrik Santrali 1938 yılında Afyonkarahisar Belediyesine devredilmiştir. Özel idare ait, Ömer, Kızıl Kilise, Gecek, Gazlıgöl kaplıcalarıyla, Millet ve Emirdağ hamamları tamir edilmiştir. Modern mezarlık yapılmış, geniş bahçeli şehir gazinosu, park ve kıraathane yapılmıştır. Şehrin ana caddeleri tamir edilerek parke taşlarıyla kaplanmıştır. Şehrin kanalizasyon sistemi düzenlenmiş, Hıdırlık Tepesi ile beraber şehrin caddeleri baştan aşağı ağaçlandırılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Taarruz öncesi karargâh olarak kullandığı belediye binası Zafer Müzesi adını alarak şehrin önemli bir yapısı haline gelmiştir. Yeni bir mezbaha ve buğday deposu inşa ettirilmiştir. Şehir imar planı sistemli ve disiplinli bir çalışmayla uygulanmış ve Afyonkarahisar modern bir şehir haline getirilmeye çalışılmıştır⁴²⁸.

Afyonkarahisar'ın imar planı ile ilgili kararlar ve görüşler Belediye Meclisinde incelenmiş görüşülmüş bütçe ve yapı uygunsu kabul edilmiştir. Özellikle yeni yapıların planlanması ve şehrin görüntüsü açısından daha iyi olacak binaların inşaatları ile ilgili izinlerde Belediye Meclisinde görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. 1938 yılında gerçekleştirilen Belediye Meclisi toplantısında inşaat sahiplerinin iki katlı bina yapma talepleri kabul edilmiştir. Ayrıca şehir haritası üzerinde yapılmış bazı küçük yanlışlarında düzeltilmesi kararı meclisten geçmiştir⁴²⁹ 26 Nisan 1938 tarihli meclis toplantısında harita üzerindeki değişikliklerle ilgili olarak konuşmalar yapılmıştır. Bu

⁴²⁵ Yaşar, *a.g.e.*, s. 14.

⁴²⁶ Vatan Gazetesi- Afyonkarahisar İlavesi, 29 Nisan 1953, s. 5.

⁴²⁷ Aksoy, *a.g.t.*, s.110.

⁴²⁸ *Afyon-Cumhuriyet'in 15 Yılı İçinde*, Tan Matbaası, İstanbul 1938, ss. 42-110.

⁴²⁹ "Belediyede Fevkalade Toplanma", Haber, 3 Ocak 1938, nr. 1813; "Belediye Meclisinde Verilen Yeni Kararlar", Haber, 6 Ocak 1938, nr. 1814.

bağlamda şehrin istasyona doğru olan alanda kavis şeklinde ağaçlı gezi yolunun yapılması kararlaştırılmıştır⁴³⁰.

1 Şubat 1939 tarihinde gerçekleşen belediye meclisi toplantısında Ot Pazar Camisinin ön görüntüsünün düzenlenmesi için belediye tarafından 1.000 liraya bu alan satın alınmıştır. Bundan kısa bir süre sonra ise ön alan inşaatı başlamıştır. Buradaki amaç ise çevrenin güzelleşmesini sağlamak olmuştur⁴³¹.

Şehirlerin modern görünmesini sağlayan temel faktörlerden biri de anıtlar olmuştur. Afyonkarahisar’da da bunun örneklerinden biri Utku Anıtı olmuştur. Utku Anıtı yapıldıktan sonra meydanadaki sığ görüntünün ortadan kalkması için değişikliğe gidilmiştir. Bunun sonucunda Utku Anıtı’nın çevresi ile alakalı düzenlenmeler yapılmıştır. Buna göre abidenin iki tarafına havuz inşa edilmeye başlanmıştır⁴³². Meydanın uygun yerlerine halkın oturabilmesi için banklar konulmuştur⁴³³. Bununla birlikte Utku Anıtı çevresindeki parkın aydınlatılabilmesi için yeni bir lamba düzeneği yapılmıştır⁴³⁴. İlk modern meydanlardan biri olan Hükümet Meydanına, istasyon, belediye binası, hal binası, oteller ve yeni evler yapılmıştır⁴³⁵.

Yine parklar ve bahçelerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Çocuk bahçesi Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yeniden şekillendirilmiştir. Çocuk bahçesine oyun aletleri, kanepeler konulmuş ve su tesisatı yapılmıştır⁴³⁶. Zafer Anıtı civarındaki Sağlık müdürlüğünün arkasındaki alanda taş yığınları Belediye tarafından kaldırılmış ve böylece burasıda halkın kullanımına açık bir bahçe haline getirilmiştir⁴³⁷. 1939 yılında yeni garın inşaatı bitmiştir. İçerisindeki eşyaları da baştan aşağıya yenilenmiştir. Ali Çetinkaya’nın katılımıyla beraber gar 19 Temmuz 1939 tarihinde halkın kullanımına açılmıştır⁴³⁸. Böylelikle hem Afyonkarahisar’ın meydan görünümü çağdaşlaşmış hem de halkın sosyalleşmesi amaçlanmıştır.

İmar planının istenilen ölçüde gerçekleşebilmesi sadece yöneticiler ve görevliler sorumlu tutulmamış, çevre düzenleme konusunda halk da bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Evlerin ve sokakların bakımlı ve güzel görünmesi için binalara badana

⁴³⁰ “Şehir Meclisi Evvelki Gün Toplandı”, Haber, 28 Nisan 1938, nr. 1843.

⁴³¹ “Ot Pazar Camisi”, Haber, 13 Ekim 1938, nr. 1891; “Şehir İşleri”, Haber, 3 Şubat 1938, nr. 1821.

⁴³² “Abide Çevresi Nasıl Olacak?” Haber, 18 Nisan 1938, nr. 1840.

⁴³³ “Zafer Abidesi Çevresi”, Haber, 20 Temmuz 1939, nr. 1961; “Havuzun Suyu”, Haber, 7 Eylül 1939, nr. 1975.

⁴³⁴ “Belediye Haberleri”, Haber, 17 Nisan 1940, nr. 2068.

⁴³⁵ “Afyonkarahisar”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s. 197.

⁴³⁶ “Çocuk Bahçesi Yeniden Tanzim Ediliyor”, Haber, 10 Nisan 1941, nr. 2173; “Şehir Notları”, Haber, 6 Ekim 1941, nr. 2223.

⁴³⁷ “Belediye İşleri”, Haber, 1 Mayıs 1941, nr. 2178.

⁴³⁸ “Yeni Garın Açılma Töreni”, Haber, nr: 1961.

yapılmış⁴³⁹, sokakların temizliği ve bahçelerin temizliği ile alakalı olarak çöplerin boş arsalarla değil, belediye tarafından gönderilen çöp arabalarına boşaltılması istenmiştir⁴⁴⁰.

Tablo 12. İmar Edilen Yapılar

Binanın İsmi	İnşaata Başlanıldığı Tarih	Harcanan Para(Lira)
Vali Konağı	1936	13.989
Nafia Binası	1937	10.926
Ali Çetinkaya Okulu	1937	83.535
Dumlupınar Okulu	1937	10.926
Hastane	1937	150.889
Belediye Binası	1937	51.226
Postane	1937	31.979
Çocuk Esirgeme Kurumu	1937	27.426
Kadınana Okulu, Cumhuriyet Okulu Sandıklı AliÇetinkayaOkulu	1939	16.208
Bolvadin Okulu	1937	24.344
Otel, Sinema, Gazino	-	16.00
Utku Anıtı	1932	59.446
Elektrik Santrali	1928	192.120
Çocuk Bahçesi	-	100.000
Kaplıca ve Hamamlar	-	50.000
Mezarlık	-	62.000
Cumhuriyet Meydanı	-	10.500
Sebze Hali	-	100.000
Şehir İmar Planı	-	126.187

Kaynak: *Afyon-Cumhuriyet'in 15 Yılı İçinde*, s. 42-110.

Tabloya bakıldığında Afyonkarahisar'ın modern bir şehir haline gelmesi için hastane, okul, mezarlık, Pazar yerleri, imar planları vs. için belli ödenekler ayrılmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere öncelikli olarak halkın temel ihtiyaçlarına karşılık verecek bir şekilde düzenlenme yapılmıştır. Şehirleşmenin temel nitelikleri olan bu yapılar o günün modern anlayışı ile inşa edilmiştir. Günümüze kadar varlığını sürdüren yapılar olduğu gibi belli bir süre sonra yıkılanlarda olmuştur.

1.1.İNŞA EDİLEN VEYA YENİLENEN YAPILAR

1.1.1. Utku Anıtı (Zafer Anıtı)

Mustafa Kemal Paşa daha Cumhuriyet ilan edilmeden güzel sanatların ve heykelticiliğin çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Yeni hükümet sisteminin

⁴³⁹“Belediye İşleri”, Haber, 7 Ağustos 1941, nr. 2206.

⁴⁴⁰“Belediye Tembihleri”, Haber, 18 Şubat 1946, nr. 2658.

benimsenmesi ile beraber Türkiye’de güzel sanatlar ve heykeltirlik konusunda ilerlemeye başlamıştır. Afyonkarahisar’da zaferin kilit noktası olarak bu yenileşmeden payını almıştır. Bu durum bir sanat ve rejim meselesi olarak görülmeli ve değerlendirilmelidir⁴⁴¹.

Milli Mücadelenin 26 Ağustos – 27 Ağustos 1922 tarihleri arasındaki kısmı Afyonkarahisar topraklarında gerçekleşmiştir. Bu yüzden Utku Anıtı Zafer Odasının tam karşısına Büyük Taarruzun anısına Mustafa Kemal Paşa’ya bağlılığın bir simgesi olarak Afyon Özel İdare Müdürlüğüne yaptırılmıştır⁴⁴².

Ömer Fevzi Atabek heykelin yerinin seçilmesi konusunda incelemelerde bulunmuştur. Ancak daha sonra Mustafa Kemal Paşanın heykeli için Avusturyalı heykeltıraş M. Krippel inceleme Afyonkarahisar’a getirilmiş ve heykelin dikileceği alanla ilgili çalışmalar yapılmıştır⁴⁴³. Utku Anıtının Heykeltıraşı M. Krippel ile 27.000 dolarlık anlaşma imzalanmıştır.⁴⁴⁴ İnşaatına 1932 yılında başlanan anıt Avusturyalı heykeltıraş M. Krippel tarafından Viyana’da Ober St. Veit’deki atölyesinde yapılmış, yine Viyana birleşik maden işletmelerinde bronz olarak dökülmüş ve Türkiye’ye getirilerek 1935 yılında inşaatı biten andezit taş üzerine yerleştirilmiştir⁴⁴⁵.

24 Mart 1936 tarihinde Utku Anıtı için düzenlenen törene dönemin başbakanı İsmet İnönü, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Ekonomi Başkanı Celal Bayar, CHP’nin Genel Sekreteri Recep Peker gibi pek çok isim katılmıştır. Tören İsmet İnönü tarafından açılmıştır⁴⁴⁶.

Sayıli ve coşkulu günlerinden birini yaşayan Afyonkarahisar halkı, görevliler, askerler ve okullular istasyondan başlayarak anıt meydanına kadar yer yer dizilmiş ve Başbakanı ve konukları büyük sevinç ve saygı gösterileri içinde karşılamışlardır.

Başbakan, bakanlar, milletvekilleri ve konuklar öncelikle halkın, şehrin durumunu sormuşlar ve daha sonra anıt alanındaki yerlerini almışlardır. Tören İstiklal marşı ile başlamış ve hazırlanan kürsüye Halkevinin Başkanı Galip Demirer çıkmıştır ve duygu düşüncelerini ifade etmiştir. Daha sonra Vali Ahmet Durmuş, Evrendilek,

⁴⁴¹ Turan Akkoyun, *Ömer Fevzi Atabek Şahsiyeti ve Eserleri Üzerine*, I. Fasikül, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1997, s. CVI.

⁴⁴² Ahmet Topbaş, “Zafer Anıtı”, *Beldemiz*, Afyon Belediyesi Yayınları, Nr. 19, 1990, s. 8.

⁴⁴³ Akkoyun, *a.g.e.*, s. CVII.

⁴⁴⁴ BCA, 30.18.1.2/ 11.39.3.

⁴⁴⁵ Ceren Demirdelen, *1930-1940 Yılları Arasında Afyonkarahisar’ın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Bitirme Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon 2004, s. 24.

⁴⁴⁶ “Utku Anıtı Açılma Töreni”, *Taşınar*, C. 4, S. 42, Afyon Halkevi Doğan Matbaası, 29 Nisan 1936, s. 117.

Başbakanın anıtın açılmasını dilemiş ve binlerce kişinin alkışları ve yaşa sesleri arasında anıtın üzerindeki kurdele kesilmiştir.

İsmet İnönü kurdeleyi kestikten sonra halka; “ *Bütün millet Başbuğ Atatürk’ün etrafında yekpare olarak onun emrinde ve onun zafer yolunda hareket edeceğiz. Edecek miyiz? Cevap veriniz, bütün dünya çınlasın*” şeklinde soru sorduktan sonra oradakiler coşkun ve kuvvetli bir sesle; “*Atatürk’ün yolunda gideceğiz her fedakârlığı yapacağız*” cevap vermişlerdir. Daha sonra İsmet İnönü ve arkadaşları asri mezarlığa giderek Cumhuriyet ilan edildikten sonra ilk olarak Afyonkarahisar’da yapılan bu asri mezarlığı ve bu mezarlık ortasında yapılan uçak şehitleri anıtını açmıştır. Daha sonra yeni yapılmakta olan hal binasını ve şehrin gezilebilecek yerlerini ziyaret etmişlerdir. Günün akşamında ise halkevi tarafından düzenlenen 300 kişilik bir şölene katılmışlardır. Şölenle Halkevinin müzik kolu tarafından çalınan ve söylenen müzikler ilgi ve beğeni ile dinlenmiştir⁴⁴⁷. Öneminden dolayı Ali Çetinkaya’da bu Utku Anıtı için Taşpınar dergisine yazı göndermiştir⁴⁴⁸.

1.1.2. Hükümet Konağı:

İlk hükümet konağına ait bilinen tek yazı 2 Kasım 1896 tarihli şehirleri tanıtan Servet-i Fünun dergisinin yayını olmuştur. Buna göre bu yazıda Afyonkarahisar’daki ilk hükümet binası için “İstasyondan şehre kadar güzel bir şose yol inşaatı devam ediyordu. Pazar yerine bakan Hükümet Dairesi’ne geldik Karahisar Hükümet Dairesi şimdiye kadar gördüklerime nispetle harabe halinde idi. Hele gayet yüksek ve kapalı tavanına, o garip taksimatına bir türlü akıl erdiremedim. Oturduğumuz odanın penceresinden büyük, kâgir bir binanın inşaatı görünüyordu. Bunun hapishane olduğunu gördük Hükümet Dairesi’nin de bir değişime uğraması gerektiği temennisinde bulduk” . Eskiymiş olan bina Afyonkarahisar’ın bu anlamdaki ihtiyacını istenilen ölçüde karşılayamamıştır.

Afyonkarahisar’daki ilk Hükümet Binası 1898 yılında yıkılmıştır. Yeni Hükümet Binası Mutasarrıf Ömer Lutfi Paşa zamanında iki sene içinde yapılmıştır. Yeni Hükümet Binası 1901 yılında hizmete açılmıştır. Kabağaçalızade Sabit Bey Hükümet Binasının inşaatının yapımcısı olmuştur⁴⁴⁹. Hükümet Binası inşa edildikten sonra Afyonkarahisar’ın simgesi haline gelmiştir. Şehir yerleşmesi de bu doğrultuda

⁴⁴⁷ “Utku Anıtı Açılma Töreni”, s. 118-119.

⁴⁴⁸ “Utku Anıtı Açılma Töreni”, s. 118; Seyirci, *a.g.m.*, s. 79.

⁴⁴⁹ Abi, *a.g.e.*, s. 86.

değişmeye başlamış ve kent merkezi kale eteklerinden Paşa Camii karşısına aşağılara doğru yayılmıştır. Osmanlı döneminde at pazarında kutlanan padişahların tahta çıkışları ve önemli devlet buyruklarının halka duyurulduğu alan Cumhuriyet döneminde önünde havuz ve park yapılmış ve törenlerin yapıldığı Cumhuriyet Meydanı haline getirilmiştir⁴⁵⁰

Yeni Hükümet Binası 1921-1922 yıllarında Afyonkarahisar işgal edildiğinde Yunan kuvvetleri tarafından karargâh olarak kullanılmıştır. İşgal süresi boyunca Hükümet Binası Yunan Kralı Konstantin ve Başbakan Guanaris tarafından ziyaret edilmiştir. Yunan komutanı Trikopolis esir edilip Afyonkarahisar'a gönderildiğinde Hükümet Binasında tutulmuştur. Yunanlılar Afyonkarahisar'dan giderken diğer pek çok yapı gibi Hükümet Binası'nı da tahrip etmişlerdir. Bu tahribat esnasında Afyonkarahisar ile ilgili belgeler yakılmış ve kaçırılmıştır. 27 Ağustos 1922 tarihinde Afyonkarahisar'ın Yunan işgalinden kurtulması ve binanın boşaltılmasıyla bina uzun süre boyunca hizmetine devam etmiştir⁴⁵¹.

Hükümet Binasının yapısına bakıldığında, bina zemin, birinci ve ikinci olmak üzere 3 katlı olmuştur. Çatıda cihannüma şeklinde adlandırılan ara kat bulunmuştur. Dikdörtgen bir plana sahip bina o dönemde kentin en büyük yapısı olmuştur. Binaya mermer basamaklı iki kollu merdivenin birleştiği bir sahanlıktan girilmiştir. Binanın önündeki geniş sahanlık, törenlerde ve toplantılarda halka hitap edilen bir yer halinde olmuştur. Mermer işlemeli merdiven demir süslemeli korkuluklarla çevrelenmiştir. Üstündeki çıkmayı taşıyan dört adet yuvarlak kolon sahanlığa basacak şekilde inşa edilmiştir. Kolonların alt kaidesi kare, dikine dikdörtgen görünümlü olmuştur. Yuvarlak kolon bu kare kaideye oturtulmuş, kolon üst başlığı antik çağlardaki gibi mermer işlemeli olarak tasarlanmıştır. Zemin kata önden merdiven sahanlığından girilmiştir. Sağ yan cephedeki kapı karakol girişi olmuştur. Bu katın pencereleri de ritmik ve aynı büyüklükte, kenarları ince yonu taş, üstü kemer ve kilit taşı kaplı olarak yapılmıştır. Zemin kat pencerelerin kenarları kesme taş, üstü yuvarlak kemerli, üstteki ara katın üçgen alını ve üç adet penceresi olmuştur. Birinci kat ana girişinde zengin bir antre, bütün oda kapılarının açıldığı ortadan dikdörtgen şeklinde geniş bir koridor geçmiştir. Tabanlar ve tavanlar ahşap döşemeli olmuştur. Dört taraftaki bütün odaların pencereleri caddeye ve Anıt Park'a bakmıştır. Ön görünüş, yatay gizli çatının cepheye bakan taş

⁴⁵⁰ Abi, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁵¹ Abi, *a.g.e.*, s.86.

sövesiyle bitmiştir. Yatay ve düşey taş örgü yapıdaki bütünlüğü sağlamıştır. Cephelerde taş kaplama dışındaki yerler sıva üstü boyanmıştır. Binanın kaleye bakan ön cephesi ortadaki merdiven, kolonlar çıkma ve ara kat şeklinde bir görünüm sağlamıştır. Ancak bu kısım 1933-1934 yıllarında yapılan tadilat esnasında yıkılmıştır⁴⁵². Tadilatla beraber öndeki çıkma kolanlar ve çatı odası kaldırılmıştır. Çatıdaki dört tarafı kırma oturma çatıdaki gizli dere saçağa dönüştürülmüştür⁴⁵³

Hükümet Binası, Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere bahsi geçen dönemde İsmet İnönü, Celal Bayar, Fevzi Çakmak, Ali Çetinkaya gibi büyük kişileri ağırlamıştır. Hükümet Konağı aynı zamanda mutasarrıf ve valilere de ev sahipliği yapmıştır. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Afyonkarahisar'ın ilk valisi İbrahim Ethem Tuncel Hükümet Konağında görevini sürdürmüştür⁴⁵⁴.

1.1.3. Cezaevi

Eski Cezaevi yıkılan hükümet konağının arkasında karaman mahallesinde yer almıştır. Afyonkarahisar cezaevi Servet-i Fünun Dergisinde belirtildiğine göre ilk Hükümet Binası yıkılmadan 1894'de yapımına başlanıp 1900 yılında tamamlanmıştır. Ayrıca Servet-i Fünun Dergisinde Afyonkarahisar tanıtılırken cezaevi hakkında da bir yazı yer almıştır. “Oturduğumuz odanın penceresinden büyük, kagir bir binanın inşaatı görünüyordu. Bunun hapishane olduğunu gördük Hükümet Dairesi'nin de bir değişime uğraması gerektiği temennisinde bulunduk” şeklinde yazılmıştır. Osmanlı döneminde cezaevinde mahkûmlardan ziyade eşkıyalar bulunmuştur. Toplum arasında “Dam” veya “Kale” denilen eski hapishane binası Afyonkarahisar'da uzun yıllar hizmet vermiştir. 1925-1926 yıllarında hapishanenin dört köşeli bir avlusunun ortasında şadırvan bulunmuştur. Asıl koğuşlar giriş kapısının tam karşısında iki katlı taş binada yer almıştır. Dört koğuştan her birinde 100 kadar hükümlü yatmıştır. Erkek mahkûmlardan on dokuz usta ve işçi Vali Fahrettin Kiper zamanına halkevi binasının inşaat yapımında çalışmıştır. Ayrıca mahkûmlar numune fidanlığında, yol yapımında ve araba imalatında çalıştırılmış, meslek sahibi olmaları için çaba harcanmıştır. Vali Fahrettin Kiper, hapishane ve mahkûmlar ile ilgili “Valilik Hatıraları” kitabında yazılar yazmıştır. Buna göre Fahrettin Kiper Mülkiye Müfettişi iken 1925 yılında Londra'da toplanan Beynelminel Hapishaneler Kongresinde bulunmuştur. Bu vesile ile Paris ve Londra hapishaneleri gezmiştir. Burada erkek, kadın ve çocukların nasıl çalıştırıldıklarını, deli,

⁴⁵² Abi, a.g.e., s. 87-90.

⁴⁵³ Abi, a.g.e., s. 92.

⁴⁵⁴ Abi, a.g.e., s. 91.

hastalıklı ve suçlu hastalara nasıl davranıldığını, bebeği olan kadınlara, çocuklarına ve defalarca suç işleyenlere karşı sergilenen tavrı incelemiştir. Afyonkarahisar’da vali olarak göreve başladığında bunları uygulamaya çalışmıştır. Eğer mahkûmlar çalıştırılırsa kendilerini sanat ve mesleğe adayacakları düşüncesine varmıştır. Bunun için 1928 yılında Hapishane binası tamir edilmiştir. Okullar açılmış, ehliyetli öğretmenlerin idaresine verilmiştir. Hüküm giyenler arasında iş bölümü yapılmıştır. 1928 yılında yine ileride şehir dışında modern bir hapishane binası yapılırsa diye mevcut hapishanenin yanına bir bina daha yapılmıştır. Bu binanın inşaatını mahkûmlar yapmışlardır. Zamanla mahkûmlara arabacılık, marangozluk, demircilik, örücülük ve taşçılık gibi işlerde öğretilmiştir. Arabacılık ve demircilik bölümü muhacir arabası yapımında başarı sağlamaya çalışmıştır. Yine marangozlar, taşçılar ve işçiler Jandarma Dairesini, Cumhuriyet Halk Partisi Binasının, Adalet Binasının yarısını ve halkevi binasının merdivenindeki ve balkonundaki mermer işçiliğini yapmıştır. Mahkûmlar, fidanlıkta, istasyon ve hükümet arasında ağaçlandıran caddenin taş döşemesinde, çocuk bahçesinde ve bunlara benzer işlerde çalışmışlardır.

14 Haziran 1930 tarihinde 1721 numaralı “Hapishane ve Tevfikhanelerin İdaresi” hakkında kanun kabul edilmiştir. Bu kanun 26 Haziran 1930 tarih ve 1530 sayılı resmi gazete yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre mahkeme bulunan her yerde hapishane ve tevfikhane bulundurulması zorunlu hale getirilmiştir. Mahkûmların hapishaneye dağıtılması, giydirilmesi, yemesi, içmesi okutulması ve çalıştırılması gibi bütün hak ve sorumlulukları nizamnamede yer almıştır⁴⁵⁵.

Afyonkarahisar’ın 1923-1946 yılları arasında Adliye Arşivine bakıldığında özellikle en erken tarih olarak tespit edilen 1932 yılından sonra mahkemelerin karar defterleri incelenmiştir. Buna göre hırsızlık, adam yaralama, tecavüz, cinayet ve kaçırma olayları en çok göze çarpan olaylar olmuştur. Bu cezalara karşılık olarak verilen mahkeme kararları suçun düzeyine göre cezalar verilmiştir. Cezalara bakıldığında hapis ve para cezası görülmüştür. Hapis infazı için bir bedel ödenmesi ve bununda suça göre para miktarı olması belgelerde rastlanılan diğer bir aşama olmuştur. Genelde suç aleti olarak gözen çarpan suç aletleri bıçak, balta ve silah olmuştur. Kadın ve erkek mahkûmlara bakıldığında erkek sayısı daha fazla olmuştur⁴⁵⁶.

⁴⁵⁵ Sadık Sarısamancıoğlu, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Hapishaneler (1920-1938), Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C.2, Atatürk Araştırma Merkezi, 2015, s. 1143.

⁴⁵⁶ Adalet Arşivi, Afyonkarahisar Cumhuriyet Başsavcılığı Arşivi.

1.1.4. Yukarı Pazar Karakolu

Karakol Binası Pazar Camii önünde, beş yolun kesiştiği küçük meydanlıkta, şimdiki Horoz Dede yatırımının bulunduğu boş arsada iki katlı bakkal dükkânın olduğu yerde tek katlı taş bir yapı olarak inşa edilmiştir⁴⁵⁷. Karakol Binasının yapım ve yıkım yılları ile ilgili net bir bilgiye ulaşılamamış ancak 20. yüzyıl başlarında yapılıp, ortalarında da yıkıldığı anlaşılmıştır. Bina dikdörtgen bir şekilde inşa edilmiştir. Binanın giriş sahanlığına iki taş kolon arasından, üç yandan tek basamakla girişli olmuştur. kolan birbirine kemerle bağlanmış olup, giriş kapısının yanları ve üsteki kemeri ince yonu kesme taşla kaplanmıştır. İki yandaki kemerli pencerenin üstü ve ön cephesinin köşeleri işlemeli taş kaplama ile kaplanmıştır. Kalan ara boşluklar ise tuğla ile örülmüştür. Karakolun üstündeki iki tarafa kırmalı çatı, alaturka kiremit döşenmiştir⁴⁵⁸.

1.1.5. Memleket Hastanesi (Gureba Hastanesi):

Bina bir bodrum ve iki normal katlı olacak şekilde inşa edilmiştir. Taş duvarlı bodrum katın girişi merdivenle çıkılan zemin katta olup, sonradan buraya rüzgarlık eklenmiştir. Üst katlar kagir yığma şeklinde olmuştur. Binanın nispetleri dışa bakan pencereleri ve dış pervazları işlemeli şekilde olmuştur. Memleket Hastanesine ek yeni bir bina yapılması kararlaştırılmıştır. Maliyeti 150.000 lira olan yeni bina 1937, 1938, 1939 yılı bütçelerinden meydana gelmiştir. 100 yataklı, geniş bahçeli ve iki istasyon arasında yol kenarına yapılacağı belirtilmiştir⁴⁵⁹. Yeni binanın temeli 30 Nisan 1938 tarihinde atılmıştır⁴⁶⁰. 1939 yılına gelindiğinde inşaat belli bir ölçüde ilerlemiş ancak giderleri çok fazla olduğu için Afyonkarahisar milletvekillerinin girişimleri ile hastanenin yapımının bitirilebilmesi için Maliye Bakanlığının 200.000 lira yardım etmesi için teklif yapılmıştır⁴⁶¹.

1944 yılında hastanenin inşaatı bitmeye yakın olmuştur. Ancak Memleket hastanesinin yeni binaya nakledilebilmesi için hastanede geçici bir mutfak ve çamaşırhane yaptırılması gerekmiştir. Afyonkarahisar Kızılay Cemiyeti 5.163 liraya mutfak ve çamaşırhane yaptırmıştır⁴⁶².

⁴⁵⁷ Fevzi Kaya, "Afyonkarahisar'da Bir Selçuklu Komutanı Necmeddin Ruzbe- Horoz Dede", Taşpınar Dergisi Nr. 8, Haziran 2005, s. 28-29.

⁴⁵⁸ Abi, a.g.e., s. 105.

⁴⁵⁹ "Hastane İnşaatı Başlıyor", Haber, 11 Nisan 1938, nr: 1838.

⁴⁶⁰ "Vilayetimizde İki Binanın Daha Temeli Atıldı", Haber, 2 Mayıs 1938, nr: 1844.

⁴⁶¹ "Hastane İçin 200.000 Lira Yardım Ediliyor", Haber, 19 Nisan 1943, nr: 2374.

⁴⁶² "Kızılay İdare Kurulunun Hayırlı Bir Teşebbüsü", Haber, 22 Kasım 1945, nr: 2634.

Memleket hastanesi 1946 yılında Devlet Hastanesi yapılıncaya boşaltılmıştır. Verem Pansiyonu olarak kullanılması düşünülmüş ancak 1950 yılında yıkılmıştır⁴⁶³.

1.1.6. Türk Ocağı Binası

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Gayr-i Müslimlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile beraber Türk Milliyetçiliği akımları hızlanmış ve 1912 yılında İstanbul'da 1914 yılında 16 ilde Türk Ocağı Şubesi kurulmuştur. Afyonkarahisar Türk Ocağı Şubesi, Mehmet Salim Bin Rifat başkanlığında Hüseyin Haşim Tiryakioğlu, Asım Hocaşade, Esad Efendizade, Haydar Çerçel, Vehbi Çizmeciler, Karahisar-ı Bekir Kadızade Mehmet Fakir (Erdemer) ve Hüseyin Hamit Hocaşade Beyler olmak üzere beş kurucu üyesi ile 5 Mart 1914 tarihinde açılmıştır⁴⁶⁴.

Türk Ocağı, Afyonkarahisar'daki halkın ilmi ve fikri gelişimini sağlamak amaçlı kurulmuştur. Sohbet toplantıları düzenlemiş, gece ve gündüz mektepleri açmış ve halka okuma yazma öğretmeyi, eğitmeyi amaçlamıştır. Eğitim konuları, ziraatın gelişmesi, köylerde modern tarımın öğretilmesi, kullanılmayan arazilerin ıslahı, ticaret, iktisat, sanayi, banka ve şirketlerin kurulup gelişmesine yönelik olmuştur⁴⁶⁵. Türk Ocağı Milli Mücadele döneminde kurucu üyelerinin önemli bir kısmının savaşa katılmış olması dolayısıyla faaliyetlerine ara vermiş ve 1923 yılının Şubat ayında açılmıştır⁴⁶⁶.

Afyonkarahisar Türk Ocağı Binası 1920 yılında daha sonradan yıkılmış olan Paşa caminin arkasında günümüzdeki valilik binasının olduğu yerde inşa edilmiştir. Türk Ocağı, 1936-1937 yıllarında Anıt Park'ın düzenlenmesi ve belediye binasının yapımı sırasında yıkılmıştır.

Bina kagir yığma taş binanın alt katı işyeri, üst katı ise konut veya otel olarak kullanılmıştır. Afyonkarahisar Türk Ocağı bu binada kiracı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Toplantılar için zemin katı, idari odalar için üst iki katı ayırmışlardır. 1926 yılında Türk Ocağı kirayı ödeyemediği için arsa arayışına başlamıştır. Günümüzdeki Afyon Kocatepe Üniversitesi Rıza Çerçel Kültür Merkezi'nin olduğu yerin 190.750 metrekarelik arsası Vakıflar İdaresinden alınmıştır. 50.000 liralık

⁴⁶³ Abi, *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁶⁴ Ilgar, "Türk Ocakları Afyonkarahisar Şubesi", s. 21-22.

⁴⁶⁵ Ilgar, "Türk Ocakları Afyonkarahisar Şubesi", s. 21-22.

⁴⁶⁶ Ilgar, "Türk Ocakları Afyonkarahisar Şubesi", s. 22-23.

harcama hazineden karşılanmıştır. Mahkûmlar tarafından ücret bedeli ödenmemiş ve binanın inşaatı bitirtilmiştir⁴⁶⁷.

1.1.7. Elektrik Santrali Binası

Elektrik Santral Binası, Diyanet sitesinin yanında, şimdiki Elektrik İşletme Müdürlüğünün olduğu yerde kurulmuştur. Ermeni mezarlığının yanındaki Elektrik Santralinin inşaatı 1928 yılında bitirilmiştir. 26 Haziran 19929 tarihinde sokak lambaları faaliyete geçmiştir. Mazotla çalışan ana santral binası yüksek pencerelere sahip olmuştur. Motorlar bu binanın içinde yer almıştır. Bu binanın hemen yanında iki katlı idare binası hizmet vermiştir⁴⁶⁸.

1.1.8. Ziraat Bankası Binası

Ziraat Bankası, PTT, Kadınana İlkokulu, Çocuk Esirgeme Kurumu (Koç pavyonu) binaları ve hükümet önünden İmaret Camii'ne giden yolun üzerinde yer almıştır. İki Mezar ortası olarak adlandırılan Bankalar Caddesi'nin açılmasından sonra 1930'lu yıllardan sonra 1943 yılında Dr. Mehmet Sadettin Aygen'in kayınpederi Milli Mücadele kahramanı Rıfat Bey'in şube müdürü olarak geldiği Afyonkarahisar'da Ziraat Bankası'nın bulunduğu arsayı satın almış ve ilk banka binasını yaptırmıştır⁴⁶⁹. Yıkılan bina Afyonkarahisar'ın en merkezi yerinde Bankalar Caddesi üzerinde, şimdiki Ziraat Bankasının olduğu yerde hizmet vermiştir. Binanın bodrum katında kalorifer ve kasa odaları, zeminde banka hizmetleri, birinci katta müdür ve yardımcılarının odaları bulunmuştur. Binayı 6 basamaklı taş merdivenle giriş yapılmıştır. Binanın girişi ince yolunu kesme ve taş kaplama ile kaplanmıştır. Pencereleri birbirinin aynısı ve demir korkuluklu olmuştur. Üst kat pencereleri kareye daha küçük ebatlı olup girişin üstündeki lojman balkonlu olarak tasarlanmıştır. Aynı zamanda Ziraat Bankası Binanın büyük bir bahçesi de bulunmuştur. Ayrık nizam iki katlı sade bina yerine bitişik nizam çok katlı binaların yapılmasıyla kent dokusu bozulmuş, yeterli park alanları oluşturulmadığından otopark ve trafik sorunu doğmuştur. Dar caddelere yüksek katlı binaların yapılmasıyla şehir nefes alamaz hale gelmiştir⁴⁷⁰.

⁴⁶⁷ Ilgar, "Türk Ocakları Afyonkarahisar Şubesi", s. 23-27.

⁴⁶⁸ Abi, *a.g.e.*, s. 156.

⁴⁶⁹ Hasan Özpınar, "Bir Afyonkarahisar Sevdalısı Dr., Sadettin Aygen", *Taşpınar*, S. 12, Afyonkarahisar 2014, s. 3.

⁴⁷⁰ Abi, *a.g.e.*, s. 160.

1.1.9. Koç Yurdu “Çocuk Esirgeme Kurumu”

Bugün Milli Egemenlik (Kurtuluş) Caddesi olarak bilinen cadde, çalışılan dönemde iki mezar ortası olarak adlandırılmıştır. 1930 yılında açılan yolun iki tarafına Kadınana İlkokulu, PTT, Ziraat Bankası gibi binalar yapılmıştır. Yapılan bir diğer binada Çocuk Esirgeme Kurumu “Koç Pavyonu” olarak adlandırılmıştır. Bina I. Dönem milletvekili Şükrü Koçoğlu'nun kardeşi Arif Koç tarafından yaptırılmış ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağışlanmıştır⁴⁷¹.

Bina 1943 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Yurt korunma ihtiyacı olan çocuklar için yapılmıştır. Bu hizmetlerinden dolayı Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığı vilayet makamına takdir madalyası göndermiştir. 23 Nisan 1943 tarihinde dönemin valisi Şefik Bicioğlu tarafından Arif Koç'a madalya taktim edilmiş ve kurum hizmet vermek için açılmıştır⁴⁷².

Çocuk esirgeme Kurumu binası, dört tarafı açık bahçeli bir avluda yer almıştır. Bodrum, zemin ve birinci kattan meydana gelmiştir. Bodrum katta depo ve mutfak, zemin katta çalışma, idare odaları, birinci katta ise yatak odaları bulunmuştur⁴⁷³.

1.1.10. Eski Adliye Binası

Ordu Bulvarı (İstasyon Caddesi) üzerinde bulunan Eski Adliye Binası 1934 tarihinde yapılmıştır. 12 Kasım 1944 tarihinde çıkan yangından dolayı binada ağır hasar görmüş ve kullanılamayacak hale gelmiştir. Yanan adliye binasının yeniden inşa edilmesi kararı alınmıştır. Adliye Vekaleti tarafından yeni adliye binası için ödenek ayrılmıştır⁴⁷⁴. 1945 yılında yeni adliye binasının inşaatına başlanmıştır. Ancak çimento yetersizliği yüzünden inşaat ancak 1947 yılında bitirilmiştir⁴⁷⁵. Yanan binanın sağlam kalan kısımlarından da faydalanılarak eski bina Eski Adliye Binası olarak yıllarca hizmet vermiştir. Eski adliye binası günümüzde Sosyal Hizmetler Binası olarak kullanılmıştır. Eski Adliye Bina geniş pencere ve sade bir girişle inşa edilmiştir⁴⁷⁶.

⁴⁷¹ Abi, a.g.e., s. 161.

⁴⁷² “B. Arif Koç'a Gönderilen Madalya Törenle Taltif Ediliyor”, Haber, 26 Nisan 1943, nr. 2376.

⁴⁷³ Abi, a.g.e., s. 161.

⁴⁷⁴ “Şehrimizde Yeni Bir Adliye Binası Yaptırılacak”, Haber, 29 Mart 1945, nr. 2570.

⁴⁷⁵ “Adliye Konağı”, Haber, 10 Şubat 1947, nr. 2756.

⁴⁷⁶ Abi, a.g.e., s. 162

1.1.11. Hava Meydanı Kulesi

1936 yılındaki havaalanı yapımı için çalışmalar devam ederken 4 Haziran 1945 tarihinde ise uçuşlar başlamıştır⁴⁷⁷. Afyonkarahisar'a 25 Nisan 1946 tarihinde Amerikalı uzmanlar gelmiştir. Hava meydanında incelemelerde bulunmuşlardır. Hava alanın genişleyebileceğini ve yabancı devletlerin uçaklarının da inip kalkabileceğini hatta bununla beraber bazı yolcularında gelip gidebileceklerini belirtmiştir. Hava alanı terminal binasında gümrük odası da ayırmışlardır⁴⁷⁸. Sivil hava trafiğine açık havaalanı zamanla askeri havaalanına dönüştürülmüş, sivil hava ulaşımına kapatılmıştır. Daha sonra Afyon Havaalanı NATO'ya bağlı askeri havaalanı olmuştur. Havaalanı sivil ve askeri trafiğe açık olduğu zamanlarda yapılmış olan Hava Kontrol Kulesi ve yapısındaki termal binalar yıkılmış yerine yeni hava kulesi ve hangarlar yapılmış ve askeri birliklerle konuşlandırılmıştır⁴⁷⁹.

1.1.12. Vali Konağı

Eski hükümet binası Göbeloğlu Hacı Abdullah zamanında Mutasarrıf Ömer Lütfi Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1896 yılında yapımına başlanan bina 1913 yılında faaliyete geçmiştir. Bina 1974-1975 yıllarında yıkılarak yerine yeşil saha yapılmıştır. Yeni Vali Konağı Valilik İl Özel İdaresi tarafından Ordu Bulvarı üzerinde 1936 yılında 32.622 liraya inşaatına başlanmış 1937 yılında tamamlanmıştır⁴⁸⁰. Fahrettin Kiper'in valiliği döneminde Vali Konağının yanına bir tane çocuk bahçesi yaptırılmıştır⁴⁸¹. Kale ve Hıdırlık arasında yoğunlaşan yerleşimin İstasyon tarafına yönelmesini sağlayan Vali Konağı 2 katlı olarak yaptırılmıştır⁴⁸².

Kale ile hıdırlık arasında yoğunlaşan yerleşimin İstasyon tarafına yönelmesini sağlayan Vali konağı 2 katlı olarak yapılmıştır. Dikdörtgene yakın planlı olan yapı ana girişi kuzeyden olmak üzere 4 tane girişe sahip olmuştur. Ana giriş çift kanatlı, bakır kaplamalı çelik kapı ile açılmıştır. Diğer kapılar ahşaptan yapılmıştır. Ana girişten girilen holde ikinci kata çıkılan bir iç merdiven ve yan odalar bulunmuştur. Holün solunda L bicinde konuk odası ile hizmetli odası yer almıştır. Üst kata çıkılan merdiven mermerden yapılmıştır. Üst katın giriş holünde ahşap bölme ile yapılmış vali çalışma

⁴⁷⁷ "Devlet hava Yolları Umum Müdürlüğünden", Haber, 4 Haziran 1945, nr. 2588

⁴⁷⁸ "Afyon Hava Limanı", Haber, 25 Nisan 1946, nr. 267

⁴⁷⁹ Abi, a.g.e., s. 173

⁴⁸⁰ Yusuf Ilgar, *Tarih İçinde Afyonkarahisar'da Kaybolan Eserlerimiz*, C. 1, Afyon Zafer Gazetecilik ve Matbaacılık Yayınları, Afyonkarahisar 1991, s. 52.

⁴⁸¹ Kiper, a.g.e., s. 28-29.

⁴⁸² Yüksel, a.g.e., s. 141.

odası yer almıştır. Çalışma odasının sağ ve solunda koridora açılan birbirine bitişik durumda, tabanları parke kaplı yatak ve oturma odaları inşa edilmiştir⁴⁸³.

1.1.13. Gar Binaları:

İzmir istasyon binası XIX. yüzyılda yaptırılmıştır. İzmir istasyon binası doğu-batı doğrultusunda uzanan, köşeli moloz taş örgülü ve kesme taşlı bir binadır. Ki katlı olup T biçiminde inşa edilmiştir. Giriş katı işletme olarak, ikinci katı ise konut olacak şekilde düzenlenmiştir. İstanbul istasyon binasının inşasına 21 Haziran 1938 tarihinde başlanmış, 503.400 liralık bir masrafla 4 Şubat 1939 tarihinde bitirmiştir. İstanbul İstasyon binası 19 Temmuz 1939 tarihinde faaliyete geçmiştir. Binanın açılışı dönemin Ulaştırma Bakanı ve aynı zamanda Afyonkarahisar milletvekili olan Ali Çetinkaya tarafından yapılmıştır. İstanbul İstasyon binası kuzeybatı yönünde uzanan ince uzun yapı olarak inşa edilmiştir. Bina ortada bir ana bölüm ile iki yana doğru uzanan yan bölümlerden meydana gelmiştir. Orta bölümde bekleme salonu yan bölümlerde ise hizmet birimleri, lokanta, tuvalet gibi diğer ihtiyaca uygun bölümlerden oluşmuştur⁴⁸⁴

1.1.14. Haberleşme ve Ulaşım Araçları

1.1.14.1. Posta ve Telgraf

1911 yılında şehirdeki Telgraf ve Postanın müdürlüğü Mahmut Rıfkı Efendi yürütmüştür⁴⁸⁵. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Telgrafhane 1940 yılında açılmıştır⁴⁸⁶. 1946 yılında Afyonkarahisar Postane bölge başmüdürlüğünü Necabettin Çakıt, merkez müdürlüğünü de Ali Güneş yapmıştır⁴⁸⁷. 1941 yılında merkeze bağlı Şuhut, Sinanpaşa, Bolvadin' bağlı Çay, İshaklı, Dinar' a bağlı Dazkırı merkezlerinde posta ve telefon teşkilatları kurulmuştur⁴⁸⁸.

1.1.14.2. Telefon

1934 yılında Afyonkarahisar'ın Ankara ve İstanbul ile telefon bağlantısı tamamlanmıştır. 1936 yılında kent postanesinden Kütahya, Ankara, Zonguldak, Eskişehir, İzmit, İstanbul, Yalova, Bursa, Balıkesir, İzmir, Edirne, Alpullu ve Uzunköprü ile telefon görüşmeleri başlamıştır. Ayrıca telefon rehberleri de

⁴⁸³ Yüksel, *a.g.e.*, s. 141.

⁴⁸⁴ Yaşar, *a.g.e.*, s. 126

⁴⁸⁵ Hüdavendigâr Salnamesi 1327, s. 243

⁴⁸⁶ Atabek, *a.g.e.*, s. 249

⁴⁸⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılı 1945*, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları: 10, 1945, s. 502-503

⁴⁸⁸ Yaşar, *a.g.e.*, s. 313

oluşturulmuştur⁴⁸⁹. 1940'lı yıllarda şehirlerarası telefon şebekesine bağlı olan Afyonkarahisar'da otomatik telefon santrali yapılmamıştır.⁴⁹⁰.

1.1.14.3. Postane Binası

Afyonkarahisar'da Postane binasının varlığı 1899 yılına dayandırılmıştır. Yapılacak yeni postane binasının temel atma töreni 4 Nisan 1938 tarihinde gerçekleştirilmiştir⁴⁹¹. İnşası 3.197.997 lira tutmuştur⁴⁹². Postane binası temel atma töreni 4 Nisan 1938 tarihinde Ali Çetinkaya, Vali Ahmet Durmuş Evrendilek ve Belediye Başkanı Hüseyin Haşim Tiryakioğlu'nun katılımıyla gerçekleştirilmiştir⁴⁹³. Çocuk Esirgeme Kurumunun Kadınana Okulu karşısında yaptırdığı pansiyon binası çağrılan davetlilerin katılımıyla temel atma töreni yapılmıştır⁴⁹⁴.

1.1.15. Müzeler:

1.1.15.1. Afyonkarahisar Müzesi

Afyonkarahisar ve çevresinde ki Kütahya, Uşak, Isparta ve Burdur illerinden toplanan eserlerden meydana gelmiştir. Afyonkarahisar Müzesi Ayas Ağa tarafından inşa edilen Gedik Ahmet Paşa Medresesinde (Taş Medrese) kurulmuştur⁴⁹⁵. 1477 yılında Gedik Ahmet tarafından yaptırılan Taş Medrese 1928 yılında Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti (Eski Eserler Cemiyeti) ve Afyonkarahisar Halkevi Müzecilik ve Sergi Kolu tarafından taş eserler deposuna dönüştürülmüştür⁴⁹⁶. Taş Medrese 10 Haziran 1931 tarihinde Eski Eserler deposu olarak kullanılmaya başlamıştır. 29 Ekim 1933 tarihinde müze resmi olarak açılmıştır⁴⁹⁷.

1.1.15.2. Zafer Müzesi

1913-1914 yıllarında, o zamanki belediye başkanı Saitoğlu Mehmet Sait Efendi tarafından inşa ettirilmiştir⁴⁹⁸. Belediye binası, 27 Ağustos 1922'de Afyon'un düşman işgalinden kurtulmasından sonra Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Garp Cephesi

⁴⁸⁹ Haber, 21 Eylül 1936.

⁴⁹⁰ Orak, *a.g.e.*, s. 55.

⁴⁹¹ Yaşar, *a.g.e.*, s. 314.

⁴⁹² BCA, 30.18.1.2/89.107.17.

⁴⁹³ "Postanenin Temel Atma Töreni", Haber, 4 Nisan 1938, nr. 1836; "Postanenin Temel Atma Töreni", Haber, 7 Nisan 1938, nr. 1837.

⁴⁹⁴ "Dün Yapılan Törenler", Haber, 23 Haziran 1938, nr. 1859.

⁴⁹⁵ Süleyman Gönçer, Afyon Arkeoloji Müzesi, Bilgi, Türkiye Muallimler Birliği Organı, *Türkiye Müzeleri Fevkalade Sayısı*, C. 10, S. 115, 1956 s. 13.

⁴⁹⁶ Ahmet Topbaş, "Afyon Etnografya Müzesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 443

⁴⁹⁷ Atabek, *a.g.e.*, s. 178-179.

⁴⁹⁸ İbrahim Yüksel, *Afyonkarahisar'da Canlanan Tarih*, Ankara: Afyonkarahisar Yerel Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2005, s. 123

Komutanı İsmet İnönü, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa ve Garp Cephesi Hareket Şube Müdürü Tevfik Bıyıklıoğlu tarafından Batı Cephesi karargâh binası olarak kullanılmıştır. Bina bu bakımdan büyük bir öneme sahip olmuştur. 1935 yılına kadar Afyonkarahisar Belediye binası olarak kullanılmış ve yeni belediye binası yapılıncaya Emniyet Müdürlüğüne nakledilmiştir⁴⁹⁹. Belediye Başkanı Tevfik İsa döneminde bina Zafer Odası haline getirilmiştir. Belediyenin 24 Haziran 1940 tarihinde yapılan binasına taşınmasından sonra Doğumevi ve Postane olarak kullanılmıştır⁵⁰⁰.

2. BAYINDIRLIK İŞLERİ

2.1. ELEKTRİK İŞLERİ

Afyonkarahisar'a elektrik getirilmesi konusunda 1927 yılı içerisinde ciddi bir çalışma başlatılmıştır. Vali İbrahim Ethem Bey 1927 yılında elektrik işi ile uğraşması için İstanbul'dan bir Fransız mühendis getirtmiştir. Gecek ve Kışlacık taraflarında çalışmalar yaptırılmıştır. Eskişehir ve İzmit'teki elektrik tesislerini de incelettirmiştir. İbrahim Ethem Bey bütün girişimler sonucunda hidroelektrik santrali yerine mazot ile çalışacak olan bir elektrik tesisatı kurdukmaya karar vermiştir. Afyonkarahisar vilayet bütçesi bu kararı alırken gelirinin masraflarını karşılayıp karşılamayacağını hesaba katmıştır. Diğer taraftan Keçeciler Odası elektrikli makinelerin çalıştırılması hususunda esnafı bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Şehre elektrik geldiğinde hallaç silindirine elektrik verildiğinde acemilik çekilmemesi için ot makinesinden deneme yapılması kararı alınmıştır. Bu amaçla esnafın ortaklaşa kullanımına sunmak için bir kaç ot makinesi satın almıştır. Bunun için şehrin elektrik projesini hazırlaması için aynı zamanda üniversite hocası olan elektrik mühendisi Refik Bey ile iletişim kurulmuştur. Refik Bey projeyi tamamlayarak 1927 yılı Haziran ayı içerisinde Afyonkarahisar Valiliği'ne ulaştırmıştır. Projeye göre tesisat ve bina masrafları 92.533 lira tutarında olmuştur. Diğer giderlerle beraber toplam 105.593 lira ödenek ayrılması planlanmıştır⁵⁰¹.

Aydınlatma ve elektrik, özel idare tarafından 1928 yılında yapılan elektrik santrali 1929 yılında hizmete girmiştir⁵⁰². Elektrik idaresinin müdürlüğünü de Cemal

⁴⁹⁹ Yüksel *a.g.e.*, s. 123

⁵⁰⁰ Yüksek, *a.g.e.*, s. 132

⁵⁰¹ Sadık Sarısaman, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Afyonkarahisar'a Elektrik Getirilmesi", *Akademik Bakış*, C. 12, S. 24, 2019, s. 191.

⁵⁰² Atabek, *a.g.e.* s. 50.

Akçin atanmıştır⁵⁰³. Elektrik Santralının maliyeti toplamda 192. 000 lira olmuş, daha önce planlanan ödeneği geçmiştir⁵⁰⁴.

Afyonkarahisar'da ilk defa yapılan bu elektrik tesisatı ile ilgili olarak halk bilinçlendirilmiştir. Basın araçları ile halka elektrik tellerinin ve tesisatının tehlikeli olduğu ile ilgili bilgilendirici yayınlar yapılmıştır⁵⁰⁵.

Elektrik Santralının genel özellikleri; Santralde kullanılacak 2 100 beygir gücünde dizel motorlar kullanılmıştır. Devir hızı dakikada 400 'den az olmayacak şekilde tasarlanmıştır. Motorlar üzerinde devir sayısını belirten sayaçlarda olmuştur. Motorların mazot kullanımı beher beygir gücü için saat başına en fazla 175 gram olmuştur. Yapılan hesaba göre bir motor tam olarak çalıştığında 17,5 kilogram mazot yakmıştır. 2 yağ hazinesi bulunan motorlar ise ortalama 200 kilogram yağ almıştır. Yağ ile ilgili kullanım sayaç vasıtasıyla öğrenilmiştir. Akım veya cereyan 90 kilovolt amperlik oranında olmuştur. 50 tekerli ikaz mukavemetleri rayları tam olmuş ve devir âdeti 1000'i geçmemiştir⁵⁰⁶. Kasnak kayışları has kösedan olmak üzere kalın ve geniş olacak kesilmiş ve yapıştırılmıştır. Fabrikanın uzunluğunca raylar üzerinde hareket edecek 3.000 kilogramlık devreden köprüler bulunmuştur. Bunlarda uyarı amprimetrosu, voltametrosu, 100 amperlik sigorta, paratoner tertibatı ve diğer malzemeler olmak üzere 31 ayrı alet olmuştur. Tesisatta kullanılacak çıplak bakır tellerin miktarı 8.530 kilogram, kalınlığı 6 milimetre olarak ölçülmüştür⁵⁰⁷. 1929 yılında Afyonkarahisar'da çekilecek olan elektrik tesisatının ilk denemesi 26 Haziran 1929 tarihinde yapılmıştır. Bu deneme esnasında santralin etrafında halk toplanmıştır. Akşamüzeri şehirdeki tellere ışık verilmiş ve lambalar yanınca, çocuklar daha önce hiç görmedikleri bu manzara karşısında sevinçle bağırışmaya başlamışlardır. Ancak tesisatı yapan şirket o gün için daha fazla masrafa girmemek için birkaç saat sonra elektriği kapatmış ve halen hatalar olduğunu belirtmiştir⁵⁰⁸. Bundan sonra yapılan iki denemede hata bulunduğu için şirkete üç aylık bir zaman dilimi verilmiştir⁵⁰⁹. Elektrik alacak kişilerinde bu süre zarfında belediyeye başvurmaları istenmiştir. Elektrik kullanımı hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre her kilovat 25 kuruş olarak hesaplanmış, gündüz elektrik kullanmak isteyen iş yerlerinin toplamda 40 kilovat kullanması gerektiği hesap

⁵⁰³ Nasrattınoğlu, Sarlık, *a.g.e.*, s. 38.

⁵⁰⁴ Kiper, *a.g.e.*, s. 34.

⁵⁰⁵ "Elektrik Telleri Tehlikelidir", Son Haber, 4 Mart 1929, nr: 683.

⁵⁰⁶ "Şehrimiz Elektrik Santrali", Son Haber, 13 Nisan 1929, nr. 713.

⁵⁰⁷ "Elektrik", Son Haber, 14 Nisan 1929, nr. 714.

⁵⁰⁸ "Elektrik Tesisatının İlk Tecrübesi Yapıldı", Son Haber, 27 Haziran 1929, nr. 770.

⁵⁰⁹ "Şehrimiz Elektrik Tesisatı", Son Haber, 29 Haziran 1929, nr. 771.

edilmiştir. Aynı zamanda elektrik tesisatı yapabilecek kişilerinde belediyeye başvurmaları gerektiği bildirilmiştir⁵¹⁰.

9 Ekim 1929 tarihinde 100 beygirlik motor 105 beygire çıkmıştır. Lambaların bazıları değiştirilmiş ve daha güçlü lambalar yerleştirilmiştir⁵¹¹. 20 Ekim 1929 tarihine kadar 65 ticarethane ve ev dâhilinde elektrik tesisatı yapılmıştır. Belediyeye elektrik içim mücadele eden kişi sayısı da 70'e ulaşmıştır⁵¹². Vakıflar müdürlüğü tarafından Ot Pazar, Karaman, Mısri, Ayaktekye camilerine elektrik tesisatı yaptırılmıştır. Diyanet İşeri müdürlüğü tarafından da Mevlevi ve Kahil Camilerine elektrik tesisatı olanağı sağlanmıştır⁵¹³. Afyonkarahisar'da her ne kadar elektriğe kavuşmuş olsa da bu hizmetten yarım bir şekilde faydalanmıştır. Akşam hava kararmasına rağmen elektrikler açılmamış, insanların günlük işleri sekteye uğramıştır. Gündüzleri halen şehirde elektrik hizmeti verilmemiştir⁵¹⁴. 1933 yılında elektrik santrali için yedek malzemeler için sipariş verilmiştir⁵¹⁵ 1935 yılında Afyonkarahisar'da 961 tane elektrik aboneliği kayıtlara geçmiştir. 1938 yılında belediye tarafından satın alınıp işletilmeye başlanan santral bir buhar makinası ile bir dizel motorundan güç alan elektrik jeneratöründen oluşmaktaydı. Santralde üretilen 170 kilovat elektrik nöbetleşe olarak şehre verilmiştir. Afyonkarahisar gündüzleri saat 12.00-14.00'a, geceleri ise 01.30'a kadar elektrikten faydalanmıştır⁵¹⁶.

Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın girişimleri sonucunda Afyonkarahisar elektrik tesisatı ile ilgili düzeltmeler yapılmıştır⁵¹⁷. Elektrik işleri her ne kadar özel idareye ait olmuş olsa da yeterli bir bütçe ayrılamamıştır. Bundan dolayı Afyonkarahisar'da gerçekleştirilen vilayet genel meclis toplantısında elektrik kurumu 28.000 lira civarında Belediyeye satılmıştır⁵¹⁸. Elektrik abonmanları yeni abone senetlerini imzaladıktan sonra Elektrik Kurumu 1 Haziran 1938 tarihinde il özel idareden belediyeye devredilmiştir⁵¹⁹.

Afyonkarahisar'da 1938 yılında gündüzleri elektrik verilmemiştir. 1939 yılından itibaren Belediye elektrik kumunu devraldıktan sonra yapmayı planladığı buzhane için

⁵¹⁰ "Elektrik Santralinde", Son Haber, 29 Temmuz 1929, nr. 786.

⁵¹¹ "Elektrik Santralinde", Son Haber, 9 Ekim 1929, nr. 817.

⁵¹² "Elektrik", Son Haber, 20 Ekim 1929, nr. 826.

⁵¹³ "Elektrik İşleri", Son Haber, 24 Ekim 1929, nr. 830.

⁵¹⁴ "Son Haber, 7 Aralık 1929, nr. 863.

⁵¹⁵ "Elektrikten İstifade Yarım Oluyor", Son Haber, 9 Ocak 1933, nr. 1337.

⁵¹⁶ Yaşar, a.g.e., s. 161.

⁵¹⁷ "Elektrik Müessesesinin Belediyeye Devri İçin Kıymet Takdir Ediliyor", Haber, 31 Ocak 1938, nr. 1821.

⁵¹⁸ "Elektrik Müessesesi Belediyeye Geçti", Haber, 7 Şubat 1938, nr. 1822.

⁵¹⁹ "Şehir Elekriği", Haber, 17 Şubat 1938, nr. 1824; "Şehrimiz Elekriği", Haber, 26 Mayıs 1938, nr. 1851.

şehre gündüzleri de elektrik vermeye başlamıştır⁵²⁰. Ciddi anlamda yüksek bir para miktarı ile yapılandırılacak olan elektriğin kilovat fiyatı düşürülmüştür. Bunu yanında mazot ile çalıştırılan bu elektrik yerli kömürle çalıştırılmaya başlanmıştır. Böylelikle lüks olan elektrik zengin fakir fark etmeksizin tüm halk tarafından kullanılmıştır⁵²¹.

Uzmanların incelemeleri sonrasında belediye elektrik projesinin 20 yıllık geleceğini dikkate almış ve 100.000 lira kadar para harcamıştır⁵²². Elektriğin artık hem gece hem gündüz verilecek olması Afyonkarahisar'ın sanayi açısından da önemli bir gelişme olmuştur. Halkın günlük ihtiyaçları da göz önüne alınmıştır⁵²³.

Afyonkarahisar İstanbul İstasyonundaki “Tepirhane” bölgesinde yeni bir elektrik santrali binası yapılmıştır. Buna göre şehirdeki bazı elektrik telleri de yenilenmiştir⁵²⁴. Elektrik santralindeki makinalar tamir edilme aşamasındayken Afyonkarahisar'a elektrik ihtiyacı kısmen silolardan karşılanmıştır. Buda verilen elektriğin bir süreliğine dalgalı olmasına sebebiyet vermiştir. Makinalar sırasıyla tek tek tamir edilmiştir. Bundan dolayı tamiri biten makine çalıştırılmaya başlanınca kısa süreliğine elektrik kesintisi yaşanmıştır⁵²⁵.

Dönemin belediye başkanı Hüseyin Haşim Tiryakioğlu Ankara'ya gitmiş ve Toprak Mahsulleri ofisinin silosundan bir süreliğine daha Afyonkarahisar'a elektrik verilmesi işini görüşmeye gitmiştir. Ancak ofisin kabul edilemeyecek zorlayıcı şartları karşısında Afyonkarahisar'ın temel elektrik ihtiyacı için başka çareler düşünülmüştür. Buna göre elektrik santrali ve gar arasında yapılmış olan yer altı kablosu transformatör merkezi araç ve gereçleri eskileştirilmiştir. Santralde yapılması gereken bazı işlerden dolayı kısım yerinde elektrik geçici olarak kesilmiştir. Elektriklerin aniden kesilmesi şehirde bir tedirginliğe yol açmamıştır. Çünkü halk daha önce bu gelişmelerden haberdar edilmiştir⁵²⁶.

Belediye 1939 yılından itibaren gündüz vakitleri Afyonkarahisar'a elektrik verilmesini sağlamıştır. Haberleşme aracı olan radyo ve küçük sanayi ihtiyaçlarının düzenli olarak işleyebilmesi açısından önemli bir gelişme olarak kaydedilmiştir⁵²⁷. Ayrıca 1939 yılında belediyenin elektrik santraline takviye amaçlı sipariş vermiş olduğu

⁵²⁰ “Şehir Elektriği”, Haber, 17 Şubat 1938, nr. 1824.

⁵²¹ “Elektrik Müessesesinin Belediyeye Devri İçin Kıymet Takdir Ediliyor”, Haber31 Ocak 1938, nr. 1821,

⁵²² “Belediye Elektriği Ucuzlatacak”, Haber18 Nisan 1938, nr. 1840,

⁵²³ “Elektrik İşleri”, Haber, 22 Aralık 1938, nr. 1906

⁵²⁴ “Şehrimiz Elektriği”, Haber, 26 Mayıs 1938, nr. 1851.

⁵²⁵ “Elektrik Santralindeki Tamirat”, Haber, 17 Ekim 1938, nr. 1892.

⁵²⁶ “Elektrik İşleri”, Haber, 31 Temmuz 1939, nr. 1964.

⁵²⁷ “Elektrik İşleri”, Haber, 5 Ekim 1939, nr. 1983.

motor Afyonkarahisar'a gelmiştir. Böylelikle şehre elektrik daha fazla verilmiştir. Elektriklerin kesilme oranı azalmış üretim artmıştır. Belediye tarafından işletilen elektrik santralindeki motorlar mazot ile çalıştırılmaya başlanmıştır. Ancak olurda mazot temin edilemezse diye siloda kömürle elektrik üretilmesi şeklinde bir ihtimal daha düşünülmüş ve bunun için Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü ile anlaşma yapılmıştır. Halka mazottan tasarruf amaçlı önceleri saat 23.00'dan sonraları saat 02.02'dan itibaren tasarruf amaçlı elektrik kesilmesi karşında mağdur olmamaları için her eve bir miktar gaz verilmiştir⁵²⁸.

1939 yılında elektrik abonmanlarının her sene içinde harcama yükümlülüğünde buldukları elektrik kilovat miktarı 25'ten 50'ye çıkarılmıştır. İster bu miktar kullanılsın ister kullanılsın ödeme yapılma zorunluluğu getirilmiştir. 1.000 kilovattan fazla kullananlar için %15 indirim yapılmıştır. Resmi daireler için ise %20 indirim yapılmıştır⁵²⁹. Ancak 1 Şubat 1941 tarihli belediye meclisi toplantısında 50 kilovat kullanma zorunluluğu kaldırılmıştır. Tüketiciler kullandığı kilovat kadar ödeme yapmışlardır⁵³⁰.

1943 yılında elektrik santralindeki makinaların eskimiş olmasından dolayı yeni makinalar alınması için karar verilmiş ve halkta bunun için belediyeye para yardımında bulunmuştur. Dönemin belediye başkanı Kemal Aşkar yeni makine alımı işleri ile ilgilenmek için Ankara'ya gitmiştir⁵³¹. Mazot eksikliği ve eskimiş makinalar yüzünden Afyonkarahisar halkı zaman zaman elektrik kesintisi ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak 1944 yılında belediye buna çözüm olarak kömür ile çalışan bir makine temin etmiştir⁵³². Bununla beraber Afyonkarahisar'ın elektriği bir süreliğine silolardan temin edilmiştir. Ancak buda yeterli ve devamlı olamamıştır. Bundan dolayı belediye kömürle işlenebilecek büyük bir makine santrale getirilmiştir. Ancak bu makine için yeterli bütçeye sahip olamayan belediye bu açığını halkın tüketeceği elektrik bedeli avansı ile doldurmuştur⁵³³. 1944 yılında Afyonkarahisar belediyesi elektrik üretiminde kullanılması için 200 beygirden fazla güce sahip buhar makinası almıştır⁵³⁴. Elektrik santraline konulan bu buharlı makine denemesi ile olumlu ve başarılı bir sonuç elde

⁵²⁸ “Şehrimiz Elektrik İhtiyacı İcabında Silodan Temin Olunacak”, Haber, 15 Ocak 1942, nr: 2247; *Mazottan Tasarruf İçin*, Haber16 Mart 1942, nr. 2264.

⁵²⁹ “Elektrik Abonelerinin Mecburi Senelik Sarfıyatı”, Haber, 28 Ağustos 1939, nr. 1972.

⁵³⁰ “Belediye Meclisinin Mühim Kararları”, Haber, 6 Şubat 1941, nr. 2155.

⁵³¹ “Belediye Reisimiz Ankara'ya Gitti”, Haber, 30 Mart 1944, nr. 2470.

⁵³² “Belediyemizin Bir Başarısı”, Haber, 13 Nisan 1944, nr. 2474.

⁵³³ “Şehir Elektriği İşi İyi Bir Safhada”, Haber, 15 Mayıs 1944, nr. 2483.

⁵³⁴ “Elektrik İşi”, Haber, 24 Ağustos 1944, nr. 2512.

edilmiştir⁵³⁵. 1946 yılında Afyonkarahisar'ın elektrik işlerinin normale dönem için belediye tarafından beş senelik bir rapor düzenlenmiştir⁵³⁶.

2.2. SU İŞLERİ

1929 yılında şirket görevlileri suyun azlığının çok fazla akıtılmasından dolayı olduğunu belirtmişlerdir. Kış mevsiminin başlamasıyla beraber Afyonkarahisar'da bazı mahallerde susuzluk sorunu da başlamıştır. Kış aylarında suyun borularda donmaması için çok fazla suyun akıtılması suyun azlığına sebep olmuştur. Her evde 4 ila 5 musluk olduğu da hesaba katıldığında sarf edilen suyun daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Buna çözüm olarak her evde bir musluğun kullanılması için girişimlerde bulunulmuştur. Olası bir yangın içinde 500 metreküp su yedek bırakılmıştır. Yukarı mahallerdeki su sıkıntısı sadece kışın suyun çıkmasından değil aynı zamanda tesisattaki sorundan da kaynaklanmıştır. Ancak bunun için bir çözüm henüz üretilmemiştir⁵³⁷.

1929 yılında Afyonkarahisar, Şuhut, Sandıklı, Bolvadin ve Dinar'daki sular incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Dinar ve Bolvadin suyunun yosundan dolayı kaynatılarak içilmesini, Afyonkarahisar, Sandıklı ve Şuhut suyunun olduğu gibi içilmesi bilgisi verilmiştir⁵³⁸. Su şirketi 10 Nisan 1929 tarihinde toplantı yapmıştır. Su ile alakalı sıkıntının giderilmesine yönelik konuşmalar yapılmıştır⁵³⁹. 1929 yılında Kadın ana suyu, Taşpınar, Olucak, Ballıpınar suları tahlil edilmiştir⁵⁴⁰. Sular kanununa göre çeşmelere ait bütün paranın belediyeye teslim edilmesi gerekmiştir. Belediye buna uymayanları cezalandırmıştır⁵⁴¹. 1932 yılında daha önceki senelerde olduğu gibi yine susuzluk yaşanmıştır. Belediye tarafından halk su kullanımı ile ilgili uyarılmıştır. Suyun israf edilmemesi ve çeşmelerin az açılması gerektiği söylenmiştir⁵⁴². 1932 yılında Kadın ana su şirketi hisselerini Belediye'ye devretmeye başlamıştır. Şirketin sahiplerinden biri olan Mehmet Oruçoğlu 120 liralık hissesini belediyeye devretmiştir⁵⁴³. Belediye su şirketinden olduğu gibi halk elinde bulunan hisseleri de satın almaya başlamıştır⁵⁴⁴. Su ile alakalı olarak Kadınana Su Şirketi ile Belediye arasında görüş ayrılığı halletmek için şirket ve belediye memurlar tayin etmişlerdir. Kadınana su şirketinden İstanbul'a

⁵³⁵ "Elektrik Santraline Konulan Yeni Makine", Haber, 26 Ekim 1944, nr. 2527.

⁵³⁶ "Şehir haberleri", Haber11 Şubat 1946, nr. 2656.

⁵³⁷ "Yukarı Mahallelerin Susuzluğu", Son Haber, 9 Şubat 1929, nr. 663.

⁵³⁸ "Vilayetimizdeki Sular", Son Haber, 11 Mart 1929, nr. 689.

⁵³⁹ "Su Şirketi", Son Haber, 11 Nisan 1929, nr. 712.

⁵⁴⁰ "Suların Tahlili", Son Haber, 18 Mayıs 1929, nr. 740.

⁵⁴¹ "Su Vakıfları Belediyeye Aittir", Son Haber, 13 Haziran 1929, nr. 758.

⁵⁴² "Su Şirketinden Beklediklerimiz", Son Haber, 14 Ocak 1932, nr. 239.

⁵⁴³ "Şehrimizin Mühim Bir İş", Son Haber, 14 Temmuz 1932, nr. 1288.

⁵⁴⁴ "Belediye Su Şirketinin Hisse Senedini Satın Alıyor", Son Haber, 10 Kasım 1932, nr. 1320.

istasyonuna su verilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁴⁵. 1932 yılında su şirketinin tedbirleri sayesinde kış boyunca da sıkıntı yaşanmamıştır⁵⁴⁶.

1933 yılında yukarı mahallerin su ihtiyacı karşılanabilmiştir. Tedbir amaçlı oradaki su mahzenlerinden iki tanesi depo olarak kullanılmış ve gerekli olan su tesisatı yapılmıştır. Bu depolar 160 metreküp su almıştır⁵⁴⁷. 1933 yılında vakıflar dairesi su şirketindeki hisselerini 10.000 lira karşılığında Belediyeye satmıştır⁵⁴⁸. Belediye 1933 yılına kadar 20.060 liralık hisse senedi satın almıştır⁵⁴⁹.

1939 yılında Afyonkarahisar'da su sıkıntısı çekildiği için ve su israfının önüne geçilmeye çalışılmış ve depodaki suların artırılması amaçlanmıştır⁵⁵⁰. Kadınana suyu Afyonkarahisar'ın tek su kaynağı şeklinde olmuştur. Ancak bunun yanında çok az denilecek kadar Olucak, Taşpınar, Yağcak ve Ballıpınar gibi bazı küçük pınarlardan da faydalanılmıştır. Kadınana Suyu, içme, bahçe, inşaat ve istasyon gibi alanlarda kullanılmıştır. 1939 yılına kadar yalnız yazın en sıcak ve kışın en soğuk günlerinde su sıkıntısı çekilmiştir. 1939 yılından sonra bu durum sonbahar aylarını da zaman zaman kapsamıştır. Su kesintisinin yaşanmasının sebebi ise Su Şirketi ile dönemsel anlaşmazlıkların olması şeklinde açıklanmıştır. Şirket eşit şekilde su vermek için bu şekilde kesintileri gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Su şirketinin önemli bir hissesi belediye tarafından satın alınmış ve su ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır⁵⁵¹.

1941 yılında Belediye meclisinde yapılan toplantı sonucunda su ücreti ve saat kirası ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. Buna göre su ücretinde indirim uygulanmıştır. Zaruri ihtiyaçlar dışında harcanan suyun ücretinin alınması kararlaştırılmış. Bunun nedeni ise su israfının önüne geçmesi şeklinde olmuştur⁵⁵².

Kadınana Su Şirketi kurulurken ve yeni su tesisatı yapılırken Afyonkarahisar'a memba suyunun halka yeterli olacağı düşünülmüştür. Ancak suyun halen yaz ve kış aylarında kesintiye uğraması hesaplamaların yanlış olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kışın suyun kesilmesinin sebebine bakıldığında borularda su donması ve bunun önüne

⁵⁴⁵ "İstasyona Su", Son Haber, 10 Kasım 1932, nr. 1320.

⁵⁴⁶ "Muslukları Çok Açmayınız", Son Haber, 16 Ocak 1933, nr.1339.

⁵⁴⁷ "Yukarı Mahallenin Su İhtiyacı Temin Ediliyor", Son Haber, 8 Mayıs 1933, nr. 1365.

⁵⁴⁸ "Evkaf Belediyeye 15.500 Lira Veriyor", Son Haber, 27 Temmuz 1933, nr. 1387.

⁵⁴⁹ "Belediye İşlerine Bir Bakış, Su Şirketi ve Belediye", Son Haber, 31 Temmuz 1933, nr. 1388

⁵⁵⁰ "Susuzluk Yine Bir Dert Oldu", Haber, 25 Mayıs 1939, nr. 1948.

⁵⁵¹ "Şehir Suyunu Çoğaltma İşi Ehemmiyetle Düşünüyor", Haber, 23 Kasım 1939, nr. 1995.

⁵⁵² Mahir Erkmen, "Şehrimizin Birkaç Meselesi", Haber, 3 Mart 1941, nr. 2162.

geçilmesi için açılan musluklardan kaynaklanmıştır. Yaz aylarında ise bundan dolayı azalan su kesikliğinin sebebi olmuştur⁵⁵³.

Belediyenin su şirketine ait hisse senetlerinden halkın elinde bulunan yüzde onluk hisseyi de satın almıştır. Böylelikle su şirketi belediye ait bir kurum haline gelmiştir. Afyonkarahisar halkı su ile alakalı bu hizmetten bu girişimle beraber memnun kalmıştır. Bunun yanında 1941 yılında gerçekleştirilen parti kongresinde su ile ilgili problemlerde dile getirilmiştir. Ancak yine bunlarda su kesintilerini ve azlığını giderememiştir. Su ile alakalı sıkıntılar önceki dönemlerde olduğu gibi devam etmiştir. Her ne kadar su şirketi belediyenin bir kurumu haline gelmiş olsa da tek başına yeterli olmamıştır. Su hem sağlık hem olası yangınlarda hem günlük işlerde oldukça önemli olmuştur. Bütün bunlar göz önüne alınmış ve dönemin belediye başkanı Kemal Aşkar tarafından çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır⁵⁵⁴.

1942 yılında yaşanan su sıkıntısı tekrardan gün yüzüne çıkmış ve belediye Kadınana su şirketinin 88.000 liralık hissesini almıştır. Geri kalan 16.00 liralık hisse ise halka ait bir şekilde olmuştur. Ancak belediye günden güne halk tarafından verilen hisseleri de satın almıştır⁵⁵⁵.

1946 yılında dönemin Belediye Başkanı Tevfik Isça Su Şirketi genel kurulu toplantısında su ile ilgili fikirlerini beyan etmiştir. Buna göre aboneler için düzenlemelere gidilmiş, yeni bir tarife uygulanmıştır. Afyonkarahisar'a getirilecek su ille alakalı da incelemeler içinde su şirketi kurulunca 100 liraya kadar bir kullanım için yetki verilmiştir⁵⁵⁶.

2.3. ULAŞIM

2.3.1. Karayolları

Konumu itibariyle karayollarının kesiştiği noktada bulunan Afyonkarahisar tarih boyunca ticaret yolları üzerinde yer almıştır⁵⁵⁷. Hitit Döneminden Cumhuriyet Dönemine kadar Afyonkarahisar'dan geçen ticaret yolları incelenmiştir⁵⁵⁸

⁵⁵³ “Şehrimizin Bir Su Meselesi Var”, Haber, 15 Aralık 1941, nr. 2240.

⁵⁵⁴ “Belediyenin Gayesi Şehri Susuzluk Derdinden Kurtarmaktır”, Haber, 26 Şubat 1942, nr. 2259.

⁵⁵⁵ “Su Şirketinin Vaziyeti”, Haber, 10 Şubat 1938, nr. 1823.

⁵⁵⁶ “Belediyemiz Su İşleriyle Önemli Surette Meşgul”, Haber, 6 Mayıs 1946, nr. 2680

⁵⁵⁷ Gönçer, a.g.e., 1971, s. 23.

⁵⁵⁸ Cumhuriyetin 50. Yılında Karayollarımız, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1973, s. 3-15.

Hititler Döneminde ki Boğazkale yol ağı (M.Ö. XII. yüzyılın başı): Boğazkale-Bala-Emirdağ-Afyonkarahisar-Uşak-Kula-Salihli-Sart Yolu- Bayındır- Millet şeklinde olmuştur. Bu yol ağı Afyonkarahisar'ın Ege bölgesine olan bağlantıyı sağlamıştır.

Persler dönemindeki Kral Yolu güzergâhı: Sart-Dinar-Sivrihisar-Sazılar-Ankara-Nefesköy-Turhal-Gumenek-Sivas-Malatya-Amisa-Sus halinde olmuştur. Bu yol güzergâhı da Afyonkarahisar'ın Doğu ile olan bağlantısı üzerinde etkili olmuştur.

Roma dönemi yol ağı: Bergama-İzmir-Denizli-Dinar-Eskişehir- Hacıhamza Köy şeklinde olmuştur. Afyonkarahisar bu yol ağı ile Ege ve İç Anadolu bölgelerinin bağlantı noktasıdır.

Bizans Dönemi yol güzergâhı: Tarsus-Pozantı-Ereğli-Konya-Hacıhamzaköyü-Sandıklı-Sakarya-Seyitgazi-Eskişehir-İstanbul şeklinde olmuştur.

Selçuklu dönemi yol güzergâhı: Halep-Gaziantep-Göynük-Elbistan-Kayseri-Hacıbektaş-Kırşehir-Lalahan-Ankara-Afyonkarahisar-Kütahya-Isparta; Antalya-Burdur veya Denizli üzerinden Dinar-Afyonkarahisar-İstanbul; Ayas-Konya-Ilgın-Akşehir-Çay-Afyonkarahisar-Kütahya-İstanbul'dur

Osmanlı Dönemi yol güzergâhı: İstanbul – Bursa – Eskişehir – Akşehir – Konya – Ereğli – Adana – Antakya - Halep; Eskişehir – Kütahya – Afyonkarahisar - Akşehir; İzmir – Afyonkarahisar – Cihanbeyli – Koçhisar – Kırşehir – Kayseri – Sivas – Erzurum - Azerbaycan; İstanbul – Kütahya – Afyonkarahisar – Isparta – Antalya - Alanya; İzmir – Alaşehir – Uşak - Afyonkarahisar şeklinde olmuştur.

1923 yılında Afyonkarahisar 337 kilometrelik şose yola sahip olmuştur. Afyonkarahisar - Isparta, Afyonkarahisar - Kütahya, Afyonkarahisar - Şuhut, Afyonkarahisar - Sinanpaşa yolları şoseşi şeklinde olmuştur. Bu yollar kullanıma elverişli olmadıkları için 1938 yılına kadar düzeltilmeye çalışılmıştır. On beş yıllık bu süreç içinde 284.975 metre tamirat yapılmış, 45.084 metre yeni şose inşa edilmiş, menfez ve köprüler yapılmıştır. Bütün bu işler için 1.016.918 lira harcanmıştır. 1928-1929 yıllarında her 10 kilometrede bir yol barakası inşa edilmiş ve daimi tamirat teşkilatı kurulmuştur. 27 tamirat barakasında 10 tamirci çavuş ile işçiler bulunmuş ve yılın her mevsiminde yolların yapımı ve tamir ile ilgilenmişlerdir. Senelik tamirat başına düşen harcama miktarı 15.000-20.000 lira arasında iken yol yapımı için 70.000-80.000 lira sarf edilmiştir. Her yıl yaklaşık 10 kilometre yeni şose ve 20-30 kilometre

tamirat yapılmıştır⁵⁵⁹. 1923 yılında Afyonkarahisar'ın yol durumu tabloda gösterildiği şekilde olmuştur.

Tablo 13. 1923 Yılındaki Yol Durumu

Yolun Adı	İyi Şose	Kötü Şose (metre)	Tamir Edilmiş Yol	Tamir Edilmemiş Yol
Afyon-Isparta	-	120.690		
Afyon-Denizli	-	-	-	-
AfyonSinanpaşa	-	17.303	-	-
Afyon-Gazlıgöl	-	-	-	-
Afyon-Şuhut	-	30.850	-	-
Afyon-Kütahya	-	34.900	-	-
Afyon-Konya	-	78.666	-	-
Çay-Geneli-Dinar	-	-	-	-
Çay-Eskişehir	-	53.000	-	-
İshaklı İstasyon Yolu	-	-	-	-
İstanbul İstasyon Yolu	-	1.421	-	-
İstanbul-İzmir İstasyon Yolu	-	1.278	-	-
Sandıklı İstasyon Yolu	-	-	-	-
İzmir İstasyon Yolu	-	-	-	-

Kaynak: Yaşar, a.g.e., s. 317-318

1929 yılında Afyonkarahisar 391 kilometre uzunluğunda yola ulaşmıştır. Vali Fahrettin Kiper tarafından yapılan bekçi kulübeleri ile bu yollar gece gündüz korunmuş ve tamirata devam edilmiştir. Etraftaki köylerin dar yolları tamir edilerek anayola bağlanmıştır. Tahta köprüler bu dönemde yerini beton köprülere bırakmıştır. Afyonkarahisar yol yapım ve tamirata konusunda Mustafa Kemal Atatürk'ün şehre 1929 yılı ziyareti esnasında takdirlerini de kazanmıştır⁵⁶⁰.

Tablo 14. 1930 Yılında ki Yol Durumu

Karayolu	Uzunluğu (kilometre)	Sağlam Kısımlar	Tamire Başlanmış Alanlar	Tamiri Süren Alanlar	Yeniden Yapılan Alanlar
Afyonkarahisar-Konya	18	55.300	22.100	1.300	-
Çay-Bolvadin-Emirdağ-Şükranıye	80	48	19.006	13	5
Afyonkarahisar Şuhut	30	20	10	-	-
Afyon-Isparta	118	61	8	49	-
Dinar-Kocaoluk	40	-	31	-	3
Afyon-Kütahya	44	20	24	-	-
Afyon-Gazlıgöl	19.990	-	15	-	4.900
İshaklı-İstasyon	3.710	-	3.710	-	-
AfyonBalmahmutSinanlı	41.800	24	17.800	-	-

Kaynak: Yaşar, a.g.e., s. 318

⁵⁵⁹ Afyon-Cumhuriyetin 15 Yılı İçinde, s. 48-50.; Yaşar, a.g.e., s. 317

⁵⁶⁰ Kiper, a.g.e., s. 321

Tablo 15. 1937 Yılındaki Yol Durumu

Yolun Adı	Şehir İçindeki Uzunluğu (Metre)	İyi Şose (Metre)	Kötü Şose (Metre)	İmalatlı Tesviye (Metre)	İmalatsız Tesviye (Metre)	Araba Yolu
Afyon-Isparta	120.690	11.400	9.150	-	-	-
Afyon-Denizli	18.500	8.110	1.120	-	9.270	-
Afyon-Sinapaşa	17.303	13.517	5.286	-	-	-
Afyon-Gazlıgöl	22.220	17.770	-	-	1.300	-
Afyon-Şuhut	30.850	23.300	7.000	-	-	-
Afyon-Kütahya	34.900	24.075	10.855	-	-	-
Afyon-Konya	78.666	73.916	3.450	-	-	-
Çay-Eskişehir	81.000	66.243	8.000	4.225	1.451	-
Çay-Denizli-Dinar	92.000	-	-	-	13.000	-
İshaklı-İstasyon Yolu	3.740	-	3.740	-	-	--
İstanbul-İstasyon Yolu	1.421	1.421	-	-	-	Parke
İstanbul-İzmir İstasyon Yolu	1.278	1.278	-	--	-	-
Sandıklı-İstasyon Yolu	843	800	43	-	-	Parke
İzmir İstasyonu	500	500	-	-	-	Parke

Kaynak: Yaşar, a.g.e., s. 318-319.

1938 yılına kadar Emirdağ'dan Eskişehir sınırına ulaşan 28 kilometre şose yapılmış, Dinardan Denizli'ye giden 50 kilometrelik yolun 10 kilometresi şose olmuştur. Yine 1938 yılına kadar Afyonkarahisar'da 7.583 metre parke yol yapılmıştır⁵⁶¹. 1938 yılında yol çalışmaları kapsamında Afyonkarahisar'da beton kare kaldırımlar yapılmıştır. Cadde üzerinde olan daire ve resmi iş yerleri belediye kararı ile kaldırım yaptırmıştır. Lise ve Adliye binaları önündeki kaldırımlar içinde Milli Eğitim ve Adliye Bakanlıklarından ödenek istenmiş ve beton kaldırımlar yapılmıştır⁵⁶². Afyon-Karakuyu yol yapımında 50 metre uzunluğunda ve betonarme bir tünel yapılmıştır. Yol yapım ücreti toplamda 40.127 lira tutmuştur. Ayrıca çimento, kum, moloz taşı, demir gibi malzemenin temini için de 4.797 lira harcanmıştır⁵⁶³.

1938 senesinde tamamlanacağı ve hamama kadar ulaşmış bulunacağı belirtilen Gazlıgöl şosesi inşaatı hamama kadar ilerlemiştir⁵⁶⁴. Gazlıgöl şosesi tamamlanmış, bununla beraber kış mevsiminde Afyonkarahisar ile Gazlıgöl civarındaki köyleri

⁵⁶¹ Afyon- Cumhuriyet'in 15 Yılı İçinde, s. 50-55

⁵⁶² "İstasyon Caddesi", Haber, 23 Mayıs 1938, nr. 1850.

⁵⁶³ "Afyon-Sandıklı Arasında 50 Metrelik Bir Tünel Yapılıyor", Haber, 24 Ocak 1938, nr. 1819.

⁵⁶⁴ "Gazlıgöl Sosesi", Haber, 23 Haziran 1938, nr. 1859; "Gazlıgöl'de", Haber, 19 Ocak 1939, nr. 1914.

arasında ulaşım kolaylaşmıştır⁵⁶⁵. Afyonkarahisar-Eskişehir, Afyonkarahisar-Gazligöl, Afyonkarahisar-Denizli yollarının çeşitli mahallerinde köprü yapılmıştır⁵⁶⁶.

1939 yılında İzmir İstasyonu Caddesi genişletilmiş ve bu caddedeki evlerin önündeki duvar ve parmaklıklarla çevrili küçük avlular kaldırılmış, kaldırımlar yaptırılmıştır⁵⁶⁷. Yeni belediye binası çevresindeki yollar tamir edilmiş ve bu yollardan Safa Oteline doğru inen yol basamaklı olarak inşa edilmiştir⁵⁶⁸. Ayrıca Afyon-Denizli yolundaki Dazkırı Köprüsünün temel atma töreni yapılmıştır⁵⁶⁹. 1941 yılında Afyonkarahisar'ın bazı kaldırımları bozuk olduğu için arabalar o caddelerden geçmekte zorlanmıştır. CHP kongrelerinde bu konu ile alakalı gerçekleştirilen şikâyet ve talepler sonucunda belediye kaldırımların tamiri için çalımlar başlatmıştır⁵⁷⁰. Dönemin belediye başkanı Kemal Aşkar bizzat mahalle mahalle gezerek kaldırım inşaatlarını kontrol etmiştir⁵⁷¹.

Tamirler sonucunda İzmir İstasyonu caddesinden Abdikapi'ya giden iki sokak Demiryalayan'dan Karaman Caddesine, halkevinden yine bu caddeye giden sokaklar, Yukarı Pazar'dan Çavuşlara, Ulu Camiden Gelincik Köprüsüne, Gelincik Köprüsü'nden Ağa Çeşmesine ve Taşpınar'a, Türbeden Hıdırlığa, Keçicioğlu aralığından Akmescit'e, Halden Kumluk semtine, Gedik Paşa'dan Turunçlar Konağına giden yollar bitmiştir. Demircilerden Burmalı istikametine de yol yapılmıştır. Yeni belediye binası yapıldıktan sonra yolu kapanmış olan Hacı Mahmut Mahallesi'nin yolu da açılmış, merdivenli bir yol ve ayrıca araba yolu oluşturulmuştur. Yapılan kaldırımlar 23.293 metreye ulaşmıştır⁵⁷². Ayrıca 1941 yılında Gazligöl ve Konya yollarının Afyonkarahisar sınırındaki bölgelerine parke yaptırılmıştır. Afyonkarahisar'ın ilçe merkezlerinden geçen yollara da parke yaptırılmıştır⁵⁷³.

1942 yılında da mahallerde kaldırım yapılamaya devam edilmiştir. Dönemin belediye başkanı Kemal Aşkar diğer önceki yılda olduğu gibi mahallerdeki kaldırım inşaatını gezerek incelemelerde bulunmuştur⁵⁷⁴.

⁵⁶⁵ “*Vilayet Yol Faaliyeti*”, Haber, 22 Haziran 1939, nr. 1956.

⁵⁶⁶ “*Yollarda*”, Haber3 Kasım 1938, nr. 1896.

⁵⁶⁷ “*İzmir istasyon Caddesi*”, Haber, 31 Temmuz 1939, nr. 1964.

⁵⁶⁸ “*Belediye Haberleri*”, Haber, 17 Nisan 1940, nr. 2068.

⁵⁶⁹ “*Dazkırı Köprüsü*”, Haber, 23 Ekim 1939, nr. 1988.

⁵⁷⁰ “*Kaldırım İnşaatına Beş Yerden Başlandı*”, Haber, 19 Mayıs 1941, nr. 2183.

⁵⁷¹ “*Belediye İşleri*”, Haber, 5 Mayıs 1941, nr: 2179.

⁵⁷² “*23.0293 Metrekare Kaldırım Yapıldı*”, Haber, 30 Haziran 1941, nr. 2195.

⁵⁷³ “*Yeni Parkeler*”, Haber, nr. 1833, 24 Mart 1938; “*Vilayetimiz Dahilinde Parke Yollar*”, Haber, 9 Şubat 1939, nr. 1918.

⁵⁷⁴ “*Belediye İşleri*”, Haber, 25 Haziran 1942, nr: 2293.

1944 yılında müteahhitle çıkan bir anlaşmazlık yüzünden yarıda kalan Afyonkarahisar ve Eskişehir'i birbirine bağlayacak olan yolun inşaatı Bayındırlık Bakanlığı tarafından yeniden ihaleye konulmuştur. 350.000 lira kesif bedelli olan bu yolun inşasının 1945 yılında tamamlanacağı belirtilmiştir. 1

1945 yılında Sivrihisar-Haymana ve Kütahya-Eskişehir yollarının da inşasına başlanılmış ve Eskişehir düzgün yollarla Ankara ve Kütahya'ya bağlanmıştır⁵⁷⁵. Afyonkarahisar-Eskişehir arasında yeni açılmış istasyonlardan birisi olan Porsuk'ta baraj inşaatları başlamıştır⁵⁷⁶. Ayrıca Afyonkarahisar-Konya şosesi üzerinde ve Çay bucağına yakın olan büyük köprü Bayındırlık Bakanlığı tarafından yeniden yaptırılmıştır⁵⁷⁷.

Tablo 16. 1939-1946 Yılları Arasında Yolların Durumu

Yıllar	İyi Şose	Kötü Şose	İmalatlı Tesviye	İmalatsız Tesviye	Ham Yol	Toplam
1939	323.930	67.500	4.225	14.025	103.000	512.680
1940	286.864	120.833	-	23.024	195.176	625.897
1941	308.039	99.458	16.162	6.862	195.176	625.697
1942	311.860	97.337	-	23.024	193.476	625.697
1943	272.722	136.475	4.187	23.024	193.476	629.884
1944	273.812	139.854	-	23.024	193.476	630.166
1945	327.377	83.339	16.162	16.700	158.638	602.216
1946	361.357	40.690	-	23.024	169.000	594.947

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1940-1941*, C. 12, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 472; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1941-1942*, C. 13, Ankara Yeni Cezaevi Ciltevi, Ankara, s. 322-360; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1942-1945*, C. 15, Hüsnütabiat Basımevi, Ankara, s. 450; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1948*, C.18, s. 502.

1946 yılında Afyonkarahisar'ı doğuda Çay, İshaklı, Akşehir üzerinden Konya'ya bağlayan şose yol 230 kilometre uzunluğunda olmuştur. Bu yolun Konya'ya kadar kısmı düzgün olup her mevsim araçların ulaşımına elverişlidir. Yolun şehir içindeki kısmı pek çok derenin üzerinden geçmiştir. Afyonkarahisar'ı Isparta ve Burdur üzerinden Antalya'ya bağlayan şose 298 kilometre uzunluğunda olup ve 10. Kilometrede ikiye ayrılmıştır. Kuzeybatıya uzanan yol Kütahya'ya, güneye uzanan yol Isparta ve Burdur'a ulaşmıştır. Güneye uzanan yol Sandıklı ve Dinar'dan geçerek Burdur üzerinden Antalya'ya varmıştır. Afyonkarahisar'ı Denizli'ye bağlayan yol Dinar-Dazkırı üzerinden geçmiş ve 229 kilometre uzunluğunda olmuştur. Afyonkarahisar'ı Kütahya'ya bağlayan yol 77 kilometre olup Eğret üzerinden geçmiştir.

⁵⁷⁵ "Afyon-Eskişehir Şosesi Birleşiyor", Haber, 15 Mart 1945, nr: 2566.

⁵⁷⁶ "Porsuk Barajı", Haber, 18 Ekim 1945, nr: 2626.

⁵⁷⁷ "Afyon-Konya Yolu", Haber, 8 Kasım 1945, nr: 2632.

Bu yolla Kütahya'dan devam eden yol Eskişehir'e kadar uzanmıştır⁵⁷⁸. Köprülerde Afyonkarahisar'ın şehir içi ve dışı ulaşımında etli olmuştur. Bolvadin (Kırkgöz) köprüsü Bolvadin-İshaklı arasında bulunmuş olup Mimar Sinan tarafından 200 metre uzunluğunda, 64 gözlü ve mermerden yapılmıştır⁵⁷⁹. Altıgöz Köprüsü, Harmancı (köle) Köprüsü ve Kurşunlu Köprüsü Afyonkarahisar'ın merkezinde Akarçay üzerinde, Cenkçi Köprüsü Afyonkarahisar'ın kuzeydoğusunda, İscehisar (Koca) Köprüsü İscehisar ilçe merkezinde, Kanlı Gölet Köprüsü Afyonkarahisar Havaalanının doğusunda, Hacı (Abdül) Gani Köprüsü şehir merkezinde, İkiçöz Köprüsü Asri Mezarlık karşısında Dörtgöz Köprü Şuhut'ta Kali Çayı üzerinde, İkiçöz (Üçgöz) köprüsü Külter Çayı üzerinde, İkiçöz Köprüsü Sinanpaşa'da bulunmuştur⁵⁸⁰. 1928-1946 yılları arasında Afyonkarahisar'daki yol ve köprülerin durumu şu şekilde olmuştur.

Tablo 17. Yapılan ve Tamir Edilen Yollar ile Köprüler

Yıllar	Yollar		Köprüler	
	Yeniden Yapılanlar	Tamir Edilenler	Yeniden Yapılanlar	Tamir Edilenler
1928	9	19	22	28
1929	8	3	37	2
1930	-	47	15	-
1931	5	13	6	6
1932	6	7	21	4
1933	2	10	9	8
1934	10	17	64	46
1940-1946	4	-	20	-

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti BİUM İstatistik Yıllığı 1929, s254; Türkiye Cumhuriyeti BİUM İstatistik Yıllığı 1930, s. 273; Türkiye Cumhuriyeti BİUM İstatistik Yıllığı 1940-1931-1932, s. 391; Türkiye Cumhuriyeti BİUM İstatistik Yıllığı 1932-1933, s. 437; Türkiye Cumhuriyeti BİUM İstatistik Yıllığı 1934-1935, s.607-609.

2.3.2. Demiryolları

Afyonkarahisar'a XIX. yüzyılın sonunda İngilizler, Fransızlar ve Almanlar tarafından demiryolu yapılmıştır⁵⁸¹. XX. yüzyılın başlarında Afyonkarahisar'ın demiryolu ağı 360 kilometreye ulaşmıştır. Bu dönemde Afyonkarahisar-Akşehir demiryolu da açılarak Afyonkarahisar'ın demiryolu ağı biraz daha genişletilmiştir. 1906 yılında tamamlanan Afyonkarahisar-İzmir demiryolu 1934 yılında milli bir hat haline gelmiştir. Bu hat 27 Mayıs 1934 yılında satın alınınca 1936 yılında Afyonkarahisar-Karakuyu demiryolu hattı açılmıştır⁵⁸². 19. yüzyılda Anadolu'ya gelmiş ve Afyonkarahisar'da bu ağda önemli bir konumda olmuştur. Afyonkarahisar dört

⁵⁷⁸ Orak, a.g.e., s. 35-36

⁵⁷⁹ Orak, a.g.e., s. 58

⁵⁸⁰ Yaşar, a.g.e., s. 320

⁵⁸¹ "Afyon", Yurt Ansiklopedisi, s. 249.

⁵⁸² Atabek, a.g.e., s. 42

demiryolu güzergahı ile bazı bölgelerle bağlantı kurmuştur. Bunlar; İstanbul-Ankara-Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar hattı, İzmir-Manisa-Uşak- Afyonkarahisar Hattı, Afyonkarahisar-Antalya Hattı ve Denizli-Afyonkarahisar hattı şeklinde olmuştur⁵⁸³. Afyonkarahisar'ın adı geçen illere demiryolu uzaklığı tablo şeklinde verilmiştir.

Tablo 18. Afyonkarahisar'ın İllere Demir Yolu Mesafesi

Şehirler	Afyonkarahisar İle Aralarındaki Mesafe (Kilometre)
Ankara	425
İstanbul	466
Konya	264
İzmir	422
Antalya	110
Burdur	172
Isparta	176
Eskişehir	170
Denizli	262
Aydın	374
Uşak	134
Kütahya	170

Kaynak: Gönçer, a.g.e., s. 23-24.

Konya, Isparta, Denizli, Kütahya, illerine doğrudan, Uşak, Kütahya, Burdur, Isparta illerine ise topraklarından geçmek suretiyle demiryollarıyla bağlanmıştır. Afyonkarahisar-Konya hattının 72 kilometresi, Afyonkarahisar-Kütahya hattının 66 kilometresi, Afyonkarahisar-Uşak hattının 50 kilometresi, Afyonkarahisar- Denizli hattının 206 kilometresi şehir içerisinde yer almıştır. Afyonkarahisar'ın toplam demiryolu hattı 394 kilometre olup 35 kilometresi şehrin içinden geçmiştir⁵⁸⁴.

325 kilometre uzunluğunda olan ve Afyonkarahisar'dan başlayan İzmir-Aydın demiryolu ile Karakuyu yakınlarında birleşmiştir. Afyonkarahisar-Antalya demiryolu hattının inşasına 27 Ağustos 1934 tarihinde Afyonkarahisar'dan, 3 Ocak 1935 tarihinde Karakuyu tarafından başlamıştır. Rayların yerleştirilmesi ise Afyonkarahisar'da 1 Temmuz 1935 tarihinde, Karakuyu'da 9 Temmuz 1936 yılında başlamıştır. 8 tünelin yer aldığı 923 metrelik hattın 112kilometrelik Afyonkarahisar-Karakuyu kısmı 25 Kasım 1936 tarihinde açılmıştır. Bu hattın açılışıyla beraber İstanbul-Eğirdir arası 66 kilometreye inerek ekonomik gelişmeye katkı sağlanmıştır. 1946 yılına gelindiğinde Afyonkarahisar'ın demiryolu uzunluğu 360 kilometreye ulaşmıştır⁵⁸⁵.

⁵⁸³ Yaşar, a.g.e., s. 322.

⁵⁸⁴ Afyon İl Yıllığı 2001, s. 199

⁵⁸⁵ Yaşar, a.g.e., s. 325

1936 yılında Mûnakalat Vekili Ali Çetinkaya tarafından Afyon-Dinar Devlet Demir Yolları hattı birbirine bağlanmıştır. Cumhuriyetin önemli yatırımlarla genişletilen demiryolları yük ve yolcu taşımacılığında büyük hizmetler vererek ilin ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunmuştur⁵⁸⁶. 1938 yılında belediyenin fazla yolcu alan, şoför mahalline de fazla yolcu bindirerek kazalara yol açan şoförler hakkında cezai işlem uygulanmıştır⁵⁸⁷.

1939 yılında Sinanpaşa nahiye merkezi arasında düzenli olarak otobüs seferlerinin başlamıştır⁵⁸⁸. Civar köylülerin de bu seferden yararlanması için üzerine araçların sayısı fazlalaştırılmıştır⁵⁸⁹.

1942 yılında başka yerlerden Afyonkarahisar'a gelmiş ve burada uzun süre durmuş kişiler otomobil, kamyon ve arabaları için Afyonkarahisar belediyesinin numarasını almaları zorunlu tutulmuştur Hükümet Meydanında geliş gidişi düzene koymak ve bir kazanın meydana gelmesini önlemek için de memur bekletilmiştir⁵⁹⁰.

1943 yılında çevre illerle demiryolu ulaşımı bazı yük trenlerine yolcu vagonu takılması ile yapılmıştır. Afyonkarahisar-Konya arasındaki yük trenlerine üçüncü mevki yolcu vagonları ilave edilmiş, böylece devlet demiryolları yolcu naklini çoğaltmıştır. Ayrıca demiryolu şebekesinin bazı yerlerinde de yük trenlerine yolcu vagonları takılmıştır⁵⁹¹. 1944 yılında Afyonkarahisar-Konya hattı üzerinde isleyen yük trenlerine tekrar yolcu vagonu takılmaya başlanmıştır⁵⁹².

Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü İstanbul, İzmir, Burdur, Isparta, Eğirdir ve çevresi arasında aktarmasız yolcu taşınmasını sağlamak üzere haftada bir defa ayrı bir yolcu treninin işletilmesine karar vermiştir. 30 Aralık 1944 tarihinden itibaren Haydarpaşa'dan Cumartesi günleri kalkacağı belirtilen trenin Afyonkarahisar'da ayrılarak bir bölümün Uşak üzerinden, bir bölümünün Nazilli üzerinden İzmir'e ve Karakuyu'da ayrılacak bir kolu da Burdur, Isparta ve Eğirdir'e devam etmiştir. Adı geçen yer ve güzergâhlardan salı günleri kalkacak olan ayrı ayrı trenler de Afyonkarahisar'da birleşerek tek tren halinde Haydarpaşa'ya hareket etmiştir⁵⁹³.

⁵⁸⁶ UYAN, a.g.m., s. 437-439

⁵⁸⁷ "Belediye Cezaları", Haber, 15 Ağustos 1938, nr. 1874

⁵⁸⁸ "Sinanpaşa'ya Otobüs İsliyor", Haber, 6 Kasım 1939, nr. 1991.

⁵⁸⁹ "Sinanpaşa'ya Otobüs Seferleri", Haber, 13 Şubat 1940, nr. 2021.

⁵⁹⁰ "Şehir Haberleri", Haber, 16 Nisan 1942, nr. 2273

⁵⁹¹ "Yolcu Taşımı", Haber, 23 Ağustos 1943, nr. 2410.

⁵⁹² "Marşandiz Katarlarında Yolcu Vagonları", Haber, 20 Ocak 1944, nr. 2450

⁵⁹³ "İstanbul'a Yeni Bir Tren", Haber, 28 Aralık 1944, nr. 2544.

1945 yılında Devlet Demir Yolları Yedinci İşletme Müdürlüğü yataklı vagonlar idaresince Afyonkarahisar'a da yatak ayrılması için girişimde bulunmuştur⁵⁹⁴. Bunun sonucunda 1946 yılında Afyon'dan binecek yolcular için Pazartesi aksamı Konya'dan gelip İstanbul'a giden trenlerde bir yatak ayrılmıştır. Gidecek yolcular önceden istasyona gidip isim kaydı yaptırmıştır⁵⁹⁵. Konya - Ankara arasında haftada bir gün işlemeye başlayan yataklı vagon Afyonkarahisar'dan Pazar aksamı Haydarpaşa treni ile geçmekte ve Eskişehir'den başka bir katarla bağlanarak Ankara'ya devam etmiştir⁵⁹⁶. Ayrıca İzmir - İstanbul arasında işletilmeye başlanan vagon da Afyonkarahisar'dan salı-çarşamba gecesi geçmiştir⁵⁹⁷.

1945 yılında belediye otobüsü Geçek ve Gazligöl seferlerine başlamıştır⁵⁹⁸. Ayrıca belediyenin özel otomobilleri de şehir içinde istenilen yolcu götürmek için hükümet önündeki durakta beklemeye başlamıştır⁵⁹⁹. Belediyenin karoserini Bursa'da yaptırdığı ikinci otobüs de gelmiştir. Bu otobüs Gazligöl Kaplıcası, istasyonlar ile merkez arasında sefer yapmıştır⁶⁰⁰.

2.3.3. Hava Yolları

Şehrin güneydoğusunda 1943 yılında yapılan havaalanı 1944 yılında işlemeye başlamıştır. Bu yıl içerisinde Ankara-Afyonkarahisar-İzmir hattı işletmeye açılmıştır. Askeri amaçlı kullanılmakla beraber, sivil ve ticari trafiği de açıktır. 1945 yılında Afyonkarahisar 1 meydan müdürü ile 4 memur görev yapmıştır⁶⁰¹.

Devlet Hava Yolları Genel Müdürlüğü Afyonkarahisar'da 1944 yılında Afyonkarahisar - Ankara hava seferlerinin başlamasına karar vermişlerdir⁶⁰². 15 Mayıs 1944 tarihinde başlayacak olan seferler için Devlet Hava Yolları Genel Müdürlüğü tarafından yeni tip yolcu uçakları getirilmiştir⁶⁰³. 1 Haziran 1944 tarihinden itibaren Antalya'dan Ankara - Afyonkarahisar - İzmir ve İzmir - Afyonkarahisar - Ankara istikametlerine yolcu seferlerinin başlamıştır⁶⁰⁴.

⁵⁹⁴ "Yataklı Vagonlar İdaresi ve Şehrimiz", Haber, 18 Ekim 1945, nr. 2626.

⁵⁹⁵ "Yataklı Vagonlar ve Şehrimiz", Haber, 15 Nisan 1946, nr. 2674.

⁵⁹⁶ "Ankara'ya Yeni Yataklı Vagon", Haber, 31 Ekim 1946, nr. 2730.

⁵⁹⁷ "İstanbul'a Yataklı Vagon", Haber, 1 Eylül 1947, nr. 2813.

⁵⁹⁸ "Belediye Otobüsü", Haber, 3 Mayıs 1945, nr. 2580.

⁵⁹⁹ "Şehir İçinde Otomobil Seferleri", Haber, 2 Temmuz 1945, nr. 2596; "Belediyenin İkinci Otobüsü", Haber, 8 Ekim 1945, nr. 2623.

⁶⁰⁰ "Belediyenin İkinci Otobüsü", Haber, 8 Ekim 1945, nr. 2623.

⁶⁰¹ Atabek, a.g.e., s. 253-254.

⁶⁰² "Ankara-Afyon-Antalya", Haber, 7 Ocak 1943, nr. 2345.

⁶⁰³ "Şehrimizden Hava Yolculuğu Mümkün Olacak", Haber, 20 Nisan 1944, nr. 2476

⁶⁰⁴ "Haber, 25 Mayıs 1944, nr. 2486.

Amerika’da toplanan ve Türkiye temsilcilerinin de de katıldığı konferansta verilen kararlara göre, Afyonkarahisar hava meydanına Amerika, Avrupa ile diğer bölgelerden gelecek yolcu ve yük ocakları da uğramıştır⁶⁰⁵. Bunun üzerine meydana incelemeler yapmak üzere yanlarında Devlet Hava Yolları Genel Müdürü ile 19 Amerikalı uzman Afyonkarahisar’a gelmiştir⁶⁰⁶. Gelen uzmanlar hava meydanın genişlemesi yönünde fikir beyan etmişlerdir⁶⁰⁷.

Afyonkarahisar’dan İstanbul’a uçakla gidebilmek için İzmir ve Bursa üzerinden gidilmesi gerekiyordu ancak fiyatların yüksek olması buna imkan tanımamıştır. Bundan dolayı ticari veya sağlık ihtiyaçları olan kişiler Hava Yolları Genel Müdürlüğünden Afyonkarahisar – İstanbul seferi yapılması için talepte bulunmuşlardır⁶⁰⁸. Bunun üzerine Devlet Hava Yolları Genel Müdürlüğü tarafından İskenderun-Haydarpaşa seferi düzenlemiş ve bu seferi yapan uçakların Afyonkarahisar’a da uğramışlardır⁶⁰⁹.

⁶⁰⁵ “Şehrimiz Hava Meydanı”, Haber, 29 Mart 1945, nr. 2570

⁶⁰⁶ “Şehrimize Gelen Amerikalılar”, Haber, 22 Nisan 1946, nr. 2676.

⁶⁰⁷ “Afyon Hava Limanı”, Haber, 25 Nisan 1946, nr. 2677

⁶⁰⁸ “Hava Yolları Umum Müdürlüğünden Bir Dilek”, Haber, 8 Temmuz 1946, nr. 2698

⁶⁰⁹ “Afyon’dan Muhtelif İstikametlere Hava Seferleri”, Haber, 8 Ağustos 1946, nr. 2707

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1923-1946 YILLARI ARASINDA AFYONKARAHİSAR'IN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞANTISI

1.EĞİTİM

1.1.1923-1938 YILLARI ARASINDA EĞİTİM

Osmanlı Devletinde özellikle XIX. Yüzyıl ile XX. Yüzyılın başlarında eğitim ve öğretimde çok farklı okullar faaliyet göstermeye başlamış ve bu durum eğitimde karışıklığın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte ülkenin pek çok kesimi düşman işgali altında kalmış ve bu işgaller sırasında okulların birçoğu yakılmış, yıkılmış veya başka amaçlar için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra arkası kesilmeyen savaşlar neticesinde okuma-yazma bilen, eğitilmiş insan sayısı azalmıştır. Yeni bir devletin kurulması ve yücelmesinin yolunda ancak eğitilmiş insanların yetiştirilmesinden geçtiği fikrinden hareketle, Cumhuriyet döneminde eğitime ve öğretime özel bir önem verilmiş, herkes okuma- yazma öğretmek için hedef olmuştur.

Milli Mücadele döneminde Afyonkarahisar'daki okul binaları İngilizler tarafından 1919'dan kısa bir süre önce işgal edilmiştir. Diğer taraftan Recep Efendi Medresesi de 1922 yılında Yunanlılar Afyonkarahisar'dan giderken yakılmış ve bazı okullar da Türk ordusu tarafından hastane olarak kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında okul binaları yeterli gelmediğinden, başka amaçlar için yapılmış pek çok bina eğitim-öğretim için kullanılmıştır. Cumhuriyet ilan edildikten sonraki on yıllık süreçte Osmanlı Devleti'nin son döneminde eğitim ve öğretim ile ilgili girilen sıkıntılardan kurtarılması için Mustafa Kemal Atatürk kökten değişimle yeni bir sistem benimsemiştir. Bu dönemde Afyonkarahisar'da eğitim ile ilgili çeşitli değişikliklerden payını almıştır⁶¹⁰.

1923-1924 eğitim-öğretim yılında Afyonkarahisar'da mevcut 73 ilkokuldan sadece 34'ü okul olarak yapılan binalarda hizmet verirken, 39 tanesi şahıslara ve vakıflara ait binalarda faaliyet göstermiştir. Bu binalardan sadece 36 tanesi eğitim-öğretime verebilecek durumda iken, 37 tanesi sağlık şartlarına uygun değildi. Bu dönemde 73 ilkokulda 6.793, 1 ortaokulda 186, Darü'l-eytam'da (yetimhane) 97

⁶¹⁰ Uyan, a.g.e., s. 27

öğrenci mevcuttur. Okullarda ki toplam öğrenci sayısı ise 7.076'dır. Bu yıllarda görev yapan öğretmen sayısı ise 148 olarak hesaplanmıştır⁶¹¹

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında okulların mekân sıkıntılarının yanında öğretmenlerde maddi sıkıntılar yaşamışlar, bazen maaş alamadıkları dahi olmuştur. Maddi sıkıntıları gidermek için 1923 yılında eğitime katkı payı olarak tedrisat vergisi çıkartılmıştır⁶¹². 1924 yılında Afyonkarahisar'ın Kuyulu Mahallesinde Cumhuriyet Okulu açılmıştır⁶¹³ 1925 yılında ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir⁶¹⁴. Bu kanun kabulü ile beraber okulların eğitim ve öğretim kurumları birleştirilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı sorumlu tek mercii olmuştur⁶¹⁵.

İlk mekteplerden fazla mezun verilmeye başlanınca orta mekteplerde 1926 yılında pedagoji sınıfları da açılmıştır.⁶¹⁶ Öğretmen sayısı 196'ya ulaşmıştır⁶¹⁷. Yine bu yılda Hacı Mahmut Mahallesinde Dumlupınar Okulu açılmıştır⁶¹⁸. 1926 yılında ilkokuldan boşalan sınıflarda iki yıllık pedagoji ortaokul eğitimine devam edilmiştir. Bölüm 23 mezun vererek bunlara öğretmenlik mesleğini yapma haklarını vermiştir. 1930 yılına gelindiğinde ise ortaokul kısmı liseye dönüştürülmüştür⁶¹⁹. 1927 yılında mevcut olan 93 tane ilkokulda öğrenci sayısı 7.089'a kadar ulaşmış ve bunların 590 tanesi kız öğrenci olmuştur⁶²⁰.

1928-1929 yıllarında Afyonkarahisar'da 108 resmi ilkokulda 6.661 öğrenci, 1 ortaokulda 303 öğrenci, olmak üzere 109 okulda toplam 6.964 öğrenciye ders verilmiştir⁶²¹. Afyonkarahisar ilinin 1928-1929 yıllarına ait bütçeleri incelendiğinde, devletin eğitim işleri için ödenek ayırmıştır. 1929 yılında toplam ödeneğin yarısından fazlası eğitim harcamalarına ayrılmıştır. Aynı yılda maarif vergisi, arazi vergisi gelirinden %19, müsakkafattan %15, kazançtan %28 ve sayım vergisine ait koyun, kıl keçi ve eşekten %25, tiftik keçiden %21, deve, manda, inek, öküz, at, iğdiş, kısrak ve katırdan %32 hisse alınması 1454 kanun gereğince vilayetçe kararlaştırılmıştır. Ayrıca

⁶¹¹ Uyan, *a.g.e.*, s. 26.; Demirdelen, *a.g.t.*, s. 28

⁶¹² Uyan, *a.g.e.*, s. 27

⁶¹³ Barış Metin, Afyon Basınında Harf İnkılabının Yansımaları, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Haziran 2003, s. 42

⁶¹⁴ Yusuf Ilgar, "Afyonkarahisar'da Eğitim Öğretim", *Afyonkarahisar Kültürü*, C. 2, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, s. 237.

⁶¹⁵ Kadir Kılıç, *Eğitim Tarihi*, Afyon Lisesi Yayınları, Afyon 1998, s. 55

⁶¹⁶ Uyan, *a.g.e.*, s. 27

⁶¹⁷ Demirdelen, *a.g.t.*, s. 28

⁶¹⁸ Atabek, *a.g.e.*, ss . 192-193

⁶¹⁹ Yusuf Ilgar, "Afyonkarahisar'da Medreseler ve Mektepler", *Afyonkarahisar Kültürü*, C. 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, s. 381.

⁶²⁰ Demirdelen, *a.g.t.*, s. 28.

⁶²¹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ (1928-1929)

satılacak medrese, mektep bina ve arsalarından beş bin lira gelir gelmesi beklenirken merkez ilk mekteplerin inşaat masrafı için on beş bin lira, ilk mektepler istimlak bedeli için on bin lira, muallim mektepleri hissesine 51.852 lira, sanat mekteplerine de 2260 lira ayrılması planlanmıştır⁶²².

Harf İnkılabından sonra Halkevi Türk Ocağı Afyon Şubesinin ve Muallim Birliğinin açmış oldukları eğitim kursları önemli ölçüde rağbet görmüş, pek çok insan bu kurslara katılarak okuma yazma öğrenmiştir⁶²³.

Afyonkarahisar Milli Eğitim Müdürlüğü 1929 yılında okulu olmayan köylerde ki öğrencilerin eğitimi, için her kazada, yirmişer kişinin kalabileceği yurda sahip birer dersane açmıştır. Bu iş için Afyonkarahisar'da, Dinarlızade Medresesi binası tahsis edilmiştir⁶²⁴. 1929-1930 yıllarında 93 ilk ve İkmal okula bağlı 6.708 öğrenci, 1 ortaokula bağlı 406 öğrenci olmak üzere 94 okulda 7.114 öğrenci öğrenim görmüştür⁶²⁵

1930 yılında pedagoji sınıfı açmak yerine lise devresi açılarak 1933 yılında Haziran ayında ilk mezunlar verilmiştir. Birinci devresinden 35 öğrenci, ikinci devresinden ise 28 erkek öğrenci mezun olmuştur. Aynı yılda okulda 56 kız, 294 erkek toplam 350 öğrenci eğitim görmekteydi. Çevre şehir ve kazalardan liseye okumaya gelen öğrencilerin barınmaları için ayrıca pansiyon açılmıştır⁶²⁶. Ayrıca bu dönemde eğitimde Afyonkarahisar'ın asırlık çınarı olan Afyon Lisesi merkez, ilçe ve çevre ilçelerin lise ihtiyaçlarını karşılamak için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 12 yıllık liseye dönüştürülmüştür ve eğitime başlamıştır. Lisenin ilk müdürü Ahmet Sami Onur'dur. Bu arada lisedeki pedagoji bölümleri de kaldırılmıştır. Dumlupınar Lisesine bırakılan bina 1938 yılında satın alınmış ve büyük binaya eklenmiştir⁶²⁷.

Yapılan çalışmalar sonucunda Afyonkarahisar'daki okul sayısı 1932-1933 yılında 132'ye ulaşmıştır. Bu okullarda 242 öğretmen görev yaparken, 10.079 öğrenci eğitim görür hale gelmiştir⁶²⁸. 1933 yılında köy ve nahiyelerde 25 yeni okulunda temeli

⁶²² Ilgar, "Afyonkarahisar'da Medreseler ve Mektepler", s. 299.

⁶²³ Uyan, *a.g.e.*, s. 27.

⁶²⁴ Uyan, *a.g.e.*, s. 27.

⁶²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1929-1930), s.

⁶²⁶ Süleyman Hilmi, "Cumhuriyetimizin On Yılında Maarif İnkılap", Taşpınar, Cilt 1, Nr. 12, Doğan Matbaası, Afyon 29 Ekim 1933, s. 296, Anılarda Afyonkarahisar, Hazırlayan; Muzaffer Uyan, Afyon Kocatepe Yayını, s. 27

⁶²⁷ Demirdelen, *a.g.t.*, s. 29.

⁶²⁸ Uyan, *a.g.e.*, s. 26.

atılmıştır⁶²⁹. 1935 yılında 142 okulda 13.285 öğrenci eğitim görmüş ve bu okullarda 261 öğretmen görev yapmıştır⁶³⁰

Almanya'dan yeni tarzda fizik, kimya coğrafya tecrübe ve öğretme araçları getirildi. Afyonda Cumhuriyet İlk Mektebi ve Dinar Mektebi yaptırıldı. Milli Eğitim Müdürlüğünün 6 Ocak 1930 tarihli talimatıyla yatılı dershaneler üzerinde daha fazla çalışmalar yapılmıştır⁶³¹.

Türkiye'de Halkevlerinin kurulmaya başlanmasıyla Afyon Halkevinde de 1932 yılından itibaren özellikle halk eğitimi ile ilgili başarılı çalışmalar yaptığı görülmektedir. Afyon Halkevi, hemen hemen bütün köylerde açılan Halk Odaları aracılığıyla, özellikle okuma-yazma hususunda etkinliklerini uzun yıllar sürdürmüştür. Bu çalışmalar neticesinde 1933 yılında Millet Mekteplerinde okuyan 2.964 erkek, 105 kadından, 1484 erkek ve 10 kadın imtihanlarda başarı göstererek belgelerini almışlardır⁶³².

Ali Çetinkaya 1936 yılında bir kurs özelliğinde açılan Biçki-Dikiş Yurdu'nun okula dönüştürülmesi talimatını vermiştir. Aralık 1937'de temeli atılmış kısa bir sürede inşaatı bitmiş ve 29 Ekim 1939 tarihinde eğitim öğretime açılmıştır. Okula Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü adı verilmiştir⁶³³.

Son Haber Gazetesi 1938 yılında Afyonkarahisar'ın merkez ve kazalarında görev yapan öğretmenlerin başarıları ile ilgili yazıda; görev alan 57 öğretmenin hemen hepsi denilecek kadar büyük bir ekseriyete muvaffak olmuştur. Öğretmenlerin yetiştirdikleri köy çocuklarının geçen kısa zaman rağmen başarı sağlayacak oranda okuma yazma öğrendiklerini, diğer ders programlarının da bu paralelde ilerlediğinin görüldüğü ve öğretmen okullarında öğrencilerin devamlılığı ele alınmıştır. Aynı zamanda öğretmenlerin yalnız küçük yaşta çocuklara değil, büyüklere de iyi örnek oldukları ve görev yaptıkları köylerde köy meydan ve sokaklarının temizlendiği, toz, gübre, kül yığınlarının kaldırıldığı da belirtilmiştir⁶³⁴. Afyonkarahisar'ın 1923-1938 yılları arasındaki eğitim ile ilgili alanda ki ilerleyişi tablo olarak da gösterilmiştir.

⁶²⁹ Haber, 9 Mayıs 1938.

⁶³⁰ Yaşar, *a.g.e.*, s. 377.

⁶³¹ Kiper, *a.g.e.*, ss. 34-35.

⁶³² Hilmi, *a.g.m.*, s. 296; .

⁶³³ Musa Seyirci, Ali Çetinkaya'nın Yetiştirdiği Çevre ve Afyonkarahisar'a Yaptığı Hizmetler", *Ali Çetinkaya*, (der. İbrahim Yüksel), Afyon Belediyesi Yayınları, Ankara 1986, s. 78.

⁶³⁴ Son Haber, 3 Mart 1938, nr. 1827.

Tablo 19. 1923-1938 Açılan Okul, Öğretmen ve Öğrencisi Sayısı

Eğitim- Öğretim Yılı	Açılan Okul Sayısı	Görev Alan Öğretmenler	Kız Öğrenciler	Erkek Öğrenciler	Toplam
1923-1924	70	156	1.000	5.600	6.600
1924-1925	78	162	1.160	5.250	6.410
1925-1926	83	166	760	5.160	5.920
1926-1927	84	195	1.250	6.750	8.000
1927-1928	109	190	1.250	5.250	6.500
1928-1929	98	192	1.750	5.750	7.500
1929-1930	101	194	2.200	5.000	7.200
1930-1931	101	193	2.250	5.250	7.300
1931-1932	113	209	2.050	5.240	7.290
1932-1933	133	226	2.050	7.050	9.100
1933-1934	135	231	3.500	7.500	11.000
1934-1935	134	236	4.350	9.000	13.350
1935-1936	134	246	5.100	10.000	15.100
1936-1937	134	247	5.100	10.000	15.100
1937-1938	137	250	5.000	10.000	15.000

Kaynak: Yaşar, a.g.e., s. 378

Millet Mektepleri talimatnamesine göre; okul çağını geçirmiş olan ve ne eski Arap harflerini ne Türk harflerini bilmeyenler için dört aylık bir kurs açmıştır. Eski Arap harflerini okuyabilip Türkçe harfleri okuyamayanlar için iki aylık bir kurs düzenlemiştir. Bu kurslarda kadın erkek ayrımı gözetilmemiştir. TBMM başkanı, başkan yardımcısı, icra vekilleri, CHP genel kâtibi Millet mekteplerinin başkanları olarak kabul edilmiştir. Buna göre Millet Mekteplerinin eksiklikleri ile alakalı olarak teftişte bulunmuş ve rapor hazırlamışlardır⁶³⁵.

25 Ocak 1928 tarihinde Millet Mekteplerinin 1 Ocak 1929 açılacağı belirtilmiş olup, hazırlıklar yapılmıştır. Açılan bu mekteplerde kadınlar gündüz erkekler gece eğitim görmüştür. 1 Ocak'ta 181 dersane faaliyete geçmiştir. Bunlardan 38 tanesi Afyonkarahisar merkezde açılmıştır. 149 tanesi ise ilçe, köy ve nahiyelerde faaliyet göstermiştir⁶³⁶.

25 Aralık 1928 tarihinde Dumlupınar okulunda sınava giren 100 erkek öğrenciden 74 tanesi başarı göstermiştir. Kazananlara mezuniyet belgesi verilmiş, kazanmayanlar ise 1 Ocak 1929 tarihinde açılmış olan Millet mektebinin B sınıfa devam etmiştir⁶³⁷.

⁶³⁵ "Millet Mektepleri", Son Haber Gazetesi, 22 Ocak 1928, nr. 525, 22 Ocak 1928

⁶³⁶ "Millet Mektepleri Ay Başında Açılıyor", Son Haber, Nr. 529, 25 Ocak 1928

⁶³⁷ "Millet Mektepleri Ay Başında Faaliyete Geçiyor", Son Haber, Nr. 531, 27 Ocak 1928

1.1.1. Eğitime Katkı Sağlayan Kurumlar

1.1.1.1 Türk Ocağı

Türk Ocağı ilk kez 25 Mart 1912 tarihinde açılmıştır. Afyonkarahisar Türk Ocağı Şubesi ilk açılanlar arasında yer almaktadır ve açılış tarihi 18 Mart 1914'tür. Daha sonra kapanan ve faaliyetlerine ara verilen Ocağın Afyonkarahisar Şubesi tekrardan 1923 yılında açılmıştır⁶³⁸. 1926 ve 1928 yıllarında yapılan Türk Ocağı Kurultaylarına dönemin milletvekilleri olan Ali Çetinkaya ve İzzet Ulvi Akyurt şube delegeleri olarak katılmışlardır. Hatta Ali Çetinkaya destek amaçlı ocağın kütüphanesine kitap hediye etmiştir. 1926 yılında alınacak arsa üzerine ocak binasının yapılması görüşmeleri ile ilgili yapılan toplantıya bizzat Afyonkarahisar Valisi Ethem Tuncel Bey katılmıştır⁶³⁹.

Afyonkarahisar Türk Ocağı gerek şehir merkezinde gerekse ilçelerde düzenlenen eğitim programlarıyla her yaştaki inşa okuma ve yazma öğretilmesi görevini sürdürmüştür. Çalışmalar Eğitim Müdürlüğü ve Muallimler Birliği işbirliğiyle gerçekleşmiştir. 1923 yılında Afyonkarahisar'da Türk Ocağında altı tane çırak okulu açılmış, kurslara 500 öğrenci devam etmiştir. 1926 yılında Gece Okulunda Müdür Mehmet Bey ve eşinin verdiği derslerle 70 tane çocuk okuma yazma öğrenmiştir. 1927 yılında Gece Okulundaki öğretmen Şefik Görkay idaresinde olan hocalar Haydar Çerçel ve Abdülkadir Abdullah Hulusi görev yapmıştır. 1928 yılında gerçekleşen harf inkılabından sonra halka yeni harfleri öğretebilmesi için ülke genelinde 110 Türk Ocağında kurs açılmıştır. Ayrıca kültür, müzik, ekonomi, eğitim, tarım sağlık, spor, şehir işleri gibi konularda 9 çalışma encümeni kurulmuştur. Afyonkarahisar'da 1928 yılında müzik, okuma-yazma, hat, sağlık ve spor eğitim programları uygulanmıştır. Ayrıca açılan okula 130 öğrenci katılmıştır. Esnaf ise derslerine yine gece devam etmiştir⁶⁴⁰.

Türk Ocağı Afyonkarahisar Şubesi düzenlemiş olduğu gece okullarında harf inkılabından önce ve sonra olmak üzere okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma öğretme, konferans verme ve çeşitli sosyo-kültürel alanda etkinliklerle eğitim alanında önemli bir yere sahip olmuştur. Aynı zamanda ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarının

⁶³⁸ Yusuf Ilgar, "Türk Ocakları Afyonkarahisar Şubesi- 1914/1931", *Taşınar*, S. 3 Afyon Kocatepe Üniversitesi Özel Sayısı, Kasım 2001, s. 21-22.

⁶³⁹ Ilgar, *a.g.m.*, 2001, s.31

⁶⁴⁰ Mahmut Ülküer Abi, *Geçmişin İzinde Afyonkarahisar*, Azim Matbaacılık, Ankara 2020, s. 116-117

giyinmelerini sağlamanın yanı sıra sünnet düğünleri de yapmıştır. Buna ilaveten şehirde Yıldırım İdman Spor Kulübü'nün açılmasını sağlamıştır⁶⁴¹.

1.1.1.2. Millet Mektepleri

1 Ocak 1929 yılında açılan millet mekteplerinin devam edecek mahalleler kadın ve erkek okulları olarak ikiye ayrılmışlardır. Kadınlar için; Karakatip, Çavuşbaş, Çavuşoğlu, Bedrik, Kubeli, Doğancı, Yukarı Pazar, Tacahmet, Zaviye Sultan, Monlbahşi, Camiikebir, Kale mahalleri Ermeni Mahallesindeki Sakarya Okuluna geçmiştir. , Akmescit, Hacı Yahya, Sinan Hanife, Sinan Pşa, Fakıpaşa, Kahil, Hacinasuh, Karaman, Arapmescit, Ağüstina, Hacı Mahmut, Hacı Abdurrahman, Marulcu, Hacı Afdal, Hacı Mustafa, Efecik ve Burmalı Mahalleri de Eski iki mezar ortasındaki Kadınana okuluna bağlanmıştır. Erkek için ise, Yukarı Pazar, Monlbahşi, Çavuşoğlu, Tacahmet, Ulucami, Zaviyesultan, Akmescit, Hacı Yahya mahalleri yeni Cami mahallesindeki Cumhuriyet Okuluna bağlanmıştır. Sinanhanife, Sinanpaşa, Fakıpaşa, Kahil, Metli, Nakilci, hacı Abdurrahman mahalleri Gedik Ahmet Paşa Okuluna bağlanmıştır. Karaman, Hacı Alioğlu, Karamanoğlu, Kayadibi, Hacınuh, Hacıcafer, Hacıyüp, Voyvade Mahalleri İstasyon caddesindeki Dumlupınar Okuluna bağlanmıştır. Arapmescit Anıstına, Hacımahmut, Marulcu Hacı Afdal, Efecik Burmalı mahalleleri Küçük demiricler mahallesindeki Namık Kemal Okuluna bağlanmıştır. Mecidiye, Hamidiye, Nurcu, Gündoğmuş, Dairecep mahalleleri Mecidiye mahallesindeki İsmet Paşa okuluna bağlanmıştır⁶⁴².

1929 yılında açılmış olan ve eğitim öğretim hayatına başlamış olan millet mektepleri iki aylık sürçten sonra öğrenciler sınava girmişlerdir. Dumlupınar okulunda da 1929 yılına kadar toplam 600 kişi sınava girmiştir⁶⁴³. Millet Mekteplerine devam etmemiş kişilere cezalandırılmıştır. Hükümet, belediye, demiryolu, banka ve diğer işlerde çalışmasına müsaade edilmemiştir. 20'den fazla işçi çalıştıran iş kurumları kesinlikle okuryazar olması şartı aranmıştır. Sağlık sorunu veya herhangi başka bir sıkıntısı olanlar hariç okula devam etmeyenlere de para cezası kesilmiştir. Mektepler kısmen seyyar kısmen sabit olmuştur⁶⁴⁴. Köylerde dolaşan seyyar öğretmeneler ve yapılacak yeni 188 okul için 2.500 lira bütçe ayrılmıştır. Ancak daha fazlasına ihtiyaç duyulursa 4.000 lira olarak artırılacağı kararlaştırılmıştır. Orta ve ilkokulların binaları

⁶⁴¹ Ilgar, a.g.m., 2001, s. 33

⁶⁴² "Millet Mektepleri", Son Haber, 2 Ocak 1929, nr. 536

⁶⁴³ "Millet Mektepleri", Son Haber, 27 Şubat 1929, nr. 679.

⁶⁴⁴ "Yeni Millet Mektepleri Talimatı, Son Haber, 20 Ekim 1929, nr. 826.

için elektrik tesisatının Cumhuriyet Bayramına kadar yapılması kararlaştırılmıştır⁶⁴⁵. 1929 yılında Millet Mekteplerinde kıraat, tahrir, hesap ölçüleri, sağlık bilgisi ve hayat bilgisi dersleri verilmiştir⁶⁴⁶. Millet Mekteplerindeki eğitim A - B Dershaneleri, halk okuma odaları ve köy yatılı dershaneleri şeklinde gruplaştırılmıştır. Millet mekteplerinden 1931 yılında mezun olanların çalışma alanları; köy, mahalle ihtiyar heyetlerine üye, devlet memuru, belediye başkanı, banka, demir yolu, liman ve diğer işlerde çalışabilecekleri kararlaştırılmıştır. İş başvurusu yapılırken mezuniyet belgelerinin sordurulacağı Millet Mektebine gidenlere bildirilmiştir. A dershanesi; yeni harfleri hiç bilmeyen, B dershanesi A dershanesini bitirenler için oluşturulmuştur. B dershanesinde yukarıda adı geçen derslerin eğitimi verilmiştir⁶⁴⁷. Erkekler için dersler Cuma akşamı 19.00'da, kadınlar için pazartesi, Perşembe günleri ikişer saat, cumartesi, Salı günleri birer saat olarak verilmiştir⁶⁴⁸

1.2.1938-1946 YILLARI ARASINDA EĞİTİM

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine göre 5 Şubat 1942 tarihinde Tokat Maarif Müdürü Fazıl Gönen 50 lira maaşla Afyonkarahisar Maarif Müdürlüğüne atandığı bildirilmiştir⁶⁴⁹

Afyonkarahisar'da 1943-1944 eğitim-öğretim döneminde merkezde ki okullardan 323, öğretmeni olan köy okullarından 297, eğitimli köy okullarından 484 kişi olmak üzere toplam 1.104 öğrenci mezun edilmiştir. 1945 yılında merkezde 23.198 ilkokula başlayacak çocuk sayısına ulaşılmıştır. Bunların 10.187 tanesi okula başlamıştır. Bunların 3.041'i şehir şehir okullarında, 4.509'u bölge ve köylerdeki öğretmenli okullarda 2.637'si eğitimli okullarda eğitim görmüşlerdir. Merkezde 6, bölge köylerde 44 öğretmenli ve 71 eğitimli olmak üzere toplam 121 okul hizmet vermiştir⁶⁵⁰.

Ortaokullardaki 1939-1945 yıllarındaki okul erkek-kadın öğretmen ve öğrenci ile mezunları şu şekilde olmuştur. 1939-1940 yıllarında 1 okulda 2'si kadın 16'sı erkek olmak üzere 18 öğretmen görev almıştır. 104 kız, 828 erkek olmak üzere toplam 932

⁶⁴⁵ "Millet Mektepleri", Son Haber, 24 Ekim 1929, nr. 830.

⁶⁴⁶ "Yeni Millet Mektepleri Talimatı", Son Haber, 20 Ekim 1929, nr. 826.

⁶⁴⁷ "Millet Mektepleri", Son Haber, 24 Ekim 1929, nr. 830.

⁶⁴⁸ "Millet Mekteplerinde", Son Haber, 26 Ekim 1929, nr. 831.

⁶⁴⁹ BCA, 30.11.1.0/151.4.13.

⁶⁵⁰ Bicioğlu, a.g.m., s. 235-236.

öğrenci öğrenim görmüştür.26'sı kız, 108'i erkek olmak üzere toplam 134 öğrenci mezun olmuştur⁶⁵¹.

Liselerin gelişimine bakıldığında 1939-1940 yıllarında 1 lisede 4'ü kadın, 11'i erkek olmak üzere 15 öğretmen hizmet vermiştir. Yine bu dönemde 16'sı kız, 225'i erkek olmak üzere 241 öğrenci eğitim almıştır. 1939-1940 döneminde 6 kız 68 erkek olmak üzere 74 öğrenci mezun olmuştur. 1944-1945 yıllarında yine 1 lisede 4'ü kadın, 12'si erkek olmak üzere 6 öğretmen görevlendirilmiştir. 15 kız, 383 erkek öğrenci olmak üzere 398 öğrenci liseye devam etmiş ve yine 4'ü kız, 82'si erkek olmak üzere 86 öğrenci mezun olmuştur⁶⁵².

Meslek Okulları (Teknik Öğretim): Afyonkarahisar'da 1943-1944 yılı eğitim öğretim döneminde ve sonrasında faaliyete geçmiştir. Lisenin tam örgütlü olarak çalışması 1947 yılını bulmuştur⁶⁵³. 1939-1940 yıllarında 1 teknik meslek okulunda sadece 8 kadın eğitim vermiştir. 64 kız öğrenci öğrenim görmüş 1944-1945 yıllarında 3 teknik meslek okulunda 12'si kadın, 21'i erkek olmak üzere 33 öğretmen hizmet vermiştir. 114 kız, 264 erkek olmak üzere toplam 378 öğrenci eğitime devam etmiştir. Her iki dönem aralığında mezun veremeyen okullar ilk mezunlarını 1949-1950 eğitim-öğretim döneminde vermişlerdir.⁶⁵⁴

31 Mart 1937 yılında dönemin valisi durmuş Evrendilek tarafından açılan Akşam Kız Sanat Okulunda 1939-1940 yıllarında 5 öğretmen görev vermiş ve 112 öğrenci eğitim almıştır. 1944-1945 yıllarında ise Akşam Kız Sanat Okulunda 7 öğretmen ve 84 öğrenci bulunmuştur⁶⁵⁵. Ali Çetinkaya Enstitüsü 1936 yılında Biçki-dikiş kursundan okula dönüştürülmüştür⁶⁵⁶. Okulun 1939-1940 eğitim-öğretim döneminde 50 öğrencisi olmuştur⁶⁵⁷. 1941-1946 yılları arasında toplam 30 kadın öğretmen görev yapmıştır⁶⁵⁸.

Afyonkarahisar Erkek Sanat Enstitüsü 1911 yılından önce kurulmuş olan ve o dönem ki adıyla Sanayi Mektebi I. Dünya Savaşı esnasında Afyonkarahisar Mutasarrıfı Şevket Bey döneminde tekrardan tamir edilerek faaliyete geçmiştir. 1915-1916

⁶⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet İstatistik Enstitüsü, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ulusal Matbaa, Ankara 1973, s.40.

⁶⁵² Türkiye Cumhuriyeti DİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, s.56.

⁶⁵³ Yaşar, *a.g.e.*, s. 390.

⁶⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti DİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, s. 72.

⁶⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti DİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, s. 97.

⁶⁵⁶ Aksoy, *a.g.t.*, s. 110.

⁶⁵⁷ *Afyon İl Yıllığı 1967*, s. 60.

⁶⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Öğretmenler İstatistiği, 1934-1938-1942*, Ulusal Matbaa, Ankara 1943s. 416.

yıllarında okul Afyonkarahisar'ın sanayisinde önemli bir yer edinmiştir. I. Dünya Savaşının cereyan ettiği dönemlerde okulda 30 tane orak makinasının tadilatı ve bakımı yapılmıştır. Aynı zamanda Afyonkarahisar Erkek Sanat Enstitüsü Milli Mücadele yıllarında da Fransızların karargahı olarak kullanılmıştır. Okulun malzemeleri demirhane kısmına nakledilmiş, eğitime okulun yanındaki Numune Okulunda devam edilmiştir. Cumhuriyet döneminde tadilat edilen okul 1 Eylül 1943 tarihinde Afyonkarahisar Erkek Sanat Enstitüsü adıyla 1943-1944 öğretim yılında şehir merkezinde geçici binasında faaliyete geçirilmiştir. Okul 1947 yılında kendi binasına geçmiştir⁶⁵⁹. Afyonkarahisar Erkek Sanat Enstitüsü'nde 1945-1946 yıllarında 23'ü erkek 1'i kadın olmak üzere 24 öğretmen görev almıştır⁶⁶⁰.

Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesinin 1943-1944 yılındaki faaliyetlerine bakıldığında bir yıl içerisinde kütüphaneye 368 kitap gelmiştir. Toplam kitap sayısı 6.452'ye ulaşmıştır. 34'ü kadın, 12.502'si erkek olmak üzere 12.536 okuyucu kayıtlara geçmiştir⁶⁶¹. 1944-1945 yıllarında ise kütüphaneye 445 kitap gelmiştir. Kütüphanenin toplam kitap mevcudu 6.897 olmuştur. 174'ü kadın, 11.066'sı erkek olmak üzere okuyucu sayısı 11.240'lara gerilemiştir⁶⁶².

Tablo 20. 1938-1946 Yılları Arasında Açılan Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı

Yıllar		1938-1939	1939-1940	1940-1941	1941-1942	1942-1943
İlkokullar	Okul	191	214	215	240	242
	Öğretmen	315	346	348	389	382
	Öğrenci	15.999	17.722	19.372	19.448	19.318
Orta Meslek Okulları	Okul	-	1	1	1	1
	Öğretmen	-	8	10	13	11
	Öğrenci	-	64	67	91	113
Liseler	Okul	1	1	1	1	1
	Öğretmen	10	15	36	35	38
	Öğrenci	1.095	1.173	1.265	1.447	1.089
Toplam	Okul	192	216	217	242	244
	Öğretmen	335	379	394	437	431
	Öğrenci	17.084	18.959	20.704	20.9860	20.521

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif İstatistiği 1938-1939*, Ulusal Matbaa 1942, s. XVIII, XIX; Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *Maarif İstatistiği 1939-1940*, Ulusal Matbaa 1942, s. XVIII, XIX; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif İstatistiği 1941-1942*, Ankara Basım ve Ciltevi, 1944, s. XVIII, XIX; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943*, Ankara 1945, ss. XIV – XV.

⁶⁵⁹ Yusuf Ilgar, "Afyonkarahisar'da Medreseler ve Mektepler", s. 381-382.

⁶⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *Öğretmenler İstatistiği 1934-1938-1942*, s. 281.

⁶⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *Milli Eğitim Genel Kitaplıklar ve Müzeler ile Halkevleri, Odaları ve Okuma Odaları Kitaplıkları İstatistikleri 1943-1944*, Biricik Matbaa Ankara 1947s. 2-11.

⁶⁶² Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *Milli Eğitim Genel Kitaplıklar ve Müzeler ile Halkevleri, Odaları ve Okuma Odaları Kitaplıkları İstatistikleri 1944-1945*, s. 2-11.

2.SAĞLIK İŞLERİ

Cumhuriyetin ilk zamanlarında geçmiş yılların eğitim sistemi ve uzun savaşlardan dolayı halk okur-yazarlık, okul ve öğretmen bakımından oldukça fakir, dolayısıyla cehalet ve bilinçsizlik içinde kalmıştır. Sağlık da dahil olmak üzere birçok konuda batıl inançlara sahip bulunuyor ve bu yüzden modern tıba güvenmemiştir. Şehirlerde bile, hastane, dispanser, doktor, hemşire, eczane ve ilaç gibi modern tıbbi imkânlar ya yok ya da çok az şekilde olmuştur. Halk beden ve çevre temizliğine önem verilmemiş, şehirlerde belediye hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanan su ve kanalizasyon sorunları ile karşılaşmıştır. Şehirlerin yakınındaki göl ve bataklıklar sıtmanın yaygınlaşmasını da, halkın temizliğe önem vermemesi kadar etkili bir halde olmuştur. Beslenme ve çalışma şartları sağlık çerçevesinde ilerlemediği için bulaşıcı hastalıklar ülkenin her tarafında önemli bir sorun oluşturmuştur. Basta sıtma ve verem olmak üzere frengi, çiçek, difteri, kolera, dizanteri, tifo, trahom, bağırsak hastalıkları ve diğer bazı hastalıklar halk sağlığını tehdit eden en önemli sağlık problemleri haline gelmiştir⁶⁶³.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra diğer her alanda olduğu gibi sağlık alanında da iyileştirme süreci başlamıştır. ⁶⁶⁴. 1905 yılında II. Abdülhamid Afyonkarahisar'da yaptırılan Memleket Hastanesi⁶⁶⁵, 1923 yılında Afyonkarahisar Merkez Hastanesi olarak 28 yatak sayısı ile faaliyetine devam etmiştir⁶⁶⁶. Hastanenin ilk başhekimisi Bursalı emin Bey ve kardeşi Hacı Faik Bey olmuştur⁶⁶⁷.1924 yılından itibaren Dinar, Bolvadin, Emirdağ ve Sandıklı'da açılan beşer yataklı muayene ve tedavi evleri yüzlerce vatandaşın sağlık ihtiyaçlarını karşılamıştır. Üstelik fakir olan halk bu hizmetten ücretsiz faydalanma imkânı elde edebilmiştir. Her kaza merkezinde yaptırılan buğu sandıkları ve verilen aşı serumlarının yardımı ile kaza ve köylerdeki halkın sağlığı daima gözetim altında bulundurulmuş ve en küçük sarı hastalığının bile nüksetmesine izin verilmemiştir⁶⁶⁸.

⁶⁶³ Osman Gümüşçü, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Halk Sağlığı", *Atatürk Araştırma Dergisi*, C. 19, S. 55, 2003, s. 65.

⁶⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1929-1930), s. 164.

⁶⁶⁵ Gönçer, a.g.e., 1991, s. 319.

⁶⁶⁶ Yusuf İlgar, "Karahisar-ı Sahib'de Sağlık Hizmetleri ve Gruba Hastanesi", *Başkentte Afyonkarahisar*, Afyon ve İlçeleri Dayanışma Derneği Yayınları, 2005, s. 12.

⁶⁶⁷ Atabek, a.g.e., s. 254.

⁶⁶⁸ Doktor M. Kemal, "Afyon'a On Yıl İçinde Yapılan Sıhhat ve İçtimai Muavenet İşleri", *Taşpınar*, C. 1, S. 12, Afyon Halkevi Doğan Matbaası 29 Ekim 1933, s. 293.

1926-1927 yılları arasında özel idareye ait 50 yataklı Afyonkarahisar Merkez Hastanesi il Sandıklı, Bolvadin, Emirdağ ve Dinar'da tedavi evleri yer almıştır⁶⁶⁹. Afyonkarahisar'da 1929 yılında özel idareye ait 50 yataklı bir hastane faaliyet göstermiştir Elli yataklı olan Hastane kadrosu bir sene içinde 470 harici ve 456 dâhili olmak üzere 966 hasta müracaat etmiş ve bunlardan 456 poliklinik, 229 ameliyat olarak kayıtlara geçmiştir. 154 kan, 34 kan kültür, 65 büyük dışkı, 271 kan, 37 diğer diğer test örneği verenlerin muayenesi yapılmıştır. Bunlardan başka Şehir Genel Meclisi tarafından köylere gezici doktor gönderilmiştir Bu doktorlardan biri olan Abdullah Eşmeli bu görevi başarı ile gerçekleştirmiştir. Gezici doktorlar tarafından muayene edilen köylüler gerekirse Memleket hastanesine gönderilmiştir⁶⁷⁰.Doktorlar aracılığıyla 160 köy üç defa gezilerek 13.750 kişiye çiçek aşısı, 14.033 kişiye tifo aşısı yapılmıştır. Tahsisatı özel idare tarafından verilen Kinin ve Frengi ilacı ile 322 Frengi hastalığına yakalanan kişi tedavi edilmiştir⁶⁷¹.

1926-1927 yılları arasında Afyonkarahisar İl Sağlık Müdürü Şevki Bey olmuştur⁶⁷². 1930 yılında Afyonkarahisar'da bir hastane faaliyet gösterirken hiç Sağlık Merkezine rastlanmamıştır⁶⁷³.

1929 yılında Afyonkarahisar hastanesinin eksiklikleri giderilmiştir. Buna yönelik olarak hastanedeki tek camlı arasından soğuk giren pencereler, çift camlı pencerelerle, altından ya da üstünden aralanmış kapıları daha sağlamları ile değiştirilmiştir Hastane yeni karyolalar, takımlar, muşambalar getirilince daha güvenilir ve sağlığa uygunluk bir yer haline dönüşmüştür⁶⁷⁴.

6 Mayıs 1930 tarihinde Afyonkarahisar Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü kurulmuştur⁶⁷⁵. Doktor Hüseyin Avni Bey Afyonkarahisar Sağlık ve Sosyal Yardım müdürlüğüne atanmıştır Avni Bey'in 35 lira maaşla görevine başlamıştır⁶⁷⁶.

1932 yılında Afyonkarahisar'da sağlık meselesi ile birinci dereceden alakası olan su meselesi halledilmiş kadın ana suyu demir borularla akıtılarak olması muhtemel bulaşıcı hastalıklar için tedbir alınmıştır. 1933 yılında memleket hastaneleri genel

⁶⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-1927), s. 492.

⁶⁷⁰ Kiper, *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁷¹ Doktor M. Kemal, *a.g.m.* s. 293-296.

⁶⁷² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-1927), s. 494.

⁶⁷³ "Afyon", *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*, C. 1, (Hazırlayan: Hakkı Devrim, Nezihe Aras), Kaynak Kitaplar Yayınlar, İstanbul 1973, 56.

⁶⁷⁴ "Hastahanede", *Son Haber*, 10 Ocak 1929, nr. 642.

⁶⁷⁵ *A'dan Z'ye Afyonkarahisar Rehberi*, (Hazırlayan: Recep Tanıtkan), Cem Ofset Yayınları, İstanbul, 2005, s. 152.

⁶⁷⁶ BCA, 30.11.1.0 / 49.213.

düzeni, ameliyathanesi, bakteriyoloji laboratuvarı her sene gelişim göstererek Afyonkarahisar'ın sağlık alanında o dönem için yeterli cevap verebilmesini sağlamıştır. 1933 yılında hastaneye 966 hasta müracaat etmiş, bunlardan 229'u ameliyat edilmiş, 456 tanesi poliklinikte muayene edilmiş, kalan kısmının da tahlilleri yapılmıştır⁶⁷⁷.

1936 yılında Afyonkarahisar CHP kongresinde talep edildiği gibi yeni bir hastane yapılmaya karar verilmiş. Belediye başkanı Hüseyin Haşım Tiryakioğlu bu konu ile yakından ilgilenmiştir⁶⁷⁸

Sıtma ve Frengi hastalığı ile daha fazla mücadele edilmiş, ücretsiz muayeneler yapılmıştır. 2.850 dönümlük bataklık bir arazi sıtmanın yaygınlaşmaması ve bitmesi için imha edilmiştir⁶⁷⁹. Afyonkarahisar'da kanalizasyon sisteminin kurulması ve bataklıkların kurutulması sonucu tifo gibi hastalıklar azalmıştır. Sağlık müdürlüğünden ziyade Sıtma Mücadele Teşkilatı ve Memleket Hastanesi, 20 yataklı Doğumevi, tedbirhane ve bucak merkezlerinde etüvler faaliyet göstermiştir⁶⁸⁰.

Yeni hastane binasının temeli 30 Nisan 1938 yılında Vali Durmuş Evrendilek tarafından atılmıştır. Çiftler mezarlığı civarında yapılan hastane 100 yataklı ve 4 katlı bir şekilde inşa edilmiştir⁶⁸¹.

Bolvadin ve Emirdağ ilçelerinde sıtma hastalığı çok fazla olan köy halkını Eskişehir'in sıtma ile mücadele eden bölgelerine göndermişlerdir. Durumu çok ağır olan hastalara bu şekilde sağlık imkânları sağlanmıştır. Kaplıcalar ve maden suları da hastalıklarda şifa için tedavi yöntemi haline gelmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından Hıfıssıhha Kanununun yayınlanmasından sonra Afyonkarahisar belediyesi şehirde fennî bir mezbaha yapılmış kazalarda da bu ihtiyacın giderilmeye çalışılmıştır. Şehir merkezinde sağlık ile alakalı işleri genişletmek amacıyla halkın ihtiyacı daha kısa temin edilmek için bir ayrı yer yapılmıştır. Hastalıkların teşhisinde önemli bir alet olan röntgen cihazı alınmıştır⁶⁸².

⁶⁷⁷ Yaşar, *a.g.e.*, s. 288.

⁶⁷⁸ "Yeni Bir Hastane", Haber, 28 Aralık 1936, nr. 1713.

⁶⁷⁹ Doktor M. Kemal, *a.g.m.*, s. 293.

⁶⁸⁰ Orak, *a.g.e.*, s. 51

⁶⁸¹ Haber, 2 Mayıs 1938

⁶⁸² Doktor M. Kemal, *a.g.m.*, ss. 293-296.

Tablo 21. 1933⁶⁸³ - 1940⁶⁸⁴ yılında Afyonkarahisar'da faaliyet gösteren eczaneler

Eczanenin Adı	Eczacı	Adresi
Hilal Eczanesi	Abdullah Sadri Bey	Yukarı Pazar Caddesi
Merkez Eczanesi	Mehmet Nurettin Bey	Uzun Çarşı Beyçeşme
İstanbul Eczanesi	Hüseyin Kamil Bey	Uzun Çarşı
Afyon Eczanesi	Halil Aktan	Cumhuriyet Meydanı
İstanbul Eczanesi	Hüseyin Bayer	Uzunçarşı
Sağlık Eczanesi	Selahattin Gürgen	Sebze Hali

Kaynak: Yaşar, a.g.e., s. 291; Orak, a.g.e, s. 51

1939-1946 yılları arasında Afyonkarahisar'da hizmet veren Afyonkarahisar Memleket Hastanesinin faaliyetleri tabloda gösterildiği şekilde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 22. Memleket Hastanesi Kayıtları

Yıllar	Yıllık Bütçe	Yatak Sayısı	Tedavi Edilenler		
			Yatakta	Ayakta	Toplam
1939	27.888	50	1.370	4.500	5.870
1940	29.845	50	1.405	4.644	6.069
1941	35.737	50	1.203	7.524	8.727
1942	53.793	50	1.139	6.408	7.547
1943	50.627	50	924	7.901	8.825
1944	54.768	50	1.167	6.992	8.159
1945	43.975	50	940	5.922	6.862
1946	-	50	1.003	5.967	6.970

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti BİGM, *İstatistik, Yıllığı 1939-1940*, s. 158; Türkiye Cumhuriyeti BİGM, *İstatistik, Yıllığı, 1940-1941*, s. 113; Türkiye Cumhuriyeti BİGM, *İstatistik, Yıllığı, 1941-1942*, ss.77, 127; Türkiye Cumhuriyeti BİGM, *İstatistik, Yıllığı, 1942-1945*, s. 135; Türkiye Cumhuriyeti BİGM, *İstatistik, Yıllığı 1948*, s. 163.

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine göre 12 Mart 1940 tarihinde Zonguldak Sıhhat ve İctimai Müdürü Doktor Abdülbaki Bilgili Sıhhat ve İctimai Müdürü olarak atandığı bildirilmiştir⁶⁸⁵

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekilliğine, 12 Ağustos 1939 tarihinde Başvekil yerine Müsteşar Afyonkarahisar'da yapılan 100 yataklı Memleket Hastanesinin inşaatı için 200 bin lira yardım yapılması teklif edilmiştir. Ancak istenilen miktarın 1939 yılı bütçesinden karşılanamayacağını 1940 yılı bütçesi içinde teklif edilmemiş olduğu bildirilmiştir⁶⁸⁶

Memleket Hastanesi 1945 yılından sonra Sağlık Bakanlığına ait hastaneler arasında yer almıştır⁶⁸⁷. 1945 yılında 10 yataklı olan bir tane Doğumevi, 1 tedbirhane, 2

⁶⁸³ Yaşar, a.g.e., s. 291

⁶⁸⁴ Orak, a.g.e, s. 51

⁶⁸⁵ BCA. 30.11.1.0/137.9.12.

⁶⁸⁶ BCA, 30.10.0.0/178.226.17.

⁶⁸⁷ Türkiye Cumhuriyeti, BİGM, *İstatistik Yıllığı 1952*, s. 210.

seyyar etüv ve 2 buğu sadığı kullanılmıştır⁶⁸⁸. 1948 yılında faaliyetlerine son vermiş olan Afyonkarahisar Doğumevi 1946 yılında 10 yataklı olarak hizmet vermiştir. Ayakta 433, yatakta 252 olmak üzere 685 hasta muayene etmiştir⁶⁸⁹. 19 Ekim 1949 tarihinde Afyonkarahisar Devlet Hastanesi olarak hizmetlerine devam etmiştir⁶⁹⁰

Sağlık Eczanesinin 1946 yılında eczacısı değişmiştir. Selahattin Gürgen gitmiş yerine Abdullah Nurata gelmiştir⁶⁹¹. 1938 yılında Afyonkarahisar'da bir tane dispanser bulunmuştur⁶⁹². 1944 yılına kadar faaliyet göstermiş olan Dispanser 3 yıllık bir aradan sonra tekrardan 1947 yılında hizmet vermeye devam etmiştir. Dispanserlerin 1938-1946 yılları arasında ki faaliyetleri şu şekilde olmuştur. 1938 yılında ayakta 716, yatakta 12 olmak üzere 728, 1939⁶⁹³ yılında ayakta 1.246, yatakta 20 olmak üzere 1.266, 1940 yılında ayakta 2.635 yatakta 12 olmak üzere 2.647, 1941⁶⁹⁴ yılında sadece ayakta 2.049, 1942 yılında sadece ayakta 1.866, 1943⁶⁹⁵ yılında sadece ayakta 1.877 hasta muayene edilmiştir.

3.İKTİSADİ (EKONOMİ) İŞLERİ

3.1.TARIM FAALİYETLERİ

Cumhuriyet ilan edildikten sonraki en önemli gelişmelerden biride ekonomi ile ilgili olmuştur. Milli Mücadele dönemindeki işgaller ve yağma hareketleri halkı sıkıntıya düşürmüştür. Afyonkarahisar'da ki kere işgal edildiği için her alanda olduğu gibi ekonomik anlamda da zorluklar yaşamıştır. Uygulamalara bakıldığında öncelikli olarak Afyonkarahisar'daki ekonominin iyileşmesi için Yunan işgali esnasında yakılmış yıkılmış alanlar tespit edilmiş ve bu bölgelere yönelik çalışmalar başlatılmıştır. İşgal esnasında bağ ve bahçeler tahrip edilmiş, hayvanların hepsi alınmıştır. İşgal bittikten sonra 100 kuruşa kadar tavuk aranmıştır. Depolarda, ambarlar da tiftik, yapağı, arpa, buğday gibi Afyonkarahisar halkının temel ihtiyaçlarına el konulmuştur. Yunanlılar almış olduğu bu ürünlerin bir kısmını, kendi ordusu için kullanmış bir kısmını da satmıştır. Cumhuriyet ilan edildikten sonra bölgeye belediye vasıtası ile gerekli eşyalar

⁶⁸⁸ Bicioğlu, a.g.m., s. 237.

⁶⁸⁹ Türkiye Cumhuriyeti BİGM, *İstatistik, Yıllığı 1948*, s. 164.

⁶⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti. BİGM, *İstatistik Yıllığı 1949*, s. 82.

⁶⁹¹ Yaşar, a.g.e., s. 291.

⁶⁹² Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Vilayet Hususi İdareler İstatistiği 1929-1939*, Ankara Basın ve Ciltvi, 1941, s. 168.

⁶⁹³ Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *Vilayet Hususi İdareler İstatistiği 1929-1939*, s. 168.

⁶⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Vilayet Hususi İdareler İstatistiği 1929-1941*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1944, s.189.

⁶⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistikleri Genel Müdürlüğü, *İl Özel İdareleri İstatistiği, 1940-1948*, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O Yeni Matbaa, Ankara 1950, s. 179.

dağıtılmıştır. Yine bu süreçte Afyonkarahisar halkına tohumluk ve tarıma dayalı araç gereçler için Ziraat Bankasından para verilmiştir. Cumhuriyet ilan edilmeden önce Afyonkarahisar’da büyük bir Ermeni kitlesi varlığını sürdürmüştür. Terzilik, kunduracılık, taşıcılık, manifaturacılık, içki satma ve imalı, kısmen doktorluk, arpa ve afyon ticareti yapmışlardır. Müslüman köylüye para ve tohum borç olarak vermişlerdir⁶⁹⁶.

Afyonkarahisar’ın ekonomisini üç önemli alan belirlemiştir. Bunların birincisi Zirai mahsuller, ikincisi jeopolitik konumu üçüncüsü maden suyu ve kaplıca bölgesi olması şeklinde olmuştur.

3.1.1.Ziraat Faaliyetleri

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kendine yeterli bir tarımsal yaşama sahip olan Afyonkarahisar küçük işletmelerin hakim olduğu geleneksel ekonomik yapıyı sürdüren bir Anadolu Sancağı görünümünde olmuştur⁶⁹⁷.

1925-1926 yılında Afyonkarahisar’ın ekilebilir toprakları 3.578.860 dönüm şeklinde olmuştur Bu toprakların hemen her yıl ancak dönüşümlü olarak yarısı ekilebilmiştir⁶⁹⁸. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Ziraat Odası öncelikle Afyonkarahisar’daki arazilerin ne kadar ve hangi cins olduğunu incelemiş ve bunlar kayıt altına alınmıştır. Buna göre;

Ekilen tarlalar: 1.716.804.

Ziraatı kabil yerler: 470.500.

Tabiî çayırlar: 55.270

Suni Çayırlar: 130

Bağlar: 22.937

Sebze Bahçeleri: 3130

Meyve Bahçeleri: 2.700

Çalılıklar: 191.912

Ormanlıklar. 188.952

⁶⁹⁶ Ziya Talat, “Cumhuriyet’te Afyonkarahisar”, *Taşınar*, C. 1, S. 12, Afyon Halkevi Doğan Matbaası 29 Ekim 1933, s. 266.

⁶⁹⁷ Yaşar, a.g.e, s. 239.

⁶⁹⁸ “Afyon”, Yurt Ansiklopedisi, s. 286.

Meralar: 10.816.9598

Göller ve Bataklıklar: 322.500

Çoraklıklar: 312.500

Harman yerleri ve meydanlıklar: 49.200

Dağlık, taşlık ve ziraata kabil olmayan yerler: 3.229.702 dönüm olarak hesaplanmıştır⁶⁹⁹.

Bu arazide 549.122 dönüm arpa, 844.744 dönüm buğday, 74.951 haşhaş, 102.430 dönüm burçak, 12.000 dönüm fasulye, 10.800 dönüm mercimek, 65.000 dönüm çavdar, 500 dönüm çavdar ekilmiştir⁷⁰⁰. Afyonkarahisar'da meyve ağacı olarak zerdali, kayısı, erik, kiraz, vişne, kızılılık, badem, elma, armut, ceviz, dut, şeftali ağaçları bulunmuştur⁷⁰¹. 1928 yılında Afyonkarahisar'a daha önceden ekilmemiş olan tohumlar getirtilmiştir. Bunlar kır yoncası, penpirenel, çayır karanfili tohumları şeklinde olmuştur. Kır yoncası olarak bilinen yoncanın kırdan yetişen hali, penpirenel bir diğer adı abdest bozan olarak bilinen bu tohum soğuk, sıcak, yağışlı, kurak her iklimde sert ve yumuşak topraklarda yetişmiştir. Çayır karanfili Rusya, Almanya, Belçika'da çok ekilen ve boyutu 50-60 santim arasında olan bir bitki olmuştur⁷⁰². Ziraat odası şehirdeki çayırıklardan 1929- 1933 seneleri içinde 159.502.060 kilo kuru ot mahsulünü kayıt altına almıştır. Ziraat Bakanı Kayseri'den yonca tohumları getirterek dağıtmış ve suni çayırlar yetiştirmiş ve ehliye çayır yetiştirme usulleri öğretmiştir. Kurtuluştan sonra yeniden üretici bir hale konulan köylüye 1927-1929 senelerindeki kuraklıkta Cumhuriyet hükümeti, 240.000 liralık tohum dağıtmıştır. Ziraata zarar veren hayvan ve böceklerle mücadele edilmiştir. Sekiz sene içinde 88.554 vahşi hayvan 2.514.024 fare, 201.464 munzur kuşu, 12.815 kilo çekirge sürüsü imha edilmiş ve ahalinin kendi tohumundan 3.300.000 kilo ilaç alınmıştır⁷⁰³.

1929 yılında Afyonkarahisar'da ipekçilik sanatı uyandırılmak istenmiştir. Ekonomi vekili Rahmi Bey Emirdağ ilçesini ziyaret ettiği zaman dönemin valisi Fahrettin Kiper ve ziraat müdürüne ipekçiliğin gelişmesi için tedbirler alınması gerektiğini söylemiştir. Buna göre kısa zaman içinde Afyonkarahisar'a soğuğa dayalı

⁶⁹⁹ Talat, *a.g.m.*, s. 267

⁷⁰⁰ Yaşar, *a.g.e.*, s. 337

⁷⁰¹ Talat, *a.g.m.*, s. 267

⁷⁰² Son Haber Gazetesi, 19 Ocak 1928, nr, 525

⁷⁰³ Talat, *a.g.m.*, s. 269

dut tohumu ve onun yerini tutan Moklora ağacının getirilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁰⁴. Afyonkarahisar için 1929 yılı ekonomik anlamda iki şey etrafında şekillenmiştir. Birincisi ipekçilik amacıyla dut yetiştirmek, ikincisi Esnaf Bankası açmak olmuştur⁷⁰⁵. İpekçiliğin Afyonkarahisar'a ve halkına getirisi hakkındaki düşünceler; işsizlere iş imkanı ve kurak dönemler için tedbir amaçlı olmuş olmasıdır⁷⁰⁶.

1938 yılında Afyonkarahisar'da kavun, kapuz ve üzüm üretimi oldukça fazla olmuştur. Üzümler 5, kavunlar 2, karpuzlar 1 kuruşa ve hatta bazen daha az fiyata satılmıştır⁷⁰⁷. Uyuşturucu tekeli tarafından Afyonkarahisar'da çeşitli tohumları denemek amaçlı afyon üretimi devam etmiştir⁷⁰⁸. Avrupa piyasası tarafından tanınmış olan güzlük beyaz arpa cinsinin daha geniş alanlarda ekilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunun için Eskişehir'den bir vagon güzlük beyaz arpa getirilerek dağıtılmıştır. Böylelikle daha önce sadece yazlık buğday ekimi yapan Afyonkarahisar halkı ilk kez kışlık arpa ekmiştir. Bu durum şehirde arpa çeşitliliğinin zeminini oluşturmuştur⁷⁰⁹.

Afyonkarahisar pancarını belli bir kotayla Uşak pancar fabrikası almıştır. Buda köylüyü için yeterince verim anlamına gelmemiştir. 1933 yılında alınan bir kararla Uşak pancar fabrikası Eskişehir ve Bozüyük'ten pancar alınmayacağını sadece Afyonkarahisar'dan alınacağı bildirilmiştir⁷¹⁰. 1935 yılında Ziraat Bankası tarafından Afyonkarahisar'da üretilen buğdaylar satın alınmıştır⁷¹¹. 1936 yılında da Ziraat Bankası Afyonkarahisarlı çiftçilerden buğday satın almıştır⁷¹². Aynı zamanda Ziraat Bankası İzmir İstasyonu civarında bir arsa satın almış ve depo yaptırmaya başlanmıştır. Yapılacak depoda çiftçilere de tohumluk, yapağı, tiftik gibi ürünlerini koyabileceği bir bölüm ayrılmıştır⁷¹³.

1938 yılında Tarım Bakanlığı Afyonkarahisar'ı biralık arpa bölgesi olarak kabul etmiştir. Bundan dolayı da arpa tohumlarının ıslahı için çalışmalar başlatmıştır.

⁷⁰⁴ "Vilayetimizde İpekçilik Sanatı Uyandırılmak İsteniyor", Son Haber, 10 Ocak 1929, nr. 642.

⁷⁰⁵ "Esnaf Bankası", Son Haber, 2 Mart 1929, nr. 681.

⁷⁰⁶ "Esnaf Bankası", 4 Mart 1929, Son Haber, nr.683.

⁷⁰⁷ "Kavun Karpuz Bolluğu", Haber, 22 Eylül 1938, nr. 1885.

⁷⁰⁸ "Afyon Deneme Tarlası", Haber, 10 Mart 1938, nr. 1829.

⁷⁰⁹ "Güzlük Arpa Cinsinin Tamimine İlişkin Çalışılacak", Haber, 11 Temmuz 1938, nr. 1864.

⁷¹⁰ "Çok İyi Bir Haber: Pancar Zaeriyatı Artacak", Son Haber, 19 Ocak 1933, nr. 1340.

⁷¹¹ "Buğdaylarımız", Duyum, 10 Ocak 1935, nr. 1516.

⁷¹² "Banka Buğday Alıyor", Haber, 28 Eylül 1936, nr. 1689.

⁷¹³ "Ziraat Bankasının Deposu", Haber, 1 Ekim 1936, nr. 1690.

Girişimler sonucu 410 ton arpa satın alınmış ve çiftçiye tohumluk olarak dağıtılmıştır. Yine bu yıllarda Afyonkarahisar'da vişne ve kayısı ihracatı da yapılmıştır⁷¹⁴.

1941 yılında Eskişehir tohum ıslah istasyonundan Afyonkarahisar'a tohum gönderilmiştir. Afyonkarahisar'daki silolara getirilmiş olan bu tohumlar çiftçideki buğdaylarla ile değiştirilmiştir⁷¹⁵. Eskişehir tohum ıslah istasyonundan getirilen soğuğa ve kışa dayanıklı, verim kabiliyeti yüksek olan tohumluklar masraflarıyla beraber 11,5 kurusa mal olmuştur⁷¹⁶.

1941 yılında köy sandığı tarafından Eskişehir tohum ıslah istasyonundan getirilmiş olan buğday tohumları verim açısından iyi sonuç vermiştir⁷¹⁷. 1945 yılında çayırarda ot miktarının az olması süt verimini düşürmüştür⁷¹⁸. Bununla beraber yağışlarında az olması ekinlerden istenen ölçüde verim alınamamıştır⁷¹⁹.

1946 yılında Afyonkarahisar'da yeniden kavun ve karpuz üretiminin artışı yaşanmıştır. Vagonlarla kavun, karpuz ihracatı yapılmıştır. Diğer bir taraftan da numune fidanlığında yetiştirilen elmalar İstanbul'a gönderilmiştir⁷²⁰. 1946 yıllarında Kütahya, Simav ve Afyonkarahisar bölgesinde 150-200 ton arasında kuru vişne üretilmiş ve bu ürün tamamen ihraç edilmiştir⁷²¹.

3.1.2.İhraç Edilen Ürünler

Afyon ve arpa Afyonkarahisar'ın zirai mahsullerinden yurtdışına ihraç edilen belli başlı iki tane ürünüdür. Afyon üretimi Afyonkarahisar'da çok eski tarihlere dayanmaktadır. Afyon haşhaşı daha ziyade killi, kumlu, kireçli araziye sever ve Afyonkarahisar ekim için uygum bir yer olmuştur. Burada çıkan haşhaş cinsi itibarıyla kırmızı-sarıçiçekli haşhaş ve beyaz-sarı-siyah tohumlu haşhaş olmak üzere beş şekildedir. Afyon içinde belli başlı sekiz maddeden en ziyade morfin vardır. Bundan dolayı Afyon tıpta da kullanılmıştır. Milli Mücadele sürecinden Afyon ihracatı da etkilenmiştir. Kilosu 30 - 35 lira üzerinden satışa sunulan afyon 1933 yılında 10 lira üzerinde durmaktadır. Yine 10 liradan hesap edilirse şehre bu yüzden her sene 1.500.000 milyon lira kazandırılmıştır. Afyonun bu kadar önemli olmasının bir diğer

⁷¹⁴ "Meyvecilik ve Arıcılık", Haber, 25 Temmuz 1938, nr. 1868.

⁷¹⁵ "Tohumlukların Islahı", Haber, 15 Eylül 1941, nr. 2217

⁷¹⁶ "Çiftçilerimiz İçin Bir Fırsat", Haber, 20 Ekim 1941, nr. 2227

⁷¹⁷ "Eskişehir Tohum Islah İstasyonundan Gelen Tohumlardan Çiftçi Çok Memnun", Haber, 2 Temmuz 1942, nr. 2295,

⁷¹⁸ "Çevremizde Tarım Durumu", Haber, 10 Mayıs 1945, nr. 2581

⁷¹⁹ "Köylümüzün Kredi İhtiyacı", Haber, nr: 2672, 8 Nisan 1946.

⁷²⁰ "Mahsulü İyi Olmayan Bazı Köyler De Var", Haber, 29 Temmuz 1946, nr. 2704; "Karpuz İhracatı", Haber, 23 Eylül 1946, nr. 2719; "Çeşitli Haberler", Haber, 31 Ekim 1946, nr. 2730,

⁷²¹ "Kuru Vişne İstihsalı", Haber, 10 Şubat 1947, nr. 2756,

sebebi ise buğday, arpa hasadından önce olması ve köylünün bundan kazandığı para ile üretim malzemesi satın olarak diğer hasada hazırlamış olmasıdır⁷²².

Afyonkarahisar için afyonun daneleri de büyük bir önem arz etmektedir. Bu daneler kıl torbalar içinde cendere altında sıkılır ve yağı çıkarılmıştır. En iyi haşhaş danesinde yüzde kırk dört yağ vardır. Çıkan yağ yemekler için kullanılırken, posası da çok besleyici bir gıda olduğundan hayvanlara verilmektedir. Afyonkarahisar'da 200 tane yağ imalathanesi vardır. 6.900.000 kilo haşhaş tohumu harcanmıştır.

İkinci ihraç maddesi arpadır. İstanbul - Bağdat demir yolu yapılırken Afyonkarahisar'a Malt arpa tohumu getirilmiş, ekilerek çoğaltılmış ve halka dağıtılmıştır. Bunların bir kısmı iyi çıkmamış ise de büyük kısmı muhite uymuşlardır. Arpada kireçli toprağı ve kuru iklimi seven mahsullerdendir. Ancak zamanla tohumların ıslah edilmemesi yüzünden istenen verim alınamamıştır. Bundan dolayı da hükümet bu duruma karşılık çeşitli tedbirler almış ve 300.000 dönüm üzerine ekilen arpadan ortalama olarak her sene 92.500.000 kilo almaktadır. Bunun 80.000.000 kilosu Avrupa'ya ihraç edilmiştir⁷²³. Kilo başına 4 kuruş hesap edildiği zaman arpanın Afyonkarahisar'a katkısı aşağı yukarı 3.000.000 lira olmuştur. Arpa Almanya, İtalya ve ara sıra Belçika'ya bira imali için ihraç edilmiştir. Diğer arpalara göre daha iyi mayalanmıştır.

Üçüncü önemli zirai mahsul buğdaydır olmuştur. Afyonda sarı sert buğday yetişirken beyaz yumuşak buğdayın tarımı yapılmıştır. Her sene üç beş milyon kilo buğday İzmir ve İstanbul'a ihraç edilmiştir ancak bu ihracat sadece ülke genelinde gerçekleşmekteydi. Tiftik ve yapakta Afyonkarahisar ekonomisini canlı tutan diğer zirai ürünlerdendir Afyonkarahisar tiftiklerinin, liflerinin ince olması doku açısından iyidir ve buda onu Ankara tiftiğinden sonra önemli bir noktaya taşımıştır. Bu tiftiklerin bir kısmı yurtdışına ihraç edilirken bir kısmı da Afyonkarahisar halkı için harcanmıştır.

Afyonkarahisar'ın şehir merkezinde 80 tane yapaktan Keçecilik yapan tezgâh kullanılmıştır. Çobanları soğuk hava ve rüzgârdan koruyan kepenkler burada yapılırdı. İhraç edilen yapaklar aynı zamanda halı tezgâhların da kullanılmıştır.

⁷²² Talat, *a.g.m.*, s. 269

⁷²³ Talat, *a.g.m.*, s. 269

Hayvan kıllarından da çuval ve kıl torbaları yapılmaktaydı. Afyonkarahisar her sene başına aşağı yukarı 30.000 kilo kıl, 250.000 kilo tiftik yarım milyon kilo yapak elde edilmiştir⁷²⁴.

Afyonkarahisar'ın ekonomi açısından önemli olan bir üründe peynirdir. Beyaz ve kaşar peynir olmak üzere iki çeşittir. Peynircilik özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra bir sanat halini almıştır. Afyonkarahisar'ın Bolvadin, Emirdağ ve Şuhut taraflarında büyük yaylalar vardır. 1930 yılında 1.813.000 kilo, 1932 yılında 1.250.000 kilo peynir elde edilmiştir. Bunların bir kısmı Afyonkarahisar halkı için kullanılırken bir kısmı da İstanbul ve İzmir'e ihraç edilmekteydi.

Afyonkarahisar'da ayrıca yumurta ticareti de yapılmıştır. Aynı zamanda Afyonkarahisar Isparta, Burdur, Akşehir ve Yalova'nın da yumurta ticaretinin transit merkezi konumundadır.

Pancar 1928 yılında Afyonkarahisar merkezi başta olmak üzere köyleri, Sinanpaşa nahiyesi ve Bolvadin Kazasında yetiştirilmeye başlanmıştır. Şeker fabrikası işe başladığı zaman fenni bir teşkilatı olmamıştır. Köylülere güvenilir kimseler aracılığıyla pancar tarımı yaptırılıyordu. Ancak ilerleyen zamanlarda hükümet bunun zararlarını gördü ve fenni bir ziraat teşkilatı kurdu. Bu fenni teşkilatın amacı ara vermeksizin köylülerle temasta bulunmak ve çiftçiye pancara ilişkin bilgileri kolay bir şekilde göstererek öğretmektir. Bu fenni teşkilatın bir diğer görevi ise köylünün sağlık durumu ile ilgilenmekte olmuştur.

1927 tarım sayımı Afyonkarahisar'ın savaş sonrası ekonomisi hakkında bilgiler vermiştir. Bu tarihte il nüfusu 260.000' e yakın bir sayıda olmuştur. Çiftçi nüfusun oranı %84,4 olmuştur. Tarımsal teknikler ilkel bir düzeyde olmasına rağmen 38.000 yakın saban ve 12.000 yakın pulluk kullanılmıştır. Çok az sayıda traktör, çayır makinası, mibzer, biçer-bağlar, harman makinası gibi modern araçlar bulunmaktaydı. Bitkisel üretimin toplamı ise 61.000 tonun üzerinde olmuştur.

Fabrika Afyonkarahisar'ın köylerinden pancarın kilosunu **50 LİRAYA** satın almıştır. Gübreli ve sulak bir dönüm arazide (mesaha dönümü, 1-10 hektar) pancar sayesinde 60-100 lira arasında para kazanılmıştır. Aynı arazideki arpadan ise 40-80 lira gelir elde edilmiştir. Afyonkarahisar bölgesi 1932 yılında fabrikaya 15.320 ton 1933 yılında 261.262 ton pancar teslim etmiştir. 1928 yılında işlemeye başlayan ve 1932 yılı

⁷²⁴ Talat, *a.g.m.*, s. 270

itibarıyla Sümerbank'a geçen Uşak Şeker fabrikası Afyonkarahisar'ı kendisine pancar bölgesi edinmiştir⁷²⁵.

Afyonkarahisar'ın toplam alanı 1.429.500 hektar olarak hesaplanmıştır. Ekilebilir toprakların %54,3'ü tarla, %25,5 mera, %18,9'u ormanlık olmuştur. Sebze ve meyve üretimine az bir alan kalmıştır. Bu oranlara bakıldığında tarla tarımının ilk, mera hayvancılığının ikinci geçim kaynağı olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında patates ve ayçiçeği üretimi giderek artarken her ne kadar sebze ve meyve yetiştirilmişse de bunların üretiminde düzenli bir artış görülmemiştir.

1929 yılında Afyonkarahisar'da ipekçilik sanatı uyandırılmak istenmiştir. Ekonomi vekili Rahmi Bey Emirdağ ilçesini ziyaret ettiği zaman dönemin valisi Fahrettin Kiper ve ziraat müdürüne ipekçiliğin gelişmesi için tedbirler alınması gerektiğini söylemiştir. Buna göre kısa zaman içinde Afyonkarahisar'a soğuğa dayalı dut tohumu ve onun yerini tutan Moklora ağacının getirilmesi kararlaştırılmıştır⁷²⁶. Afyonkarahisar için 1929 yılı ekonomik anlamda iki şey etrafında şekillenmiştir. Birincisi ipekçilik amacıyla dut yetiştirmek, ikincisi Esnaf Bankası açmak olmuştur⁷²⁷. İpekçiliğin Afyonkarahisar'a ve halkına getirisi hakkındaki düşünceler; işsizlere iş imkanı ve kurak dönemler için tedbir amaçlı olmuş olmasıdır⁷²⁸.

3.1.3.Köy Sandığı

Cumhuriyet ilan edildikten sonra ülkedeki önemli işlerden biride köy yardım sandığıdır. Köy Sandığı 1928 yılında kurulmuştur. İlk idare heyeti o zamanlar Afyonkarahisar valisi Fahrettin Kiper başkanlığında olan Encümen azasından İbrahim Bey, Belediye azasından Safter Bey, Jandarmanın Kumandanı Nedim Bey ve Ziraat bankası Müdürü Ragıp Bey'den oluşmaktadır⁷²⁹.

Köy Sandığının Amacı: Çiftçiye ödünç para vermek, araba imalâthaneleri açmak, bağıcılık-meyveciliğin ilerletmek, bataklıkları kurutmak, alet ve hayvan sergileri açmak ve sulardan yararlanmak şeklinde olmuştur. Özetle ziraatın ilerlemesi ve çiftçi sermayesinin çoğalması, korunması hizmetleri kolaylaştırmayı ve genişletmeye

⁷²⁵ Talat, a.g.m., ss. 268-271.

⁷²⁶ "Vilayetimizde İpekçilik Sanatı Uyandırılmak İsteniyor", Son Haber, 10 Ocak 1929, nr. 642.

⁷²⁷ "İpekçilik", Son Haber, 2 Mart 1929, nr. 681

⁷²⁸ "Esnaf Bankası", Son Haber, 4 Mart 1929, nr.683

⁷²⁹ Kiper, a.g.e. s. 27

hedeflemiştir. Sandığın anaparası için sınır konulmamıştır. Her köyün imece⁷³⁰ usulünde sandık hesabına ekilip biçilen bir tarlası vardır. Her köyde büyük bir sorumluluk üstelenenler köy muhtarı tarafından bildirilen günlerde köy tarlasını imece usulünde nadas etmeye, ekmeye, biçmeye ve sandığın en yakın ambarına götürmeğe köy kanunu gereğince mecbur tutulmuşlardır. Bu şekilde elde edilen zahire tüccar alış-verişi en verimli alanlarda, en iyi satışlarla şehir encümenini tarafından paraya çevrilmiştir. Çevrilen bu parada sandığın anapasını oluşturmuştur. Böylelikle sandık 1928-1929 sene yapılan üretimden elde ettiği 100.000 lira ile işe başlamıştır. Takip eden senelerde aynı şekilde devam eden sandığın 1933 yılındaki sermayesi 250.000 lirayı bulmuştur. Bu birikimin 36.568 lirası ilçe köylerine, 19.645 lirası merkez köylerine verilmiştir. 4. 200 lirası köylerin tohum ve hayvan yemi için harcanmıştır. Köylere dört tekerlekli araba, boğa ve pulluklar getirtmiştir⁷³¹. Köy Sandığı; 1928 yılında Afyonkarahisar valiliğinde Fahrettin Kiper'in girişimi sonucunda köylünün ödemekte zorlandığı faiz için yeni kredi kurumu açılmıştır. Ziraat Bankası her ne kadar bunun için uğraşmış olsa da istenen ölçüde çözüm sağlayamamıştır. Kredinin sağlanabilmesi için Afyonkarahisar'ın her köyünde 5 ila 10 dönümlük bir alanda ekin ekmesi ve bunun temelini oluşturacak bir kredi kurumun oluşturulması kararlaştırılmıştır. 192 yılında harmandan 100.000 lira gelir elde edilmiştir. 1928 yılında verilmiş ve uygulanmış bu karar henüz kanunlaştırılmadan Afyonkarahisar hazırlıklara başlamıştır⁷³². 1929 yılında Vali Fahrettin Kiper köyleri gezmiş ve köy sandığı ve sulama işleri ile ilgilenmiştir. Şuhut'un Altıhisar köyündeki sulama bendinin yıkıldığını görmüş ve onarılması için talimat vermiştir⁷³³. 10 Eylül 1929 tarihinde köy sandığı toplantısı yapılmıştır. Toplantıda merkez buğdaylarının un olması için köylerden Afyonkarahisar'a, Dinar'dan İzmir'e satılması kararlaştırılmıştır⁷³⁴. 1933 yılında köy sadığı senenin kurak geçmesinden ötürü köylülere toplam 25.000 Kile Buğdayı dağıtmıştır⁷³⁵.

3.1.4.İl Numune Fidanlığı

Milli Mücadele sonrasında her alanda olduğu gibi ziraat alanında da çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Afyonkarahisar'da ziraatın geliştirilmesi ve teşviki adına

⁷³⁰ Genellikle kırsal yerleşim yerlerinde, birçok kişinin toplam elbirliğiyle bir kişinin tarlasını sürmek, ekini biçmek, harmanını kaldırmak, mısırını, fındığını toplamak vb. gibi bir işini görmesi ve böylece herkesin bu türden işlerinin sırayla bitirilmesidir.

⁷³¹ "Köy Yardım Sandığı", *Taşpınar*, C. 1, S. 12, Afyon Halkevi Doğan Matbaası, 29 Ekim 1933, s. 291

⁷³² "Vilayetimizin Mühim Teşebbüsü", *Son Haber*, 10 Haziran 1929, nr. 755

⁷³³ "Numune Fidanlığı", *Son Haber*, 28 Temmuz 1929, nr. 786

⁷³⁴ "Numune Fidanlığı", *Son Haber*, 10 Eylül 1929, nr. 799

⁷³⁵ "Köylüye 25.000 Kile Buğday Dağıtmaya Başlandı", *Son Haber*, 5 Ocak 1933, nr. 1336

Numune (Örnek) Fidanlığı kurulmuştur. Fidanlık ile ilgilenecek memur ve görevlinin yaşayabileceği iki katlı geniş teraslı bir bina yapılmıştır. Meyvelerin nevi ve evsafının ıslahı için çeşitli yerlerden aşı kalemleri istenmiş ve halka dağıtılmıştır. 1926 tarihinde 83 dönümden ibaret bir numune fidanlığı tesis edilmiştir. 1926-1929 senelerinde yarısı Amerika asmalarına ve yarısı meyveli (78.162) adet ve meyvesiz (44.000) adet ağaç fidanlarına tahsis edilmiş olan fidanlık meydana getirilmiştir. Afyonkarahisar'da 1928 senesi boyunca ekilen ağaç sayısı 274.288 adet olmuştur. Yine bu süreçte şehir haritası için belediye bütçe ayırmıştır. Vali Fahrettin Kiper muhtarlarla görüşerek şehrin temizliği ve sıhhati için bulaşıcı hastalıkların çözümü için görüşmüştür. Afyonkarahisar okullarına Almanya'dan levazımı dersi getirilmiştir. Gecek kaplıcasına yeni odalar yaptırılmıştır. Çayırın açılmasına karar verilmiş. Memurlar için Köy Sandığı açılmıştır. Kağnılar yerine arabalar kullanılmaya başlanmıştır. Hayvan hastalığının çözümü için çayırlandaki mandalar aşılanmıştır. Şehir merkezinden köylere kadar ağaç bayramları yapılmıştır. 217.947 meyvesiz, 56.241 meyveli ağaç dikilmiştir. Elektrik santral binası yapılmıştır. Hapishanede bir araba imalathanesi açılmıştır. Yonca kaplıca kışlık yulaf gibi nebatların kurağa karşı bir tedbir olmak üzere tamimine çalışılmıştır. Artaziyen kuyuları açmak için girişimde bulunulmuş ancak olumlu bir sonuç alınamamıştır. Tulumba ile su çıkarılmıştır. Bağcılığın ve Amerika asma çubuklarının tamimi için önemli tedbirler alınmış 1929 yılında gelecek 5.000 lira maliyetinde bir çubuk bağı yapılmıştır⁷³⁶.

1928 Fahrettin Kiper Bey tarafından valiliğinin ikinci yılında Afyonkarahisar'a 5 kilometre uzaklıkta Sandıklı yolu üzerinde 100dönümlük bir fidanlık kurulmuştur. Bu alanın fidanlık olarak seçilmesinin temel sebebi Sandıklı'nın civar bölgeleri olan Erkmen, Çakır, İnas gibi köylerinde Milli Mücadele döneminde bahçelerinin talan edilmesi şeklinde olmuştur. Numune Fidanlığının kurulabilmesi için öncelikle kuyular açılmıştır. Fidanlıktan neredeyse her türlü iyi cins meyve ağaçlarının fidanları ve aşıları dağıtılmış, 35 cins üzüm asması üretilerek her sene on binlerce çubuk halka dağıtılmıştır. Bu çalışmalarla beraber Afyonkarahisar'da üzümçülük ve meyvecilik faaliyetlerinin alt yapısı oluşturulmuştur⁷³⁷.

Yine 1928 yılında Fahrettin Kiper tarafından şehir merkezine 12 kilometre uzaklıkta bulunan Gecek Hamamındaki arazide Numune Fidanlığına dâhil edilmiştir.

⁷³⁶ "Vilayetimizde Bir Senede Neler Yapıldı", Son Haber 1 Şubat 1929, nr. 535

⁷³⁷ Kiper, a.g.e., s. 4-25

Hamamın önündeki yol ve köprüler yapılmış ve o alan bahçe haline getirilmiştir. Hamamın önündeki bataklıklar kurutulmuş ve İstanbul'dan getirilmiş olan 10. 000 adet ağaç fidesi dikilmiştir. Aynı zamanda Kavaklık ve 400 adet fidanlık ceviz korusu da Numune Fidanlığı içinde yerini almıştır. Sinanpaşa'nın arazisinin verimli olmasına rağmen burada daha önceden ceviz yetiştirilmemiştir. Bu alanlarında verimli bir hale gelmesi için Edirne Fidanlığından Gecek Hamamı bahçesine, Sinanpaşa ve bazı köylerine ceviz fidanları getirilmiş ve dikilmiştir. İki yıl süren bu fidanlaştırma ve bahçeleştirme çalışmaları sonucunda Gecek Hamamı Afyonkarahisar'ın önemli bir mesire alanı haline gelmiştir. Ağaçlandırma sadece Gecek Hamamının bahçesi ile sınırlı kalmamış etrafında ki yakın yerlerde de de fidanlar dikilmiştir. İki adet çam ağacına sahip Hıdırlığın 10 dönümlük alanı badem fidanları ile ağaçlandırılırken Erkmen Köyünde bulunan kestane ağaçlarına canlı ve verimli olabilmeleri için bakım yapılmıştır. Bu dönemde kasaba ve köylerde kurulan büyüklü küçüklü bahçeler, yol kenarlarına, bekleme kulübelerine dikilen ağaçlar, dağıtılan fidanlar, çubuklar, aşılar halkta ağaç sevgisi ve meyvecilik hevesi uyandırmıştır. Numune Fidanlığına ilk dikilen Amasya elması fidanları Niğde'den getirilmiştir. Sonraki dönemlerde ise Afyonkarahisar'daki bu fidanlar Niğde'ye gönderilmiştir. Bu durum kayısı fidanları içinde geçerli olmuştur⁷³⁸.

1929-1933 senelerinde ise yetiştirilmiş olan fidanlardan 40.842 adedi dağıtılmıştır. Aynı zamanda meyve ağaçlarının nasıl temizleneceği öğretilmiştir. Şehirdeki ağaçlandırmak için doğrudan doğruya hükümet tarafından beş sene içinde 199.739 meyveli 451.373 meyvesiz ağaç dikilmiştir. Savaş döneminden önce şehirde 200. 000 dönüm kadar bağ vardı. Daha o vakit Filoksra, böcekler, hastalıklar, bakımsızlık ve sonrada düşman tahribatı yüzünden harap olmuş, Cumhuriyet idaresi muntazam incelemelere başladığı zaman ancak 22.927 dönüm bulabilmiştir. Bunun üzerine 1927-1933 senesinde ahaliye 224.939 köklü Amerika asma fidanı dağıtılmıştır. Numune fidanlığındaki ağaçlardan istihsal edilen çubuklar köklendirilerek ve kısmen aşılarak bağcılara tevzi olunmak suret ile Afyonkarahisar bağcılığı canlandırılmaya çalışılmıştır. Fidanlığın arazi ve su işleri halledildiği takdirde her sene 100.000 ağaç fidan 100.000 Amerika asma çubuğu tevzi edilecektir⁷³⁹.

⁷³⁸ Kiper, a.g.e., ss. 10-12.

⁷³⁹ Talat, a.g.m., s. 267-268.

1929 yılında Numune fidanlığına tohum ve ekilecek fidan getirilmiştir. Tohumlar ve fidanlar meyveli ve meyvesiz olarak ikiye ayrılmıştır. Meyve ağaçları meyvesiz ağaçlara göre daha çok yetiştirilmiştir. Aynı zamanda meyveli ağaçlar hem Türkiye'nin çeşitli yerlerinden hemde Avrupa'dan getirilmiştir. Fidanların bir kısmı da aşılınmış şekilde bahçeye getirilmiştir. Glediçya, Sofora, Frenk Çınarı, Akça Diş Budak Çınarı, Katalpa, Tespih, Maklora, Eylentus, İsfendan, Ihlamur gelen fidanlar arasında olmuştur. Numune fidanlığına 47.5 kilogram tohum, 19.530 tane fidan ekilmiştir. 1929 yılında aşılı ve aşısız olmak üzere toplam 500 adet meyve ağacı fidanı köylüye dağıtılmıştır. Bunun yanında 2.000 liralık meyveli ve meyvesiz ağaç fidanı ile 100.000 adet köklü Amerikan asma çubuğu da ilçe ve köylerde yerini hazırlayanlara verilmiştir⁷⁴⁰. 1929 yılında Avrupa'dan satın alınan ve İzmir'e gelen Amerikan asma çubukları Afyonkarahisar'a gelmiştir⁷⁴¹. 1929 yılında bir kısmı numune fidanlığından bir kısmı Avrupa'dan olmak üzere 87.000 Amerikan Çubuğu halka dağıtılmıştır. Ayrıca üzüm hükümetin belirttiği gibi ihracat ürünü olmaktan çok halkın ihtiyacına cevap verecek şekilde kullanılmıştır⁷⁴².

1929 yılında numune fidanlığında 150.000 kadar asma ve fidan yetişmiştir. Yetiştirilen fidanlar her sene köylüye dağıtılmış ve köylerin bağlık olması sağlanmıştır⁷⁴³. Numune fidanlığı bölümlere ayrıldığında 1. Parçada yer asma çubukları yer almıştır. Burada yerli, Konya ve Çorum'dan getirilen aşılık üzüm çubuğu ve Amerika çubukları yetiştirilmiştir. Bağları hastalıktan kurtarmak için aşılar bu bölümden karşılanmıştır. 6.324 adet çubuk dikilmiştir.

2. parçada aşılı meyve ağaçları bulunmuştur. 8 cins kayısı, kiraz, 6 cins can eriği, 12 cins elma, 15 cins armut, Kütahya vişneleri ve yerli ayva fidanları toplamda 276 adetten oluşmuştur.

3. parça 23 cins olacak şekilde 5.059 adet Amerikan çubuğuna ayrılmıştır. 4.5. parçalarda tohumdan fidan yetiştirilmiştir. Bunlar; dut, akasya, eylantüs, diş budak, elma, akasya, sofrta, gladiçya, akça ağaç, armut, idris, zerdali, badem erguvan olmak üzere 65.200 ağaçtan meydana gelmiştir. 6. Parçada 26 tür olmak üzere 1.219 adet aşılınmış asma çubuğu dikilmiştir. 7. Parçada aşılacak sekiz türden oluşan 12.400 aşılacak fidan yer almıştır. 8. Parçada 719 adet yerli Bursa, Edirne, Amasya üzümleri

⁷⁴⁰ "Numune Fidanlığı Ehemmiyet Kesbediyor", Son Haber, 3 Şubat 1929, nr. 658.

⁷⁴¹ "Fidan ve Çubuklar", Son Haber, 19 Şubat 1929, nr. 672.

⁷⁴² "Hükümetin İsteddiği Üzüm Olsun", Son Haber, 2 Mart 1929, nr. 681.

⁷⁴³ "Numune Fidanlığında 150.000 Kadar Fidan ve Asma Yetiştiriliyor", Son Haber, 9 Eylül 1929, nr. 798.

yer almıştır. Diğer bölümlerde meyvesiz ağaç fidanları köklenmek üzere dikilmiş çubuklara ayrılmıştır. İlk kısımda kalan 4 çeşitten oluşmak üzere 6.790, ikinci kısımda 4 çeşit olmak üzere 8.000 adetten meydana gelmiştir⁷⁴⁴. Valilik 1933 yılında meyveli ağaç fidanları ve Amerika asma çubuklarını dikilecek yerlerini hazırlayanlara verilmesini kararlaştırmıştır⁷⁴⁵. Dağıtılmış olan 7800 tane fidandan 5100 tanesi ilçelere, 2700 tanesi merkezdeki bağ ve bahçelere gönderilmiştir⁷⁴⁶. 1936 yılında bağcılara 10.500 fidan ve çubuk dağıtılmıştır. Bunlar 16.000 aşılı vişne, 5.000 aşılı elma, 2.000 küsur aşılı kiraz, 2.000 aşılı kayısı, 80.000 tanesi Amerika asma çubuğu olarak çeşitlendirilmiştir⁷⁴⁷

1938 yılında Afyonkarahisar'da kavun, kapuz ve üzüm üretimi oldukça fazla olmuştur. Üzümler 5, kavunlar 2, karpuzlar 1 kuruşa ve hatta bazen daha az fiyata satılmıştır⁷⁴⁸. Uyuşturucu tekeli tarafından Afyonkarahisar'da çeşitli tohumları denenmek amaçlı afyon üretimi devam etmiştir⁷⁴⁹. Avrupa piyasası tarafından tanınmış olan güzlük beyaz arpa cinsinin daha geniş alanlarda ekilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunun için Eskişehir'den bir vagon güzlük beyaz arpa getirilerek dağıtılmıştır. Böylelikle daha önce sadece yazlık buğday ekimi yapan Afyonkarahisar halkı ilk kez kışlık arpa ekmiştir. Bu durum şehirde arpa çeşitliliğinin zeminini oluşturmuştur⁷⁵⁰.

Afyonkarahisar pancarını belli bir kotayla Uşak pancar fabrikası almıştır. Buda köylüyü için yeterince verim anlamına gelmemiştir. 1933 yılında alınan bir kararla Uşak pancar fabrikası Eskişehir ve Bozüyük'ten pancar alınmayacağını sadece Afyonkarahisar'dan alınacağı bildirilmiştir⁷⁵¹. 1935 yılında Ziraat Bankası tarafından Afyonkarahisar'da üretilen buğdaylar satın alınmıştır⁷⁵². 1936 yılında da Ziraat Bankası Afyonkarahisarlı çiftçilerden buğday satın almıştır⁷⁵³. Aynı zamanda Ziraat Bankası İzmir İstasyonu civarında bir arsa satın almış ve depo yaptırmaya başlanmıştır. Yapılacak depoda çiftçilere de tohumluk, yapağı, tiftik gibi ürünlerini koyabileceği bir bölüm ayrılmıştır⁷⁵⁴

⁷⁴⁴ "Numune Fidanlığı", Son Haber, 10 Eylül 1929, nr. 799.

⁷⁴⁵ "Ağaç ve Çubuklar hakkında Mühim Bir Karar", Son Haber, 13 Şubat 1933, nr. 1346.

⁷⁴⁶ "Numune Bahçesindeki Fidanlar Dağıtıldı", Son Haber, 13 Mart 1933, nr. 1353.

⁷⁴⁷ "Fidanlıktan Bu Yıl 105.000 Fidan ve Çubuk Dağıtılacak", Haber, 24 Eylül 1936, nr:1688.

⁷⁴⁸ "Kavun Karpuz Bolluğu", Haber, 22 Eylül 1938, nr. 1885,

⁷⁴⁹ "Afyon Deneme Tarlası", Haber, 10 Mart 1938, nr. 1829, 10 Mart 1938.

⁷⁵⁰ "Güzlük Arpa Cinsinin Tamimine İlişkin Çalışılacak", Haber, 11 Temmuz 1938, nr. 1864,

⁷⁵¹ "Çok İyi Bir Haber: Pancar Zeriyatı Artacak", Son Haber, 19 Ocak 1933, nr. 1340

⁷⁵² Duyum, 10 Ocak 1935, nr. 1516

⁷⁵³ "Banka Buğday Alıyor", Haber, 28 Eylül 1936, nr. 1689

⁷⁵⁴ "Ziraat Bankasının Deposu", Haber, 1 Ekim 1936, nr. 1690

1938 yılında Tarım Bakanlığı Afyonkarahisar'ı biralık arpa bölgesi olarak kabul etmiştir. Bundan dolayı da arpa tohumlarının ıslahı için çalışmalar başlatmıştır. Girişimler sonucu 410 ton arpa satın alınmış ve çiftçiye tohumluk olarak dağıtılmıştır. Yine bu yıllarda Afyonkarahisar'da vişne ve kayısı ihracatı da yapılmıştır⁷⁵⁵.

Mustafa Kemal Atatürk vefat ettikten sonra cumhurbaşkanlığına gelen İsmet İnönü dönemi olan 1939-1945 yılları boyunca İkinci Dünya Savaşı devam etmiştir. Türkiye İkinci Dünya Savaşa fiilen katılmamıştır. Ancak savaşın sonuçlarından dahil olmuş, taraf olmuş diğer dünya devletleri kadar etkilenmiştir. Savaşın başlamasıyla beraber ekonomik sıkıntılarda etkisini hissettirmiştir. Çalışabilir düzeyde olan erkek nüfusu silahaltında tutulmuş, ordu beslenmiştir. Savaşın etkisinden ötürü ithalat yok denecek kadar azalmıştır. Bundan dolayı iç pazarlar devreye girmiş ve devlet tarafından stoklama başlamıştır. Bu durum her ne kadar sivil halk için başlangıçta memnun edici olmuş olsa da zamanla ekonomik durum daha kötüye gitmiştir. Ağır hayat şartları, açlık ve yiyecek bulamamanın yani sıra bakımsızlıktan ve iyi beslenememekten kaynaklanan salgın hastalıklara ve ölümlere yol açmıştır⁷⁵⁶.

Türkiye savaş yıllarında temel gıda mallarının temini konusunda sıkıntı yaşamıştır. Başta tarım ürünleri olmak üzere madenlerde düzenli bir şekilde sevk edilememiş ve halka dağıtılamamıştır⁷⁵⁷.

18 Ocak 1940 tarihinde Milli Korunma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanunun çıkarılmasının amacı ekonominin bütünüyle düzenlenip denetlenmesi şeklinde olmuştur. Bununla beraber vurgunculukta yasaklanmış ve yapanlara cezai işlem uygulanmıştır⁷⁵⁸. Milli Korunma Kanunu dolayısıyla hükümet yükselme eğilimi gösteren enflasyon ve artan vurgunculuğa karşı önlem olarak Fiyat Murakabe Komisyonlarının kurulmasını kararlaştırmıştır⁷⁵⁹.

Afyonkarahisar'da da Fiyat Murakabe Komisyonu kurulmuştur. Komisyon fiyatları tespit ederek pahalılığın önüne geçmeyi amaçlamıştır. 1941 yılında Afyonkarahisar'da Fiyat Denetleme Komisyonu tarafından tespit edilen ücretten fazlasını alan veya satan kurum kuruluş ve kişiler hakkında Milli Koruma Kanunu

⁷⁵⁵ "Tohum Islahı", Haber, 25 Temmuz 1938, nr. 1868,

⁷⁵⁶ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 146-161.

⁷⁵⁷ Akandere, *a.g.e.*, s. 160-161.

⁷⁵⁸ Ercan Haytoğlu, "İnönü Döneminde Türkiye'de Siyasal Yasam", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ani Yay, Ankara 2006, s. 81.

⁷⁵⁹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, İletişim Yay, İstanbul 2007, C. 2, s. 390.

hükümlerine göre yaptırım uygulanacağı bildirilmiştir⁷⁶⁰. İaşe sorunlarının çözülmesi içinde yine aynı yıl İaşe Müsteşarlığı kurulmuştur⁷⁶¹. Afyonkarahisar'a bir İaşe Müdürü ve bir Baro Müdürünün tayini gerçekleştirilmiştir. Ayrıca fiyat denetlemesi ve başka iaşe işlerinde görevi olacak altı memurun da atanmıştır. İlçelere de iaşe anlamındaki işlerin düzenlenebilmesi için memur ataması yapılmıştır⁷⁶².

1942 yılında iaşe teşkilatı kurulmuştur. Teşkilat bin kişiyi geçmemek üzere 250 evin bir birlik oluşturacağı, her birliğin bir başkanı ve üç üyeden oluşan dört kişilik bir idare heyeti şeklinde olmuştur. İdare heyetinin görevleri yiyecek ve giyim kartlarını ve karnelerini halka dağıtmak olmuştur. Teşkilata dahil olamayan esnaf ve tüccar devlet tarafından verilen hiçbir şeyden faydalanamamıştır⁷⁶³. 1942 yılında belediye basta odun, kömür olmak üzere önemli ihtiyaç maddelerine fiyatlar tespit etmiştir. Fiyatlar tespit edilirken maliyet hesabi yapılmış ve esnafın elinde bulunan faturalar da incelenmiştir. Tespit işi bitmiş olan fiyatlar uygulanmaya başlanmış ve ürünlere etiket koyulmuştur⁷⁶⁴.

Fiyat Denetleme Komisyonu 1942 yılında her ailenin elinde bulunan un, buğday, çavdar ve mısır miktarını bildirmesini talep etmiştir. Yine 1942 yılında halkın ihtiyacından fazla temel gıdayı ücret karşılığında Toprak Mahsulleri Ofisine teslim etmeleri istenmiştir⁷⁶⁵.

Afyonkarahisar'da kurulan İhtikârı Tetkik Komisyonu (Vurgunculuğu İnceleme Komisyonu)'nun üyeleri dönemin Valisi Şefik Bicioğlu başkanlığında Belediye başkanı Kemal Aşkar, Ziraat Bankası müdürü ve ticaret odası başkâtibinden oluşmuştur⁷⁶⁶.

1945 yılında hava koşulları istenildiği gibi olmadığı ve fazla yağmur yağmadığı için Afyonkarahisar ve ilçe pazarlarında buğday fiyatları yükselmiştir. Bunun üzerine Toprak Mahsulleri Ofisi depolarından yiyecek için buğday ihtiyacı olanlara resmi fiyat üzerinden buğday verilmiştir⁷⁶⁷. 1946 Afyonkarahisar pazarına Akşehir'den un ve arabalarla buğday gelmiş ve fiyatlar böylelikle denklenmiştir⁷⁶⁸.

⁷⁶⁰ “Vilayet Fiyat Murakabe Komisyonu Reisliğinden”, Haber, 11 Ağustos 1941, nr. 2207.

⁷⁶¹ Koçak, a.g.e. s. 392-393.

⁷⁶² “Vilayetimizde İaşe Teşkilatı”, Haber, 4 Mayıs 1942, nr. 2278.

⁷⁶³ “Birlikler, Subasılıklar ve Taşıtlı Kolları”, Haber, , 4 Mayıs 1942, nr. 2278.

⁷⁶⁴ “Belediye Önemli Maddelerin Fiyatlarını Tespit Ediyor”, Haber, 12 Kasım 1942, nr. 2331.

⁷⁶⁵ “İhtiyaçtan Fazla Un ve Hububata El Konuldu”, Haber, 9 Şubat 1942, nr. 2254, 9 Şubat 1942.

⁷⁶⁶ “İhtikârı Mücadele İşleri”, Haber, 20 Nisan 1944nr. 2476.

⁷⁶⁷ “Buğday Fiyatları”, Haber, nr: 2584, 21 Mayıs 1945.

⁷⁶⁸ “Akşehir'den Buğday Geliyor”, Haber, 17 Ocak 1946, nr. 2649.

3.1.5. Jeopolitik Konumu

Afyonkarahisar, batı ve orta Anadolu'nun tam ortasında bulunduğu için belli başlı demir yolları da önünden geçmektedir. İstanbul'dan Adana'ya doğru güneye inen demir yolu Afyonkarahisar'dan geçerken, İzmir'den hinterlanda doğru ilerleyen demir yolunun da son noktası şeklinde olmuştur. Aynı şekilde Aydın'dan içerilere doğru gelen demiryolunun son noktası da Afyonkarahisar'ın güneyinde kalan ilçesi Dinar ilçesi olmuştur. Örneğin doğudan Sivas, Kayseri ve Ankara'dan batıya geçmek istenilirse Eskişehir- Afyonkarahisar demiryolundan gidilmiştir. O halde denilebilir ki Afyonkarahisar orta ve batı Anadolu'da kuzeyden güneye, doğudan batıya giden demiryollarının buluşma merkezi olmuştur.

Şoşelere gelince en önemlisi Afyonkarahisar'ı Antalya'ya bağlayan yol olmuştur. Bu yol güzergâhı Afyonkarahisar, Sandıklı, Dinar ve Burdur üzerinden Antalya şeklindedir. Dinar'dan ikinci bir kolla soldan Isparta'ya ve sağdan Denizli'ye gidilmiştir. Afyonkarahisar Isparta, Burdur, Denizli ve Antalya'nın iktisadi merkezi konumu haline gelmiştir. Bu beş şehri birleştiren ise Afyonkarahisar-Isparta ana yolu olmuştur. Antalya'nın sebze ve meyveleri uzun süren deniz yoluyla nakledilemediği için kamyonla akşamdan yola çıkıp sabah Afyonkarahisar'a gelmekte olup oradan trenle İstanbul ve Ankara'ya gönderilmiştir. Afyonkarahisar-Isparta yolu üzerinden her gün 200 tane araba ve kamyon geçmiştir. Afyonkarahisar İzmir ve Aydın'da olduğu gibi Antalya'nın da hinterlandı olmuştur. Aynı zamanda Afyonkarahisar- Antalya demiryolu ile ilgili çalışmalarda hızla devam etmiştir.

Afyonkarahisar-Akşehir yolunun bir kolu ise Emirdağ'ına gitmekteydi. Emirdağ-Eskişehir arasındaki 60 kilometrelik ham yol kara yol haline getirmek üzeredir. Bu şekilde Afyonkarahisar doğruca Eskişehir'e bağlanacaktır. Afyonkarahisar'ı kuzeye üçüncü kol ise Afyonkarahisar-Kütahya şosedir. Bu yol Marmara Denizi kenarındaki Yalova'ya kadar uzanmaktadır. Afyonkarahisar yollarının toplamı 1923-1938 yılları arasında toplam 536 kilometredir. Bunun 92 kilometresi yapılmakta olan Dinar-Çay şosesidir. Geriye kalan 444 kilometresinde 230 kilometresi iyi bir şose hali de olup 130 kilometre yolda yaz kış kullanılabilir haldedir. Ancak bu yolun bazı yerleri tamire muhtaç olduğundan dolayı kalan ham yollarında işlenmesi için çalışma programları hazırlanmıştır. 1923-1938 yılları arasında Afyonkarahisar'da 16 bölgede yol inşası ve tamiri devam etmekteydi. Hükümet Konağı önünden başlayarak İzmir istasyonunun yanındaki karakola kadar devam eden bir kısım ile yine hükümet

konağından İstanbul İstasyonuna inen yolda parke döşemesi yapılmaktadır. Parke taşları Afyonkarahisar'ın 50 km uzaklıkta Sandıklı yolu üzerindeki Kara Kaya taş ocaklarından çıkartılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile beraber Afyonkarahisar'da 234 km yol açılmış 13 köprü, 14 baraka, 100 metrelik istinat duvarı, 173 menfez yapmıştır. Şehir içinde 785 metrelik parke döşemiştir⁷⁶⁹.

3.2.HAYVANCILIK

Hayvancılık bitkisel üretimden sonra gelen bir uğraştır ancak değeri daha az olmuştur. Hayvan sayısının yüksekliğine karşın yetiştirme ve bakım ilkel olduğu için hayvansal ürünlerde verim düşük olmuştur. Bu alandaki üretim pazar için değil geçim sağlamak amacıyla yapılmıştır. Meraların ekim alanlarına dönüştürülmesi ve olan meralarında niteliksiz oluşu hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Tiftik keçisi, manda, eşek ve at sayılarında genel olarak çiftçi başına düşen ortalama hayvan sayısındaki azalma aile içinde yapılan ve hayvan ürünlerini işleyen el sanatlarını köreltmışlerdir. Dokumacılık bunun bilinen bir örneği olmuştur Et, süt, deri gibi ürünlerde de önemli bir gelişme olmamıştır. İlde mera hayvancılığı yapılmakta olup sığırdı yerli kara ırkı egemen olmuştur⁷⁷⁰.

1938 yılında Afyonkarahisar'da 18.000 at, 41.00 eşek, 139.000 karasığır, 695.000 koyun, 260.000 tiftik keçisi olduğu belirtilmiştir⁷⁷¹. 1940 yılında siyah ineklerin bölgedeki en eski sığır ırkı olduğu ve en çok sütü verdiğinin anlaşılması üzerine bu cinsin fazlalaştırılması için çalışılmıştır⁷⁷².

1941 yılında Afyonkarahisar at deposuna Karacabey harasından tanesi beser bin liradan 5 tane at almıştır⁷⁷³ Afyonkarahisar aynı zamanda bal yetiştiriciliği yapan bir şehir olmuştur. 1943 yılı Afyonkarahisar valiliği bütçesinde arıcılığın gelişmesi için bir ödenek oluşturulmuştur⁷⁷⁴.

1946 yılında Afyonkarahisar, Sandıklı, Dinar ve Çay'a Bursa'dan ipek böceği tohumu getirtilmiştir⁷⁷⁵. Ziraat Müdürlüğü de fidan ve ipek böceği tohumu için gereken yerlerle irtibata geçmiştir. İl ve ilçeler fidanlıklarında dut fidanı yetiştirmek üzere dut

⁷⁶⁹ Talat, a.g.m., ss. 268-271.

⁷⁷⁰ Demirdelen, a.g.t., ss. 73-74.

⁷⁷¹ "Hayvan Hastalıkları İle Mücadele", Haber, 27 Ekim 1938, nr. 1894.

⁷⁷² "Siyah İnek Alınacak", Haber, 30 Eylül 1940, nr. 2122.

⁷⁷³ "Vilayetimizde Hayvan Islahı Çalışmaları ve Hastalıklarla Savaş", Haber, 27 Kasım 1941, nr. 2236.

⁷⁷⁴ "Arıcılık İçin Güzel Örnekler", Haber, 12 Nisan 1943, nr. 2372.

⁷⁷⁵ Hayri Tokman, "İl Çevresinde İpek Böceği Besleyelim", Haber, 16 Ocak 1947, nr. 2749.

tohumu ve mevcut dut ağacı yapraklarından faydalanarak ipek böceği besleyecekler dağıtılmak üzere de ipek böceği tohumu getirtilmiştir⁷⁷⁶.

3.3.KAPLICALAR, HAMAMLAR VE MADEN SULARI

3.3.1.Kaplıcalar

3.3.1.1.Gazlıgöz Kaplıcası

Afyonkarahisar-Eskişehir karayolu üzerinde, İhsaniye ilçesi sınırlarında yer alan Gazlıgöl kaplıcası, tıpkı Hüdai kaplıcası gibi, Frigler döneminden bu yana bilinen önemli bir şifa merkezi durumunda olmuştur. Afyonkarahisar ovasının kuzeybatısını sınırlayan ve kuzeye doğru uzanan, faylanmalar sonucunda çökmüş bir havza içerisinde yer alan Gazlıgöl kaplıcasında su sıcaklığı ve su debileri zaman içerisinde sabit kalmamış; 40-65 C arasında değişim gözlenmiştir⁷⁷⁷. Şehrin 21 kilometre kuzeyinde Hamam köyünde yer almıştır⁷⁷⁸. Osmanlılar döneminde Fatih Sultan Mehmet Gazlıgöl ile ilgili gelirlerin toplanma işini sırasıyla İstanbul'da bulunan Okçular Tekkesine, saray muhafızlarına ve yine saray muhafızlarından olan Mustafa Efendiye vakfetmiştir. Gazlıgöl Tanzimat ilan edildikten sonra Afyonkarahisar tarafından işletilmiştir. II. Abdülhamit döneminde geliri Maarif Encümeni Başkâtipliği tarafından alınmıştır⁷⁷⁹.

Gazlıgöl Milli Mücadele döneminde Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılmıştır. Daha sonra yeniden eski haline getirilmeye çalışılmıştır. 1 Mart 1958 tarihinde Afyonkarahisar Belediyesine bağlanmıştır⁷⁸⁰.

Gazlıgöl banyoları, kalp ve romatizma, mide, bağırsak, safra kesesi ve karaciğer ağrıları için şifa niteliğinde olmuştur. Aynı zamanda Gazlıgöl'de Kızılay (Hilâl i Ahmer Karahisar) maden suyunu da rastlanılmıştır⁷⁸¹.

İsviçreli B. Şerer tarafından Gazlıgöl kaplıcasının suyu Avrupa'daki kaplıcaların suyu ile karşılaştırılmıştır. Alınan tahlillerin incelenmesi sonucunda Gazlıgölde ki suyun Avrupa bulunan 278 potasyumlu termal sulardan daha üstün

⁷⁷⁶ "İpek Böceği Tohumu Getiriliyor", Haber, 17 Mart 1947, nr. 2766.

⁷⁷⁷ Talip Özdemir, *Afyon İli Termal Turizm Potansiyeli*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, s. 64.

⁷⁷⁸ Atabek, *a.g.e.*, s. 113.

⁷⁷⁹ Zeki Metiner, "Afyon Kaplıcaları ve Özellikleri", *İller Bankası Dergisi*, S. 32, 1970, s. 22.

⁷⁸⁰ Atabek, *a.g.e.*, s. 113.

⁷⁸¹ Talat, *a.g.m.* s. 273.

olduğu belirtilmiştir. Buna göre Gazlıgöl suyunun içinde bulundurduğu maddeler ve soda itibarıyla Karlsbard kaplıcalarından daha zengin olduğu ortaya konmuştur⁷⁸².

3.3.1.2. Gecek Kaplıcası

Gecek Kaplıcası Afyonkarahisar – Kütahya – İstanbul yolunun 18. Kilometre solunda Akarçay ile dağın arasındaki meyilli bölgede, Ömer-Gecek termal havzası diye adlandırılan alanda yapılmıştır. Afyonkarahisar’daki bazı termal oteller ve tatil köyleri bu bölgede yer almıştır. Gecek kaplıcası etrafındaki yeşil alanı dolayısıyla mesire alanı olarak da kullanılmıştır. Halk bu durum için Gecek Kaplıcasını “hem sefa “hem şifa yeri” olarak adlandırmıştır⁷⁸³. Hem banyo hem içme suyu olarak kullanılmıştır. 52-55 C sıcaklığında olmuştur. Metabolizma romatizma, kronik, kadın, dolaşım, şişmanlık, diyabet hastalıklarının tedavisi için başvuru bir kaplıca şeklinde olmuştur⁷⁸⁴. 1940’lı yıllarda Gazlıgöl ve Gecek Kaplıcaları kıyaslanmıştır. “Gazlıgöl için şifa, Gecek için safa” halk tarafından sık sık kullanılmıştır⁷⁸⁵.

3.3.1.3. Ömer Kaplıcası

Afyonkarahisar merkez ilçesinde ve Afyonkarahisar-Kütahya karayolu üzerinde yer almıştır⁷⁸⁶. Kaplıca suyunun sıcaklığı 53-66 C arasında değişiklik göstermiştir⁷⁸⁷. Ömer Kaplıcası da hem banyo hem içme suyu olarak kullanılmıştır. Kaplıca sindirim sistemi, eklem, çocuk felci ve romatizma hastalıklarında tedavi amaçlı başvuru bir yöntem olmuştur⁷⁸⁸.

3.3.1.4. Heybeli Hamamı

Heybeli kaplıcası, Afyonkarahisar-Konya karayolu üzerinde, Afyonkarahisar’a 30 km mesafede bulunmaktadır. Kaynak sular, faylanmalar sonucu oluşan kırık hatlarından çıkmaktadır. Oldukça yüksek bir basınçla çıkan sıcak sular, mercek adacıkları şeklinde travertenler oluşturmuştur⁷⁸⁹. Heybeli kaplıcası, yöre halkı tarafından su içindeki demiroksit kayalar üzerindeki kızıla yakın renk oluşturması nedeniyle Kızılkirse (Kızılkilise) olarak anılmıştır. 1940’lı yıllarda kaplıca dört kaybağa

⁷⁸² “Gazlıgöl İçin Bir Mütahassıs Geliyor, Haber 12 Eylül 1938, nr. 1882.

⁷⁸³ Muzaffer Uyan, “Ulaşım ve Haberleşme”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, C. 2, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar 2001, s. 447

⁷⁸⁴ İrfan Ünver Nasrattinoğlu, “Halk Hekimliği Açısından Afyonkarahisar’daki Şifalı Sular”, *Afyonkarahisar Folklor-Edebiyat-Tarih Araştırmaları*, Afyon Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2003, s. 148.

⁷⁸⁵ Orak, a.g.e, s. 55.

⁷⁸⁶ Özdemir, a.g.t., s. 75.

⁷⁸⁷ Özer Yılmaz, “Afyonkarahisar’da Jeotermal Alanlar ve Kullanımı”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, C. 2, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, s. 308.

⁷⁸⁸ Mehmet Sadettin Aygen, *Afyonkarahisar Kaplıcaları ve Madensuları*, Türkeli Yayınları, Afyon 1979, s. 29.

⁷⁸⁹ Özdemir, a.g.t.,s. 78.

sahip olmuştur ve bu kaynakların iki tanesinin üzeri çatı ile kapatılmıştır⁷⁹⁰1945 yılından itibaren Heybeli ismiyle kayıtlara geçmiştir.⁷⁹¹ Suyun içindeki fazla miktarda olan kibrititsodyum içilmesine engel olmuştur. su koklama, buğulama, serpintileme yöntemi ile kullanılmıştır⁷⁹². Kaplıcanın sıcaklığı 46-52 C arasında değişiklik göstermiştir⁷⁹³. Suyun kükürt oranının yüksek olması, özellikle cilt hastalıklarının tedavisi için önemli katkı sağlamaktadır. Kaplıca Eklem rahatsızlıkları, kas rahatsızlıkları ve üriner sistem, deri, diyabet gibi hastalıklarında tedavisi amaçlı kullanılmıştır⁷⁹⁴

3.3.1.5.Hüdaî Hamamı

Hüdaî kaplıcası, Sandıklı şehrinin yaklaşık 8 km kadar güneyinde yer alan ve çamur banyoları (peloidoterapi) ile ünlenmiş önemli bir termal turizm merkezidir. Afyonkarahisar-Antalya karayoluna oldukça yakın konumda bulunan Hüdaî kaplıcası, tarih boyunca önemli bir termal kür merkezi olmuştur. Sandıklı, Frigler döneminden günümüze kadar uzanan bir termal merkezdir ve Sandıklı'ya Frigler döneminde Firigya Salutari- Şifalı Frigya ismi verilmiştir⁷⁹⁵. Hüdaî kaplıcasının en önemli özelliği, çamur tedavisine sahip olmasıdır. Sandıklı Ovası'nın alüvyal tabanı ile termal kaynaklar birleşince terapi özelliği oldukça yüksek bir çamurun ortaya çıkmasına neden olmuştur⁷⁹⁶. Hüdaî Kaplıcasının sıcaklığı 62-68 C arasında değişiklik göstermiştir⁷⁹⁷. Kaplıca romatizma, sindirim sistemi, çocuk felci ve kadın hastalıkları gibi çoğu hastalığın iyileştirilmesine yönelik tedavi yöntemleri bulunmuştur⁷⁹⁸

3.3.1.6.Kaya Hamamı

Kütahya-Afyonkarahisar yoluna 1 kilometre uzaklıkta bulunan kaplıca, ilin 21 kilometre batısında yer almıştır. Avşar kaynakları olarak da geçen kaplıca sıcak suyu ile kırık, çıkık, romatizma, nevrit, nevralji hastalıklarının tedavisi için başvurulan bir yöntem olmuştur⁷⁹⁹. Kaya Hamamının sıcaklığı 68 C şeklinde olmuştur⁸⁰⁰

⁷⁹⁰ Orak, *a.g.e.*, s. 55.

⁷⁹¹ Nasrattınoğlu, *a.g.m.*, s. 152.

⁷⁹² Atabek, *a.g.e.*, s. 296; Nasrattınoğlu, *a.g.e.*, s. 152.

⁷⁹³ Gönçer, *a.g.e.*, 1991 s. 22.

⁷⁹⁴ Nasrattınoğlu, *a.g.m.*, s. 152-153; Aygen, *a.g.e.*, s.94.

⁷⁹⁵ Özdemir, *a.g.t.*, s. 52.

⁷⁹⁶ Özdemir, *a.g.t.* s. 57.

⁷⁹⁷ Şenol Çavuş, "Termal Turizmi ve Sandıklı Termal Turizm Potansiyeli", *Turizm Yıllığı 1994*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara 1994, s. 59.

⁷⁹⁸ Aygen, *a.g.m.*, s. 110.

⁷⁹⁹ Atabek, *a.g.e.*, s. 116, Aygen, *a.g.e.*, s. 172.

⁸⁰⁰ Gönçer, *a.g.e.*, 1971, s. 22.

3.3.1.7.Uyuz Hamamı

Afyonkarahisar-Kütahya karayolunun 20. kilometresinde Gecek Kaplıcası yakınında Araplıdere adıyla anılan yerde bulunmuştur⁸⁰¹. Sıcaklığı 55 C olan Kaplıca Kükürt Hamamı olarak da bilinmiştir⁸⁰². Uyuz Hamamı uyuz, cilt, bağırsak, karaciğer safra gibi hastalıkların tedavisi için de tercih edilmiştir⁸⁰³

3.3.1.8.Kızık Ilıcası

Afyonkarahisar'ın Balmahmut demiryolu istasyonuna 6 kilometre uzaklıkta Arapdere bölgesinde bulunmuştur. Kaplıcanın banyolarında cilt hastalıkları ve romatizma ağrıları için başvurulmuştur⁸⁰⁴

3.3.1.9.Bengüldek Hamamı:

Araplıdere bölgesinde bulunan dört hamamdan biri olmuştur. Askeri kaplıca olarak kullanılmıştır. Franjit, astım, solunum yolu, mide, bağırsak böbrek, romatizma gibi hastalıkların tedavisi için kullanılmıştır⁸⁰⁵.

3.3.1.10.İlica Hamamı (Mehmet Ağa)

Gazlıgöl'e 45 dakikalık mesafede bulunan kaplıca Avşar Kaynakları olarak da kullanılmıştır. Banyo suyu olarak kullanılmış, ağrılı hastalıkların tedavileri için başvurulmuştur⁸⁰⁶.

3.3.2.Maden Suları

3.3.2.1.Kızılay

Osmanlı Devleti zamanında "Ekşi Su" olarak anılan olan maden suyu, Gazlıgöl kaplıcasına 1700 metre uzaklıkta bulunmuştur⁸⁰⁷. Maden suyu Belçikalı bir doktor tarafından II. Abdülhamit'e böbrek tedavisi için tavsiye edilmiştir. Maden suyu 1903 yılında Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane öğretmeni Ali Rıza Bey tarafından incelenmiştir. Daha sonra Fransız, Alman ve İngiliz kimyagerlerin de tahlillerine sunulmuştur. Daha sonra maden suyu II. Abdülhamid tarafından Şişli Etfal Hastanesi'ne verilmiştir⁸⁰⁸ Maden suyu Milli Mücadele sonrasında emekli olan Ali Rıza Bey' tarafından

⁸⁰¹ Aygen, *a.g.e.*, s. 173.

⁸⁰² Yaşar, *a.g.e.*, s. 308

⁸⁰³ Atabek, *a.g.e.*, s. 116.

⁸⁰⁴ Nasrattınoğlu, *a.g.m.*, s. 149

⁸⁰⁵ Nasrattınoğlu *a.g.m.*, s. 154-155. ; Aygen, *a.g.e.*, s. 179.

⁸⁰⁶ Orak, *a.g.e.*, s. 53.

⁸⁰⁷ Atabek, *a.g.e.*, s. 181.

⁸⁰⁸ Aygen, *a.g.e.*, s. 181-183.

işlenmiştir. 1924 yılına gelindiğinde Hacı Mollaoğlu tarafından kiralanmıştır. Bundan sonra da Afyonkarahisar Hususi Muhasebesine devredilmiştir⁸⁰⁹. 12 Nisan 1925 tarihinde Maden suyu 60 yıllığına Kızılay'a (Hilâl-i Ahmer) devredilmiştir. Konuyla ilgili 17 Ekim 1926'da Bakanlar Kurulu imtiyaz kararnameyi çıkarılmıştır. Ayrıca bu kararnâmeye ek olarak 10 Kasım 1926 tarihinde, Ticaret Bakanı Mustafa Rahmi ve Kızılay Başkanı Doktor Refik (Saydam) imzalarıyla 7 maddelik Afyonkarahisar Maden Suyu İmtiyaz Sözleşmesi ile 1 Kasım 1926'da 25 maddelik Afyonkarahisar Maden Suyu Şartnamesi kabul edilmiştir. Maden suyu imtiyazının verilmesi ile Kızılay iyi bir gelir kaynağı elde etmiştir⁸¹⁰.

Kızılay aldığı zaman kaynak üzerinde dibi çıkarılmış ve yan taraflarından delikler açılmış bir küp hazine yerine ayakta duracak şekilde oturtulmuştu. Etrafında kerpiçten duvarlar yapılmıştır. Kızılay ilk hamlede büyük masraflar yapmış ve teşkilatı tamamen modern bir hale getirmiştir. Bir sene öncesinde Almanya'dan ünlü bir mütehasıs (işinin ehli kişi) getirilmiş ve 80.000 liralık ikinci bir masraf daha yapılarak tesisat mükemmelleştirilmiş ve aynı mesafede ki borularla birleştirilmiştir. Aynı zamanda bu su karaciğer, mide ve böbrek için içinde şifa kaynağı konumundadır. Su verim itibarıyla günde 40.000 şişe doldurabilecek bir ölçüdedir. Kızılay daha sonraları şişe fiyatını uygun bir hale getirerek hem daha fazla satmayı hem de yoksul ve orta halli kişilerinde almasını amaçlamıştır. Aynı şekilde yakın bir zamanda yapılması düşünülen 250.000 liralık bir masrafı olan büyük bir kaplıca yapılması da planlanmıştır. Yüksek, orta, fakir tabakalar için ayrı ayrı yerler bulundurulacaktır. Bu tesisin Suriye, Irak ve Mısır'ın da kaplıca merkezi olması düşünülmüştür⁸¹¹.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 14 Mayıs 1930 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı kararnamesine göre; Kızılay bünyesinde bulunan Afyonkarahisar madensuyu için 200.000 adet şişe alındığı bildirilmiştir. Bu şişelerin 1183 İngiliz lirasının ödendiği söylenmiştir⁸¹².

3.3.2.2. Avşar Madensuyu

Acısu olarak da anılan maden suyu Afyonkarahisar'ın Işcehisar İlçesinin Seydiler köyünde yer almıştır. Avşar deresi olarak da bilinen Avşar deresi olarak bilinen

⁸⁰⁹ Aygen, *a.g.e.*, s. 183.

⁸¹⁰ Yaşar, *a.g.e.*, s. 309.

⁸¹¹ Talat, *a.g.m.*, s. 273

⁸¹² BCA, 30.18.1.2/10.30.11.

yerden çıkartılan madensuyu sofraya suyu olarak kullanıldığı gibi mide rahatsızlıklarının tedavisi için de kullanılmıştır⁸¹³.

3.4.SANAYİ VE TİCARETHANELER

3.4.1.Ticaret ve Zahir Borsası

Afyonkarahisar, Sandıklı ve Bolvadin’de kurulmuştur. Ticaret ve Zahir Borsası 26 Haziran 1927 tarihinde faaliyete geçmiştir. Ancak istenen verim alınamadığı için 24 Nisan 1932 tarihinde kapatılmasına karar verilmiştir. Bu karardan sonra borsanın varsa borcu onlar ödenmiş kalan paranın da Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odasına nakledilmesi uygun görülmüştür. Bütün bu uygulamalardan sonra Ticaret ve Zahir Borsasının 15 Mayıs 1932 tarihinde faaliyetine son verilmiştir⁸¹⁴. Afyonkarahisar’da 1940 yıllarında 13 esnaf derneği kurulmuştur. Bunlar keçeciler, kunduracılar, demirciler, bıçakçılar, tesviyeciler, kalaycılar, terziler, mutafılar, helvacılar, şekerçiler, marangozlar, yapıcı-taşçılar, yemeniciler, berberler, kasaplar, haşhaş yağcılar, araba imalatçıları ve binek araba sürücülerine ait derneklerden oluşmuştur⁸¹⁵.

3.4.2.Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası

Osmanlı Devleti döneminde XVIII. yüzyılın başlarında Afyonkarahisar’da şarapçılık, boyacılık, silah yapımı ve kuru meyvecilik önde gelen sanayi kollarından olmuştur. Cumhuriyet ilan edildikten sonra 1925 yılında çıkarılan yeni yasa ve yönetmelikler doğrultusunda sadece tarımsal ürünlerin alım ve satımını düzenleyen Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası kurulmuştur. Afyon bitkisi ve diğer tarım ürünlerinin ticareti için 1927 yılında Ticaret ve Borsa adında bir hal açılmıştır. Ancak 1931 yılının getirmiş olduğu ekonomik buhran sonucunda ürün fiyatlarında yaşanan düşüş yüzünden verim alınamamış ve 1932 yılında faaliyetine son verilmiştir⁸¹⁶.1927 yılında Afyonkarahisar’da 902 tane işyeri ve bu işyerlerinde çalışan 2.292 kişi kayıtlara geçirilmiştir.

⁸¹³ Nasrattınoğlu, *a.g.m.*, s. 156

⁸¹⁴ Yaşar, *a.g.e.*, s. 199

⁸¹⁵ “Afyon”, *Yurt Ansiklopedisi*, s. 28

⁸¹⁶ “Afyon”, *Yurt Ansiklopedisi*, s. 273

Tablo 23. 1927 Yılındaki İşyerleri ve Çalışan Sayısı

Sektörler	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Maden Çıkarma Sanayi	1	5
Tarıma Dayalı Sanayi	412	1.005
Dokuma Sanayi	157	397
Ağaç Mamulleri Sanayi	109	286
İnşaat Sanayi	20	91
Makina İmalı Sanayi	200	504
Kimya Sanayi	3	4
Toplam	902	292

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İşleri Enstitüsü, *Sanayi Sayımı 1927*, Devlet İşleri Enstitüsü Matbaası, Ankara 1969, s. 33.

Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası afyon bitkisinin ıslahı ile ilgilenmiş ve canlanmasında etkili rol oynamıştır. Aynı şekilde buğday ve arpaları da oda bölgesindeki istasyonlara koyduğu kalbur makinalarıyla eletmiştir. Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası esnafın ihtiyaç duyduğu makinaları getirtmiş ve taksitli ödeme karşılığında vermiştir. Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası şehirdeki bankalarla irtibat kurarak esnafın kredi almasına yardımcı olmuştur. Aynı zamanda Esnafın ürettiği ürünleri İzmir, Adana ve Bursa sergilerine katılmalarına yardım etmiştir⁸¹⁷. Afyon Ticaret ve Sanayi Odası 1938 yılında yün içerisine pamuk karıştırılıp keçe yapılmasını kepeneğin sağlamlığına zarar vermesinden dolayı yasaklamıştır. Şehir merkezindeki ve köylerdeki halka da bildirilerek bu kararın uygulanması için çaba sarf edilmiştir. Böylelikle Afyonkarahisar Keçecilikle alakalı olarak önemli işler yapmıştır⁸¹⁸.

Sucuk İmalatı ile ilgili gelişmelerde yaşanan Muamele Vergisi sıkıntısı üretimi güçleştirmiştir. Eti kıyma yapmak için kullanılan motorlardan dolayı vergileri ödemekte zorlanmışlar ve Muamele Vergisi bundan ötürü bazı değişiklik yapmıştır⁸¹⁹.

1943 yılında Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odasında 2 fevkalade 41 birinci, 72 ikinci, 113 üçüncü, 205 dördüncü, 132 beşinci sınıf tüccar ile çeşitli mesleklerde 653 küçük esnaf ve sanatkâr kaydedilmiştir. Bunlar arasında 3 banka, 1 anonim şirket, 1 dokuma kooperatifi, 4 zirai kredi kooperatifi ile kayıt mecburiyeti bulunmayan 3 eczane ve 3 dişi bulunmuştur⁸²⁰. 1945 yılında Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odasında 1 reis, 6 aza, 1 başkatip, 1 muhasebe ve muamele memuru ile istihbarat memuru görev

⁸¹⁷ Yaşar, *a.g.e.*, s. 200

⁸¹⁸ “Keçe İmalatı Murakabe Altında”, Haber, 15 Ağustos 1940, nr. 2109.

⁸¹⁹ “Sucuk Yapanların Derdi”, Haber, 22 Haziran 1939, nr. 1956,

⁸²⁰ Yaşar, *a.g.e.*, s. 201

yapmıştır⁸²¹. Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odasının 1939 yılı bütçe geliri ve gideri 3.960 lira, 1943 yılı bütçe gelir ve gideri de 5. 187 lira olarak hesaplanmıştır⁸²².

1946 yılında deri ve kösele sanayisi yeniden canlanmıştır. Bununla beraber Akarçay'ın kenarı yeni bir deri yapımevi yapılmıştır. Tabak sanatı ile ilgili gelişmelerde söz konusu olmuştur. Afyonkarahisar'ın birkaç semtinden Kubeli, Alacahamam, Devrane taraflarında tabakhaneler bulunmuştur⁸²³.

3.4.3.Ticaret ve Ticarethaneler

3.4.3.1.Hal Binası

29 Ekim 1935 tarihinde temelleri atılan Hal binası sıkı bir çalışma sonucunda 1936 yılında açılmıştır. Dönemin milletvekili Ali Çetinkaya'nın sadece yapmış olduğu işlerden bir tanesidir ve kendi elleriyle halkın kullanımına açmıştır. Hal binası o dönem Afyonkarahisar Belediyesinin şehir için yapmış olduğu önemli bir faaliyet olarak kabul edilmiştir⁸²⁴. Eski mezarlık arsası üzerinde yapılmış olan binanın caddeye bakan kısmı iki katlı olup Ot Pazarı ile bitişikken diğer kısımları tek katlı şekilde inşa edilmiştir. Hal Binası beş ayrı yerden girilecek şekilde planlanmış ve buna göre yapılmıştır. Hal Binasında 60 dükkân, üst katta 13 oda ve Pazar yerleri bulunmuştur. Sebze ve Meyve satılan, kasaplarla lokantaların olduğu yerdeki dükkânlar geniş bir avluya bakmıştır. Dükkânların önünde geniş bir saçak ortasında ise bir iç bahçe bulunmuştur⁸²⁵.

Hal binası ile beraber, Afyonkarahisarlılar hasır nizamından sandalye nizamına geçmişlerdir. Bu durum halka daha fazla hareket ve zindelik vermiş ve bir bakıma da temiz ve sağlıklı bir alış-verişin kapısını açmıştır. Bu şekilde genel temizliğin ve düzenin kontrolü daha kolay yapılabilmekteydi. Toz, yağmur, çamur ve fırtınalarında böylelikle zarar ve tahribatı önlenebiliyordu. Hal binasının her tarafında bol bol su düzeneği olduğundan beton olan meyve ve sebze sergileri her gün baştan aşağı yıkanıp temiz bir şekilde halkın alış-verişine açılıyordu. Aynı zamanda Belediye tezgâhtarlara ve satıcılara temizliğin göstergesi olarak beyaz gömlek giyme zorunluluğu da getirmiştir.

Böylelikle dolaplar içinde her tarafı çini karelerle döşenmiş ve bezenmiş olan kasap dükkânlarındaki etler, temiz camekânlı dükkânlardaki sebzeler ve eski pazarlar

⁸²¹ Bicioğlu, a.g.e., s. 228

⁸²² Yaşar, a.g.e., s. 20

⁸²³ "Şehrimizde Deri Sanayi", Haber, 17 Ocak 1946, nr. 2649,

⁸²⁴ Edip Ali Gökpinar, "Afyon ve Hall", *Taşpınar*, C. 4, S. 48, Afyon Halkevi Doğan Matbaası 29 Ekim 1936, s.234.

⁸²⁵ Abi, a.g.e., s. 164.

sineklerin istilasından kurtulmuş demektir. Hal binasındaki hiçbir ürünün fiyatı değişmemiş ve iki fiyattan satılmaya devam etmiştir.

Hal binasının ortasındaki geniş çiçek meydanı bir çeşmenin etrafındadır. Kapıdan girerken, hal binasındaki bir kaç şekerçi dükkânları, eczane ve modern fırınlar temizlik, güzellik ve süs itibar ile en tanınmış şehirlerin gelişimlerin göstermektedir. Fırınlardan çıkan ekmeğin hamuru en modern makina ile yapılmaktadır. Hal binası bir taraftan müşterilere kendi işini kendi yapmak için metod öğretirken aynı zamanda her şeyin en iyisini bir arada toplu halde görme ve seçme fırsatını da veriyordu. Zabıta memurlarının olması da Hal binasında çıkabilecek sorunların çözülmesi güvenlik açısından ve ürünlerin kontrolü açısından çok faydalı olmuştur. Halde 51 kişilik beton sergi, 54 kasap ve sebze meyve dükkânı, 2 modern fırın, geniş bir yağ pazarı, bir kuru taneler pazarı, bir ekme ve kaymak pazarı, geniş bir çiçek fidan pazarı ve yukarısında da 13 oda ve daire 2 abdesthane, çeşme ve bekçi odası yer almıştır⁸²⁶.

Afyonkarahisar Hal Binası esnafı bira araya getirmiş ve 1935-1936 yıllarında şehrin toptan ve perakende ihtiyacının karşılandığı Türkiye'deki tek bina olmuştur. Hal Binasının arkasındaki kısımda haftanın iki gününde aynı zamanda peynir-yoğurt, sebze-meyve satılan tezgâhlar kurulmuştur. 50 yıl hizmet vermiş olan Hal Binası 1985 yılında yıkılmıştır⁸²⁷.

1940 yılında valilik, belediye ve şahsi kişilere ait fidanlıklarda yetiştirilen meyve ve süs ağaçları fidanları ilgi ve talep görmüştür. Afyonkarahisar'ın köy, ilçelerine ve komşu şehirlere fidan sevki yapılmıştır. Bölgede birçok yeni cins meyve ve süs ağacı üretimi yapılmıştır⁸²⁸. Belediye tarafından Yoncaaltı pazarında meyve ve sebze satışı yapılmıştır. Halkın ihtiyaçları daha ucuza tedarik edilmiştir⁸²⁹.

1943 yılında Hindistan'dan Afyonkarahisar'a 300.000 lira karşılığında içinde astar ve kaput bezi bulunan manifatura eşyası getirilmiştir. Afyonkarahisar'da seçilen bir heyet İstanbul'a bu eşyaları almak için gönderilmiştir⁸³⁰.

1946 yılında Afyonkarahisar belediyesi sucuk ihracatı yapanları kayıt altına almıştır. Ayrıca belediye çuvala doldurularak ihraç edilen sucukların kasa içinde sevk edilmesini sağlamıştır⁸³¹.

⁸²⁶ Gökpınar, *a.g.m.*, ss. 235-236

⁸²⁷ Abi, *a.g.e.*, s. 166

⁸²⁸ "Şehrimizden Fidan Sevkiyatı Yapılıyor", Haber, 29 Şubat 1940, nr. 2035,

⁸²⁹ "Pazarda Perakende Satış", Haber, 9 Aralık 1940 nr. 2141,

⁸³⁰ "Vilayetimize 300.000 Liralık Hint Manifaturası Geliyor", Haber, 27 Eylül 1943, nr. 2420,

3.4.4. Kooperatifler

Şehirde Ticaret ve Sanayi Bakanlığına Bağlı konut yapı, motorlu taşıyıcılar, tüketim, esnaf ve sanatkârlar, küçük sanayi sitesi, toplu işyeri yapı, küçük sanat, tarım, satış, yaş sebze ve meyve pazarlama, turizm geliştirme, üretim, pazarlama kooperatifleri bulunmuştur⁸³².

Tablo 24. 1935-1937 Tarım ve Kredi Kooperatifleri

Köy ve İlçeler Sayısı																	
1935			1936			1937											
İlçe	Köy		İlçe	Köy		İlçe	Köy										
4	69		3	78		4	87										
Ortaklar Sayısı					Taahhüt Edilen Sermaye (Lira)												
1935		1936		1937		1935		1936		1937							
1.756		1.597		2.064		131.173		51.617		58.360							
Tahsil Edilen Sermaye (Lira)			Kar (Lira)			Zarar (Lira)											
1935		1936		1937		1935		1936		1937							
114.586		44.848		47.124		10.516		7.085		1.729		735		273		646	

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarım İstatistikleri 1934-1937*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1939, s. 496-501.

1945 yılında şehirde halkı ucuz ev sahibi yapmak amacıyla kurulan bir yapı kooperatifi çalışmalarını durdurmüştür. Sinanpaşa, Şuhut ve Işıklar'da biri tarım kooperatifi varlığını sürdürmüş ve o sıralarda Balmahmut köyünde bir kooperatifin inşaatı sürdürülmüştür. Memurlar İstihlak Kooperatifi de bu konuda halktan ve memurlardan yardımlarını esirgememiştir⁸³³

1941 yılında dokumacılıkla alakalı işlerinin daha fazla ilerleyebilmesi için Afyonkarahisar'da El Tezgahları Kooperatifi oluşturulmuştur. Çalışmaların aksamaması için iplikler rahat bir şekilde temin edilebilmiştir. Eski ve yeni tezgaha sahip olan herkes bu kooperatife üye olabilmiştir⁸³⁴.

1942 yılında dönemin valisi Şefik Bicioğlu'nun teşvikiyle Memurlar Kooperatifi kurulmuştur⁸³⁵. Memur ve müstahdemlerin 1943 yılında kurdukları tüketim kooperatifinin genel heyeti 1 Nisan 1944 tarihinde halkevi salonunda toplanmıştır. Toplantıda kooperatifin sekiz aylık çalışmasından masraflar çıkıldığında 6.088 lira kar

⁸³¹ "Sucuk İhracatı İçin Bazı Tedbirler", Haber, 3 Ocak 1946, nr. 2645,.

⁸³² Yaşar, a.g.e., s. 196

⁸³³ Şefik Bicioğlu, "Afyon Merkez İlçesi İdari Coğrafyası", *İdare Dergisi*, S. 174, 1945, s. 230-233.

⁸³⁴ "Şehrimizde Bir El Tezgâhları Kooperatifi Kuruluyor", Haber, 27 Kasım 1941, nr. 2236.

⁸³⁵ "Memurlar Kooperatifi", Haber, 7 Ocak 1942, nr. 2345.

elde edilmiştir⁸³⁶. 1943 yılında Devlet Demir Yolları memur ve işçileri arasında kurulan kooperatifin bir şubesi de Afyonkarahisar'da açılmıştır⁸³⁷.

Ekonomi Bakanlığı tarafından yoksul halkın kendi giysilerin, dikebilmeleri için yeni tarz el tezgâhları temin edilmiştir. Hatta bu tezgahlar üzere ustalaşmış kişilerde eğitim amaçlı Afyonkarahisar'a gelmişlerdir. Hem şehirli hem köylü çiftçi ailelere verilen bu tezgahların öğrenilebilmesi için on beş günlük bir kurs açılmıştır. Böyle çiftçiler hem kendi ihtiyaçlarını karşılamış hem de bu işten ekonomik anlamda kazanç sağlamıştır⁸³⁸.

Fabrika ve İmalathaneler: Afyonkarahisar ve Bolvadin'de olmak üzere iki tane un fabrikası Dinar'da çalışan Şark Halı Kumpanyasında çalışan halı tezgâhları varlıklarını sürdürmüştür. Bu fabrikada Alaca denilen pamuklu ve cicim olarak adlandırılan dokumalar üretilmiştir⁸³⁹.

Yukarıda adı geçen sanayi kollarının dışında Afyonkarahisar'da 2 testi fırını, 3 lastik fabrikası, 1 kiremit fabrikası, 1 astar dokuma imalathanesi, 1 istihkâm ana depo-fabrikası ve 1 çimento fabrikası olduğu belirtilmiştir⁸⁴⁰. Afyonkarahisar'ın merkezinde Toprak Mahsulleri Ofisinin 1 silosu, Sandıklı, Dinar ve Çay'da ise depoları söz konusu olmuştur. Hususi değirmenler kışın hayvanların yiyeceği olan burçakların parçalanması için, presler afyon bitkisinin yağını çıkarma gibi işleri görmüşlerdir. Aynı zamanda üzümde işlenmiş pekmez ve cevizli sucuk üretilmiştir Bolvadin ve Dinar ilçelerinde kendirden urgan, sicim ve ip yapılmıştır. Ayrıca Eber Gölü civarındaki kamışlardan da hasırlar imal edilmiştir. 1933 yılında şehir merkezinde 5 un fabrikası, iki tamir atölyesi ve muhtelif imalathaneler faaliyet göstermiştir⁸⁴¹.

1940'lı yıllarda Afyonkarahisar'da Ömer Dişbudak ve Lütfi Yüceer'e ait iki doğrama atölyesi dışarıdan gelen kerestelerin işlenmiş ve şehrin bu konudaki ihtiyacını gidermeye çalışmıştır. Ayrıca Hasan Bıdık'a ait un fabrikası ile Akarçay'ın kenarlarında un değirmenleri faaliyetlerini sürdürmüştü. Yine bu bahsi geçen yıllarda presler üzüm, sucuk ve beyaz peynir imalathaneleri kurulmuştur. Sabri Özsoy tabakhanesinin öncülük ettiği kösele ve deri imal eden tabakhanelerde yeni açılan fabrika ve imalathaneler

⁸³⁶ “Memurlar İstihlak Kooperatifi Umumi Heyet Toplantısı”, Haber, 3 Nisan 1944, nr. 2471.; “Memurlar İstihlak Kooperatifi Umumi Heyet Toplantısı”, Haber, 6 Nisan 1944, nr. 2472..

⁸³⁷ “Devlet Demiryolları Memurları Kooperatifi”, Haber, 18 Ocak 1943, nr. 2348,

⁸³⁸ “Yeni Tezgâhlardan Şehirdeki Fakir ve Çiftçi Ailelere de Verilecek”, Haber, 14 Nisan 1941, nr. 2174,

⁸³⁹ “Afyon”, *Yurt Ansiklopedisi*, s. 286

⁸⁴⁰ Atabek, *a.g.e.*, ss. 225-227

⁸⁴¹ Orak, *a.g.e.*, s. 33, Yaşar, *a.g.e.*, s. 227

arasında yerini almıştır. Araba yapımı, bakım, onarımı, demir ve maden işleriyle uğraşan atölyelerde faaliyete geçmişlerdir. Bunlardan Bayındırlık Müdürlüğüne ait atölye-döküm ve torna işleri ile meşgul olan Mustafa Kocaşaban, Osman Demirbilek ve Kazım Beyçelik Bey ortaklığındaki büyük atölye önemli bir boşluğu doldurmuştur⁸⁴². 1940'lı yıllarında Afyonkarahisar'ın en büyük mermer fabrikalarını Halil Alimoğlu ve Bekir Ürey işletmişlerdir⁸⁴³. Afyonkarahisar'da iki bine yakın tezgâhın olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine dokumaların ve ipliklerin satıldığı bir kadın pazarı varlığını sürdürmüştür. Dokumlara çok fazla rağbet edilmiş, kadınların ip ihtiyacı kooperatiflerce karşılanmıştır. Dönemin valisi Fevzi Mecdi Daldal de bu konu ile yakından ilgilenmiştir⁸⁴⁴.

3.4.5.Mermerler

İşcehisar mermer ocaklarında işlenen büyük parçalı mermerler İstanbul ve Roma şehirlerine gönderilmiş ve oralarda direk olarak kullanılmıştır. 1944 yılında iki Türk girişimci tarafından iki ocak işletilmiştir Ankara'da yapılmakta olan meclis binasında bu mermerlerden kullanılmasının kararlaştırıldığı da belirtilmiştir⁸⁴⁵.

Sucuk İmalatı ile ilgili gelişmelerde yaşanan Muamele Vergisi sıkıntısı üretimi güçleştirmiştir. Eti kıyma yapmak için kullanılan motorlardan dolayı vergileri ödemekte zorlanmışlar ve Muamele Vergisi bundan ötürü bazı değişiklik yapmıştır⁸⁴⁶.

3.4.6.Şirketler

1926 yılında açılmış olan Terakki Servet Bankası Anonim şirketi 100. 000 lira sermaye ile açılmıştır. Yine aynı yıl 150.000 lira sermaye ile Kadın Ana Anonim Şirketi faaliyete geçmiştir⁸⁴⁷

3.5.BANKALAR

Afyonkarahisar'daki ekonomi ve ticareti düzenleyen bankalarda oldukça önemli bir hale gelmiştir. Afyonkarahisar'da 1864 yılında Osmanlı, 1888 yılında Ziraat, 1931 yılında Afyonkarahisar'da İş ve bankasının şubesi de açılmıştır⁸⁴⁸.

⁸⁴² Orak, a.g.e., s. 45

⁸⁴³ Yaşar, a.g.e., s. 228

⁸⁴⁴ "Şehrimizdeki El Tezgâhları Tasardan Çok Fazla", Haber, 15 Aralık 1941, nr. 2240, 15 Aralık 1941

⁸⁴⁵ "Dünya'da Esi Olmayan Afyon Mermeri", Haber, 12 Ekim 1944, nr. 2523,.

⁸⁴⁶ "Sucuk Yapanların Derdi", Haber, 22 Haziran 1939, nr. 1956,

⁸⁴⁷ Ömer Demirtaş, *647 Numaralı Karahisar-ı Sahip Şer'iyye Sicili*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Afyon, 2004, s. 30

⁸⁴⁸ Talat, a.g.m., s. 271

3.5.1.Osmanlı Bankası

İstanbul’da 1856 yılında açılmıştır. Afyonkarahisar’da 1863 yılında kurulmuştur⁸⁴⁹ 1929 yılında Osmanlı Bankasının müdürlüğünü Georges Raad yapmıştır⁸⁵⁰.

3.5.2.Terakki Servet Bankası

“Terakki Servet Osmaniyesi” unvanı ile mahalli bir banka olarak kurulmuş, daha sonra 1926’da 100.000⁸⁵¹ sermaye ile “Afyon Terakki Servet Bankası T.A.Ş.” olarak ismi değişmiştir⁸⁵². Terakki Servet Bankasının 1931 yılında sermayesi 175.000⁸⁵³ 18 Haziran 1931 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Afyonkarahisar Terakki Servet Bankası Türk Anonim Şirketinin asıl sözleşmesindeki 3, 6, 28, 31, 34,35, 41,44, 46, 50, 52 ve 54. Maddelerinin değiştirilmesi teklifi kabul edilmiştir⁸⁵⁴. 1932 yılında toplam sermayesi 200. 000 liraya ulaşmıştır⁸⁵⁵. Terakki Servet Bankasının Afyonkarahisar şubesinin mevduat ve karı hesaplanmıştır.

Tablo 25. Terakki Servet Bankası Mevduat ve Kar Bilgisi

Yıllar	Mevduat (Lira)	Kar (Lira)
1931	20.340	16.400
1932	15.878	21.952
1933	16.000	21.000
1936	25.469	11.140
1938	27.660	10.637
1939	11.605	17.581

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *İstatistik Yıllığı, 1935-1936*, s.321; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistiği Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı, 1932-1933*, s.304; Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *İstatistik Yıllığı, 1934-1935*, s.441; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistiği Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı, 1936-1937*, s. 269; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistiği Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı, 1938-1939*, s. 284; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistiği Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı, 1939-1940*, s. 378; Yaşar, *a.g.e.*, s. 201.

3.5.3.Ziraat Bankası:

Ziraat Bankası şehirde hayvancılık ve toprak ürünleri konusun da çiftçiye, kerestecilere, lastik ve kiremit fabrikalarına kredi vererek destek olmuştur. Ziraat bankası zirai kooperatifler kurarak köylünün tefecilerin ve vurguncuların elinden

⁸⁴⁹ Aygen, *a.g.e.*, s. 55

⁸⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1928-1929), s. 184.

⁸⁵¹ Oğuzhan Altay, “Türkiye’de Liberal Politikaların Bankacılık Sektörüne Etkileri (1847–1979)”, Ege Akademik Bakış, Nr. 1 2010: s. 335, ss. 319-350.

⁸⁵² Aygen, *a.g.e.*, s. 55-56.

⁸⁵³ Ünsal Özmen, Afyon, Öz Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 57.

⁸⁵⁴ BCA, 30.18.1.2 / 24.73.14.

⁸⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti BİUM, *İstatistik Yıllığı, 1932-1933*, s. 304.

bulunmuştur⁸⁵⁶ kurtulmasını da sağlamıştır⁸⁵⁷. 1928 yılında Ziraat Bankası Atlas sineması karşısında Koçoğullarına ait binada yer almıştır⁸⁵⁸

3.5.4.Akşehir Bankası

Afyonkarahisar'da 1 Temmuz 1930 tarihinde Akşehir Bankasının şubesi açılmıştır. Akşehir Bankası ihracat malları üzerinde yoğunlaşarak faydalı hizmetler vermeye özen göstermiştir. Afyonkarahisar piyasası bu milli ve yerli bankaları ile önemli piyasalardan biri haline gelmiştir⁸⁵⁹.

3.5.5.İş Bankası

İş bankası 1931 yılında bir şube açarak piyasanın merkezi ağırlığı olmuştur. Küçük esnafın bütün işleri için faydalı olmayı amaçlamıştır⁸⁶⁰. İş bankası zirai ve ticari alanlarda faaliyet göstermiştir. Afyonkarahisar'da inşaatına başlanılması düşünülen Çimento Fabrikası için İş Bankasından 1.500.000 lira kredi çekilmiştir. Aynı zamanda halka da kredi sağlayan banka ekonominin gelişmesi açısından önemli olmuştur⁸⁶¹

3.5.6.Sümerbank

Sümerbank Yerli Mallar Pazarı Afyonkarahisar'ın ticaretinde büyük öneme sahip olmuştur. 1943 yılında Afyonkarahisar'da Sümerbank satış mağazası açılmıştır⁸⁶². Açılış 27 Ağustos 1943 tarihinde Afyonkarahisar'ın kurtuluş yıldönümüne denk getirilmiştir⁸⁶³ 1944 yılında Sümerbank Yerli Mallar Pazarı tarafından her aileye basma ve kaput bezi verilmiştir⁸⁶⁴. 1945 yılında Sümerbank Yerli Mallar Pazarında mallar pazartesi, salı günleri şehir halkına, çarşamba, perşembe günleri köylülere, cuma günü doğum, evlenme belgeleri sahiplerine ve halka, cumartesi günleri de ana karnelerini gösterecek memur ve memur ailelerine satış yapılmıştır⁸⁶⁵.

Sümerbank Yerli Mallar Pazarlar Kurumu Mağazalar Müdürü Sadi Altay 19 Haziran 1945 tarihinde Afyonkarahisar'a gelmiş ve ticaret odasında manifaturacılar ile

⁸⁵⁶ Yaşar, *a.g.e.*, s. 201.

⁸⁵⁷ Talat, *a.g.m.*, s. 271.; Selman, *a.g.e.*, s. 201.

⁸⁵⁸ Aygen, *a.g.e.*, s. 55.

⁸⁵⁹ Talat, *a.g.m.*, s. 271-274.

⁸⁶⁰ Talat, *a.g.m.*, s. 272.

⁸⁶¹ Vatan Gazetesi-Afyonkarahisar İlavesi, 29 Nisan 1953, s. 12.

⁸⁶² “Şehrimizde Açılacak Sümerbank Mağazası”, Haber, 7 Haziran 1943, nr. 2388.

⁸⁶³ “Yerli Mallar Pazarı”, Haber, 26 Ağustos 1943, nr. 2411.

⁸⁶⁴ “Yerli Mallar Pazarının Yapacağı Dağıtım”, Haber, 5 Haziran 1944, nr. 2489.

⁸⁶⁵ “Yerli Mallar Pazarında”, Haber, 12 Nisan 1945, nr. 2574.,

toplantı yapmıştır. Toplantıda 1946 yılının imalatı için fabrikalara yerel ihtiyaçlar göz önünde bulundurulacak şekilde talimat verilmiştir⁸⁶⁶.

15 Ağustos 1946 tarihinden itibaren ince yünlü kumaşların satışındaki yasak kaldırılmıştır⁸⁶⁷. Afyon Yerli Mallar Pazarı Toptancı Mağazası 25 Eylül 1946 tarihinde vali Şefik Bicioğlu başkanlığında il genel meclisi üyeleri, belediye ve ticaret odası temsilcileri ile yapılan toplantıda toptancı mağazasının şehirde kalmasına karar vermişlerdir⁸⁶⁸

4.SOSYAL KURULUŞ VE CEMİYETLER

4.1. SOSYAL KURULUŞLAR

4.1.1. Afyonkarahisar Halkevi

19 Şubat 1932 yılında Afyonkarahisar’da açılan Halkevi, Türk Ocağı binasında Halkevi Başkanı Galip Demirer’in yaptığı açılış konuşması ile Ankara’dan radyo ile yapılan açılış töreni ile faaliyetlerine başlamıştır⁸⁶⁹. Galip Demirer’in konuşması; *“Diğer bazı vilayetlerde olduğu gibi şehrimizde de bir Halkevi açılacaktır. Halkımız ve aydınlarımızın içerisinde milli işleri konuşup görüşecekleri bir memleket müessesesi olacaktır. Birçok gençlerimiz şimdiden Halkevinde çalışmak için hazırlanmaktadır”*⁸⁷⁰ şeklindedir. Halkevinin kuruluşunun birinci yıl dönümü münasebetiyle Mustafa Kemal Atatürk, Selahattin Bey isimli bir sanatçının yapmış olduğu Afyonkarahisar’ın kurtuluş gününün resmeden bir tabloyu Vali Ahmet Durmuş Evrendillek aracılığıyla Afyon halkevine hediye olarak⁸⁷¹.

Halkevleri, Cumhuriyeti ve demokrasiyi halk tabanına yaymak, halkın bilgisini ve görgüsünü artırmak amacıyla birçok şube açarak önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çalışmalarını daha sistemli hale getirmek için şubeler oluşturulmuştur. Bunlar;

- 1- Dil-Edebiyat ve Tarih Şubesi
- 2- - Güzel Sanatlar Şubesi
- 3- Temsil Şubesi
- 4- İhtimai Yardım Şubesi

⁸⁶⁶ “Ticaret Odasında Önemli Bir Toplanma”, Haber, 25 Haziran 1945nr. 2594,

⁸⁶⁷ “Sümerbank”, Haber, 19 Ağustos 1946, nr. 2710,

⁸⁶⁸ “Sümerbank Toptancı Mağazası”, Haber, 26 Eylül 1946, nr. 2720,

⁸⁶⁹ Ceren Demirdelen, Şaban Ortak, “Bir Halk Eğitim Kurumu Olarak Afyon Halkevi Ve Faaliyetleri (Kuruluşundan 1940 Yılına Kadar)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S.1. s. 255.

⁸⁷⁰ “Şehrimizde Halk Evi Açılacak”, Son Haber, 22 Şubat 1932, nr. 1248

⁸⁷¹ “Gazinin Halkevimize Kıymetli Armağanları”, Son Haber, 23 Şubat 1933, nr. 1348.

- 5- Spor Şubesi
- 6- Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi
- 7- Kütüphane ve Neşriyat Şubesi
- 8- Köycüler Şubesi
- 9- Müze ve Sergi Şubesi şeklinde faaliyet göstermişlerdir⁸⁷²

Afyon Halkevinin açıldığı tarihteki ilk idari yapısı; Afyon Halkevinin ilk başkanı Galip Demirer olup daha önce Afyon Türk Ocağı başkanlığı da yapmıştır⁸⁷³.

Dil Edebiyat, Tarih Şubesi; Muallim Eflatun Cem Bey, Muallim Tahir Hayrettin Bey, Muallim M. Zihni Bey,

Güzel Sanatlar Şubesi; Mimar Süreyya Bey, Muallim Hami Bey, Muallim Feyzi Bey,

Temsil Şubesi; Mümessil-Muallim Muharrem Bey, Spor Şubesi; Muallim Oğuz Bey, Diş hekimisi Emin Bey, Muallim Nafi Bey, tüccar Salim Bey, banka memuru Hüseyin Bey,

İçtimai Yardım Şubesi; Sıhhiye Müdürü Dr. Kemal Bey, Dr. Salih Bey,

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi; Maarif Müdürü Nevzat Bey, Muallim Ahmet Sami Bey, Muallim Hikmet Bey,

Kütüphane ve Neşriyat Şubesi; Mümessil Muallim Musa Kazım Bey,

Köycüler Şubesi; Çiftçi Hacısaitoğlu Bekir Bey, Tüccar Fatıoğlu Hasan Bey, Arzuhalci Genelioğlu Niyazi Bey şeklinde

Müze ve Sergiler Şubesi; Asar-ı Atika Depo Mümessili Muallim Süleyman Hilmi Bey şeklindedir⁸⁷⁴. 1932 yılından 1940 yılına kadar Afyonkarahisar Halkevi Başkanlığını Galip Demirer yürütmüştür⁸⁷⁵.

1. Dil-Edebiyat Tarih Şubesi ve Faaliyetleri

Dil, edebiyat ve tarih Şubesi, bulunduğu bölgenin genel bilgisini yükseltmeye yarayacak mevzularda konferanslar ve konuşmalar düzenlemiştir. Bu konuşmalar

⁸⁷² CHF Halkevleri Talimatnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1932, s.6

⁸⁷³ Feyza Şahin, *Afyon Halkevi ve Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2004, s40

⁸⁷⁴ Şahin, *a.g.t.*, s. 45

⁸⁷⁵ Şahin, *a.g.t.*, s 51

doğrultusundaki amaçları inkılapların kökleşmesi, ülke sevgisinin artırılması, halkın yaşamında eksikliği görülenleri karşıladığı, çeşitli konularda halkın duygu ve düşünceleri derinleştirip, geliştirilmiştir⁸⁷⁶. Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi, ana Türk dilinin bugünkü yazı ve edebiyatında kullanılmayan, ancak halk arasında varlığını sürdüren kelimeleri o günün yazım diline uyarlamıştır. Bundan dolayı milli masallar, atasözlerini ve bölgedeki aşiretleri araştırıp incelemiştir. Araştırmaların ve incelemelerin sürekliliğinin devam edebilmesi içinde şube üyeleri dergi veya gazete çıkarmışlardır. Aynı zamanda şube gençlerin ilim ve edebiyat alanında gelişme gösterebilmeleri için teşvik edici yollar araştırmıştır⁸⁷⁷.

Dil-Edebiyat Tarih Şubesi dille ilgili gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarını Ankara ile bağlantılı bir şekilde devam ettirmiştir. TDTC (Türk Dili Tetkik Cemiyeti) ile beraber çalışılmıştır. Halkevi, Afyonkarahisar'ın Derleme Ocaklarından gelen sözleri incelemiş ve kendi derlediği sözcükleri de katarak 1933 yılında 5000 kadar toplanan kelimedden 2176 tanesini TDTC'ye göndermiştir. Dil-Edebiyat Tarih Şubeli yine 1933-1934 tarihleri itibarıyla halka dil inkılabının hedefini anlatmak için konferanslar verilmiştir. Her ayın 19'unda Taşpınar Dergisini çıkarmışlardır⁸⁷⁸.

Dil-Edebiyat Tarih Şubesi, 1933-1934 yılları arasında Afyonkarahisar'ın tarihini araştırmış ve ilk çağlardan o güne kadar olan verileri toplamıştır. Dönemin müze müdürü olan ve tarih araştırmaları yapan Süleyman Gönçer tarafından Afyon Tarihi kitabı yazılmıştır. Yine Afyon Coğrafyası adlı eserini hazırlama çalışmalarına devam etmiştir⁸⁷⁹.

Dil ve Tarih Şubesi 1939 yılında Taşpınar dergisinin devamlılığı için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Farklı konular üzerinde konferanslar verip folklor çalışmalarını devam ettirmişlerdir⁸⁸⁰. 1939 yılında verilen bir konferans sonucunda "Devrim Yolları" isimli gösteriye sunulmuştur⁸⁸¹. Dil ve Tarih Şubesi Afyonkarahisarlı olup şehre gelen üniversite öğrencileri Vali Ahmet Durmuş Evrendilek ile beraber öğrencileri öğrenime özendirmek amaçlı bir toplantı düzenlemiştir⁸⁸².

⁸⁷⁶ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 201; *Taşpınar Dergisi*, C. 1, S. 4, 19 Şubat 1933, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, s. 97.

⁸⁷⁷ *CHF Halkevi Talimatnamesi*, 1932, s. 10

⁸⁷⁸ "Afyon Halkevinin Yaptıkları", *Taşpınar*, C. 2, S. 16, 19 Şubat 1934, s. 83; Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, s. 14.

⁸⁷⁹ "Afyon Halkevinin Yaptıkları", *a.g.e.*, ss. 83-84

⁸⁸⁰ "Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özütür", *Taşpınar*, C. 8, S. 78, 19 Şubat 1940, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası s. 14

⁸⁸¹ "Halkevinde", Haber, 23 Şubat 1939, nr. 1922.

⁸⁸² "Halkevinde", Haber, 18 Mart 1940, nr. 2050.

1940 yılında Afyonkarahisar tarihi ile alakalı çalışmalara devam edilmiş ve bu yazılar Taşpınar dergisinde yayınlanmıştır⁸⁸³. Ayrıca 16 Mart 1940 tarihinde Halkevinde Gazi Terbiye Enstitüsü hocası Sadi Selen tarafından bölgenin coğrafi yapısı ve doğal servetleri hakkında bir konferans verilmiştir⁸⁸⁴.

Dil ve Tarih Şubesi 1941 yılında Cumhuriyet Bayramı “Atatürk’ün Hayatı ve Türklüğü ve Vatana Olan Hizmetleri” konulu bir konferans vermiştir. Dil ve Edebiyat geceleri düzenlenmeye devam etmiş⁸⁸⁵ dil bayramı münasebetiyle bir toplantı yapılmış, bu toplantı sırasında Ahmet Sami Onur, dil inkılabı hakkında bilgi vermiştir. 1942 yılında Halkevlerinin onuncu yıl kutlamaları nedeniyle Afyon Halkevinde üç gün boyunca etkinlikler düzenlenmiştir. “Yağmur Gecesi” ve “Adam Sarrafı” adlı gösteriler olmuştur⁸⁸⁶.

Afyonkarahisar Halkevi Dil Edebiyat ve Tarih Şubesi 1943 yılında yirmiye yakın konferans vermiştir. Konferansların genel içeriği tarım, milli günler ve tarihler, halkevinin çalışmaları, yasal haklar, bayramlar şeklinde olmuştur. Yine 1943 yılında edebiyat geceleri de yapılmaya devam etmiştir⁸⁸⁷. 1943 yılında yapılan diğer bir faaliyet alanında kültürel açıdan olmuştur. Edip Ali Baki’nin eseri çoğaltılmış, Taşpınar Dergisi için yazılar yazılmıştır⁸⁸⁸.

Afyonkarahisar halkevi 1944 yılında eğitim, kültür, sosyal yaşantı hakkında halka yönelik konferanslar verilmiş, çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir⁸⁸⁹. Halkevinde Edebiyat Geceleri düzenlenmiş, şairlerin yanı sıra öğrencilerde şiirler okumuşlardır⁸⁹⁰.

Afyonkarahisar halkevi Dil Edebiyat ve Tarih Fakültesi 1945 yılında da eğitici ve öğretici konferanslar vermişlerdir. Buna göre doğal afetler karşısında halkın nasıl davranması gerektiği ile ilgili bilgilendirici konuşmalar yapılmıştır⁸⁹¹. 1939 yılının Haziran ayında Dinar’a yolculuğu yapan üç kişi selden dolayı meydana gelen kazadan yaşamını yitirdiğinden 1945 yılında anılmışlardır. Yine Dil Edebiyat ve Tarih Şubesi tarafından milli, tarihi günler çeşitli etkinliklerle kutlanmaya devam etmiştir⁸⁹².

⁸⁸³ “Halkevinde”, Haber, 01 Ocak 1940, nr. 2012.

⁸⁸⁴ “Halkevindeki Konferans”, Haber, 18 Mart 1940, nr. 2050.

⁸⁸⁵ “Halkevinde Edebiyat Gecesi”, Haber, 17 Nisan 1941, nr. 2175.

⁸⁸⁶ Şahin, a.g.t., s. 68-69.

⁸⁸⁷ “Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özütü”, a.g.e., s. 231.

⁸⁸⁸ “Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özütü”, a.g.e., s. 231.

⁸⁸⁹ Şahin, a.g.t., s. 72-74.

⁸⁹⁰ “Halkevinde Edebiyat Gecesi”, Haber, 4 Mart 1943, nr. 2361

⁸⁹¹ Şahin, a.g.t., s. 73.

⁸⁹² “Evimiz İçinde, Ev Çalışma Notlarından”, Taşpınar, C. 9, S. 128-129-130-131, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1945, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, s. 278.

Afyonkarahisar Halkevi Dil Edebiyat ve Tarih Şubesi 1946 yılında Türkiye’de Orman Ormancılık ve Devlet Orman işletmeleri isimli bir konferans vermiştir. Halkevinin 14. Yıldönümü çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır⁸⁹³.

2. Güzel Sanatlar Şubesi ve Faaliyetleri

Güzel Sanatlar Şubesi, müzik, resim, heykeltıraşlık ve mimarlık gibi alanlarda faaliyet göstermiştir. Genç yeteneklerin gelimlerine yardım etmiştir. Şube Halkevinin genel programlarının müzik ile ilgili olan kısmını düzenlemiş ve takip etmiştir. Bu doğrultuda modern müzik ve türküler bütün müzik enstrümanlar baz alınarak söylenmiştir. Bundan amaç ise halkın müzik zevkini artırmak şeklinde olmuştur. Şube bütün herkesin milli marşları ve şarkıları öğrenmesi noktasında da çalışmalar yapmıştır. Özellikle köylerde ve aşiretler arasında söylenen türkülerin notaları ve sözleriyle milli oyunların tarzı ve ahengi tespit edilmeye çalışılmıştır⁸⁹⁴.

Halkevleri ve Halkodalarına kullanılan radyolarının bataryaları genel merkez tarafından gönderilmiştir. Bu durum Halkevlerinin halkın iletişimine ve haber alma özgürlüğüne değer verdiğinin bir göstergesi olmuştur Aynı anlamda Halkevleri tarafından ithal edilecek sinema ve radyo makinalarına ait cihazların sınırlandırma yapılmadan yurda sokulması bildirilmiştir⁸⁹⁵.

1932 yılında Güzel Sanatlar Şubesi, tarafından yapılan konserler hem fazla hem yoğun bir kalabalıktan meydana gelmiştir. Hatta öyle ki konser esnasında salonlarda yer kalmadığı belirtilmiştir⁸⁹⁶

1933 yılında şube Tasarruf Cemiyeti ile beraber yerli malı sergisi açmıştır. 1934 yılında Afyonkarahisar’daki abideleri tespit etmiştir. Bu abideler içerisinde tamire ihtiyacı olanlar yeniden onarılmıştır. Afyonkarahisar’daki Frigya, Hitit ve Selçuklu eserlerinden bir albüm oluşturulmuştur. Bu albümlerden bir tanesi Mustafa Kemal Atatürk’ün şehri ziyareti esnasında kendisine hediye edilmiştir 1933 yılında faaliyetlerin yoğunlaşmasından ötürü Halk Müzik Evi kurulmuştur⁸⁹⁷.

1934 yılında şube iki kola ayrılmıştır. Birinci kol şarkıları derleyip toplamıştır. İkinci kol müziklerle ilgilenmiştir. Şubenin mimari kolu ise, Afyonkarahisar’da sayısız

⁸⁹³ Şahin, a.g.t., s. 75.

⁸⁹⁴ CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932, s. 10-11

⁸⁹⁵ Şahin a.g.t., s 75.

⁸⁹⁶ “Halkevi Konser Hazırlıyor”, Son Haber, 19 Mayıs 1932, nr. 1272.

⁸⁹⁷ “Afyon Halkevinin Yaptıkları”, a.g.e., ss, 86-87.

200'ü bulan duvarcı, taşçı, doğramacı, sıvacı, yapıcı gibi esnafı bir araya toplayarak, onlara mimari tekniği hakkında bilgi vererek rehberlik etmiştir⁸⁹⁸.

1935 yılında yaptığı 54 egzersize 240 genç katılmıştır. 14 konser, 4 gösteri, 2 baloda ortak çalışmalarında bulunmuştur. Mimari kolu ise Afyonkarahisar'ın önde gelen ustalarını bir araya getirmiş ve teknik konularda bilgilendirmiştir⁸⁹⁹.

Şube 1936 yılında halkın güzel sanatlara olan ilgi merakını artırmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda şarkıların ve türkülerin sözlerini düzenleyerek notalara aktarmıştır. Kurs ve derslerle Keman, Piyano, Mandolin ve cümbüşten ibaret müzik aletleriyle amatör gençler yetiştirmeye çalışmıştır⁹⁰⁰.

Afyonkarahisar Halkevinin Güzel Sanatlar 1937 yılındaki Şubesinde 11'i kadın 64'ü erkek olmak üzere üye sayısı 75'i bulmuştur. Şube 50 komite ve 16 genel toplantı yapmıştır⁹⁰¹. 1938 yılında halk şarkılarından ve diğer müzik dallarından şarkılar armonize edilmiştir. Özellikle Kültür Bakanlığının şarkı derleme heyetine halk tarafından beğenilen 14 türkü verilmiştir⁹⁰².

Afyonkarahisar Güzel Sanatlar Şubesi 1939 yılında da aynı kadrosu ile beraber faaliyetlerine devam etmiştir. Resim kolu, bölgede resim ile ilgilenen kişileri çekebilmek adına atölye açma çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Daha sonra Halkevinde bu çalışmaların sergilenebilmesi adına ilk fotoğraf ve resim sergisi açılmıştır. Dereceye girenlere ödüller verilmiştir. Müzik kolunun faaliyetleri ise amatör kişilerin katılımlarıyla devam etmiştir. Afyonkarahisar Güzel Sanatlar Şubesi kendi bünyesinde bu çalışmaları sürdürürken, Halkevinde yapılan etkinlikler içinde konserler vermiştir. 1939 yılı içerisinde Afyonkarahisar Güzel Sanatlar Şubesi on tane konser vermiştir⁹⁰³.

Güzel Sanatlar Şubesi, Müzik ve Temsil Şubesinin iş birliği ile her yıl civar köy ve şehirleri ziyaret etmiştir. Ancak 1 Haziran 1939 yılında Dinar'a giden 23 kişilik

⁸⁹⁸ "Afyon Halkevinin Yaptıkları", *a.g.e.*, ss. 85-86.

⁸⁹⁹ "Halkevimizin İşleri", *Taşpınar*, C. 4, S. **24 Mart 1936, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, ss. 75-76

⁹⁰⁰ Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları", *Taşpınar*, C. 5, S. 52, 19 Şubat 1937, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, ss. 62-63.

⁹⁰¹ "Evimizin Bir Yıllık Çalışma Raporu Özüdür" *Taşpınar*, C. 7, S. 64, 19 Şubat 1939, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, ss. 69-70

⁹⁰² "Cumhuriyet'in XV. Yılında Halkevimiz", *Taşpınar*, C. 7, S. 77, 29 Birinci Teşrin 1938, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, s. 208

⁹⁰³ Şahin, *a.g.t.*, s. 85-86

halkevi çalışanlarından üç kişinin sel felaketi yüzünden vefat etmiştir⁹⁰⁴. Güzel Sanatlar Şubesi 1939 yılında Halkevi bandosu kurma çalışmalarına da başlamışlardır⁹⁰⁵.

Güzel Sanatlar Şubesinin 1939 yılında kurmayı planladığı Halkevi Bandosu 1942 yılında faaliyete gelmiştir. Bando daha önce askeri bandoda çalışmış asker, şehir ve köylülerden meydana gelmiştir. Bando ilk kez 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramında özel kıyafetleri ile resmigeçit töreninde bulunmuştur⁹⁰⁶.

Güzel Sanatlar Şubesi 1942 yılında Batı müziğinin etkisini arttırmak için bando ve caz çalışmaları yapmıştır. Bunu halk arasında yaymak içinde etkinliklerde bando ve caz gösterileri yapılmıştır. Yine yerel türkülerin gelişmesi için halk türkülerinin çalınacağı konserler verilmiştir. Balolarda yerel oyunlar oynanırken halkın aşına olduğu türküler seçilmiştir. Müziğe özel ilgisi olanlar içinde mandolin, keman, saksafon kursları açılmıştır⁹⁰⁷. 1942 yılında Güzel Sanatlar Şubesi Mustafa Kemal Atatürk'ün folklorla ilgi göstermesini örnek alarak milli oyunlar hakkında araştırma yapmış ve buna yönelik etkinlikler düzenlemiştir. Afyonkarahisar folklor gecesi düzenlenerek Ankara Radyosunda 19 Ocak 1943 tarihinde yayınlanmıştır. Folklor gecesinde şiirler ve türküler seslendirilmiştir⁹⁰⁸. 1944 yılında ise Folklor ile ilgili yazı çalışmaları yapılmış ve Halkevi tarafından çıkartılan Taşpınar Dergisinde yayınlanmaya başlamıştır⁹⁰⁹.

Afyonkarahisar Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi 1946 yılı içerisinde de folklor geceleri devam etmiştir. Kültürel bağlılığı sağlamak amaçlı yapılan bu gecelerde halka konser verilmiş, gösteriler ve oyunlar izletilmiştir⁹¹⁰.

3. Sosyal Yardım Şubesi Ve Faaliyetleri

Ülkede ki bütün hayır cemiyetlerinin doğru ve düzenli bir şekilde çalışması için kurulmuştur. Devlet-özel hastaneler, bakım, sağlık, çocuk, doğum evleri, kreşler, öğrenci ve işçi tedavi yurtlar gibi kurum ve kuruluşları denetlemiştir. İsmi geçen sosyal yardım kuruluşlarında kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Hapishanedeki mahkûmların ihtiyaçları karşılanmıştır. Kimsesiz okul çocuklarının

⁹⁰⁴ Selâhattin KAYAL, "Halkevimizin Hizmet Şerefi Yolunda: Başını Verenlerin Yasında", *Taşpınar*, S. 112- 113, Mayıs-Haziran 1944, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, ss. 353-354.

⁹⁰⁵ "Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özüdür", *a.g.e.*, s. 14

⁹⁰⁶ Şahin, *a.g.t.*, s. 86

⁹⁰⁷ "Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özü", *a.g.e.*, ss. 231-232.

⁹⁰⁸ "Halkevimiz Bir Yıllık Çalışma Özü", *a.g.e.*, s. 231

⁹⁰⁹ Şahin, *a.g.t.*, s. 88.

⁹¹⁰ "Evimiz İçinde Ev Çalışma Notlarından", *Taşpınar*, C. 10, S. 132-133, Ocak-Şubat 1946, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, ss. 295-296

barınma, yeme-içme ve giyinme gibi konuları ile ilgilenilmiştir. Yine halkın hastane ve tedavi ile ilgili sorunları üzerinde durulmuştur. Özellikle köyden gelen çiftçi ve işçi ailelerin bakım ve tedavileri yaptırılmıştır. Sosyal Yardım Şubesi bütün bu faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için gelir kaynağı olarak gösteriler düzenlemiştir.⁹¹¹

Sosyal Yardım Şubesi 1932 yılında kendi hastalarını daha iyi bir tedavi için İstanbul'a gönderirken dışarıdan gelen hastaları da Afyonkarahisar'da ki hastaneye yatırılmasını sağlamıştır⁹¹². Şube 1933 yılında bazı bulaşıcı hastalıklar konusunda halkı bilinçlendirme ve bilgilendirme yolunda çalışmalar yürütmüştür. Bulaşıcı hastalık olarak nitelendirilen trahom⁹¹³ hakkında bilgi verilmiştir⁹¹⁴.

Sosyal Yardım Şubesi, 1934 yılında Afyonkarahisar'daki sosyal yardım kuruluşları ile birlikte halkın bu yöndeki duygu ve düşüncelerini arttırmak için konferanslar düzenlemiştir. Toplam 9 konferans verilmiş, 84 kimsesiz ve fakir çocuk giydirilmiştir. Şube aracılığıyla 220 hastanın tedavisi yapılmış, 82 kişiye iş temin edilmiş ve bir sünnet düğünü yapılmıştır⁹¹⁵.

Sosyal Yardım Şubesi, 1936 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu, Fakirlere Yardım Kurumu, belediye ve halkın desteği ile 926 yoksul kişi ve öğrenciye yardım edilmiştir. Çocuklara giydirilmiş, kalem, defter ve kitap eksiklikleri giderilmiştir. Yine bu dönemde Afyonkarahisar Halkevinde görevli olan doktorlar durumu olmayan hastaları ücretsiz muayene etmişlerdir. Bir sene içinde 156 hasta tedavi olma imkânı yakalamıştır. Bu doğrultuda Sosyal Yardım Şubesi halk tarafından ilgiyle karşılanmıştır⁹¹⁶.

Afyonkarahisar Halkevinin 1937-38 yılında Sosyal Yardım Şubesinde kayıtlı olan üye sayısı 11 bayan ve 71 bay olmak üzere toplam 82 kişidir. 5 komite ve 2 genel toplantı yapılmıştır. Şehirdeki hayır kurumları olan Çocuk Esirgeme Kurumu, Fukaraya Yardım Kurumu ve Kızılay Kurumu ile işbirliği devam ederek toplanan paralarla 312 çocuk giydirilmiştir ve okul araç-gereçleri alınmıştır. 1125 yoksula ödün ve kömür verilmiş, işsizlere iş bulma konusunda yardım edilmiş ve muayene olan hastaların ilaç ücretleri Sosyal Yardım Şubesi tarafından karşılanmıştır⁹¹⁷.

⁹¹¹ CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932, s. 14-15; CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940, s. 19

⁹¹² "Halkevinde", Son Haber, 30 Haziran 1932, nr. 1284

⁹¹³ Bulaşıcı göz hastalığı

⁹¹⁴ "Halkevinde", Son Haber, 19 Ocak 1933, nr. 1340.

⁹¹⁵ "Evimizin Bir Yıllık İşleri", *Taşpınar*, C. 3, S. 19 Şubat 1935, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, s. 71

⁹¹⁶ Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları", *a.g.e.*, ss. 63-64

⁹¹⁷ "Evimizin Bir Yıllık Çalışma Raporu Özüdür", *a.g.e.*, ss. 70-71;

Afyonkarahisar Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, 1939 yılı içerisinde de çevredeki diğer yardım kurumlarıyla işbirliği içerisinde çalışmaya devam etmiştir. Sosyal Yardım Şubesi doktorları halka sağlıkla alakalı bilgilendirici konferanslar vermiştir. Maddi durumu olmayan hastalar ücretsiz muayene olmuştur. İlaçlar ise halkevi tarafından karşılanmıştır 1939 yılı içerisinde Sosyal Yardım Şubesi tarafından 269 hastanın muayenesi yapılmıştır. Yoksul öğrencilere kırtasiye yardımı yapılmıştır. Aynı zamanda işsizlere iş bulunmuş ve bu konuda yardım edilmiştir. Dinardaki sel felaketi yüzünden yaşamını yitiren üç kişinin ailesine de 1.000 lirayı aşkın yardım yapılmıştır⁹¹⁸. Toplamda 3669 kişiye yardım edilmiştir. Afyonkarahisar Halkevi Sosyal ve Yardım Şubesi 1941 yılında yoksul 50 ilkokul çocuğuna eğitim süreçleri boyunca ücretsiz öğlen yemeği yardımında bulunmuştur. Ayrıca 1333 adet okuma kitabını köylerdeki fakir öğrencilere dağıtmıştır. Ücretsiz muayene ve ilaç yardımının yanı sıra durumu ağır olan hastaların Ankara'da hastaneye gitmelerini sağlamıştır⁹¹⁹.

Afyonkarahisar Sosyal ve Yardım Şubesi 1942 yılı içerisinde yoksul hastaların muayene ve tedavileri için şehir merkezinde bir sağlık evi açmayı düşünmüşlerdir. Buna göre daha fazla kişi muayene olmuş ve şubenin etkisi daha fazla hissedilmiştir⁹²⁰.

Afyonkarahisar Halkevi Sosyal Yardım Şubesi 1943 yılında yardım amaçlı toplantılar düzenlemeye devam etmiştir. Bunun için balo, gösteri, oyun ve konser şeklinde etkinlikler düzenlemiştir. Yine Halkevinin diğer şubeleri ile beraber ilçe ve köylerde maddi durumu elverişli olmayanlara kıyafet ve yiyecek yardımı yapılmıştır. Halkevinin polikliniği ve doktorların köy gezileri esnasında muayene ettikleri kişi sayısı 1943 yılında 282 kişi olarak tespit edilmiştir. Yine bu ücretsiz muayene olan kişilerin ilaçları da Halkevi tarafından karşılanmıştır⁹²¹. 1943 halkevinde yapılan bir toplantı sonucunda Sosyal ve Yardım Şubesi için 1.000 liralık bağış toplanmıştır. Toplanan bu para Sosyal Yardım Şubesi ve Çocuk Esirgeme Kurumun birlikte yürüttükleri faaliyetleri sonucu yoksul çocuklara yemek yardımı için kullanılmıştır⁹²². Toplamda 353 kişiye yardım edilmiştir⁹²³

Sosyal Yardım Kolu, 1944 yılında maddi durumu elverişli olmayan 51öğrenciye 534 lira, 150 kilogram kavurma, 80 metre bez, 1.800 kilogram yakacak ve 380 kilogram

⁹¹⁸ "Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özüdür", *a.g.e.*, s. 15.

⁹¹⁹ Şahin, *a.g.t.*, s. 97.

⁹²⁰ "Halkevi Bir Muayene Evi Açacak", Haber, 22 Ocak 1942, nr. 2249

⁹²¹ "Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özü", *a.g.e.*, s. 232.

⁹²² "Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özü", *a.g.e.*, s. 232

⁹²³ "Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özü", *a.g.e.*, s. 232

yiyeceği öğrenim gördükleri okul idaresine iletmışlerdir Aynı zamanda Sosyal yardım Şubesi hastalanan üç öğrenciyi de kendi bünyesinde muayene ettirmiştir⁹²⁴

Afyonkarahisar Sosyal ve Yardım Şubesi 1945 yılı içerisinde yoksullara dağıtılması için odun, kömür, gibi yakacak malzemesi satın alarak dağıtmıştır. Sosyal ve Yardım Şubesi 1945 yılına gelindiğinde daha önce uygulamış oldukları tedavi usulünde değişikliğe gitme kararı almıştır. Halkevindeki muayene alanının yetersiz olması ve doktorların kuruma geliş gidişlerinde zaman kaybı yaşamalarına önlem alınmak istenmiştir. Bunun içinde Afyonkarahisar'daki doktorların mesai saatleri içinde kendi muayenehanesinde halkevi defteri ile gönderilen hastalara ücretsiz bakması kararlaştırılmıştır⁹²⁵.

4. Temsil Şubesi ve Faaliyetleri

Temsil Şubesi, temsil sanatına ilgi ve yeteneği olan kadın-erkek üyelerden meydana gelmiştir. Halkevleri gösterilerinde genel idare heyeti tarafından mevcutlar arasından tercih edilecek veya yeniden telif ettirilecek piyeslerin merkezce görülüp uygun olması gerekmiştir⁹²⁶.

Afyonkarahisar'daki Temsil şubesi Halkevi kurulduğu zamanlarda konferans ve temsil salonun olmaması nedeniyle yeterli bir şekilde faaliyet gösterememiştir. Kocatepe Spor Kulübü ile işbirliği dâhilinde Mahvil sineması ve Dumlupınar Okulu salonunda, Kocatepe Kulübünün Akşehir seyahati sırasında Mete, Gömdüğüm O Cihan, Bir Azizlik adlı piyesleri temsil ederek çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 1933 yılına ait parti il merkezi ve Halkevi bütçelerinden ayrılan bit miktar para ile Halkevinin arka bahçesine bir sahne düzenin yapılması kararlaştırılmış ve çalışmalar başlamıştır⁹²⁷.

1935 yılında milli günlerde Kolordu sinemasını ve Okul sinemalarını günlük kiralamıştır. Buralarda 1 canlı tablo ve 4 gösteri yapılmıştır. Üç gün içinde 28 kere hastalık ve sağlık ile ilgili filmleri gösterime sunmuşlardır⁹²⁸.

Temsil Şubesi 1938 yılında 109 üyeye ulaşmıştır. Bununla beraber gençleri de bünyesinde toplayıp yetiştirmeye başlamıştır. Temsil Şubesi gösteri amaçlı Müzik

⁹²⁴ Şahin, *a.g.t.*, s. 97.; Haber, 27 Ocak 1944, nr. 2452.

⁹²⁵ "Evimiz İçinde, Ev Çalışma Notlarından", *a.g.e.*, s. 278

⁹²⁶ CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932, s.11

⁹²⁷ "Afyon Halkevinin Yaptıkları", *a.g.e.*, s. 22

⁹²⁸ "Halkevimizin İşleri", *a.g.e.*, s. 76

Şubesi ile beraber Sandıklı, Emirdağ, Bolvadin ve Akşehir gibi ilçelere gidilmiştir. Ayrıca 19/20 Şubat 1935 tarihinde Vatan ve Vazife isimli piyesler oynanmıştır⁹²⁹.

Halkın sinema konusunda bilinçlenmesi için 4180 liraya bir sinema makinası siparişi verilmiştir. Ses düzeni için Nafia Vekaletinden bir uzman getirtilmiştir. Temsil Şubesi 14/15 Mayıs 1938 tarihinde Emirdağ ve Bolvadin’de piyesleri temsil etmişlerdir⁹³⁰.

Afyonkarahisar Halkevi Temsil Şubesi 1939 yılında yeteneği olan gençlerle bir araya gelerek çalışmalar yapmışlardır. Bu yıl içerisinde on yedi temsil düzenlenmiştir⁹³¹ Halkevinde gerçekleşen etkinliklerde Temsil Şubesinin faaliyetleri sonucunda genç sanatçılar farklı farklı konularda eserler üzerinde çalışmış ve bunları sunma imkânı elde etmişlerdir. Ayrıca Temsil Şubesi aracılığıyla lise öğrencileri tarafından 1939 yılında 18 Mart Çanakkale Zaferi’nin yıl dönümü bir gösteri ile kutlanılmıştır. Halkevinde şube aracılığıyla halka yönelik dört tiyatro gösterisi sunulmuştur⁹³².

Afyonkarahisar Halkevi Temsil Şubesi bu faaliyetlerinin yanı sıra diğer şehirlerdeki Halkevi Şubeleri ile iletişim kurmuştur. Bunun sonucunda Bursa halkevi Temsil Şubesi 22 Nisan 1940 tarihinde Afyonkarahisar Halkevinin ziyaret etmiş ve bir oyun sergilemişlerdir⁹³³.

Afyonkarahisar Halkevi Temsil Şubesi 1941 yılında faaliyetlerine devam etmiştir. Temsil Şubesi ona yakın çeşitli konuda tiyatro oyunu sergilemiştir. 1941 yılında Temsil Şubesi misafirleri olan tiyatrocusu Sadi Tek’i birkaç günlüğüne ağırlamışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere halkevi hem Afyonkarahisar halkı içerisinde kaynaşma sağlamayı hem de diğer illerle iletişim kurulmasını sağlamayı hedeflemiştir. Afyon Halkevi Temsil Şubesi Haziran 1941 yılında Isparta’ya giderek tiyatro oyunu sergilemiştir. Bundan hemen sonrada Isparta halkevi Temsil Şubesi Afyonkarahisar Halkevinin ziyaret ederek oyun gösterisi sunmuşlardır. Bununla beraber iki şehir arasında bir iletişim sağlanmaya çalışılmıştır⁹³⁴.

⁹²⁹ “Halkevlerinin 6’ncı Yıldönümü”, Haber, 21 Şubat 1938, nr. 1825.

⁹³⁰ “Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları”, a.g.e., ss.71-72

⁹³¹ “Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özüdür”, a.g.e., s. 14

⁹³² “Halkevinde”, Haber, 20 Mart 1940, nr. 2052.

⁹³³ “Bursa Halkevi Temsil Kolu Şehrimizde”, Haber, 22 Nisan 1940, nr. 2070

⁹³⁴ Şahin, a.g.t., s. 105.

Afyonkarahisar Temsil Şubesi 1942 yılında da etkinlik, konferans oyun ve toplantılarını sürdürmeye devam etmiştir. Halkevi salonunda halka yönelik ücretsiz tiyatro gösterileri sunulmuştur⁹³⁵.

Afyonkarahisar Temsil Şubesi 1943 yılında on dört tane farklı içeriklere sahip tiyatro oyunu halka yönelik ücretsiz olarak gösterilmiştir⁹³⁶. 16-17 Haziran 1943 tarihinde gösterilen iki tiyatronun geliri ile muhtaçlara yardım edilmiştir⁹³⁷.

Afyonkarahisar Halkevi Temsil Şubesi 1944 yılında da faaliyetlerini sürdürmüştür. Afyonkarahisar halkevi Temsil Şubesinden 20 kişilik bir ekip 1944 yılında Bolvadin, Emirdağ ve Çay'a giderek tiyatro oyunu sergilemişler⁹³⁸.

Afyonkarahisar Halkevi Temsil Şubesi 1945 yılında Afyonkarahisar'ın yunan işgalinden kurtuluşuna özel bir tiyatro oyunu sergilenmiştir. Türküler söylenmiş, konferanslar verilmiş, konuşmalar yapılmıştır. Yine Halkevinin açılış yıl dönümü dolayısıyla oynana tiyatro oyunu beş defa sahne alarak 1.500 kişi tarafından izlenmiştir⁹³⁹.

Afyonkarahisar halkevi Temsil Şubesi 1946 yılı tiyatro hazırlamak ve sunmak için yeterli maddi imkânın olmamış olmasından dolayı çalışmalarını durgun geçmiştir⁹⁴⁰. Temsil Şubesi 1946 yılında yeni bir uygulama olarak Afyonkarahisar'ın ilçe halkevlerinden birer grubu merkeze gelmesini kararlaştırmışlardır. Buna göre Afyonkarahisar Halkevine davet edenler tiyatro oyunları hazırlamış ve bunları sergilemeye başlamışlardır⁹⁴¹.

5. Spor Şubesi ve Faaliyetleri

Türk halkını ve gençliğini spor ve beden hareketlerine karşı ilgi ve sevgiyi uyandırmak maksadıyla çalışmalar yapan bir koldur bu doğrultuda spor bilimsel yöntem ve kurallar çerçevesinde öğretilmeye çalışılmıştır. Şube TİCİ'ya (Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı) dahil olan veya olmayan spor kuruluşlarını yaymak, gelişmesine ve olgunlaşmasına yardım ederek, memlekette teknik spor faaliyetlerinin artmasını sağlamıştır. .Gençleri sporcu olmaya teşvik etmiştir. Jimnastik ve beden hareketlerinin

⁹³⁵ "Halkevinde", Haber, 15 Ocak 1942, nr. 2247

⁹³⁶ "Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özütü", a.g.e., s. 231.

⁹³⁷ "Halkevi Müsamereleri", Haber, 28 Haziran 1943, nr. 2394

⁹³⁸ Şahin, a.g.t., s. 106.

⁹³⁹ Evimiz İçinde, Ev Çalışma Notlarından", *Taşpınar*, C. **S. 128-129-130-131, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1945, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, s. 278

⁹⁴⁰ Şahin, a.g.t., s. 107

⁹⁴¹ Rüştü Kutman, "Temsil Şubesi Faaliyetleri", *Taşpınar*, C. **S. 134-135, Mart-Nisan 1946, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, s. 306- 307.

toplumun sağlığını, ahlakını, ruhunu ve sağlığını olumlu bir şekilde etkilemiştir. Buna yönelik olarak Şube aracılığıyla spor salonları artırılmıştır. Jimnastik çalışmaları zamanlı ve programlı olarak jimnastik öğretmeni tarafından verilmiştir. Halkevleri, yerine ve imkanına göre bir veya iki yılda jimnastik günleri düzenlemişlerdir. Üç dört yılda birde ülke genelinde jimnastik bayramı düzenleyerek halkın milli birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Halkevlerinin Spor Şubelerinin çalışmaları da bu bayramlar aracılığıyla kontrol edilmiştir. Spor Şubesi yurt çapında kamplar düzenleyerek Türkiye coğrafyasını gençlere öğretmeyi ve sevdirmeyi amaçlamıştır⁹⁴².

Afyonkarahisar Halkevi Spor Şubesinin, 1932-1933 yılları arasındaki faaliyetleri yeni spor yerleri açmak şeklinde olmuştur. Spor Şubesinin Uşak idman bölgesine bağlı merkezde Afyon Spor Kulübü bulunmaktadır. Halkevinin bu çalışmaları sonucunda Kocatepe adında ikinci bir spor kulübü daha kurulmuştur. Uşak ve Akşehir gibi yerlere gidilmiş oralardan sporcular gelmiştir. Amaç hem sporu sevdirmek hemde tanıma ve kaynaşmayı sağlamaktır. Afyonkarahisar'ın ilçeleri olan Dinar'da Altınova Kulübü halkın maddi desteği ile faaliyete geçmiştir. Sandıklı'da ise Halkevinin yardımlarıyla Sandıklı Spor Kulübü'nü meydana getirmiştir. Bolvadin, Emirdağ ve Şuhut'ta spor kulüpleri kurulmuştur. İl genel meclisi bir kararla İstasyon Bulvarı üzerindeki sahayı spor sahası olmak üzere Halkevine devretmiştir. Bu süreçte Ali Çetinkaya ve Erzurum Milletvekili Aziz Beyin önemli katkıları olmuştur⁹⁴³.

Spor Şubesi 1934 yılı içerisinde komşu şehirlerle 11 maç gerçekleştirmiştir. Halkın ve sporcuların sporla alakalı ilgi ve terbiyelerini güçlendirmek adına 5 tane genel toplantı ve konferans düzenlenmiştir⁹⁴⁴.

1935 yılı içerisinde dağcılık, güreş ve atlı sporlar gibi değişik spor dalları teşvik edilmiştir. Yıl içerisinde TİCİ genel merkezinden gönderilen çeşitli spor filmlerini 1800'den fazla genç izlemiştir. Böylece gençlerin spor tekniği ve bilgisi artırılmaya çalışılmıştır⁹⁴⁵.

1936 yılı içerisinde 56 egzersiz, 40 av gezisi, 8 komşu ilçe ve şehirlere spor gezisi ve 10 karşılaşma yapılmıştır. Avcılık, atletizm, voleybol ve binicilik ile tenis,

⁹⁴² CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932, s.11-14.

⁹⁴³ "Afyon Halkevinin Yaptıkları", a.g.e., ss. 83- 86.

⁹⁴⁴ "Evimizin Bir Yıllık İşleri", a.g.e., s. 71.

⁹⁴⁵ "Halkevimizin İşleri", Taşpınar, a.g.e., ss. 76-77.

güreş gibi spor dalları geliştirilmiş, böylece milli sporumuz güreşi öğrenmek isteyen gençlere imkân verilmiştir⁹⁴⁶.

Spor Şubesinde 1937 yılı boyunca kayıtlı üyelerin sayısı 304 kişiden oluşmaktadır. Şube bir yıl içerisinde 46 komite ve 25 genel toplantı yapmıştır. Türk Spor Kurumu Afyonkarahisar bölgesi ile işbirliği yapılarak gençleri kuruma bağlayıp sporu sevdirmeye girişimlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca sporun faydalarını anlatmak için konferanslar düzenlenmişlerdir. Komşu şehir ve ilçelere geziler düzenlenip maç müsabakaları yapılmıştır. Sporcuların başarıları hediyelerle ödüllendirilmiş ve gençlerin spora karşı ilgilerinin artması amaçlanmıştır⁹⁴⁷.

Afyonkarahisar Halkevi Spor Şubesi 1939 yılında bölgedeki diğer spor kurumları ile işbirliği yapmıştır. Amaçları gençlerin buradaki spor kulüplerine girmiş olması ve daha verimli çalışması şeklinde olmuştur. Spor Şubesi 1939 yılı içinde 120 egzersiz, 4 komşu kasaba ve şehirlere spor gezisi ve 5 karşılaşma yapmıştır. Şube aynı zamanda senelik kır koşularına da devam ettirmiştir⁹⁴⁸. Spor Şubesinin 1939 yılındaki üye sayısı 2'si kadın olmak üzere 336'ya ulaşmıştır. Bu anlamda üye sayısında artışın sağlanabilmesi adına çalışmalara devam etmiştir. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi Halkevinde yapılan futbol, av, güreş sporlarına devam edilmiştir. Spor Şubesi 1939 yılı içerisinde 65 futbol antrenmanı, 13 futbol maçı, 38 güreş çalışması ve 30 av gezisi yapılmıştır⁹⁴⁹.

Afyonkarahisar Spor Şubesi 1941 yılı süresince Gençlik ve Spor Teşkilatı ile işbirliği içerisinde çalışmalarını sürdürmüş, voleybol, güreş, av ve futbol spor dalları ile ilgilenmiştir. Afyonkarahisar Spor Şubesi 1942 yılı içerisinde soğuk havalarda spor faaliyetlerinin açık havada zor şartlar altında gerçekleşmesinden dolayı kapalı spor salonu yapma çalışmalarına başlamış ve haftanın üç günü devam ettirmişlerdir⁹⁵⁰.

Afyonkarahisar Spor Şubesi 1943 yılı içerisinde ara ara güreş, boks ve diğer spor faaliyetlerini gerçekleştirmiş Genelde spor salanları üzerinde yoğunlaşarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir⁹⁵¹.

⁹⁴⁶ “Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları”, *a.g.e.*, s. 63.

⁹⁴⁷ “Evimizin Bir Yıllık Çalışma Raporu Özüdür”, *a.g.e.*, s. 70.

⁹⁴⁸ “Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özüdür”, *a.g.e.*, s. 14

⁹⁴⁹ Şahin, *a.g.t.*, s. 104.

⁹⁵⁰ Şahin *a.g.t.*, s. 105.

⁹⁵¹ “Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özü”, *a.g.e.*, s. 232.

Afyonkarahisar Halkevi Spor Şubesi 1945 yılında daha önce kendi bünyesinde gerçekleştirmemiş olduğu cirit sporunu yapmışlardır. Ayrıca 1945 yılı içerisinde Spor Şubesi aracılığıyla Halkevinde kupa maçları organize edilmiştir⁹⁵².

Afyonkarahisar Halkevi Spor Şubesi özellikle başta 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik Sporunu, Cumhuriyet, Zafer, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Spor gibi milli bayramlarda gençlerin bir araya gelerek törene katılmalarını sağlamıştır⁹⁵³.

6. Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi Ve Faaliyetleri

Halk Dershaneleri ve Şubesi, Halkın okur-yazarlık seviyesini artırmak için açılmıştır Bu Şube yerel idarelerin, belediyelerin ve özel girişim uzmanlarını okutup, yazdırmak yabancı dil ve fen dersleri, sanat, ev-hayat bilgileri öğretmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda teknik okullar ve kurslar açmıştır. Ders ve kurslarda vatandaşların okur-yazarlık ve düşünce seviyelerine uygun bir şekilde okuma yazma, tarih, yurt bilgileri, medeni bilgiler, yabancı dil, hesap, muhasebe, makine yazısı gibi hayatı kazanmak için faydalı olan derslerin bilimsel yöntemlerle öğretilmesi hedeflenmiştir. Halk Dershaneleri ve Kursları için atanan öğretmenlerde üstlerine düşen vazifeyi yapmışlardır. Okullardan ve kurslarından başarı sağlayan öğrenciler Halkevi salonunda gerçekleşen bir törenle mezuniyet belgelerini almışlardır⁹⁵⁴.

Halk Dershaneleri ve Şubesi 1932-1934 yılları arasında iki yıl boyunca iki kurs açarak herkesin anlayabileceği bir şekilde, Lise Matematik Öğretmeni Fehmi Bey aracılığıyla yeni ölçüler ve tartılar hakkında dersler ve konferanslar vermiştir Bu şekilde halk yeni ölçü ve tartılar için hazırlanmıştır⁹⁵⁵.

Halk Dershaneleri ve Şubesi 1934 yılı boyunca Halkevi salonunda sağlık, bilim, edebiyat tarih, ziraat ve toplum bilimi hakkında 26 konferanslar vermiştir. Şube tarafından 8 kere ölçü dersi verilmiştir. Tatil günlerinde Fransızca dersleri verilmiştir. Kurslar hiç bilmeyenler ve az bilenler olmak üzere iki şekilde gerçekleşmiştir. 84 dersten oluşan kurstan 30-40 öğrenci faydalanmıştır⁹⁵⁶.

Halk Dershaneleri ve Şubesi 1936 yılı içerisinde zehirli gazlar ve havadan korunma kursları açmıştır. Şube Afyonkarahisar'daki biçki-dikiş yurtlarını desteklemiştir. Maddi durumu olmayan kadınların ve kız çocuklarının faydalanmalarını

⁹⁵² "Evimiz İçinde, Ev Çalışma Notlarından", *a.g.e.*, ss. 278-279

⁹⁵³ Şahin, *a.g.t.*, s. 115

⁹⁵⁴ CHF, *Halkevi Talimatnamesi*, 1932 s. 15-16.

⁹⁵⁵ "Afyon Halkevinin Yaptıkları", *a.g.e.*, s. 83 -85.

⁹⁵⁶ "Evimizin Bir Yıllık İşleri", *a.g.e.*, s. 72.

sağlamıştır. Ayrıca Şube okuma yazma bilmeyenlere okumayazma kursu, lisan öğrenmek isteyenlere yabancı dil, müzik, güreş dersleri vermiştir. Kadınlar için biçki dikiş, nakış kursları açmıştır⁹⁵⁷.

Halk Dershaneleri ve Şubesi 1937 yılında 7 kadın 26 erkek olmak üzere 33 üyeye ulaşmıştır. Beş komite ve 1 genel toplantı yapılmıştır. Belediye kanunları, yasaklar, hava kirliliği, zehirli gaz ve bunlardan korunma yolları üzerinde kurslar verilmiştir. Gerçekleştirilen bu kurslara 5310 kişi katılmıştır⁹⁵⁸.

Halk Dershaneleri ve Şubesi 1938 yılında 3 kadın ve 43 erkek olmak üzere üye sayısı 46'ya yükselmiştir. Hesap ölçüleri ile ilgili 1190 kişinin aldığı 16 ders verilmiştir. Ölçüler değiştirilmeden önce ve sonra önce ve sonra kurslar düzenlenmiştir. Kilo, metre, litre hesapları için 1810 kişiye 18 ders verilmiştir. Halk Dershaneleri ve Şubesi hiç bilmeyenlere ve az bilenlere yönelik iki Fransızca kursu açmıştır. Kurs aralıksız iki ay sürmüştür. Haftada üç ders yapılmış ve her ders saatine ortalama 25 kişi katılmıştır. Kursa genellikle lise öğrencileri yabancı dilini geliştirmek için katılmışlardır. Bu dil kursu özellikle üniversiteye gidecek olan veya bakolaryaya⁹⁵⁹ sınavlarında Fransızca'dan bitirmeye kalan öğrenciler tarafından tercih edilmiştir⁹⁶⁰.Yine halkı bilinçlendirmek amacıyla olabilecek bir savaş anında yapılacak hava hücumlarında gözcü ve duyurucu görevini yapacak olan postalar için 16 dersten ibaret bir kurs açılmıştır. Ayrıca hava hücumları ve zehirli gazlardan korunmak için bütün halka açık şekilde yapılan kurslara 24.080 kişi katılmıştır. Belediye yasakları ve kuralları üzerine açılan esnaf kurslarına da 1500 esnaf katılmıştır⁹⁶¹.

Afyonkarahisar Halkevi Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi 1939 yılı içerisinde halkın bilinçlenmesine yönelik kurslar ve konferanslar vermeye devam etmiştir. Zehirli Gaz ve hava tehlikesi ile alakalı kursa 27 günlük süreçte 412 kişi katılım sağlamıştır. Daire müdürleri ve işadamları tarafından 153 köy muhtarlarına görev ve sorumlulukları ile alakalı konferans verilmiştir. Halkevinde, cezaevinde ve jandarma koğuşunda iki devre olmak üzere okuma yazma bilmeyenler için 7 tane kurs açılmıştır. Bu girişimler sonucunda 457 kişi okuma ve yazma öğrenmiştir.

⁹⁵⁷ "Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları", *a.g.e.*, s. 64.

⁹⁵⁸ "Evimizin Bir Yıllık Çalışma Raporu Özüdür", *a.g.e.*, s. 71.

⁹⁵⁹ Kimi batı ülkelerinde üniversiteye girebilmek için lise bitirme sınavından sonra verilen eskiden Türkiye'de uygulanan olgunluk sınavı

⁹⁶⁰ "Cumhuriyet'in XV. Yılında Halkevimiz", *Taşpınar*, Cilt 7, S. **29 Birinci Teşrin 1938, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası s. 213.

ss. 212-213.

⁹⁶¹ "Cumhuriyet'in XV. Yılında Halkevimiz", *a.g.e.*, s. 213.

Gerçekleştirilen okuma yazma etkinliği kapsamında 21 mahkûma kurs bitirme belgesi verilmiştir⁹⁶².

Afyonkarahisar Halkevi Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi 1940 yılı içerisinde de çalışmalarını sürdürmüştür. Okuma ve yazma kurslarında mezun olan 33 kişiye diploma verilmiştir. Resim dershanesi açma girişimleri devam etmiştir⁹⁶³.

Afyonkarahisar Halkevi Dershaneleri ve Kurslar Şubesi 1941 yılı süresince bir önceki yıllardan devam eden girişim ve okuma etkinliklerini devam ettirmiştir. Bu kurslar kapsamında 1941 yılında cezaevinde yeni bir kurs daha açılmış ve başarılı olanlara kurs bitirme belgeleri verilmiştir⁹⁶⁴.

Afyonkarahisar Halkevi Dershaneleri ve Kurslar Şubesi 1942 yılı içerisinde bir önceki senelerden farklı olarak Fransızca, mandolin, keman ve piyano kursları verilmeye başlamıştır. Yine bu süreçte cezaevinde okuma kursları devam etmiştir⁹⁶⁵.

Afyonkarahisar Halkevi Dershaneleri ve Kurslar Şubesi 1943 yılı içerisinde de Türkçe, Matematik, Fizik, İngilizce ve Fransızca kursları açmıştır. Özellikle 1942-1943 eğitim-öğretim döneminde bütünlemeye kalan lise son sınıf öğrencilerinin bu kurslardan faydalanmaları amaçlanmıştır⁹⁶⁶.

Afyonkarahisar Halkevi Dershaneleri ve Kurslar Şubesi 1944 yılında sürdürmüş olduğu okuma yazma kurslarında 94 kişiye eğitim vermiştir. Kursa katılanlara yapılan sınavlar sonucunda 15 kişiye mezuniyet belgesi verilmiştir⁹⁶⁷.

Afyonkarahisar Halkevi Dershaneleri ve Kurslar Şubesi 1945 yılı içerisinde beş aylık bir resim kursu açılmıştır. Resim kursuna 2'si kadın 13'ü erkek olmak üzere 15 kişi katılım sağlamıştır. Resim kursu haftanın iki gün olacak şekilde sürdürülmüştür. Halkevi bünyesinde CHP genel merkezi tarafından dört ay süren kılıç kalkan oyunu için kurs açılmıştır. Haftada iki saat devam eden kursa 12 kişi katılmıştır. Aynı zamanda 1945 yılı içerisinde Dershaneler ve Kurslar Şubesinde saz çalma kursları da başlamıştır. Yeni okuma yazma kursları devam ederken daha öne açılmış olan kurslar faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. 1945 yılı içerisinde kalfa ve çıraklar içinde okum-yazma

⁹⁶² “Evimiz İçinde, Ev Çalışma Notlarından”, *a.g.e.*, s. 278-279

⁹⁶³ “Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özüdür”, *a.g.e.*, s. 15.

⁹⁶⁴ Şahin, *a.g.t.*, s. 122

⁹⁶⁵ “Halkevinde”, Haber, 5 Ocak 1942, nr. 2244.

⁹⁶⁶ “Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özü”, *a.g.e.*, s. 232.

⁹⁶⁷ “Halkevinin Türkçe Okuma Yazma Kursunda İmtihanlar Yapıldı”, Haber, 19 Haziran 1944, nr. 2493.

kursları açılmış ve üç ay süren derslere 90 kişi katılmıştır. Kurs sonucunda 82 kişiye okuryazarlık belgesi verilmiştir⁹⁶⁸.

Afyonkarahisar Halkevi Dershaneler ve Kurslar Şubesi 1946 yılı içerisinde çeşitli kurslar açarak çalışmalarına devam etmiştir. Okul öğrencileri için saz kursları düzenlenmiştir. Öğrencilere sazla beraber yeni halk türküleri öğretilmiş ve bando ekibi kurmak amaçlı kursu açılmıştır. Bunun yanında saz kursuna ek olarak türkü kursları açılmıştır. Bu yıl yeniden meraklıları için kılıç kalkan kursu da açılmıştır⁹⁶⁹.

7. Kütüphane-Neşriyat Şubesi Faaliyetleri

Kütüphane ve Okuma Odaları; Kütüphaneler halk bilgisinin ilerlemesini amaç edinmiştir. Bundan dolayı Halkevi bulunan her yerde bir kütüphane ve okuma odası bulundurmıştır. Bulunduramayacak kapasitesi olmayan yerlerde illa bir kitap rafı veya dolabı bulundurmıştır. Kütüphaneleri zenginleştirmek için kitap, gazete dergi, fotoğraf koleksiyonları, albüm ve haritaların sahiplerinden bunları kütüphane bağışlamaları rica edilmiş. Bunun üzerine eserler alınmış ve abone olunmuştur. Daha sonra satın alınmıştır⁹⁷⁰.

Kütüphane-Neşriyat Şubesi 1934 yılı içerisinde halkın bilgisini arttırabilmek için genel kütüphane ile konferans salonunda birleşmiştir. Sayısı 700'ü geçen ev kitapları için kütüphaneye gelen kişi sayısı 12.000'i geçmiştir. Gazete ve dergi okuyucuları bu sayının dışında tutulmuştur⁹⁷¹.

Kütüphane-Neşriyat Şubesi 1935 yılında 10.990 okuyucuya ve 5339 adet kitap sayısına ulaşmıştır. Okuyucu sayısının az olmasının sebebi ise kütüphanenin tamirinin uzun sürmüş olmasıdır⁹⁷².

Kütüphane-Neşriyat Şubesi 1936 yılında 5823 kitap sayısına ulaşmıştır. Şubenin şehir kütüphanesi ile birleşmesi sonucunda toplam okuyucu sayısı 15.000 kişiye ulaşmıştır.⁹⁷³ Kütüphane-Neşriyat Şubesi 1937 yılı itibarıyla üye sayısı 3 kadın ve 18 erkekten olmak 21 kişiden oluşmaktadır Bir yıl içerisinde 23 komite ve üç genel toplantı düzenlenmiştir. 4421 tanesi şehir kütüphanesine ait olmak üzere Halkevinin okuma

⁹⁶⁸ “Evimizin İçinde Altı Aylık Çalışma Notları”, *Taşpınar*, C. 9, S. 120-125, Ocak-Haziran 1945, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, s. 246.

⁹⁶⁹ “Evimizin İçinde Altı Aylık Çalışma Notları”, *a.g.e.*, s. 246.; “Evimiz İçinde Ev Çalışma Notlarından”, *a.g.e.*, s. 295-296.

⁹⁷⁰ *CHF, Halkevleri Talimatnamesi, 1932*, s.17-20,

⁹⁷¹ “Evimizin Bir Yıllık İşleri”, *a.g.e.*, s. 72.

⁹⁷² “Halkevimizin İşleri”, *Taşpınar, a.g.e.*, s. 78.

⁹⁷³ “Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları”, *a.g.e.*, s. 64.

salonunda 6342 kitap ve derginin olduğu tespit edilmiştir. 1937 yılı içerisinde 10.427 kişi okuma salonuna gelmiştir⁹⁷⁴.

Kütüphane-Neşriyat Şubesinde 201 Türkçe edebiyat, 186 tarih ve coğrafya, 14 matematik, 23 tabiat bilimleri, 127 felsefi ve hayat bilgisi, 47 hukuk, 15 sanat eserleri, 24 hikâye ve roman, 110 tane diğer eserlere ait olmak üzere 919 kitap bulunmuştur. Bu kitaplardan bir sene içerisinde 6363 okuyucu yararlanmıştır. Halkevi kütüphanesi ile birlikte bulunan şehir kütüphanesinde 4579 kitap bulunmuştur. Gazete ve dergi okuyucuları hariç olmak üzere 1932'den 1938 Haziran sonuna kadar 60 bine yakın kişi kitap sarayına gelerek faydalanmışlardır. Kitap sarayının günden güne zenginleşmesi bir taraftan parti sekreterliği aracılığıyla, Kültür Bakanlığının gönderdiği kitaplarla ve kitap saray komitesinin çalışmaları sayesinde zenginleşmiştir. Halkevi salonu okuyucuya dar gelmeye başladığı için 1938 tarihinde Halkevinin hemen yanında yer alan Evkaf gazinosu kiralanarak okuma salonu olarak kullanılmıştır. Ayrıca Halkevinde yapılacak olan radyo, konferans, müzik ve faydalı bilgileri halka daha fazla duyurabilmek için şehrin muhtelif yerlerine ve meydanlara hoparlörler konulmuştur. Cumhuriyet meydanına altı yol ağzına konulmuştur. Böylece yapılacak faaliyetler konusunda halk aydınlatılmıştır⁹⁷⁵.

Afyonkarahisar Kütüphane Neşriyat Şubesi 1939 - 1940 yıllarında halkı bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmalarına verdiği kuşlar ve etkinliklerle devam etmiştir. 1939 yılında Kütüphane Neşriyat Şubesinde 1251 şehir kütüphanesinde 4779 adet olmak üzere toplamda 6.030 tane kitap bulunmuştur. Kütüphane halka açık bir şekilde faaliyetlerine devam ettirmiştir⁹⁷⁶.

Afyonkarahisar Kütüphane Neşriyat Şubesi 1941 yılı içerisinde etkinliklerine devam etmiştir. Kütüphane Neşriyat Şubesi Haziran 1941'de Halkevinde bir kitap sergisi açmıştır. Açılan bu kitap sergisine İstanbul kitapevlerinde de katılım gerçekleştirilmiştir⁹⁷⁷.

⁹⁷⁴ “Evimizin Bir Yıllık Çalışma Raporu Özüdür”, *a.g.e.*, s. 71.

⁹⁷⁵ “Cumhuriyet’in XV. Yılında Halkevimiz”, *a.g.e.*, s. 214.

⁹⁷⁶ “Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özüdür”, *a.g.e.*, s. 14.

⁹⁷⁷ Şahin, *a.g.t.*, s. 130

Afyonkarahisar Kütüphane Neşriyat Şubesi 1942 - 1943 yıllarında faaliyetlerini sürdüren kütüphaneden 3.675 kişi faydalanmıştır. Ayrıca Kütüphane Neşriyat Şubesinde hoparlör vasıtasıyla çeşitli yayınlar yapılmıştır⁹⁷⁸.

Afyonkarahisar Halkevi Kütüphane Neşriyat Şubesi 1944 yılında da faaliyetlerini sürdürmüş ve Halkevi doktoruna kızamık ile ilgili bilgilendirici broşürler hazırlatmıştır. Hazırlanan bu broşürler Afyonkarahisar'ın ilçe ve köylerine dağıtılmıştır⁹⁷⁹.

Ayrıca Afyon Halkevi Kütüphane ve Neşriyat Şubesinin yayınladığı birçok eser bulunmaktadır. Bunlar arasında Afyon Cumhuriyetin 15inci Yılı içinde, Tan Matbaası, İstanbul, 1938, (200 s); Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, Afyon, 1938, (29 s); Dr. Bekir Berkol, Kızamık ve Tifüs, Doğan Basımevi, Afyon, 1944 (5 s), Edip Ali Baki, Afyonda Bir Şair Ailesi, Uzluğ Basımevi, Ankara, 1942, (62 s), Edip Ali Baki, Cıloğlu Deli Bekir (Harabi), Doğan Basımevi, Afyon 1945, (80 s); Edip Ali Baki, XVIIIIX. uncu Yüzyıl Afyon Şairlerinden M. Fevzi, Halkevi Neşriyatı No: 6 Afyon, 1945, Esad İeran, Hayvan Hastalıkları, Gökaz Basımevi, Afyon, 1941, (12 s); Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihinde Afyon, Anket Doğan Matbaası, Afyon, 1935 (17 s) gibi çalışmalar bulunmuştur. Yine Afyon Halkevi dergisi olan Taşpınar da aylık olarak yayınlanmaya devam edilmiştir⁹⁸⁰.

8. Köycülük Şubesi Faaliyetleri

Köycüler Şubesi köylerin sağlık, medeni, sanat gelişme ve ilerlemelerine, köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve saygı duygularının kuvvetlenmesi şeklinde amaçlamıştır. Köylüler arasında birlik ve beraberlik sağlanmaya çalışılmıştır Kütüphane ve Kurslar Şubesiyle işbirliği yapmıştır. Bu doğrultuda köylünün eğitim seviyesini yükseltmeye çalışmıştır. İki haftada bir olacak şekilde yazı bilmeyen köylülerin mektuplarını yazmıştır. Köycüler Şubesi Sosyal Yardım Şubesinin yardımlarıyla, hasta köylülerin şehirde tedavi ve muayene edilmelerine rehberlik etmiştir. Aynı zamanda bu şube köylerdeki gazi ve şehit yakınlarına yardım etmiştir. Köy öğretmenlerinin bağlı olduğu bu şube köydekilerin refahı için çalışmışlardır. Bütün köy öğretmenleri hayat ve

⁹⁷⁸ "Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özütür", *a.g.e.*, s. 16.

⁹⁷⁹ "Halkevinin Broşürü", Haber, 24 Temmuz 1944, nr. 2503

⁹⁸⁰ Hasan Taner, Halkevleri Bibliyografyası, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara, 1944, s. 64.; Şahin , a.g.t., s. 131

mevcudiyetlerini köylünün yükselmesine ve saadetine vakfetmiş olmak suretiyle, Halkevi Köycüler Şubesinin tabi üyeleridir⁹⁸¹.

Köycüler Şubesinin geleneksel köy gezileri 1933 yılında başlamıştır. Şube aracılığıyla Ayvalı, Kalacık, Karacaviran ve Kocatepe ziyaret edilmiştir.⁹⁸² 1934 yılında köylü halkın bilgi ve görgüsünü artırmak için Köycüler Şubesi yıl içerisinde, Ayvalı, Kalacık, Balmahmut, Sülümenli köylerine geziler düzenlemiştir. Ayrıca CHF köy ve ilçe kongreleri dolayısıyla Doğanlar, Kayaviran, Susuz, Çakır, Salar köylerine de gidilerek toplantılar yapmıştır. Bu toplantılarda İnkılapçılık, Milliyetçilik ve Cumhuriyetçilik gibi Atatürk ilkeleri hakkında konuşmalar yapılmıştır. Köylünün bu konularla ilgili bilgi ve düşünceleri artırılmaya çalışılmıştır⁹⁸³.

Halkevinin bu Şubesi köy kalkınması için 1936 yılı içerisinde de çalışmalarını devam ettirmiştir. Diğer dönemlerde olduğu gibi pazar günlerinde köylü geceleri düzenlenmiştir. Bu şekilde köylü halkı ile topluca konuşmak, dilek ve şikâyetlerini öğrenerek bilgi ve görgülerini artırmak amaçlanmıştır. Ayrıca vatan bilgisi, kooperatif, tarım işleri hakkında köylüler aydınlatılmaya çalışılmıştır⁹⁸⁴.

1937 yılında Köycülük Şubesinde bulunan üye sayısı 4 kadın ve 88 erkek olmak üzere toplam 92 üyeden meydana gelmiştir. Bir yıl içerisinde 13 komite ve 4 genel toplantı yapılmıştır⁹⁸⁵.

Köycülük Şubesi 1938 yılında 4 kadın 113 erkek olmak üzere 117 üyeye ulaşmıştır. Perşembe günleri pazar olması dolayısıyla köylü halkın çoğu o gün şehre gelmiştir. Perşembe gecesi Köylüler Gecesi olarak düzenlenmiştir⁹⁸⁶.

Afyonkarahisar Halkevi Köycülük Şubesi 1939 yılı içerisinde köylülerin inkılaplara ve Cumhuriyet rejimine karşı olan ilgi, duygu ve bilgilerini artırabilmek amaçlı konferanslar düzenlemişlerdir. Köycülük Şubesi aracılığıyla Halkevi doktorları tarafından köylü halkı ücretsiz muayene edilmiştir. Asker ailelerinin mektupları ve dilekçeleri ücretsiz Köycülük Şubesi tarafından olarak yazılmıştır. Köycülük Şubesi

⁹⁸¹ CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932, s.19-20

⁹⁸² “Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları”, *Taşınar*, C. 2, S. 24, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası 29 Birinci Teşrin 1934, s. 222.

⁹⁸³ “Evimizin Bir Yıllık İşleri”, *a.g.e.*, s. 72

⁹⁸⁴ “Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları”, *a.g.e.*, s. 64.

⁹⁸⁵ “Evimizin Bir Yıllık Çalışma Raporu Özüdür”, *a.g.e.*, s. 71.

⁹⁸⁶ “Cumhuriyet’in XV. Yılında Halkevimiz”, *a.g.e.*, s. 214-215

aracılığıyla Halkevinde köy geceleri düzenlenmiştir. Ayrıca mevsimsel olarak köy gezileri de düzenlenmiştir⁹⁸⁷.

Afyonkarahisar halkevi Köycülük Şubesi 1940 yılında köy gezilerine devam etmiştir. Bu gezilerde doktor, mühendis, eczacı, ziraatçı, öğretmeni tüccar gibi belli başlı meslek gruplarından köylere götürülmüştür. Bu meslek sahipleri kendi bilgi ve birikimlerini halka aktarmak amaçlı çeşitli konularda konuşmalar yapmıştır. Bu grup ile beraber müzik kolu da köyleri dolaşmış ve konuşmalardan sonra köylerde bayrak töreni ve İstiklal Marşı söylenmiş, Onuncu Yıl Marşı okunmuş ve yerli türkülerimiz seslendirilmiştir. Yine 1940 yılında köylü halkı Halkevine davet edilmiş ve tiyatro gösterisi yapılmıştır⁹⁸⁸. Köy gezilerinde okullarda gezilmiş çocuklara soru sorulmuş ve hediyeler dağıtılmıştır. Köy konakları, sokakları, çeşmeleri, kuyuları ve fırınları kontrol edilmiştir. Tavukçuluk, arıcılık, fidancılık, bağcılık, ormancılık, hayvancılık ve diğer ekim işleri ile ilgili bunlara bulaşan hastalıklar ve korunma yolları hakkında konferanslar düzenlenmiştir⁹⁸⁹.

Afyonkarahisar Halkevi Köycülük Şubesi 1941 yılında da faaliyetlerine önemli ölçüde devam etmiştir. Köy gezileri düzenlenmiştir. Bütün köy gezilerinde olduğu gibi farklı meslek gruplarından da kişiler katılmış bu gezilere ve alanları ile alakalı halkı bilinçlendirmişlerdir⁹⁹⁰.

Afyonkarahisar Halkevi Köycülük Şubesi 1942 yılında da köy gezileri düzenlemeye devam etmiştir. Bu köy gezisinde veteriner, öğretmen, asker ve doktor bulunmuştur. Adı geçen meslek grubuna mensup kişiler bu gezide de halka yönelik bilgilendirici konuşmalar yapmışlardır. Köylü hastalar ücretsiz muayene edilmiş, kadın öğretmenler köylü hemcinsleri ile ilgilenmişlerdir. Köy gezileri esnasında yapılan bir diğer etkinlik ise halka gösterilen oyunlar şeklinde olmuştur. Bahsi geçen dönemde fazlaca yaygın olan sıtma hastalığı hakkında doktorlar tarafından bilgiler verilmiştir⁹⁹¹.

Afyonkarahisar halkevi Köycülük Şubesi 1943 yılında haftanın belirli günlerinde köylü halka sinema gösterimi düzenlemiştir. Halkevi konuşmacıları tarafından halkı bilgilendirici konuşmalar yapılmıştır. Köy gezileri düzenlenmiş, tarım, ziraat bulaşıcı hastalıklar ile alakalı konular hakkında meslek grupları tarafında

⁹⁸⁷ “Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özüdür”, *a.g.e.*, s. 16.

⁹⁸⁸ “Halkevinin Köy Gezileri”, Haber, 13 Haziran 1938, nr. 1856

⁹⁸⁹ Şahin, *a.g.t.*, s. 140.

⁹⁹⁰ Şahin, *a.g.t.*, s. 140.

⁹⁹¹ “Halkevinin Geçen Pazarkı Köy Gezisi”, Haber, 30 Nisan 1942, nr. 2277

konuşmalar yapılmıştır. Folklor ve tarihi araştırmalar sonucunda Sinanpaşa ve Karaca Ahmet hakkında veriler ortaya konulmuştur⁹⁹².

Afyonkarahisar Halkevi Köycülük Şubesi 1944 yılında Temsil ve Müzik Şubeleri ile işbirliği yapmıştır. Buna göre bu şubeler köy ziyaretleri gerçekleştirmişlerdir. Şubeler tarafından Milli marşlar, yerel türküler seslendirilmiştir. Tarım ve ziraat hakkında konferans verilmiştir. Tiyatro oyunu sergilenmiştir⁹⁹³.

Afyonkarahisar Halkevi Köycülük Şubesi 1945 yılında köy gezileri yapmaya devam etmiştir. Köy gezileri esnasında şehir bandosu da yer almış, milli marşlar, batı müziği, yerel türküler seslendirilmiştir. Türkü, saz ve oyun aralarında halk şiirleri okunmuştur. Çiftçilere halkodasında ziraat ile alakalı bilgi verilmiştir. Ayrıca halkodasında bulunan kitap ve dergiler ciltlenerek merkeze gönderilmiştir⁹⁹⁴.

9. Müze-Sergi Şubesi ve Faaliyetleri

Müze ve sergi Şubesi, Halkevi müzesi ve sergiler grubu olmak üzere iki bölüm altında değerlendirilmiştir. Müze grubu bağlı olduğu Halkevi bölgesindeki tarihi eser ve abidelerin iyi korunması konusunda ilgili resmi kurumlara haber vermiştir. Halkevinin bulunduğu yerdeki resmi müzeleri zenginleştirmeye ve eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır. Eğer müze yoksa kurulması için faaliyete geçmiştir. Tarihi eserlerin fotoğraflarını çekilmiştir. Mümkün olan yerlerde eserlerin alçıdan küçük modelleri yapılmış ve üzerindeki yazıların fotoğraf veya kopyalarını almaya çalışmıştır. Maddi imkanı varsa satın almak suretiyle, tarihi kıymeti olan eski yazılar, ciltler, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi milli kültür vesikalarıyla, eski milli kıyafetler, oyalı yazmalar, çevreler, eski kılıçlar, yatağanlar, tüfekler, tabancalar ve tüm silahlar, sedef, altın, gümüş ve sair kakmalar ve oymalar gibi milli etnografya vesikalarını toplamaya çalışmış ve müze açmayı amaçlamıştır.

Sergi grubu birisi güzel sanatlara, diğeri milli mamul ve mahsulata ait olmak üzere ikiye ayrılır. İki grubunda başlıca faaliyetleri ressamların, heykeltıraşların, mimarların, hattatların, tezhipçilerin ve emsali sanatkarlarla görüşüp sergilemek için eserlerini istemişlerdir. Halkevi binası içinde halka tanıtmışlardır. Kulüplerde,

⁹⁹² "Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özü", *a.g.e.*, s. 232

⁹⁹³ "Halkevliler İhsaniye Nahiyesinde", Haber, 18 Mayıs 1944, nr. 2484.

⁹⁹⁴ "Evimizin İçinde Altı Aylık Çalışma Notları", *a.g.e.* s. 246.

gazinolarda, kahvelerde, ticarethanelerde sergilenerek halkın zevkini artırarak faaliyetlerde bulunmuşlardır⁹⁹⁵.

Müze-Sergi Şubesi 1934 yılında hepsi erkek olmak üzere 22 kişiden oluşmaktadır. 1935 yılında Müze ve Sergi Şubesi, Afyonkarahisar'da bir konferans vermiştir. Şehir müzesine yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca 7 anıt ve 5 devrim levhası yaptırmıştır. Ayrıca çevrede bulunan tarihsel kalıntıların fotoğraflarından albümler yaptırmıştır⁹⁹⁶. Yıl içerisinde 28 komite ve genel toplantı yapılmıştır. Afyonkarahisar ve çevresinde eski kalıntıları inceleme gezileri düzenlenmiştir. Bu kalıntıları bir araya toplamak ve korumak hakkında konferanslar verilerek halk bilgilendirilmiştir. Müzeye devrim ve etnografya konulu birçok eser bırakılmıştır. 1935 yılı içerisinde iyi işlemeli 15 parça ile bir yatağan, bir çakmaklı tabanca ve sırmalı bir yelek müzeye kazandırılmıştır. Afyonkarahisar'da bulunan anıtların fotoğrafları çekilerek büyültülüp levhalar yapılmıştır. Müze-Sergi Şubesi 1936 yılında çevrede tarihi öneme sahip olan eserleri aramak, korumak ve incelemek ve müzeyi genişletmek gibi çalışmalar yapmıştır⁹⁹⁷.

Müze-Sergi Şubesi 1937 yılında alanın dokuz parça halk eşyası müzeye kazandırılmıştır. Şube, çevrede bulunan tarihi eserleri koruma ve onarma işlerini de üstlenmiştir. Ayrıca sene içerisinde Kız Sanat Okulu ile birlikte yapılacak çiçek, dikiş ve nakıştan oluşan bir sergi düzenlenmiştir⁹⁹⁸.

Müze ve Sergi Şubesinin 1938 yılında 36 üyesi bulunmaktadır. Afyonkarahisarlı şair Abdurrahim'in eserleri müzeye getirilmiştir. Ayrıca çeşitli tarihlerde görülüp ele geçirilen 16 parça etnografik eser de müzeye kazandırılmıştır. Yine şehir içinde bulunan mezarlıkların yerlerinin değiştirilmesi sonucu tarihi ve etnografik kıymeti olan mezar taşları müzeye konulmuştur. Ayrıca tarihi ve mimari değeri yüksek anıtları halka tanıtmak ve korunmasını sağlamak amacıyla bu anıtlar hakkındaki bilgi ve gelişmeler Halkevi yayını olan Taşpınar dergisinde yayınlanmıştır⁹⁹⁹.

Afyonkarahisar Halkevi Müze-Sergi Şubesi 1939 yılında çalışmalarına devam etmiştir. Şehir müzesinin zenginleşmesi için faaliyetlerini sürdürmüştür. Çevrede bulunan tarihi eserlerin müzeye getirilmesi içinde özenli bir çalışma ortaya

⁹⁹⁵ CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932, s.20-21

⁹⁹⁶ "Halkevimizin İşleri", Taşpınar, a.g.e., s. 79

⁹⁹⁷ "Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları", Taşpınar, C. 5, S. 52, 19 Şubat 1937, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, s. 64

⁹⁹⁸ "Evimizin Bir Yıllık Çalışma Raporu Özüdür" Taşpınar, C. 7 Nr. 64, 9 Şubat 1939, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası 1 s. 72

⁹⁹⁹ Cumhuriyet'in XV. Yılında Halkevimiz", a.g.e., s. 216

koymuşlardır. Müze ve Sergi Şubesi sanat sergileri düzenlemiş, el işlerine önem vermişlerdir. Kız Sanat Okulu tarafından düzenlenen dikiş, nakış ve çiçek sergisi açılmıştır. Bölgedeki resim ve fotoğrafa ilgisi olanların buna dair bilgi ve becerilerini artırmak için resim ve fotoğraf sergisi düzenlenmiştir. Şubede bir etnografya köşesi düzenlenmiş çevredeki eski kıyafet ve eşyalar alınmış ve sergilenmiştir¹⁰⁰⁰.

Afyonkarahisar Müze-Sergi Şubesi 1940 yılı içerisinde faaliyetlerine devam etmiştir. 11 Ocak-10 Şubat tarihleri arasında resim ve fotoğraf sergisi açılmıştır¹⁰⁰¹. Serginin açılışını Vali Ahmet Durmuş Evrendilek gerçekleştirmiştir¹⁰⁰².

Afyonkarahisar Müze-Sergi Şubesi 1942 yılında yörenin folkloruyla ilgili varyantlar tespit edilmiş, höyük ve tarihi araştırmalarda yapılmıştır. Bununla birlikte Afyonkarahisar'ın kültür, sanat ve tarih anlamında ilerlemesi amaçlanmıştır¹⁰⁰³.

Afyonkarahisar Halkevi Müze-Sergi Şubesi 1944 yılında da sergi çalışmalarını sürdürmüştür. Özellikle resim sergileri ön planda tutulmuştur. Sergide 17 yağlı boya, 10 karakalem, ve 20 fotoğraf sergilenmiştir¹⁰⁰⁴.

Afyonkarahisar Halkevi Müze- Sergi Şubesi tarafından 1945 yılında amatör resim ve fotoğraf sergileri açılmıştır. Sergide 17 yağlı boya, 10 karakalem ve 20 fotoğraf sergilenmiştir¹⁰⁰⁵. Afyonkarahisar Halkevi genç nüfusu sanata ve kültüre özendirme amaçları faaliyetler gerçekleştirmiş, kurs ve konferanslar vermiştir. Sergi salonlarında seçilen eserler jüri tarafından incelenmiş, derece alan eserler ödüllendirilmiştir. Ödül alanlar Ankara Halkevleri resim ve fotoğraf sergisine gönderilmiştir. Afyonkarahisar Halkevi tarafından Ankara Halkevine gönderilen eserlerden bir tanesi dördüncü olmuştur¹⁰⁰⁶. 1945 yılında Halkevinin bu Şubesinde İngiliz kültür heyeti tarafından düzenlenen, İngiltere kır manzaralarına ait eserlerden bir sergi açılmış ve bu sergi Afyonkarahisar'da büyük ilgi ile karşılanmıştır¹⁰⁰⁷.

Afyonkarahisar Halkevi Müze-Sergi Şubesi 1946 yılında da her sene olduğu gibi yine resim ve fotoğraf sergisi düzenlenmiştir. Sergi dönemin valisi Şefik Bicioğlu tarafından açılmıştır. Bu sergide yerel manzara resimleri ve keçe üzerine yapılmış

¹⁰⁰⁰ “Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özütür”, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁰⁰¹ “Halkevinde Sergi Açılacak”, Haber, 11.Ocak.1940, nr. 2008.

¹⁰⁰² “Halkevinde”, Haber, 19 Şubat 1940, nr. 2026.

¹⁰⁰³ “Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özütü”, *a.g.e.*, s. 232.

¹⁰⁰⁴ Evimizin İçinde Altı Aylık Çalışma Notları”, *a.g.e.*, s. 247.

¹⁰⁰⁵ “Evimizin İçinde Altı Aylık Çalışma Notları”, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁰⁰⁶ “Evimizin İçinde Altı Aylık Çalışma Notları”, *a.g.e.*, s. 247

¹⁰⁰⁷ Haber, 31 Aralık 1945, nr. 2644.

resimler de sergilenmiştir. Ayrıca 1946 yılında Halkevi resim kursu öğrencileri tarafından 105 eser hazırlanmış ve sergilenmiştir¹⁰⁰⁸.

4.2. CEMİYETLER

Tablo 26. Afyonkarahisar'daki Cemiyetler

Cemiyetin Adı	Açılış Amacı	Açılış Tarihi	Üye Sayısı
Kızılay	Yoksul ve felaketzedelere yardım	-	220
Çocuk Esirgeme	Yoksul ve kimsesiz çocukları himaye	1922	300
Fukaraya Yardım	Mahalli ve fakirlere yardım	1932	30
Yardımsevenler	Yoksul ve kimsesizlere yardım	1940	270
TürkHavakurumu	Hava kuvvetlerine yardım	1925	16

Kaynak: BCA, 490.01.595.56/2.3

4.2.1. Kızılay (Hilal-i Ahmer Cemiyeti):

Kızılay 1929 yılında kuraktan dolayı yardıma ihtiyacı olan 8 bölgeye 500.000 liralık bir yardım da bulunmuştur. Afyonkarahisar'da bu 8 bölgeden biri olmuştur¹⁰⁰⁹. Emirdağ ilçesinden 9.223 kişiye yardım etmiştir. Kızılay Cemiyeti 1929 yılında çıkarmış oldukları maden suyu için iki bina yaptırmıştır. Bunlardan biri maden suyunu ziyarete gelenlerin dinlenebileceği, diğeri maden suyunu dolduracağı alan olarak tasarlanmıştır¹⁰¹⁰.

15 Ocak 1938 tarihindeki Kızılay Kongresi Afyonkarahisar Halkevinde toplanmıştır¹⁰¹¹. Kongre başkanlığına Dumlupınar Okulu başöğretmeni Ragıp Olgun, ikinci başkanlığa Cumhuriyet Okulu başöğretmeni Hikmet Çerçel, Kâtipliğe Namık Kemal Okulu başöğretmeni Muhtar Emre seçilmiştir. Toplanan Kızılay Kongresinde 1938 yılı için idare heyeti tarafından hazırlanan rapor incelenmiştir¹⁰¹².

26 Ağustos 1939 tarihinde Erzincan'da deprem olmuştur. bu süreçte Afyonkarahisar halkı Kızılay Cemiyeti aracılığı ile Erzincan için yardım toplamıştır. Kızılay Cemiyetleri sadece faaliyet gösterdiği şehirde değil ülke genelinde hizmet vermiştir¹⁰¹³.

17 Şubat 1940 tarihinde açılmış olan Kızılay Kongresi, Kızılay Cemiyet başkanı Haşim Sırman tarafından açılmıştır¹⁰¹⁴. Başkanlığa Sait Salman, ikinci başkanlığa Bekir Evrenkaya, kâtipliğe Nuri Genel seçilmiştir. İdare Heyeti raporu incelenmiş ve

¹⁰⁰⁸ “Evimiz İçinde Ev Çalışma Notlarından”, a.g.e., s. 295-296

¹⁰⁰⁹ “Hilaliahmerin Yardımı”, Son Haber, 13 Şubat 1929, nr. 667

¹⁰¹⁰ “Maden Suyu Menbaında Yeni Binalar”, Son Haber, 6 Temmuz 1929, nr. 777

¹⁰¹¹ “Kızılay'ın Kongresi”, Haber, 13 Ocak 1938, nr. 1816.

¹⁰¹² “Kızılay Kongresi”, Haber, 17 Ocak 1938, nr. 1817

¹⁰¹³ “Kara Haber”, Haber, 26 Aralık 1939, nr. 2005

¹⁰¹⁴ “Kızılay Kongresi”, Haber, 15 Şubat 1940, nr. 2023.

üyelerden biri olan Niyazi Genel tarafından heyetin çalışmalarına dair bilgi verilmiştir. Buna göre yeni yıl gelir bütçesinin 3.300 olabilmesi için aidatın 20 liradan alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bu öneri kabul edikten sonra genel merkez toplantısı için dönemin milletvekili Ali Çetinkaya seçilmiştir¹⁰¹⁵. On beş kişiden meydana gelen vilayet merkez heyeti, idare heyeti için aralarından Sağlık müdürü Haşim Sırman'ı başkanlığa, Bekir Evrenkaya'yı ikinci başkanlığa Nuri Genel'i veznedarlığa, Niyazi Genel'i kâtipliğe ve Şükrü Ekşi'yi de muhasebeci olarak seçmişlerdir¹⁰¹⁶. İkinci Dünya Savaşı'nın halen cereyan ettiği bu süreçte askerlere yardım kanunu çıkarılmıştır. Bu doğrultuda Afyonkarahisar halkı tarafından 1940 yılında askerler için kışlık elbise yardımı yapılmıştır¹⁰¹⁷. Aynı zamanda Belediye tarafından 670 çift çorap Kızılay'a bağışlanmıştır¹⁰¹⁸.

25 Şubat 1941 tarihinde toplanan Kızılay Kongresinde Kemal Aşkar genel başkan, Bekir Gümüş ikinci başkan, Niyazi Genel kâtip Nuri Genel veznedar ve Doğan Erkmen de muhasebeci olarak seçilmiştir¹⁰¹⁹. Etkisi devam eden İkinci Dünya Savaşı için 1941 yılında da Afyonkarahisar halkının yardımları devam etmiştir. Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü öğretmenleri ve öğrencileri de askerlere hediye olarak verilecek çamaşırları dikmiş ve Kızılay'a yardımda bulunmuşlardır¹⁰²⁰. 1941 yılında Afyonkarahisar'da Kızılay Cemiyeti'ne yapılan yardımlar 4.000 liraya ulaşmıştır¹⁰²¹

15 Şubat 1942 tarihinde yapılan Kızılay Kongresinde başkanlığa Nuri Genel seçilmiştir¹⁰²². 1942 yılında Cumhuriyet Okulu öğrencileri temin edebildikleri yapağları işleyerek ip haline getirmiş, bu ipten 20 çift çorap ve 2 çift eldiven yaparak askerlere hediye toplayan komisyona teslim etmişlerdir¹⁰²³. Afyonkarahisar'da askerler için hediye toplamak için oluşturulan bu 5 Ocak 1942'ye kadar toplanan 4.000 lirayı Ankara'da faaliyet gösteren Yardımseverler Cemiyeti başkanlığı emrine göndermiştir¹⁰²⁴. Kızılay Cemiyeti, Afyonkarahisar'da ki yardım kurumlarının yanında ülke genelinde ki diğer hayır cemiyetleriyle de bağlantı kurmuştur. Afyonkarahisar çeşitli zamanlar çerçevesinde askerlere hediye toplama komisyonu tarafından

¹⁰¹⁵ “Kızılay Kongresi”, Haber, 19 Şubat 1940, nr. 2026.

¹⁰¹⁶ “Kızılay Cemiyeti İdare Heyeti”, Haber, 1 Mart 1940, nr. 2036

¹⁰¹⁷ “Acele Ediniz”, Haber, 25 Kasım 1940, nr. 2137.

¹⁰¹⁸ “Askerlerimize Hediye Belediye 670 Çift Çorap Verdi”, Haber, 12 Aralık 1940, nr. 2142.

¹⁰¹⁹ “Kızılay Cemiyeti İdare Heyeti Avukat B. Kemal Aşkar Reisliğe Seçildi”, Haber, 27 Şubat 1941, nr. 2161

¹⁰²⁰ “Kız Enstitüsünün Yardımı”, Haber, 21 Nisan 1941, nr. 2176

¹⁰²¹ “Kahraman Erlerimize Hediye”, Haber, 22 Aralık 1941, nr. 2242

¹⁰²² “Kızılay Cemiyeti Kongresi”, Haber, 12 Şubat 1942, nr. 2255; “Kızılay Cemiyeti Reisliği”, Haber, 5 Mart 1942, nr. 2261

¹⁰²³ “Öğrenciler Hep Böyle Yetişse”, Haber, 23 Mart 1942, nr. 2266

¹⁰²⁴ “Askerlerimize Hediye”, Haber, 15 Ocak 1942, nr. 2247

Yardımseverler Cemiyetine toplamda 7.150 liralık bir yardım göndermiştir. Bunun yanı sıra 873 çift çorap, 126 çift eldiven ve 28 parça çeşitli eşya olmak üzere 1.027 parça eşyacıda bağışlamıştır¹⁰²⁵. Afyonkarahisar Kızılay Cemiyeti 20 Aralık 1942 tarihinde yaşanan Erbaa depremine yardım sağlanabilmek adına halka yönelik yardım kampanyası başlatmıştır¹⁰²⁶

1943 yılında Afyonkarahisar Kızılay Cemiyeti şehirde yapılan pek çok yardım girişimleri için örnek ve ön ayak olmuştur. Maddi durumu yerinde olmayan Afyonkarahisar halkı için yardım tedbirleri almıştır¹⁰²⁷. Afyonkarahisar Kızılay Cemiyeti Aralık 1943 tarihinde meydana gelen Kastamonu depremi için seferberlik yapmıştır. Afyonkarahisar4 Kızılay Cemiyeti bünyesinde toplanan yardımların kaydı için makbuz yetiştirmiş ve merkeze makbuz temini için yazı gönderilmiştir¹⁰²⁸. Afyonkarahisar halkı ülke genelinde meydana gelen doğal afetlerde yardım kurum ve kuruluşları vasıtasıyla yardımlarda bulunmuştur.

15 Şubat 1944 tarihinde toplanan Kızılay Kongresi yaklaşık yüz kişinin katılımı ile gerçekleşmiştir. Belediye Başkanı Kemal Aşkar kongre başkanlığına, Ahmet Gümüş başkan vekilliğine, Niyazi Genel de kâtipliğe seçilmiştir. İdare heyeti tarafından hazırlanan yıllık işlerin raporu okunarak onaylanmıştır¹⁰²⁹. 1944 yılında Kızılay Cemiyeti Afyonkarahisar'ın civarındaki köylerde doludan zarar gören kişiler içinde yardım göndermiştir¹⁰³⁰. Afyonkarahisar Kızılay Cemiyeti doğal afetlerden dolayı mağdur olan civar köyler halkına dağıtılmak 3.500 liralık bir para yardımı sağlamıştır¹⁰³¹

23 Kasım 1945 tarihinde toplanan Kızılay Kongresi Bekir Gümüş başkanlığında açılmıştır. Kongrede Afyonkarahisar Valisi Şefik Bicioğlu'da bulunmuş ve yapılacak olan Kızılay çalışmaları için yardımda bulunacağını ifade etmiştir¹⁰³². Temmuz 1945 tarihinde Afyonkarahisar'ın köylerinde yağın yoğun dolu ve yağmur hasar bırakmıştır. Bundan dolayı Genel merkez Afyonkarahisar Kızılay Cemiyetine zararı olan çiftçilere verilmesi için 5000 lira göndermiştir¹⁰³³. Afyonkarahisar Kızılay Cemiyeti kişisel

¹⁰²⁵ “Askerlerimize Hediye”, Haber, 19 Mart 1942, nr. 2265

¹⁰²⁶ “Kardeşlik Ödevlerimizi Yapmakta Gecikmeyelim”, Haber, 31 Aralık 1942, nr. 2344

¹⁰²⁷ “Kızılay'ın Yardımları”, Haber, 8 Nisan 1943, nr. 2371.

¹⁰²⁸ “Yer Sarsıntısı Felaketzedelerine Hamiyetli Halimizin Yardımı”, Haber, 23 Aralık 1943, nr. 2442

¹⁰²⁹ “Kızılay Kongreleri”, Haber, nr: 2455, 7 Şubat 1944; “Kızılay Kongresi”, Haber, 17 Şubat 1944, nr: 2458

¹⁰³⁰ “Kızılay ve Doludan Zarar Görenler”, Haber, 10 Temmuz 1944, nr. 2499

¹⁰³¹ “Kızılay Merkezi 3500 Lira Gönderdi”, Haber, 17 Temmuz 1944, nr. 2501

¹⁰³² “Kızılay Derneği Genel Kurulu Toplantısı”, Haber, 22 Kasım 1945, nr. 2634; “Kızılay Kongresi”, Haber, 26 Kasım 1945, nr. 2635

¹⁰³³ “Kızılay Derneğinin Yardımları”, Haber, 26 Temmuz 1945, nr. 2603

yardımlardan ziyade şehrin imar yapısı ile alakalı durumlar içinde girişimde bulunmuştur. Buna yönelik olarak Afyonkarahisar'daki Memleket Hastanesinin nakledilmesi esnasında bu sürecin hızlı bir şekilde ilerleyebilmesi adına yeni binaya geçici çamaşırhane ve mutfak yapımı için 5.163 liralık bir yardım söz konusu olmuştur¹⁰³⁴.

4.2.2. Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-yi Eftal Cemiyeti):

Çocuk Esirgeme Kurumu ilk kez 1908 yılında Kırklareli'nde kurulmuştur. Kurum Balkan Savaşı'na kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Yeniden 1917 yılında İstanbul'da kurularak faaliyetlerini sürdürebilir bir hale gelmiştir çocuk Esirgeme Kurumu 1908 yılında daha yerel iken 1917 yılında genel bir biçimde olmuştur. Daha sonraki süreçte Kırklareli'nde faaliyet göstermiş olan Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul'daki Kuruma bağlanmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu savaş yüzünden kimsesiz kalan çocuklara yardım amaçlı açılmıştır¹⁰³⁵.

I. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi, Mondros Mütarekesi'nden sonra da bakıma muhtaç çocuklarla yakından ilgilenen, koruyuculuğunu üstlenen cemiyet, bu çocukların öncelikle yaşatılması ve hayata hazırlanmasında ülkenin mevcut şartlarında başarılı çalışmalarda bulunmuştur¹⁰³⁶. Milli Mücadele Dönemi'nde Çocuk Esirgeme Kurumu Mustafa Kemal Atatürk'ün emir ve direktifleri ile yeniden yapılandırılmış ve 10 Haziran 1921 tarihinde bu sefer ulusal düzeyde kurulmuştur¹⁰³⁷.

Çocuk Esirgeme Kurumunun bir şubesi de 1922¹⁰³⁸ yılında Afyonkarahisar'da açılmıştır¹⁰³⁹. Afyonkarahisar Çocuk Esirgeme Kurumu 6 Temmuz 1936 tarihinden 1938 yılına kadar 312 yoksul çocuğa giyecek ve kırtasiye yardımı yapılmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu ayrıca yoksul çocukların lise eğitimlerini daha rahat sürdürebilmeleri için 10.000 lira yardım elde etmiş ve toplamı 27.000 liralık bir yurdun inşaatına başlamıştır¹⁰⁴⁰. Yine bu dönemde Çocuk Esirgeme Kurumu Afyonkarahisar'daki yoksul çocukların eğitim ve öğretimlerine katkı sağlanması için her sürüden bir koyun verilmesini talep etmiştir. Dönemin Vali Vekili Ali Kınık'ın sayesinde koyunlardan

¹⁰³⁴ “Kızılay İdare Kurulumun Hayırlı Bir Teşebbüsü”, Haber, 22 Kasım 1945, nr. 2634

¹⁰³⁵ Hasan Albayrak, “Himaye-i Eftal Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 9, S. 52 1998, s.462.

¹⁰³⁶ Makbule Sarıkaya, “Savaş Yıllarında Himaye-i Eftal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar”, *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 3, 2003, s.194

¹⁰³⁷ Muammer Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları Ve Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011, s. 48

¹⁰³⁸ C.A.490.01.595.56.2.3

¹⁰³⁹ Kamil Şahin, “Afyonkarahisar'da XIX-XX. Yüzyılda Hayri ve Sosyal Kurumlar Üzerine Bazı Gözlemler”, s. 55

¹⁰⁴⁰ Yaşar, *a.g.e.*, s. 328

13.000 lira gelir toplanmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumuna yapılan para yardımını 21.000 lirayı geçerek yardımlarına devam etmiştir¹⁰⁴¹.

Afyonkarahisar Çocuk Esirgeme Kurumu 100 tane yoksul çocuğu giydirmiştir¹⁰⁴². Kurban Bayramı için 1933 yılında Çocuk esirgeme Kurumu tarafından 100'ü erkek, 20'si olmak üzere toplamda 120 yoksul çocuğa kıyafet yardımı yapılmıştır. Bunun için Hereke fabrikasından kumaşlar getirilmiş ve terzilere verilmiştir¹⁰⁴³. 1933 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu 135 yoksul çocuğu baştan aşıya yerli malı olan kumaşlardan, derilerden yapılan ürünlerden giydirmişlerdir. Cemiyet çocuk haftası dolayısıyla dört gösteri hazırlamıştır¹⁰⁴⁴. Çocuk Esirgeme Kurumu 1936 yılında senelik kongresini yapmıştır. 15 kişilik bir merkez heyeti seçmiştir. 10 Temmuz 1936 yılında idare heyetini seçmiştir¹⁰⁴⁵

Çocuk Esirgeme Kurumu, eğitim-öğretim görmeyen çocuklar içinde bir yardım kuruluşu niteliğinde olmuştur. Yiyecek, giyecek, ilaç, muayene ve para yardımınca bulunmuştur¹⁰⁴⁶. 1937 yılı içerisinde Çocuk esirgeme Kurumuna destek olmak için Fukaraya Yardım Cemiyeti, Belediye ve Halkevi 304 tane yoksul çocuğa kıyafet yardımı yapmıştır. 5 kurum tarafından toplanan para yardımlarının miktarı şu şekilde olmuştur¹⁰⁴⁷.

Halkevi tarafından ayrıca 6-7 Mart 1937 tarihinde Çocuk Esirgeme Kurumu için "Kartal" isimli piyes gösterime sunulmuştur¹⁰⁴⁸. 1937 yılında Çocuk Esirgeme Kurumuna 200 kişilik bir pansiyon yapılması içinde sürülerden 2.190 tane koyun yardımı yapılmıştır¹⁰⁴⁹.

22 Haziran 1938 yılında temeli atılan pansiyonuna Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Arif Koç'un soyadı verilerek "Koç Pavyonu" olmuştur¹⁰⁵⁰. Afyonkarahisar Çocuk Esirgeme Kurumu 1938 yılında Afyonkarahisar'ın içleri ve köylerinde de faaliyetlere başlamıştır. Bunlar Bolvadin, Emirdağ, Çay, İshaklı, Davulga, Bayat, Ümraniye, Çobanlar, Eğret, Sincanlı, Şuhut şeklinde olmuştur¹⁰⁵¹.

¹⁰⁴¹ Vatan Gazetesi-Afyonkarahisar İlavesi, 29 Nisan 1953, s. 6-12

¹⁰⁴² "Himayei Eftal 100 Çocuk Giydirecek", Son Haber, 15 Aralık 1929, nr. 870

¹⁰⁴³ "Himayei Eftal Cemiyeti", Son Haber, 2 Mart 1933, nr. 1350

¹⁰⁴⁴ "Şehrimizde Çocuk Haftası", Son Haber, 24 Nisan 1933, nr. 1362

¹⁰⁴⁵ "Himayei Eftal Cemiyeti", Haber, 9 Temmuz 1936, nr. 1669

¹⁰⁴⁶ Afyon-Cumhuriyetin 15 Yılı İçinde s.16

¹⁰⁴⁷ "304 Yoksul Çocuk Giydiriliyor", Haber 8 Şubat 1937, nr.

¹⁰⁴⁸ "Müsamere", Haber 8 Mart 1937, nr.

¹⁰⁴⁹ "Çocuk Esirgeme Kurumunun Meşkur Faaliyeti", Haber 2 Eylül 1937, nr

¹⁰⁵⁰ Vatan Gazetesi Afyonkarahisar İlavesi, 29 Nisan 1953, s. 6-12

¹⁰⁵¹ Yaşar, a.g.e., s. 328

Afyonkarahisar Çocuk Esirgeme Kurumu 30 Aralık 1940 tarihinde il kongresi yapmıştır. CHP il binasında yapılan kongrenin başkanlığına Kemal Aşkar seçilmiştir. İdare heyeti tarafından hazırlanan rapor incelenmiş ve onaylanmıştır¹⁰⁵².

1942 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu Afyonkarahisar Şubesi, tarafından bir senelik süreçte 372 çocuk giyecek ve 910 lira para yardımı yapılmıştır. Ayrıca şube tarafından yine 114 lira tutarında pul satılmış ve Afyonkarahisar Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezine gönderilmiştir¹⁰⁵³. Çocuk Esirgeme Kurumunda özellikle eşya piyangoları da yapılmıştır. Piyango biletlerinden elde edilen gelirele yoksul çocuklar için yardım amaçlanmıştır Piyango biletleri, Ağustos başında satılmış ve 10 Ağustos 1942 tarihinde Vali Şefik Bicioğlu himayesinde Belediye Salonunda çekiliş yapılmıştır¹⁰⁵⁴

1943 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu 900 fakir çocuğa giyecek yardımı yapmıştır. O dönemde elbise diktirmek masraflı olduğu için halkevi sosyal yardım şubesi tarafından 1.200 lira yardım sağlanmıştır 1944 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu'ndaki öğrenci sayısı 148'e ulaşılmıştır. 1944 depremi yüzünden kimsesiz kalmış 20 tane çocuk köy ve ilçelerden Afyonkarahisar Koç Pavyonuna gönderilmişlerdir¹⁰⁵⁵.

30 Nisan 1945 tarihli Çocuk Esirgeme Kurumu il kongresi Kurum Başkanı Arif Koç başkanlığında halkevi salonunda toplanmıştır. Kongrede vali Şefik Bicioğlu, bölge komutanı ve üyeler bulunmuştur. Kuruma kayıtlı üyeler, ilçelerden delege olarak seçilenler bulunmuştur. Çocuk Esirgeme Kurumu il kongresi başkanlığına Kemal Aşkar, ikinci başkanlığa Tefik İşca, kâtipliğe Niyazi Genel seçilmiştir. Yıllık raporlar incelenmiş ve onaylanmıştır¹⁰⁵⁶. Çocuk Esirgeme Kurumu ilkokullardaki 120 yoksul öğrenciye 24 Ocak 1945 tarihinden itibaren sıcak öğle yemeği vermeye başlamıştır¹⁰⁵⁷.

4.2.3. Fukaraya Yardım Cemiyeti:

1929 yılında kış mevsimin ağır geçmesi ile berber yoksul insanlar artık sadece ekmek değil, yakacak derdine de düşmüşlerdir. Bunun için Afyonkarahisarlılar “Fukaraya Yardım Cemiyeti” adıyla bir hayır kurumunun açılması gerektiği görüşüne

¹⁰⁵² “Çocuk Esirgeme Kurumu Kongresi”, Haber, 30 Aralık 1940, nr. 2147; “Çocuk Esirgeme Kurumunun Kongresi”, Haber, 2 Ocak 1941, nr. 2148.

¹⁰⁵³ Yaşar, a.g.e., s. 329

¹⁰⁵⁴ “Hayırlı Bir İş”, Haber, 23 Temmuz 1942, nr. 2301

¹⁰⁵⁵ “Çocuk Esirgeme Kurumu ve Zلزele Felaketzedeleri”, Haber, 18 Mayıs 1944, nr. 2484

¹⁰⁵⁶ “Çocuk Esirgeme Kurumu Kongresi”, Haber, 3 Mayıs 1945, nr. 2580

¹⁰⁵⁷ “Çocuk Esirgeme Kurumunun Hayırlı Bir Teşebbüs”, Haber, , 25 Ocak 1945 nr. 2552

varmışlardır. Belediye başkanı Hüseyin Haşim Tiryakioğlu'nun teklifi ve çalışmaları ile açılmıştır¹⁰⁵⁸. Her mahallede bir şubesi açılması gerektiğini ve bu kurumun makine getirterek yünden trikolar yaptırarak için çalışma alanı oluşturması gerektiği belirtilmiştir¹⁰⁵⁹. . Ramazan Bayramı dolayısıyla Fukaraya yardım cemiyeti 1932 yılında yoksullara kömür, yağ ve para dağıtmışlardır. 700 kadar durumu iyi olmayan aileye yardım edilmiştir¹⁰⁶⁰. 22 Aralık 1932 tarihinde gerçekleşen Fukaraya Yardım Cemiyeti kongresine, cemiyetin başkanın oğlu terzi Bekir Beyin teklifi üzerine vali Ahmet Durmuş Evrendilek'te katılmıştır. Kongrede yıllık çalışma faaliyetleri raporu, idare heyetinin seçilmesi ve 1933 yılı çalışma programı hazırlanmıştır. Üç yıldır faaliyet gösteren cemiyet pek çok yardım yapmıştır. Bankada 800 liraya yakın parası sermayesi bulunmuştur¹⁰⁶¹.

Fukaraya Yardım Cemiyeti 1933 yılının kış ayında 18.990 yoksula kömür dağıtmıştır. Bayramdan dolayı da durumu iyi olmayan ailelere 650 lira para yardımı yapmıştır. Cemiyet yardımlarını fazlaştırmak için Gazlıgöl maden suyu satışını ihalesini almıştır. Afyonkarahisar'ın her yerinde satılan maden suyunun fiyatı ile olmak üzere Bedesten'de 51 numaralı mağaza satış merkezi yapılmıştır. Maden suyu cemiyet tarafından bazı ticarethanelerde de satışa sunulmuştur. Üzerinde "Afyon Fukaraya yardım cemiyeti" etiketi taşıyan maden suyunun satışından kazanılan komisyon cemiyetin vizesinde dönmüştür. Şişelere bu şekilde isim verilmesi ticarethanelerin satış esnasında aldığı karı cemiyete vermişlerdir. Böylelikle Fukaraya Yardım cemiyeti daha fazla yoksulun ihtiyacını karşılayabilecek bir hale gelmiştir¹⁰⁶².

1943 yılında Fukaraya Yardım Cemiyeti'nin idare heyeti Kemal Aşkar, Celal Özgüvenç, Cemal Eğretli, Bekir Gümüş, Sabri Özsoy, Niyazi Genel, Mustafa Hancıoğlu'dan oluşmuştur¹⁰⁶³. Afyonkarahisar'da 19 Nisan 1943 tarihinde gerçekleşen yardım haftasında Fukaraya Yardım Cemiyeti başkanlığını geçici olarak eden Belediye Başkanı Kemal Aşkar kurum tarafından toplanan paranın kullanılacağı alanları belirtmiştir. Buna göre 4.000 kişiye normal fiyatın altında ekmek satılmış ve bu fark

¹⁰⁵⁸ Son Haber, 26 Aralık 1932, nr. 1333

¹⁰⁵⁹ "Şehrimizde Bir Fukaraya Yardım Cemiyeti Lazım", Son Haber, 12 Ocak 1929, nr. 643

¹⁰⁶⁰ "Fukaraya Yardım Cemiyeti", Son Haber, 15 Şubat 1932, nr. 1246

¹⁰⁶¹ "Fukaraya Yardım Cemiyeti Halkevinde Toplantısını Yaptı", Son Haber, 26 Aralık 1932, nr. 1933

¹⁰⁶² "Şehrimiz Fukaraya Yardım Cemiyeti", Son Haber, 30 Mart 1933, nr. 1357

¹⁰⁶³ "Yardım Cemiyetinin Yeni İdare Heyeti", Haber, 15 Nisan 1943, nr. 2373

Fukaraya Yardım Cemiyeti tarafından kapatılmıştır. Yoksul ve çalışamayacak durumda olan 500 kişide bedava ekmek yardımından faydalanmıştır¹⁰⁶⁴

Ayrıca CHP vilayet idare heyeti üyelerinden ve Terakki Servet Bankası başkanı olan tüccar Sabri Özsoy Fukaraya Yardım Cemiyetine 500 liralık bir yardımda bulunmuş ve kurumun idare heyetinde görev almıştır¹⁰⁶⁵.

23 Mart 1945 tarihinde Fukaraya Yardım Cemiyeti genel kurulu belediye salonunda toplanmıştır. Vali Şefik Biciloğlu'nun da bulunduğu toplantıda iki yıllık çalışma raporu üzerinde görüşülmüş buna göre 39.940 lira gelir elde edilmiş ve 35.240 lira yardım için harcanmıştır. Ayrıca yeni yıl bütçesi kabul edilerek idare heyeti seçilmiştir. 1946 yılı bütçesi ve çalışma raporu değerlendirilmiştir¹⁰⁶⁶ Fukaraya Yardım Cemiyeti Ramazan ayları ve kış ayları için halka gıda ve kömür yardımı da vermiştir¹⁰⁶⁷

4.2.4. Yardımseverler Cemiyeti

3 Şubat 1940 tarihinde Vali Durmus Evrendilek'in esi Zahide Evrendilek'in daveti üzerine Afyonkarahisarlı bir grup kadın, Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü'nde toplanmıştır. Ankara'da İsmet İnönü'nün esi Mevhibe İnönü tarafından kurulmuş olan Yardımseverler Cemiyeti'nin bir şubesini açmışlardır¹⁰⁶⁸. Yardımseverler Cemiyeti'nin kuruluş amacı yardıma muhtaç kadınlara yönelik bir şekilde olmuştur. Yardımseverler Cemiyeti kadınlara el işi öğretmiş para kazanmaları için iş imkânı sağlamıştır¹⁰⁶⁹.

6 Nisan 1940 tarihinde Halkevinin tarafından sağlanan destek ile Yardımseverler Cemiyeti balo ve gösteri düzenlemiş bunlardan gelecek gelir ile kadınlara yardım etmiştir¹⁰⁷⁰.

Yardımseverler Cemiyetinin 1941 yılında mevcut parası 950 lira iken elde ettiği gelir 633 lira şeklinde olmuştur¹⁰⁷¹. Yardımseverler Cemiyetinin 1942 yılı geliri ile yılbaşında yoksul kadınlara yardım için bir balo düzenlenmiştir¹⁰⁷².

¹⁰⁶⁴ “Yardım Haftası”, Haber, 22 Nisan 1943, nr. 2375

¹⁰⁶⁵ “B. Sabri Özsoy'un Teberruu”, Haber, 26 Nisan 1943, nr. 2376.

¹⁰⁶⁶ “Fakirlere Yardım Derneği Genel Kurulu Toplandı”, Haber, 26 Mart 1945, nr. 2569

¹⁰⁶⁷ “Fakirlere Yardım Cemiyeti”, Haber, 3 Eylül 1945, nr. 2614.; “Fukaraya Yardım”, Haber, 1 Nisan 1946, nr. 2670.

¹⁰⁶⁸ “Yardımsever Bayanlar Cemiyeti”, Haber, 5 Şubat 1940, nr: 2014.

¹⁰⁶⁹ “Yardımsever Bayanlar Cemiyeti”, Haber, 21 Mart 1940, nr. 2053.

¹⁰⁷⁰ “Yardımsever Bayanlar Cemiyeti”, Haber, 8 Nisan 1940, nr. 2064

¹⁰⁷¹ “Yardımseverler Cemiyeti Kongresi”, Haber, 23 Temmuz 1942, nr. 2301; “Yardımseverler Cemiyeti Kongresi”, Haber, 30 Temmuz 1942, nr. 2303.

¹⁰⁷² “Yardımseverler Cemiyetinin Balosu”, Haber, 3 Aralık 1942, nr. 2337.

17 Kasım 1943 tarihinde Yardımseverler Cemiyeti Kongresi halkevi salonunda Mediha Erginsav'ın başkanlığında toplanmış raporlar görüşülüp senelik bütçe incelenmiş ve onaylanmıştır¹⁰⁷³.

Yardımseverler Cemiyeti 1944 yılı içinde 4.531 lira gelir elde etmiş ve bunun 1.713 lirasını ile yardım işlerinde kullanmıştır¹⁰⁷⁴. 1944 yılbaşı gecesi Yardımseverler Cemiyeti tarafından verilen balo ile elde edilen yüksek gelirle kadınlara yardım edilmiştir¹⁰⁷⁵. Durumu çalışmaya elverişli olmayan ve 57 kişiye 430 liralık yardım yapılmıştır. Aynı zamanda 1944 yılında meydana gelen Afyonkarahisar depreminden olumsuz etkilenenler içinde Kızılay'a 1.000 lira verilmiştir¹⁰⁷⁶. Yardımseverler Cemiyeti yoksul kadınların çocukları içinde giyecek yardımında bulunmuştur¹⁰⁷⁷. Balolarda Yardımseverler Cemiyeti ile halkevi sosyal yardım şubesi adına ortak eşya satışı yapılmış ve 800 liralık gelir elde edilmiştir¹⁰⁷⁸.

3 Şubat 1945 tarihinde halkevi salonunda Yardımseverler Cemiyeti Kongresi toplanmıştır. Kongre başkanı Vali Sefik Bicioğlu, ikinci başkanı Kadriye Ersayın, kâtiplikler Muzaffer Göksel ve Tevfik İşça seçilmiştir. Çalışma raporu üzerinde görüşmeler yapılmıştır¹⁰⁷⁹. Afyonkarahisar Yardımseverler Cemiyeti'nin ilk başkanı Zahide Evrendilek 1945 yılında görevini Zahide Ethemoglu'na devretmiştir. Cemiyetin ikinci başkanlığında Neriman Işındağ üstlenmiştir¹⁰⁸⁰. Yardımseverler Cemiyeti 1945 yılında Afyonkarahisar'da çıkan yangın sonucunda 500 lira yardımda bulunmuştur¹⁰⁸¹.

6 Nisan 1946 tarihinde Yardımseverler Cemiyeti Kongresi yüz yakın kadın katılımcı ile belediye salonunda toplanmıştır. Toplantı idare kurulu üyesi Zehra Gürcan tarafından açılmıştır. Tevfik İşça'nın başkanlığına seçildiği kongrede yıllık çalışma ve raporlar üzerinde görüşülmüştür¹⁰⁸².

¹⁰⁷³ "Yardımseverler Cemiyeti Kongresi", Haber, 18 Kasım 1943, nr. 2434.

¹⁰⁷⁴ "Yardımseverler Cemiyetinin Yıllık Umumi Toplantısı", Haber, 29 Ocak 1945, nr. 2553; "Yardımseverler Cemiyetinin Kongresi", Haber, 5 Şubat 1945, nr. 2555

¹⁰⁷⁵ "Yardımseverler Cemiyeti Balosu", Haber, 3 Ocak 1944, nr. 2445.

¹⁰⁷⁶ "Yardımseverler Cemiyetinin Yardımları", Haber, 10 Şubat 1944, nr. 2456; "Yardımseverler Cemiyetinin Bağışları", Haber, 30 Mart 1944, nr. 2470.

¹⁰⁷⁷ "Yardımseverler Cemiyetinin Doğumevine Yardımı", Haber, 24 Nisan 1944, nr. 2477; "Yardımseverler Cemiyetinin Yardımı", Haber, 6 Temmuz 1944, nr. 2498.

¹⁰⁷⁸ "Halkevinin Balosu", Haber, 9 Mart 1944, nr. 2464.

¹⁰⁷⁹ "Yardımseverler Cemiyetinin Yıllık Umumi Toplantısı", Haber, 29 Ocak 1945, nr. 2553; "Yardımseverler Cemiyetinin Kongresi", Haber, 5 Şubat 1945, nr. 2555

¹⁰⁸⁰ "Yardımseverler Derneğinde", Haber, 20 Aralık 1945, nr. 2641

¹⁰⁸¹ "Yangından Zarar Görenlere Yardım", Haber, 5 Kasım 1945, nr. 2631

¹⁰⁸² "Yardımseverler Derneği", Haber, 8 Nisan 1946, nr. 2672

4.2.5. Hastane Yardım Cemiyeti

Hastane Yardım Cemiyeti Vali Şefik Bicioğlu'nun yardımlarıyla kurulmuştur. 1944 yılında Afyonkarahisar'da Memleket Hastanesine yapılacak ek bina ek özel idare bütçe ayırmamış ve Hastane Yardım Cemiyeti yeni binanın bir an önce bitmesi için kurulmuştur¹⁰⁸³.

21 Aralık 1945 yılında Hastaneye Yardım Cemiyeti Kongresi belediye salonunda toplanmıştır. Valinin de bulunduğu kongreye kalabalık bir topluluk katılmıştır. Kongre başkanı Bekir Gümüş, ikinci başkan Kemal Aşkar, kâtiplikler Kâşif Demiröz ve Osman Turunç seçilmiştir. Bütçe hesaplanmış ve ambulans alınması gerektiği ifade edilmiştir. İdare kurulu faaliyet raporuna göre dernek geliri; güreşten 16.162 lira 50 kuruş, makbuzlardan 20.810 lira 28 kuruş, pancar üreticilerinden 138 lira 55 kuruş, 860 lira 74 kuruş şeklinde hesaplanmıştır¹⁰⁸⁴. Hastane Yardım Cemiyeti'nin giderleri ise elektrik isı 4.924 lira 89 kuruş mücahide, 1.420 lira 65 kuruş belediyeye verilmiş, bayındırlığın işi ile 493 liraya, merdiven mozaikleri işi 327 lira 99 kurusa, doğrama işi de 2.417 lira şeklinde olmuştur. Cemiyetin idari masrafları 15 Mayıs 1944 tarihinden 15 Kasım 1945 tarihine kadar 1.158 lira 11 kurusa ulaşmıştır¹⁰⁸⁵.

1945 yılında Hastane Yardım Cemiyeti başkanlığına Belediye Başkanı Tevfik İşça ikinci başkanlığına Sağlık Müdürü Baki Biligli seçilmiştir¹⁰⁸⁶. Seçilen üyeler Mehmet Karaköse, Mehmet Lokmacı, Eczacı Abdullah Nurata, Ahmet Özsoy, İbrahim Saraçoğlu, Hüseyin Sümer, Mehmet Sağun, Hayri Telek, İhsan Uysal şeklinde olmuştur¹⁰⁸⁷.

4.2.6. Türk Hava Kurumu (Tayyare Cemiyeti)

Genel başkan Cemal Bancıoğlu, ikinci başkan Mustafa Hancıoğlu, ilk on üyesi, Bekir Gümüş, Süleyman Gönçer, Şükrü Ekşi, Süleyman Acar, Ethmet Demiröz, Salih Arpacı, Kadir Tokman, H. Ali Meydan, Niyazi Önkan şeklinde olmuştur¹⁰⁸⁸.

1929 yılında Afyonkarahisar Tayyare Cemiyeti tarafından Afyonkarahisar'a getirtilecek olan uçağa isim koyma merasimi yapılmıştır. Ancak Afyonkarahisar isminin bu uçağa konulabilmesi için ilçelerden daha fazla para gönderilmesi talep edilmiştir.

¹⁰⁸³ "Vilayetimizin Önemli Bir İsi ve Bu Uğurda Kurulan Cemiyet", Haber, 6 Eylül 1943, nr. 2414; "Hastaneye Yardım Cemiyeti Faaliyette", Haber, 15 Mayıs 1944, nr. 2483

¹⁰⁸⁴ "Hastaneye Yardım Derneği Kongresi Geçen Cuma Günü Yapıldı", Haber, 24 Aralık 1945, nr: 2642

¹⁰⁸⁵ "Hastaneye Yardım Derneği Kongresi Geçen Cuma Günü Yapıldı", Haber, 27 Aralık 1945, nr: 2643.

¹⁰⁸⁶ "Derneklerde Başkan Seçimleri", Haber, 31 Aralık 1945, nr: 2644.

¹⁰⁸⁷ "Hastaneye Yardım Derneği İdare Heyeti", Haber, 18 Subat 1946, nr. 2658,

¹⁰⁸⁸ BCA.490.01.595.56/2.3

Bundan dolayı Afyonkarahisar uçağı biraz gecikmiştir. Hazır bulunan uçağın gelmesi için merasim yapılacak yerdeki suların çekilmesi beklenmiştir¹⁰⁸⁹. Uçağa isim koyma töreni 2 Eylül 1929 tarihinde İzmir İstasyonunda yapılmıştır. 3 Eylül 1929'da vali Fahrettin Kiper, belediye başkanı Hüseyin Haşim Tirjyakioğlu, Genelkurmay müdürü Cemal Bey, belediye üyesi Salih Bey, ortaokul öğretmeni Sebiha hanım, öğrencileri Lamia ve Münire Hanım ile ismi tespit edilemeyen üç kadınla beraber deneme uçuşu yapılmıştır¹⁰⁹⁰.

5. TEK PARTİLİ DÖNEMDE MİLLİ BAYRAM KUTLAMALARI

5.1.23 NİSAN ULUSAL EGEMENLİK VE ÇOCUK BAYRAMI KUTLAMALARI

23 Nisan gününün resmi bayram olarak kabul edilmesi ile ilgili yasa tasarısı 2 Mayıs 1921 tarihinde “23 Nisanın Milli Bayram Addine Kanun” şeklinde oylama sonucunda kabul edilmiştir¹⁰⁹¹. Bu tarihten sonra 23 Nisan 1929 yılına kadar bayram resmi olarak törenler ve gösterilerle kutlanmıştır. 23 Nisan günü Çocuk Bayramı olarak ilk defa 1929 yılında kutlanmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumunun kendi şubeleri içinde yayınlamış olduğu genelge ile 23-29 Nisan “Çocuk Haftası” olarak belirlemiştir. Böylelikle bu gün 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramına ve Çocuk Bayramı olarak kutlanmıştır¹⁰⁹². 27 Mayıs 1935 yılında çıkarılan kanun¹⁰⁹³ ve 20 Haziran 1938 yılında çıkarılan ek kanun¹⁰⁹⁴ ile bu gün 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak kabul edilmiştir.

3 Mart 1929 tarihinde 23 Nisan çocuk haftası için hazırlıklar başlamıştır. Bunun için Çocuk Esirgeme Kurumu çocuklar için tombala yapmaya başlamıştır¹⁰⁹⁵. Çocuk Esirgeme Kurumu 23 Nisan için hazırlıklarını yapmaya devam etmiştir. Buna göre programda 23 Nisan günü kır eğlencesi, ertesini günün akşamı çocuk balosu, 26 Nisan'da gösteriler ve konserler yapılacağı kararlaştırılmıştır¹⁰⁹⁶. 23 Nisan günü kutlanacak olan bayram uçak hangarının bulunduğu sahada yapılmıştır. Evler, dükkânlar, sokaklar bayraklarla donatılmış, çocuklar sabahın erken saatinde bayramlaşmışlardır. Daha

¹⁰⁸⁹ “Afyonkarahisar Tayyaresi”, 5 Haziran 1929, Son Haber, nr. 751

¹⁰⁹⁰ “Tayyaremizin Ad Koyumu”, 3 Eylül 1929, Son Haber, nr. 797

¹⁰⁹¹ 23 Nisanın Milli Bayram Adine Dair Kanun. Kanun No.112, 23 Nisan 1337; Düstur, 3. Tertip, Cilt II, S.29

¹⁰⁹² Bengül Salman Bolat, *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2007), s. 42

¹⁰⁹³ Resmi Gazete, “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi, 27.5.1935, Kanun No, 2739, s.5262

¹⁰⁹⁴ Resmi Gazete, “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun”, Kabul Tarihi, 20 Haziran 1938, Karar no, 3466, Sayı, 3950

¹⁰⁹⁵ “23 Nisan’da”, Son Haber, 3 Mart 1929, nr. 682

¹⁰⁹⁶ “Çocuk Haftasında Neler yapılacak”, Son Haber, 26 Mart 1929, nr. 699

önceden oluşturulan programa göre öğrenciler sabah 09.00'da Kadın Ana Okulu'nun yanında toplanmış, köprübaşı, uzun çarşmayı geçmiş ve belediye önüne gelmişlerdir. Burada kendilerini bekleyen belediye başkanı Hüseyin Haşim Tiryakioğlu ve diğer devlet görevlileri tarafından selamlanmışlardır. Günün anlam ve önemini belirten konuşmalar yapıldıktan sonra toplar atılmış ve resmigeçit yapılmıştır. Saat 11.00'ı gösterdiğinde topluluk bayram yerine doğru yola çıkmıştır. Saat 14.00 da program başlamıştır. Buna göre eğlence gösterileri, yarışmalar ve tombala yapılmıştır. Kazananlara hediyeler verilmiştir. Çocuk esirgeme kurumu hazırlanan tombalalar 25 kuruştan satılmış ve çocuklara yardım için kullanılmıştır¹⁰⁹⁷. Çocuk Esirgeme Kurumu ayrıca çocuk haftası dolayısıyla bola, konferans ve gösteriler düzenlemiştir¹⁰⁹⁸.

23 Nisan 1932 tarihinde Afyonkarahisar'da kutlanan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ve haftası coşku ve programlarla kutlanmıştır. Bayram günü resmigeçit, konuşmalar, gösteriler yapılmıştır. Bayram haftası münasebetiyle Akşehir'den Afyonkarahisar'a gelen sporcularla müsabakalar gerçekleştirilmiştir¹⁰⁹⁹. 1933 yılında Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ve haftası münasebetiyle kutlamalar resmigeçit ve konuşmalar yapılmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından gösteriler yapılmıştır¹¹⁰⁰. 23 Nisan 1936 yılında kutlanan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ve haftası Afyonkarahisar'da coşku ile kutlanmıştır. Cumhuriyet alanında toplanılmış, Vali Ahmet Durmuş Evrendilek konuşmasını yaptıktan sonra resmigeçitten sonra program sona ermiştir¹¹⁰¹.

23 Nisan 1938 gününü Afyonkarahisar halkı coşku ile karşılamıştır. Binlerce kişinin katılımı ile Cumhuriyet Meydanında İstiklal Marşı okunmuş ve daha sonra Vali Ahmet Durmuş Evrendilek'in günün anlam ve önemini belirten konuşması ile 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Töreni açılmıştır. Sırası ile yapılan parti, halkevi ve okullar adına yapılan konuşmalardan sonra Utku Abidesi'ne çelenk bırakıldıktan sonra büyük bir geçit töreni gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda "Çocuk Haftası" olarak nitelendirilen bu süreç dolayısıyla halkevinde çocuklar için konser düzenlenmiş ve defter hediye edilmiştir¹¹⁰².

¹⁰⁹⁷ "23 Nisan Çocuk Bayramı Programı", Son Haber, 21 Nisan 1929, nr. 719.

¹⁰⁹⁸ "Bu Akşamki Çocuk Balosu", Son Haber, 24 Nisan 1929, nr. 721.

¹⁰⁹⁹ "Şehrimiz Bayramda Çok Hararetli Bir Spor Günü Yaşadı", Son Haber, 21 Nisan 1932, nr. 1264.

¹¹⁰⁰ "Halkevinde Müsamere", Son haber, 27 Nisan 1933, nr. 1362.

¹¹⁰¹ "23 Nisan İlimizin Her Yanında Büyük Törenlerle Kutlandı", Afyon'da Haber, 27 Nisan 1936, nr. 1648.

¹¹⁰² "23 Nisan Şehrimizde Coşkunluk İçinde Kutulandı", Haber, 25 Nisan 1938, nr. 1842.

23 Nisan 1939 tarihinde Cumhuriyet Meydanına öğrenci asker memur, kadın, erkek halkevi, parti ve kuruluş mensubundan pek çok kişi toplanmıştır. Her bayram olduğu gibi bu bayramda Zafer Abidesine çelenk konulmuştur. Vali Ahmet Durmuş Evrendilek konuşmasını yaparak töreni açmıştır. Daha sonra CHP, halkevi ve belediye ve okullar adına seçilmiş kişiler duygu ve düşüncelerini ifade etmişlerdir¹¹⁰³. Çocuk Bayramı haftası olması dolayısıyla öğrencilere halkevi ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından film gösterilmiş ve okula araç gereçleri hediye edilmiştir¹¹⁰⁴.

23 Nisan 1940 tarihinde Afyonkarahisar halkının heyecanla karşıladığı bayram töreni Vali Ahmet Durmuş Evrendilek'in konuşması ile açılmıştır. Gedik Ahmet Pasa Okulu başöğretmeni Abdullah Açıkgöz ile lise ve ilkokul öğrencilerinden birer kişide bayram ile ilgili düşüncelerini ifade etmişlerdir¹¹⁰⁵. Parti ve halkevi adına ise konuşma İş Bankası muhasebecisi Zeki Eler tarafından yapılmıştır¹¹⁰⁶.

23 Nisan 1941 tarihinde kutlanacak olan bayram için program hazırlanmış ve resmi dairelere bildirilmiştir. Bu programa göre Afyonkarahisar'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlanmış ve bir hafta boyunca çeşitli etkinlikler yapılmıştır¹¹⁰⁷.

23 Nisan 1942 tarihinde Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı önceki yıllara nazaran daha bir coşku ve heyecanla geçmiştir. Maarif Müdürü Fazil Gönen, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kadınana Okulu öğretmeni Hatice Ülkebay ve liseler adına öğrenciler günün anlam ve önemini duygu ve düşüncelerini kendilerini Cumhuriyet Meydanında dinleyen halka karşı ifade etmişlerdir. Çocuk Haftası olduğu için aynı zamanda 23 Nisan gecesi halkevinde çocuk balosu düzenlenmiştir.¹¹⁰⁸ 24 Nisan 1942 tarihinde de Devlet Demir Yolları Yedinci İşletme Müdürü Eşref Demirağ tarafından demiryolu personelinin çocuklarına Afyonkarahisar istasyon park ve salonlarında çay ziyafeti verilmiştir. Vali Ahmet Durmuş Evrendilek, CHP ve Belediye Başkanında katılımıyla gerçekleşen programda çeşitli oyunlar oynatılmış ve çocuklar tarafından çekilen piyangolar sonucunda oyuncaklar hediye edilmiştir¹¹⁰⁹.

¹¹⁰³ “Şehrimizde 23 Nisan Çocuk Bayramı”, Haber, 24 Nisan 1939, nr. 1939.

¹¹⁰⁴ “Şehrimizde Çocuk Bayramı Haftasında Neler Yapılacak?”, Haber, 24 Nisan 1939, nr. 1939.

¹¹⁰⁵ “Şehrimizde 23 Nisan Büyük Tezahürlerle Kutlandı”, Haber, 26 Nisan 1940, nr. 2071.

¹¹⁰⁶ “B. Zeki Eler 'in Nutku”, Haber, 29 Nisan 1940, nr. 2072.

¹¹⁰⁷ “23 Nisan Çocuk Bayramı”, Haber, 21 Nisan 1941, nr. 2176

¹¹⁰⁸ “Şehrimizde 23 Nisan”, Haber, 27 Nisan 1942, nr. 2276

¹¹⁰⁹ “Afyon İşletmesinde B. Eşref Demirağ'ın 400 Yavruya Çay Ziyafeti”, Haber, 27 Nisan 1942, nr. 2276

23 Nisan 1943 tarihinde resmi tören ve protokol konuşmalarından sonra öğrenciler tarafından gösteriler düzenlenmiştir. Bayram günü vali tarafından hizmetleri karşılığında Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı Arif Koç'a madalya verilmiştir¹¹¹⁰.

23 Nisan 1944 tarihinde Afyonkarahisar halkı büyük bir kalabalık halinde Zafer Anıtı Meydanında resmi törenin açılışını beklemişlerdir. Daha sonra Anıt Meydanına çiçekler bırakılmış, gösteriler ve resmigeçit yapıldıktan sonra tören sona ermiştir¹¹¹¹.

23 Nisan 1945 tarihinde Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının halka katmış olduğu manevi duygular sonucunda bütün resmi daireler, dükkânlar, evler, caddeler bayraklarla süslenmiştir. Saat 10.00'da öğrenciler ve Afyonkarahisar halkı Cumhuriyet Meydanında toplanmıştır. Vali Ahmet Durmuş Evrendilek ve askerler meydandaki topluluğun bayramını kutlamıştır. Öğrenciler tarafından çalınan bando eşliğinde İstiklal Marşı okunmuş, temsilci öğrenciler tarafından konuşmalar yapılmış, Utku Anıtı'na çiçekler bırakılmış ve resmigeçitten sonra tören sona ermiştir. Halkevi ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından öğrencilere film gösterilmiş ve hediyeler verilmiştir¹¹¹².

Afyonkarahisar basısına yansıyan bayram için gazetede “23 Nisan hepimizin bayramıdır. Ancak ona Çocuk Bayramı derken de kadrini küçültmüş olmuyoruz. Çocuk istikbal demek, vatan demektir. Vatana istikbali için ümitlerimizi çocuklarımızın bilgisi, iradeli, iyi huylu ve sağlam yetişmelerine bağlamış bulunuyoruz”¹¹¹³ denilmiştir.

5.2. 19 MAYIS GENÇLİK VE SPOR BAYRAMI KUTLAMALARI

1917 yılından itibaren yapılamayan spor bayramlarının kutlanması ile alakalı ilk girişimde “İdman Bayramlarını organize etmiş olan Selim Sırrı Tarcan tarafından yapılmıştır. Böyle bir girişime kayıtsız kalamayan Maarif Vekâleti “Jimnastik Senliklerinin resmi bir şekilde kutlanmasını kabul etmiştir¹¹¹⁴. 1935 yılındaki Spor Kongresi toplantısında “Atatürk Günü'nün tüm gençliğe mal edilmesi için “19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı” adıyla her yıl kutlanması teklifi kabul edilince Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmuştur. Bundan sonraki süreçte“19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı” 1935 yılından itibaren resmi bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır¹¹¹⁵.

¹¹¹⁰ “23 Nisan Bayramı”, Haber, 19 Nisan 1943, nr. 2374

¹¹¹¹ “Şehrimizde 23 Nisan Bayramı Büyük Tezahüratla Kutlandı”, Haber, 24 Nisan 1944, nr. 2477

¹¹¹² “23 Nisan”, Haber, 23 Nisan 1945, nr. 2577.

¹¹¹³ “Fikirler”, Haber, 22 Nisan 1946, nr. 2676.

¹¹¹⁴ Selim Sırrı Tarcan, *Beden Terbiyesi Oyun-Jimnastik-Spor*, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul 1932, s.

¹¹¹⁵ Bolat, a.g.t., s. 46.

19 Mayıs 1936 tarihinde öğleden sonra Afyonkarahisar'daki lise öğrencileri, spor kulübü üyeleri, şehirli ve köylü halk şehrin başlıca olan caddelerinde resmigeçit yapmışlar ve spor sahasına gitmişlerdir. Sahada beden hareketleri ve spor müsabakaları yapılmıştır. Lise öğrencisi Ali Türk'ün konuşmasından sonra Lise müdürü B. Sami Akyol Mustafa Kemal Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini okuyarak sözlerine son vermiştir. Daha sonra Lise beden eğitimi öğretmeni B. Şuayip Bey 9'uncu jimnastik şenliklerinin başladığını bildirmiştir. Daha sonra bununla alakalı olarak gösterilerini sunmuşlardır. Atlılar tarafından Cirit oyunu ilgiyle izlenmiştir¹¹¹⁶

19 Mayıs 1937 tarihinde bütün ülkede olduğu gibi 19 Mayıs Afyonkarahisar'da coşkuyla kutlanmış, şehrin her tarafına bayraklar asılmıştır. Öğleden sonra spor salonunda lise öğrencileri spor müsabakaları yapmışlardır. Koşu, disk, ve gülle atma yarışmaları yapılmış ve birincilere ödül verilmiştir. Akşamında ise halkevinde güreş yapılmıştır¹¹¹⁷

19 Mayıs günü, 20 Haziran 1938 tarihinde “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun” olarak Gençlik ve Spor Bayramı resmen kabul edilmiştir. 19 Mayıs Günü Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkış tarihi olmasından ötürü Samsun halkı tarafından 1926 yılından itibaren “Gazi Günü” şeklinde kutlanmaya başlanmıştır¹¹¹⁸.

19 Mayıs 1938 tarihinde Afyonkarahisar'da kutlanan Gençlik ve Spor Bayramı büyük bir coşku ile kutlanmıştır. Halkevinin spor ile uğraşan gençleri ve öğrenciler spor kıyafetleri ile şehir içinde bando eşliğinde yürüyüş yapmış ve Utku Anıtı'na çelenk bırakmışlardır. Vali Ahmet Durmuş Evrendilek bayram ile ilgili konuşmasını yaptıktan sonra resmigeçit töreni yapılmış ve spor hareketlerine başlanmıştır. Futbol maçı yapılmıştır. Akşam ise Halkevinde oyun gösterisi yapılmıştır¹¹¹⁹.

19 Mayıs 1939 tarihinde Afyonkarahisar'da kutlanan Gençlik ve Spor Bayramı daha önceden düzenlenmiş ve resmi dairelere gönderilmiş programa göre kutlanmıştır kutlanacağı ifade edilmiştir. Buna göre 19 Mayıs günü resmi tatil olmuştur. Bütün resmi daireler, evler, işyerleri ve caddeler bayraklarla süslenmiştir¹¹²⁰. Aksam da lise

¹¹¹⁶ “Spor Şenliği”, Afyon'da Haber, 21 Mayıs 1936, nr. 1655.

¹¹¹⁷ 19 Mayıs Büyük Gün”, Haber, 20 Haziran 1937, nr. 1752.

¹¹¹⁸ Dursun Ali Akbulut, “Samsun'un Gazi Günü Ya da 19 Mayıs Bayramı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 33, ss. 771-779

¹¹¹⁹ “23 Nisan Şehrimizde Coşkunluk İçinde Kutlandı”, Haber, 25 Nisan 1938nr: 1842,

¹¹²⁰ “19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı”, Haber, 8 Mayıs 1939, nr. 1943; “Şehrimizde 19 Mayıs Bayramı Nasıl Kutulanacak?”, Haber, 15 Mayıs 1939, nr. 1945.

tarafından halkevi salonunda bir gösteri sergilenmiştir. Vali Ahmet Durmuş Evrendilek konuşmasını yaptıktan sonra Utku Anıtı'na çelenk bırakılmış ve çeşitli spor müsabakaları, güreş ve bisiklet yarışı yapılmıştır¹¹²¹.

19 Mayıs 1940 tarihinde Bayram büyük bir coşku ile kutlanmıştır¹¹²². Gece de halkevinde bir müsamere verilmiştir. 19 Mayıs 1941 tarihinde Gençlik ve Spor Bayramı törenleri için Afyonkarahisar Beden Terbiyesi Bölgesi gençlerimden bir grup Ankara'ya gitmiştir¹¹²³. Vali Şefik Bicioğlu'nun konuşmasıyla başlayan tören öğrencilerin spor ile alakalı konuşmaları, hareketleri ve resmigeçit töreniyle sona ermiştir¹¹²⁴.

19 Mayıs 1943 tarihindeki Gençlik ve Spor Bayramı havanın yağmurlu olması dolayısıyla stadyumda yapılacak gösteriler nedeniyle iptal edilmiştir¹¹²⁵. 19 Mayıs 1944 tarihli Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları esnasında stadyumda Beden Terbiyesi Bölge As Başkanı Fazıl Gönenç ve bir lise öğrencisi konuşma yapmış ve daha sonra öğrenciler tarafından beden hareketleri yapılmıştır. Ayrıca Lise ve Demirspor arasında bir futbol maçı da gerçekleştirilmiştir. Halkevi de güne özel olarak bir toplantı düzenlemiştir¹¹²⁶.

19 Mayıs 1945 tarihinde kutlanan Gençlik ve Spor Bayramı Erkek öğrencilerin 500 kişilik bir grup halinde oynadıkları "Bengi Oyunu" ile kızların eski Afyonkarahisar kıyafetleri ile yaptıkları "Hoş Bilezik" ve "Erzurum Barları" ile halkevinin kılıç kalkan sporu yapılmıştır. 1945 yılında kutlanan 19 Mayıs Bayramı diğer önceki seneler göre en parlak bayram olarak değerlendirilmiştir¹¹²⁷.

19 Mayıs 1946 tarihinde Gençlik ve Spor Bayramı tatil günü olan pazar gününe denk gelmiş ve kalabalık bir kitle tarafından kutlanmıştır¹¹²⁸.

5.3. AFYONKARAHİSAR'IN KURTULUŞ BAYRAMI KUTLAMALARI

1929 yılında Afyonun kurtuluşu için yapılacak kutlamanın programı hazırlanmıştır. Buna göre 27-28 Ağustos 1929 tarihinde saat 17.00'da bütün dükkânların kapatılacağı ve saat 18.00'da topların atılmaya başlanacağı bununla beraber kurtuluş saatinin geldiğinin bildirileceği kararlaştırılmış. Bununla beraber aynı saatte

¹¹²¹ "19 Mayıs Bayramı Şehrimizde Büyük Tezahürlerle Kutlandı", Haber, 22 Mayıs 1939, nr. 1947.

¹¹²² "Spor ve Gençlik Bayramı", Haber, 17 Mayıs 1940, nr. 2080.

¹¹²³ "19 Mayıs'ta Ankara'ya Gidecek Gençler", Haber, 3 Nisan 1941, nr. 2171.

¹¹²⁴ "Şehrimizde 19 Mayıs", Haber, 21 Mayıs 1942, nr. 2283

¹¹²⁵ Haber, 20 Mayıs 1943, nr. 2383

¹¹²⁶ "Şehrimizde 19 Mayıs", Haber, 22 Mayıs 1944, nr. 2485

¹¹²⁷ "Şehrimizde 19 Mayıs", Haber, 21 Mayıs 1945, nr. 2584

¹¹²⁸ "Şehrimizde 19 Mayıs", Haber, 20 Mayıs 1946, nr. 2684

ordunun Afyonkarahisar'a girişini göstermek amaçlı bir kıta Deper çeşmesi ve Aygırhane üzerinden şehre girecek ve halkın o saatte Akçeşme önüne doğru çıkarak askeri karşılayacağı ve selamlayacağı programa dâhil edilmiştir. Bundan sonra asker Kadınana okulunun yanından geçerek belediye önüne gelecek ve bir heyet tarafından karşılanacak ve belediyeye davet edilecektir. Daha sonra asker belediye parkında ayran içecek ve giriş gösterisi bitecektir. Akşam şehir ışıklarla donatılacak ve kalenin etrafında ateşler yakılacaktır. Ertesi gün akşam konser verilecektir¹¹²⁹.

1932 yılında Afyonkarahisar'ın kurtuluşu kutlamaları yapılmıştır. Program bir bölük askerin Afyonkarahisar'a gelmesi ve halkala beraber belediyeye kadar yürüyüp oradan bir heyetle karşılanması ve konuşmalarla başlamıştır. Daha sonra akşamında fener alayları, gösteriler ve konserler olmuştur¹¹³⁰.

1933 yılında Afyonkarahisar'ın kurtuluşu ile ilgili olarak Program bir bölük askerin Afyonkarahisar'a gelmesi ve halkala beraber belediyeye kadar yürüyüp oradan bir heyetle karşılanması ve konuşmalarla başlamıştır. Daha sonra akşamında fener alayları, gösteriler ve konserler olmuştur¹¹³¹.

Afyonkarahisar'ın 1935 yılı kutlamaları gösterilerle kutlanmıştır. Bayramdan birkaç gün önce şehir bayraklarla donatılmıştır. 17 Ağustos 1935 tarihinde saat 16.00'da temsili bir bölük asker top sesi ile beraber Deper çeşmesinden aşağı inmiş ve halkın arasından yürümüştür. Program gerçekleştirildikten sonra günün akşamında eğlenceler düzenlenmiştir. Kale ve hıdırlık ışıklandırılmıştır. Onuncu yıl nutukları söylenmiştir. Havai fişekler atılmıştır¹¹³². 27 Ağustos 1936 Afyonkarahisar'ın kurtuluş yıl dönümü için yapılan kutlamalarda parti ve belediye önlerinde yapılmış takı zaferlerle dükkan, evler ve bütün resmi daireler bayraklarla donatılmıştır. Saat 17.00'da Afyonkarahisar'a giren ilk ordu kıtasını temsil eden bir bölük asker saat 17.30'da Kadınana okulunun önüne gelmiş ve bandolar eşliğinde halkın arasından Belediyenin önüne gitmişlerdir. Program başlamıştır¹¹³³.

26 Ağustos 1938 tarihinde Vali Ahmet Durmuş Evrendilek ile beraber halk Kocatepe'yi ziyaret etmiştir. Destanlar okunmuş, Mustafa Kemal Atatürk anılmıştır¹¹³⁴.

¹¹²⁹ "Kurtuluş Günü", Son Haber, 27 Ağustos 1929, nr. 795

¹¹³⁰ "27 Ağustos 922", Son Haber, 27 Ağustos 1932, nr. 1308

¹¹³¹ "Afyonkarahisar Dün Kurtuluşun Sonsuz Sevincini Yeniden Yaşamış ve Heyecanlar İçinde Büyük Tezahürler Yapmıştır", Son Haber, 28 Ağustos 1933, nr. 1396

¹¹³² "Kurtuluş Bayramı Çok Coşkun Geçti", Duyum, 29 Ağustos 1935, nr. 1581

¹¹³³ "27 Ağustos Afyon'un Kurtuluşudur", Haber, 27 Ağustos 1936, nr. 1680

¹¹³⁴ "Şehrimiz ve Çevresi Günlerden Beri Bayram Hayatı Yaşıyor", Haber, 29 Ağustos 1938, nr. 1878

27 Ağustos Kurtuluş Bayramı dolayısıyla Afyonkarahisar bayrak ve ışıklarla donatılmış, protokol konuşmalarından sonra resmigeçit töreni yapılmıştır. Gece de fener alayları ve milli oyunlarla kutlamalar devam edilmiştir¹¹³⁵. 29 Ağustos'ta CHP tarafından Afyonkarahisar'a gelen misafirler için toplantı düzenlenmiş ve ikramlarda bulunulmuştur. 30 Ağustos'ta Dumlupınar'a gidilmiş ve çelenk koyma merasimi gerçekleştirilmiştir¹¹³⁶.

26 Ağustos 1939 tarihinde Afyonkarahisar'ın kurtuluş Bayramı dolayısıyla Halkevi temsil kolu "İstiklal" adlı bir piyes sergilenmiştir ve Kocatepe ziyareti planı yapılmıştır. Ziyaret esnasında Başkan Galip Demirer günün anlam ve önemini belirten konuşmasını gerçekleştirmiştir. 27 Ağustos 1939 tarihinde Afyonkarahisar'da coşkulu kutlamalar gerçekleştirilmiştir. Tam kurtuluş saatinde orduyu temsilen şehre giren askerler halk tarafından karşılanıp süngülerine çiçekler takılmıştır. Utku Anıtı'na çelenkler konulmuştur. Daha sonra Muzaffer Görktan tarafından bir konuşma yapılmış ve geçit töreni başlamıştır. Devlet yöneticilerine telgraflar çekilmiştir¹¹³⁷.

26 Ağustos 1940 tarihinde 26 Ağustos'ta Kocatepe'ye halkevi tarafından bir ziyaret düzenlenmiştir¹¹³⁸. 27 Ağustos 1945 tarihinde Afyonkarahisar'a gelen askerlere çiçekler verilmiştir. Resmigeçit töreni sonrası Utku Anıtı'na çiçek bırakılmıştır. Geçit töreni esnasında köylüler kağrı ile geçmişlerdir. Gece de aydınlatma, fener alayı ve eğlenceler yapılmış ve halkevinde bir müsamere düzenlenmiştir¹¹³⁹.

26 Ağustos 1941 yılında da halkevi 26 Ağustos'ta Kocatepe'ye bir ziyaret düzenlemiştir¹¹⁴⁰. Geziye General Talat Sualp ve Milli Mücadele Döneminde Batı Cephesi Harekât Müdürü olan Kurmay Başkan Tevfik Bıyıkoğlu da katılmıştır. Şuhut Nahiye Müdürü, parti, belediye, halkodası ve Çocuk Esirgeme Kurumu başkanları ile nahiye halkı ve civar köylerden gelen pek çok kişi katılmıştır. Tevfik Bıyıklioğlu savaş alanlarını anlatmış, konuşmalar yapılmış, oyunlar oynanmış milli elbiseler giyilmiş ve daha sonra şehre gelinmiştir¹¹⁴¹.

29 Ağustos 1941 tarihinde İsmet İnönü'nün bu tarihte iki defa Afyonkarahisar'ı ziyaret etmesi belediye tarafından "İnönü Günü" olarak kabul edilmiş ve bu günün her

¹¹³⁵ "Kurtuluş Yıldönümü Büyük Tezahürlerle Kutlandı", Haber, 29 Ağustos 1938, nr. 1878

¹¹³⁶ "Partinin Verdiği Ziyafet", Haber, 1 Eylül 1938, nr. 1879

¹¹³⁷ "Şehrimiz Kurtulduğu Günü Coşkun Tezahürlerle Kutlandı", Haber, 28 Ağustos 1939, nr. 1972

¹¹³⁸ "Yarın Şehrimizin Kurtuluş Yıl Dönümü Kutlanacak", Haber, 26 Ağustos 1940, nr. 2113

¹¹³⁹ "Yarın Şehrimizin Kurtuluş Yıl Dönümü Kutlanacak", Haber, 26 Ağustos 1940, nr. 2113

¹¹⁴⁰ "26 Ağustos'ta Kocatepe'ye Ziyaret", Haber, 18 Ağustos 1941, nr. 2209

¹¹⁴¹ "Taarruz Gününün Yıl Dönümünde Kocatepe Ziyaret Edildi", Haber, 28 Ağustos 1941, nr. 2212.

yıl kutlanması için karar alınmıştır. 30 Ağustos ise bütün yurttta Zafer Bayramı olarak kutlanmıştır¹¹⁴².

26 Ağustos 1942 tarihinde Halkevi tarafından Kocatepe'ye bir gezi düzenlemiştir. Halkevi Temsil Şubesi de Zafer Haftası dört gün devam edecek program hazırlamıştır¹¹⁴³. Dumlupınar ve Şehit Asker Abidesini ziyaret için Ankara'dan ve 28 şehirden öğrenci ve izci gelmiştir. Afyonkarahisar Milletvekili Mebruke Gönenç her yıl 30 Ağustos'ta etkinliklere katılmak için Afyonkarahisar'a gelmiştir. Şehit Asker Abidesinde yapılacak törene CHP umumi idare heyeti de her sene üyelerinden bir kişi göndermiştir. 1942 senesinde de Gümüşhane Mebusu Şevket Erdoğan gelmiştir. Zafer haftasında parti müfettişi Celal Arat da Afyonkarahisar'da bulunmuştur Afyonkarahisar milletvekillerinden Haydar Çerçel de kutlama dolayısıyla gelmiştir. Dumlupınar töreninde şair Rıza Polat Öztürk'ün şiir okumuştur¹¹⁴⁴. 27 Ağustos 1942 tarihinde Afyonkarahisar'a gelen askerler karşılanmış, süngülerine çiçekler takılmış ve Cumhuriyet Meydanına gidilmiştir. Burada belediye encümen üyelerinden Bekir Gümüş konuşması yapmış ve resmigeçit töreni gerçekleşmiştir¹¹⁴⁵. Halkevinde bugüne özele müsamere düzenlenmiştir. 29 Ağustos 1942 tarihinde Afyonkarahisar'da hem Zafer günü hem İnönü Günü kutlanmıştır. Vali Şefik Bicioğlu ve Belediye Başkanı Kemal Aşkar konuşma yapmışlardır¹¹⁴⁶.

26 Ağustos 1943 tarihinde halkevi tarafından düzenlenen Kocatepe ziyareti gerçekleştirilmiştir¹¹⁴⁷. 27 Ağustos 1943 tarihinde Afyonkarahisar'a gelen askerler Kadınana Okulu önünde karşılanmış ve Cumhuriyet Meydanına gelinmiştir. Burada Osman Attila tarafından yapılan konuşmanın ardından geçit töreni yapılmıştır. Gece de bir fener alayı ve halkevinde bir müsamere düzenlenmiştir¹¹⁴⁸.

27 Ağustos 1944 tarihinde Afyonkarahisar'ın kurtuluşu halk tarafından coşku ile karşılanmış ve Afyonkarahisar'a gelen askerler çiçeklerle karşılanmıştır. Daha sonra Cumhuriyet Meydanına gelinmiştir. Bekir Gümüş ve Behçet Kemal Çağlar'ın sonra resmigeçit töreni yapılmıştır. Belediyede de ordu temsilcileri için yemek verilmiştir. Yemekte Belediye Başkanı Kemal Aşkar ve Bölge Komutanı General Sadık Aldoğan

¹¹⁴² “Kurtuluş ve Zafer Bayramları ve İnönü Günü”, Haber, 10 Ağustos 1942, nr. 2305

¹¹⁴³ “Halkevinin Müsamereleleri”, Haber, 27 Ağustos 1942, nr. 2310

¹¹⁴⁴ “Ne Mutlu Bizim Şehre”, Haber, 31 Ağustos 1942, nr. 2311

¹¹⁴⁵ “Şehrimizin Kurtuluş Bayramı”, Haber, 31 Ağustos 1942, nr. 2311

¹¹⁴⁶ Haber, 31 Ağustos 1942, nr. 2311

¹¹⁴⁷ “Kocatepe'yi Ziyaret”, Haber 13 Eylül 1943, nr. 2416,

¹¹⁴⁸ “Şehrimizin Kurtuluş Bayramı”, Haber, 30 Ağustos 1943, nr. 2412

Milli Mücadele hatıralarından bahsetmiştir¹¹⁴⁹. Akşamında ise de halkevinde bir gösteri hazırlanmıştır. 29 Ağustos 1944 tarihinde İnönü Günü için hazırlanan programa göre 10,30’da Utku Anıtı önünde toplanılmış ve kutlama yapılmış, aksam da halkevi sinema salonunda bir müsamere verilmiştir¹¹⁵⁰.

26 Ağustos 1945 tarihinde Afyonkarahisar Halkevi tarafından Kocatepe ziyaret edilmiştir. Kocatepe’de yapılan törende Yüzbaşı İbrahim Ataman, öğretmen Halit Bayrak, şair Osman Attila ile Muharrem Çepnioglu, Nuri Serdar, Gültekin Laçın konuşma yapmış ve şiir okumuşlardır¹¹⁵¹. 27 Ağustos 1945 tarihinde Afyonkarahisar’ın Yunan işgalinden kurtuluşunun 23. yılı olması dolayısıyla 31 ilden Dumlupınar’da yapılacak büyük törene temsilci katılmıştır¹¹⁵². 27 Ağustos 1945 tarihinde Afyonkarahisar’a gelen askerlere çiçekler verilmiş, Cumhuriyet Meydanında Vali ve kurum temsilcileri tarafından konuşmalar yapılmıştır¹¹⁵³. Akşamında fener alayı yapılmış, belediye ordu temsilcileri için yemek vermiş ve dönemin Belediye Başkanı Kemal Aşkar tarafından bir konuşma yapılmıştır¹¹⁵⁴. 26 Ağustos 1946 tarihinde Büyük taarruzun 24. yıl dönümü dolayısıyla Afyonkarahisar Halkevi tarafından Kocatepe töreni için gezi düzenlenmiştir. 27 ve 30 Ağustos günleri de şehirde coşkuyla kutlanmıştır¹¹⁵⁵.

5.4. 30 AĞUSTOS ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

30 Ağustos günü ilk kez 1924 yılında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün da katılımıyla Afyonkarahisar’da kutlanılmıştır¹¹⁵⁶. Bu ilk kutlama “*Dumluşınar Meydan Muharebesinin İlk Tesidi*” başlığı altında “*Reisi Cumhuriyet Hazretleri o gün Türk milletinin takip edeceği yollara dair nutuk irat edecektir.*” cümlesi ile ilan edilmiştir¹¹⁵⁷. Savaştan bir yıl sonra ilk törenin savaş yapılan bölgede yapılması kararlaştırılmış ve 26 - 30 Ağustos tarihlerinin Türk Milleti için çok önemli olduğu ve bu günlerin aynı yerde hatırlanmasının önemini vurgulamıştır¹¹⁵⁸.

¹¹⁴⁹ “Şehrimizin Kurtuluş Bayramı”, Haber, 24 Ağustos 1944, nr. 2512; “Şehrimizin Kurtuluş Bayramı”, Haber, 28 Ağustos 1944, nr. 2513

¹¹⁵⁰ “Kurtuluş Bayramı”, Haber, 28 Ağustos 1944, nr. 2513.

¹¹⁵¹ “Halkevinin Kocatepe Gezisi”, Haber, 30 Ağustos 1945, nr. 2613

¹¹⁵² “Kurtuluş ve Zafer Bayramı Hazırlıkları”, Haber, 13 Ağustos 1945, nr. 2608.

¹¹⁵³ “Çarşamba Günü Şehrimizin Kurtuluş Yıl Dönümü”, Haber, 25 Ağustos 1941, nr. 2211.

¹¹⁵⁴ “Şehrimizin Kurtuluş Yıl Dönümü”, Haber, 28 Ağustos 1941, nr. 2212.

¹¹⁵⁵ “Kocatepe Töreni”, Haber, 26 Ağustos 1946, nr. 2712.

¹¹⁵⁶ Bedrettin Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi’nin İlk Kutlanması*, Ankara, 1972, s.79

¹¹⁵⁷ Hâkimiyeti Milliye, 12 Ağustos 1924

¹¹⁵⁸ Yunus Nadi, “Büyük Günler İçinde” Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ağustos 1924

30 Ağustos 1929 tarihinde Dumlupınar Meydan muharebesi parlak bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Meçhul Şehidin mezarı başında merasim yapmaya giden ziyaretçiler hususi bir katarla Cuma sabahı hareket etmiştir. Kütahya'dan otomobillerle bir heyet gelmiştir. Tören saat 12.00'dan sonra katılan yirmi bir pare toptan sonra başlamıştır. Kütahya temsilcisi vilayet matbaası müdürü Nuri bir konuşma yapmıştır. Daha sonra bir kadın Dumlupınar manzumesini okumuştur. Afyonkarahisar adına Kemal Bey ve Kumandan Derviş Paşa birer konuşma yapmışlardır. Derviş Paşanın konuşması: *“Bundan yedi sene evvel burada Türk'ün en büyük ve ulu evladı, Türk ordularının en kahraman ve güzide kumandanı dünya askerlik tarihinin kaydettiği en büyük en muazzam zaferlerden birisini, en şanlısını ibda ettiler. Gazi hazretleri 26 Ağustos'ta taarruza başlamak ve düşmana kati darbeyi vurmak için çok cesurane ve isabetli olan kararlarını vermiş ve tertibatını almış bulunuyordu. Ordu bu kararı kemali maharetle ve çok muvaffakiyetle tatbik etmiştir. Cephenin bir tarafından çekiliş ve diğer tarafı da toplanış o kadar mükemmel bir surette yapılmıştır ki düşman bu harekatı sezememiştir bile.*

26 Ağustos sabahı henüz güneş etrafı aydınlatmadan Türk topçusunun muvaffakiyetli ve cehennemi ateşi başlamış ve düşman bu şedit ateş karşısında çok fena bir vaziyete düşmüştür. Tarihin şanlı ve korkunç bir kuvvet olarak tanıdığı Tür piyadesi bu ateşi takip ederek düşman siperlerine girmiş. Aylarca durmadan ihzar ve tahkim edilen aşilamaz, geçilemez denilen müstahkem mevkiiler kısa bir zamanda zapt edilmiştir. bu darbe o kati ve müessir olmuştur ki Yunan ordusu kumanda heyeti şaşırılmış, ne yapacağını kestiremez, aciz bir hale düşmüştür. Gelişi güzel ve şaşkın tedbirlerle yırtılan yerleri yamamaya çalışan fakat bütün bu mesai pek beyhude olmuştur. 24 saat içinde bütün müstahkem mevkiilerini terk eden düşman nihayet bir karar alabilerek Dumlupınar, Uşak istikametine çekilmek ve orada müdafaa etmek istemiştir. Gazi hazretleri Yunanlıların bu kararını anlamışlar hissetmişler ve ordularına ona göre yapılacak şeyi emir buyurmuşlardır. 29 akşamı arz olunan vaziyet krokisi üzerine imhakar muharebenin vakti geldiğine karar vermişler ve düşmanı tamamıyla kahretmeye azm eylemişlerdir. İşte yadedittiğimiz muharebe şanlı başkumandanın şeref huzurlarıyla şu ada tepe muntikasında vukua gelmiştir. Gazi hazretlerinin sevku idaresi düşmanı gitmek istediği istikametten menetmiş ve burada sıkıştırılmıştır. Fırkamın başında buraya gelince karşıda bir yığın gördüm. Topçu kumandanı benden hedef sorduğu zaman şu cevabı vermiştim. İşte yığın! At ve öldür.

Şimdi seyrettiğimiz sahada düşmanın beş fırkası, iki kol ordusu başkumandanlık karargâhı vardı ve bir koca ordu tamamıyla mahvolmuştu. Avrupa'dan senelerce para mühimmat alan ve yardım gören Yunan ordusunun mümessili burada kendisini iki Mehmetçiğin yavuz süngüsünün tahtı muhafazasına tevdi etmiştir. Tarihte bunun emsaline tesadüf edilmez bu şaşaalı neticeyi ordusunun başında ve ateş hattında bulunan onu mütemadiyen teşci eden Gazi hazretleri kazanmışlardır. Böyle büyük bir muzafferiyetin sebep ve saiki odur. O Gazi ki büyük harpten sonra dağılıp olan orduyu ıslah ve tensik etmiş o Gazi ki başsız kalan Türk milletine aynı hedef ve aynı gaye uğrunda yürümek kudretini vermiştir. O Gazi ki Türk milletinin bütün mevcudiyetiyle mameliğiyle, maddi ve manevi varlığıyla düşman karşısına çıkmasını temin buyurmuştur. Millet ordusuyla hissene ve fikren alakadar kılmuştur. Hangi millet ordusu ile bu kadar candan ve samimi alakadar olursa netice muhakkak zaferdir. Gazi milli mefkureyi milletin her ferdine zerketmiş ve sanki millet ordu ile beraber bayrağa gelerek düşmanı kahra imla eylemiştir. Bu muharebenin hatıratından bahseyliyen başkumandan 30 Ağustos'ta sevku idare ettikleri muharebe esnasında bütün Türk milletini kendi yanlarında hissettiklerini ifade buyurmuşlardır.

Bu muzafferiyetten sonra Türkiye hududu tamamen tathir edilmiş, vatan hür ve müstakil kaydu şarttan azade bir hale gelmiştir. Münkarz ve mmütefessili saltanat yerine ceyyit ve pür şanü şeref cumhuriyet doğmuş. Beyinlerimizi karartan fena düşüncelere sevk eden hilafet kalkmış, siyasi, iktisadi, fikri, mali bir çok inkılaplar başarılmıştır. Ulu Gaziyi burada bütün kuvvetimle tebcil ederken şunu ilave ederim ki büyük müncinin işaret ettikleri yolda daima ve daima yürüyeceğiz. Kumanda Eğitim Kolordu namına bunu kemali mutavaatla arz ederim. Sözüme nihayet verirken muhterem şehitlerin ruhuna Fatihalar ithaf ve kutsi hatıralarını anarım".¹¹⁵⁹ şeklinde olmuştur. Kumandan Derviş Paşa, Milli Mücadele sürecini anlarıyla beraber anlatarak, kendisini dinleyenlere hem o anları yeniden hatırlatmış, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın komutanlığında elde edilen başarının devamlılığı için her daim azimle yürüyeceklerini ve zaferin sonsuz olmasını sağlayacaklarını ifade etmiştir.

Kemal Bey ise konuşmasında ise Dumlupınar Zaferinin ve Meçhul Asker Abidesinin önemini vurgulamıştır. Sözlerini ise "Efendiler Türk vatanına Türk yurduna göz dikecek olanların gözleri Meçhul Asker Abidesi ve bunun üzerinde duran

¹¹⁵⁹ "Dumlupınar'da Başkumandanlık Meydan Muharebesinin Yedinci Yıl Dönümü Merasimi", 3 Eylül 1929, Son Haber, nr. 797.

başkumandanın manevi nazarı karşılarında kamaşacaktır. Eriyecektir. Bu Meçhul Asker, bu manevi nazarlar Türk vatanının ebedi bekçileridir”. Şeklinde bitirmiştir¹¹⁶⁰.

27 Ağustos 1932’de 30 Ağustos 1932 tarihinde kutlanacak olan zafer bayramı için bir program hazırlanmıştır. Buna göre saat 6.00’da Afyonkarahisar’ın İstanbul İstasyonundan Yıldırım Kemal İstasyonuna tren gidecek ve Silkisaray köyü önünde trenin duracağı yerde bulundurulacak otomobil ve kamyonlarla Şehit Asker Abidesine gidilecektir. Bando ve mürettep müfrezesi 11.30’da abidenin giriş bölümünden itibaren yol boyunca saf nizamında durarak heyeti karşılanacak. Daha sonra piyade kıtaları abide avlusuna gelerek krokide gösterilen düzeni alacak. Bataryada abide bahçesinin dışarısında ateşe hazır bulunmuştur. 21 parça top atışından sonra topçularda piyade kıtasının yanına gidecek. Top atışıyla tören başlayacak. Çeşitli illerden gelen heyetler gelecek. Gelmiş olan her vilayet temsilcisi gelmiş olduğu şehrin adına Zafer Bayramı, Başkumandanlık Meydan Muharebesi ve Mustafa Kemal Paşa için duygu ve düşüncelerini ifade edecektir.

Başkumandanlık Meydan Muharebesi önemi ile ilgili Paşa konuşmasını yaptıktan sonra, bütün şehitlerin ruhları yâd edilecek ve İstiklal Marşı okunduktan sonra program sona erecektir. Törenden sonra dışarıdan gelen misafirler kıtaların resmigeçit törenine kadar abidenin dış tarafında kurulmuş olan çadırlarında dinlenecek. Bu süreçte misafirlere ikramlarda bulunulacak. Resmigeçit töreninden sonra sivil heyetler, subaylar ve aileleri, öğrenciler sırasıyla Silkisaray köyüne gönderilecek ve trenle Afyonkarahisar’a getirilecektir. 30 Ağustos akşamı Halkevi Kocatepe Spor kulübü tarafından bir gösteri hazırlanacak. Gösteri Dumlupınar Okulunda gerçekleşmiş ve halka sunulacaktır¹¹⁶¹.

30 Ağustos Salı sabahı saat 6.00’da İstanbul İstasyonu her seneki bayram manzarasını almıştır. Davetli, davetsiz yüzlerce kişi heyecanla beklemiştir. Tren tarihe isim veren tepeleri geçerken sanki selam veriyormuş edasıyla birkaç istasyon geçtikten sonra Yıldırım Kemal İstasyonuna gelmiştir. Oradan Silkisaray köyüne gidilmiş ve otomobillerle abideye gidilmiştir. Tabi o zamanlarda yollar bugünkü şeklinde olmadığı için yolculuklarda zor olmuştur.

¹¹⁶⁰ Dumlupınar’da Başkumandanlık Meydan Muharebesinin Yedinci Yıl Dönümü Merasimi”, 3 Eylül 1929, Son Haber, nr. 797.

¹¹⁶¹ “30 Ağustos 1932 Başkumandanlık Meydan Muharebesinin 10.Yıl Dönümü Günü Dumlupınar’da yapılacak Merasime Ait Program”, 27 Ağustos 1932, Son Haber, nr. 1301.

Saat 12.00’da başlayan törenden sonra Afyonkarahisar milletvekili Cemal Akçin ve yazar Eflatun Cem birer konuşma yapmışlardır. Daha sonra sırasıyla İzmir, Kütahya ve Manisa temsilcileri konuşmalarını yapmışlardır. Tıp öğrencisi Kamil Efendi, Kolordu Kumandanı Mustafa Paşa’da konuşma yapan kişiler arasında olmuştur. Konuşmalar genel özeti günün anlam ve önemini belirten ifadelerden oluşmuştur. Konuşmalardan sonra tören sona ermiştir. Daha sonra resmigeçit töreni yapılmış ve o gün için gelen bir uçak uçuşlar yapmış ve bu esnada kartlar atılmış ve bayram kutlaması bu şekilde devam etmiştir. Sabah gidilen güzergâh üzerinden Saat 17.30’da Afyonkarahisar’a gelinmiştir¹¹⁶².

Yazar Eflatun Cem Beyin konuşması; *“Aziz arkadaşlar, gece ile gündüzün birleştiği yer burası tarihin karanlıkları burada söndü. Hayatın aydınlıkları burada doğdu. Şimdi biz böyle bir yerde 30 Ağustos’u yaratanların diyarındayız. Ölenler bizim için ölenler, dövüşerek ölenler bu topraklarda yatıyor. Düşükleri yerde bin bir çiçek açmış, yaprakları arasındaki tükenmiş ömürlerin parçaları titriyor ve renklerin üstünden kalbe iman veren temiz, ıtırılı bir hava esiyor. Şehitler iyidir bu güzel diyar, koklayın gülleri ne tatlı kokar.*

İnanın arkadaşlar ruhlarımızı yükselten bu ulvi tepede büyük heyecanlar duyan duyarak yaşayan sade biz değiliz. Bu an hayır her zaman Türk milletinin kalbi bu topraklarda çarpıyor. Çünkü her adımında ana vatanın canlı ve duygulu bir parçası gömülü, eğer çetin yollar geçit verseydi bugün 14 milyon buraya bu milli kabeye akacaktı. Akmadı fakat bütün ufuklar şimdi bu tepeye bakıyor ve Gazi nesli biliyor ki istiklal güneş bu tepeden doğdu istikbale giden yol bu tepeden gider değil mi? Mehmetçik ben susayım sen söyle atsızım arslanım.

Mehmetçik, Kafkas dağlarında kar ve fırtınalarla eriyen Mehmetçik, irak çöllerinde ateş ve güneşle yanan Mehmetçik, en sonra Dumlupınar şehitler türbesi yapan Mehmetçik, seni canımızda, canımızın içinde taşıyoruz. Sana neler yapsak borcumuzu ödeyemeyiz. Zira maziyi unutamadık. Biliyoruz tarihin karanlık bir günde idi ölüm ve felaket karşımıza çıkmıştı ve ah vatanım, vatanım göğsü delik deşik sinesi kan içinde yanıyordu. Ak saçlı analar yanıyordu, garip başlı yavrular yanıyordu, bağlar bahçeler yanıyordu. Bu yanan ve yakılan yurtların feryadı karşısında saray susuyor, sema susuyor bir vatan parçalanırken dünya susuyordu. O zaman işte ozan milli vicdan

¹¹⁶² “Dumlupınar’da 30 Ağustos”, 1 Eylül 1932, Son Haber, nr. 1302.

şahlandı ve şahlanan milli kahraman doğdu. Kimdi o? Gazi bu necat ve necabet yıldızının ruhundan da milli mir kuvvet doğdu.

Oda kimdi? Sen Mehmetçik sen. Bir gün bu ateş sözlü ve ateş gözlü müncinin Hedefiniz Akdeniz emrini alınca kuş oldun. Kanat oldun, bir taş üstünde dinlemeden, mendilini çıkarıp göğsünden sızan kanı silmeden koştun. Alev gibi, rüzgâr gibi koştun. Nihayet istila ordularını burada, bu vatan tepesinden akan kan seline döktün. Vatan kurtuldu. Gözü yaşlı anan kurtuldu. Gönlü ateşi sunan kurtuldu. Dağlarda aç yatan oğlun kurtuldu. Derdine dert katan kızın kurtuldu. Ayın, yıldızın kurtuldu. İşte bu gün o ebedi kurtuluş günüdür. İşte 30 Ağustos Zaferini tarihe yazdığı gündür. Şehit Asker, bize verdiği ışıklı vatanda bir yaşıyoruz sanma¹¹⁶³ hak ve hürriyete her yerden daha evvel kavuşan Afyon halkı namına aziz ruhlarınızdan aldığı ilham ve hamle kuvvetleriyle çalışan Afyon vilayeti namına ruhlarınızın karşısında sevgilerle, şükranla eğiliyorum. Ve yine Türk milletini dehanın zaferine eriştiren Gazinin manevi huzurunda ve onun kalem ve kılıç arkadaşları önünde içimden gelen sevgilerle, şükranlarla eğiliyorum”¹¹⁶⁴ şeklinde olmuştur.

Eflatun Cem Bey duygularını ve düşünceleri edebi bir şekilde ifade etmiştir. Buradan da anlayacağımız üzere Zafer Bayramı halkta hem edebi hem tarihi duyguları artırmış bira araya gelmenin temelini oluşturmuştur. Eflatun Cem Bey, Mustafa Kemal Paşanın açtığı bu yolda savaşan askerlere seslenmiş onlarla karşılıklı konuşuyormuş gibi yaparak o günleri ve zaferi halkın hissetmesini sağlamıştır.

Tıp öğrencisi Kamil Bey ise konuşmasında Mustafa Kemal Paşa ve askerler sayesinde kazanılan zaferin ve sonrasındaki ilke ve inkıpların Türk milletini özellikle gençleri nasıl etkilediğine değinmiştir. Kamil Bey konuşmasını “*Sevgili ölü! Gençlik senin kurtardığın toprakları çiğnetmeyecek, onu imar edecek. Dökülen kanına acıma. Her mesut adımda hatıran göklerde dolaşıyor. Yüksek feragetin küçük kardeşlerine beşikte bıraktığın yavruna yeni bir kuvvet yeni bir heves verecek. Senin gibi senin gibi çalışacağız mehmet!*” diyerek bitirmiştir¹¹⁶⁵.

30 Ağustos 1933 tarihinde Hukuk mezunlarından Fethi Bey, Dumlupınar Şehit Asker Abidesi önünde bir konuşma yapmıştır. “*Vatandaş! Meçhul askerin hazin huzurundayız, o askerin ki bu bir birini sıralayan Anadolu tepelerinin sırtında yurdu ve*

¹¹⁶³ “Dumlupınar’da 30 Ağustos”, 1 Eylül 1932, Son Haber, nr. 1302.

¹¹⁶⁴ “Dumlupınar’da Eflatun Cem Bey’in Nutku”, 5 Eylül 1932, Son Haber, nr. 1303.

¹¹⁶⁵ “Dumlupınar’da Eflatun Cem Bey’in Nutku”, 5 Eylül 1932, Son Haber, nr. 1303.

imarı için bir Türk gibi çarpıştı, bir Türk gibi öldü hepimiz acı acı hatırlıyoruz. Bu diyarın başından bir felaket kasırgası süründü geçti. O günler yer karanlık, gök karanlık, vatan karanlık ve saray düşmanlarla birlik olmuş, fazilet susmuş, medeniyet susmuş, cihan yalnız Türk'ün topraklarını yırtan, Türkü çılgınlık kalmıştı” diyerek o günlerde ki hem umutsuzluğu hem de askerlerle beraber kazanılan zaferin getirdiği umudu, yeni Türkiye'nin gücünün ne derin olduğunu ifade etmiştir¹¹⁶⁶.

30 Ağustos 1935 tarihinde Afyonkarahisar'ın yerli gazetesi Duyum Dumluda, şehit asker anıtı önünde yapılan büyük tören başlıklı bir haber yazmıştır. “*Dumlupınar! Türk ulusuna can suyu veren Dumlupınar!*” bu yazıda Zafer Bayramının ve zaferin simgelerinden biri olan Dumlupınar'ın Afyonkarahisar'da basınında da yer aldığı görülmüştür¹¹⁶⁷.

30 Ağustos 1935 tarihinde Afyonkarahisar'dan Dumlupınar'a gitmek için sabah saatlerinde özel bir trenle yola çıkmıştır. 1935 yılında Dumlupınar törenine katılan kadın sayısı diğer yıllara göre daha fazla olmuştur. Yol boyunca tarihsel anılar anlatılmış ve sonunda Yıldırım Kemal İstasyonuna gelinmiştir. Yunan kuvvetlerinin gerilerine yaptığı akında şehit olmuş bir atlı subaydır Yıldırım Kemal ve anısına istasyona adı verilmiştir. Silkisaray Köyünde trenden inilmiş ve bekleyen kamyonlarla Şehit Asker Anıtı'nın önüne gelinmiştir. Afyonkarahisar'dan gelenler dışında İzmir, Bursa, Bilecek, Manisa, Kütahya illerinden de heyetler gelmiştir. Çevredeki köylülerde alay alay Şehit Asker Anıtı önünde toplanmışlardır.

Törene Tümgeneral Ali Rıza Paşa başkanlık etmiştir. Afyonkarahisar adına İl Kurulu daimi encümen üyelerinden Bekir Evrenkaya ilk konuşmayı yapmıştır. Hemen sonrasında Bursa'dan öğretmen Ali Ulvi, Bilecik'ten Yakup Bulut, Manisa'dan müteahhit Ethem, avukat Ali Osman ve Kütahya'dan Eflatun Cem konuşmalarını yapmıştır. İki gençte şiir okumuştur. Son konuşmayı Tümgeneral Ali Rıza Paşa yapmıştır. Ali Rıza Paşa savaşın nasıl olduğunu, evrelerini anlatmış ve iyi dileklerde bulunmuştur. Tören kıtaların resmigeçitti ve uçakların gösterileri ile sona ermiştir. Afyonkarahisar'a dönülmüştür. Günün akşamında Afyonkarahisar'da şenlikler yapılmıştır. Vali Ahmet Durmuş Evrendilek diğer illerden gelen misafirler için yemek vermiştir¹¹⁶⁸.

¹¹⁶⁶ “Hukuk Mezunlarından Fethi Beyin Nutku”, 4 Eylül 1933, Son Haber, nr. 1398.

¹¹⁶⁷ “Dumluda, Şehit Asker Anıtı Önünde Büyük Tören”, 2 Eylül 1935, Duyum, nr. 1582.

¹¹⁶⁸ “Dumluda, Şehit Asker Anıtı Önünde Büyük Tören”, 2 Eylül 1935, Duyum, nr. 1582.

30 Ağustos 1936 tarihinde Zafer Bayramı dolayısıyla Yazar Edip Ali Afyonkarahisar'ın yerel gazetesi olan Haber'e bir yazı yazmıştır. Edip Ali'nin yazısı; *“Türk tarihi başkalarınınkinde örneği bulunmayan utku güneşleri ile doludur. Fakat hiçbiri sonuç itibarıyla Dumlupınar zaferinin güneşi kadar parlak ve ışığı onun kadar evrensel değildir. Çünkü Türk istiklalinin ebediliği orada anlaşıldı. Hayat suyunu büyük atasının elinden o pınarda içti. Türk ölümden sonra dirilme sırrına, o büyük murada Murat Dağının dibinde Dumlupınar'ın başında erdi. Türkü ebedi istiklalini, orada yatan şehitler kanları ile imzaladılar.*

Atatürk, Türk ulusuna vereceği yeni ve en şeklin hamurunu Dumlupınar'da yoğurdu. Her milletin ayrı ayrı güzel ve müteaddit meziyetleri olabilir. Türk'ün birinci meziyeti askerliği ve kahramanlığıdır. Ve bununla ebediyen övünebilir. Fen, medeniyet dünyada her şeyi yapar. Tabiatın bütün kudretlerine yine kendi kudretleriyle karşı koyar. Ve her engeli yener. Fakat kahramanlık kabiliyetini asla! Onu, insan doğarken dünyaya beraberinde getirmelidir. Bu kabiliyetten mahrum olanlar 3, 4 yüz milyon nüfus ile ille tavsife sığmayan hazinesiyle akıllara hayret veren servetiyle, incisiyle, altınıyla, elmasıyla, her şeyiyle hakim bir devlet haysiyetli hür bir millet olamaz. 15 milyonluk bir kahraman milletin bayrağını en büyük devletler hürmetle selamlar. Bu askerlik inanı öyle ilah bir eksirdir ki içinde yaşadığı millet için her şey ondan sonradan gelir.

Ey Türk övün, çünkü kahraman ve asker bir milletsin ve sonra başkaları da sana Kahraman Türk Milleti diye hitap ediyor. Ey Türk övün! Çünkü tarihinde bir Dumlupınar bir 30 Ağustos ile bunları yaratan bir Atatürk var”.

Diyerek kahramanlığın sonradan değil doğuştan bir yetenek olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Türk milletinde bu kahramanlığın olduğunu zaferin bugün onlar sayesinde kutlandığını belirtmiştir.¹¹⁶⁹.

30 Ağustos 1937 Zafer Bayramı kutlamaları için hazırlanan programda; Milli Savunma Bakanlığı tarafından askeri kıta gönderecek. Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Balıkesir'den atlı halk kıtaları gelmiş, bakanlıklar ve partilerden birer çelenk gönderecek. Yine Afyonkarahisar, Manisa ve İzmir izcilerin bir kıtaa gelecek, halkı selamladıktan sonra tören alanına gidilecek. Tören yerinde halk ve gençlik adına konuşmalar yapılacak. Töreni 1. Kolordu Komutanlığı idare etmiştir. Ankara ve

¹¹⁶⁹ “Şehrimizin Kurtuluş Yılı Dönümü”, 31 Ağustos 1936, Haber, nr. 1681.

İstanbul'daki üniversite ve yüksekokulları temsilen birer öğrenci heyeti Afyonkarahisar'ı ve Dumlupınar'ı ziyaret edecek. Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Balıkesir, İzmir, Aydın, Isparta, Burdur Denizli, Konya, Seyhan, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Ankara, Bursa ve İstanbul'dan birer genel meclis, vilayet meclisi ve halkevi temsilcisi olmak üzere üçer kişilik ekip ve çelenk gönderilecek. 30 ağustos akşamı Ankara ve İstanbul radyolarında konferanslar verilmiş, aynı gün ve ertesi gün yapılan etkinlikler ile ilgili yazılar yazılacak. Yine 30 Ağustos gecesi halkevinde konferans verilecek. 30 Ağustos günü Dumlupınar istasyonundan tören yeri arasında nakil araçları ve hazırlıklar Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılacak¹¹⁷⁰.

29 Ağustos 1937 tarihinde Dumlupınar Töreni için Afyonkarahisar'a Ankara'dan trenle beş bakanlıktan temsilci gelmiştir. Bunlar sağlık, adalet, ekonomi, gümrük ve inhisarlılar bakanlıklarından ve Ankara belediyesinden gönderilmiştir. Yine bir izci kıtası Afyonkarahisar'a gelmiştir. İzcilerin başında eğitim bakanlığı izcilik ve beden eğitimi şubesi müdürü bulunmuştur. Çeşitli illerden gelen misafirlerin sayısı yaklaşık 100'dür.

1937 yılında Dumlupınar'da yapılacak olan törende bulunmak üzere Türkiye'nin her yerinden bir çok kişi Afyonkarahisar'a gelmiştir. 30 Ağustos 1937 sabahında Afyonkarahisar'dan Dumlupınar'a gitmek için iki ten hareket etmiştir. Ankara'dan gelenler arasında CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) Genel İdare Heyetinden milletvekili Cevdet Kerim İncedayı bulunmuştur. Dumlupınar'daki tören ordu müfettişi General İzzeddin Açıkalın ve Milletvekili İncedayı birer konuşma yapmışlardır. İstanbul ve Ankara yüksekokullarını temsil eden öğrenciler tarafından konuşma yapılmıştır¹¹⁷¹. 30 Ağustos Zafer Bayramı dolayısıyla Halkevi gösteri salonunda iki defa "Hedef Akdeniz" gösterisi sunulmuştur¹¹⁷²

30 Ağustos 1938 tarihinde Dumlupınar'da Şehit Asker Abidesi önünde yapılacak tören için diğer şehirlerden pek çok kurum ve kuruluşun temsilcileri, öğrenciler gelmiştir¹¹⁷³. Törene İstiklal Marşı ile başlanmış 21 adet merasim topu atılmıştır. Günün anlam ve önem konuşmaları yapılmış, resmigeçit töreni yapılmış Afyonkarahisar'a dönmüştür¹¹⁷⁴. Günün akşamında belediye şehirdeki konuklar için

¹¹⁷⁰ "30 Ağustos Zafer Bayramı Programı", 23 Ağustos 1937, Haber, nr. 1779.

¹¹⁷¹ "Dumlupınar Töreninde", 30 Ağustos 1937, Haber., Nr. 1781, s. 1.

¹¹⁷² "Şehir Notları", Taşpınar Dergisi, Afyon Halkevi Yayınları, Cilt. 5, Nr. 58, Afyon 1937, s. 175-176.

¹¹⁷³ "Dumlupınar Merasimi İçin Birçok Vilayetlerden Heyetler Gelecek, İzçiler Ve Yüksek Mektepler Talebesi De Geçit Resmine İştirak Edecekler", Haber, 25 Ağustos 1938, nr. 1877.

¹¹⁷⁴ "Dumlupınar'daki Tören", Haber, 1 Eylül 1938, nr. 1879

yer organize etmiştir. Yemekte Vali Ahmet Durmuş Evrendilek olmak üzere pek çok önde gelen kişi yer almıştır. Belediye başkanı Hüseyin Tiryakioğlu misafirlere yönelik konuşmasını yaptıktan öğrenciler Şehir Gazinosunun önünde zeybek, harmandalı gibi milli oyunlar oynamışlardır¹¹⁷⁵.

30 Ağustos 1939 tarihinde Dumlupınar töreni için 150 kadar izci Afyonkarahisar'a gelmiştir. Bursa öğretmenlerinden kalabalık bir grubun da Maarif Müdürleri Fakir Bey'in başkanlığı altında yapacakları gezide şehre uğrayacakları ifade edilmiştir¹¹⁷⁶. Gelen misafirler tarafından Dumlupınar töreni gerçekleştirildiği esnada abideye çelenkler konulmuştur¹¹⁷⁷. Dumlupınar töreni dolayısıyla Afyonkarahisar'a gelmiş olan konuklar CHP tarafından ağırlandırılmıştır¹¹⁷⁸.

30 Ağustos 1940 tarihinde Dumlupınar töreni hazırlanan program gereğince uygulanmış ve diğer şehirlerden Afyonkarahisar'a gelen misafirler için tren yolculuğu indirimli tarife üzerinde gerçekleştirilmiştir. CHP adına Denizli Milletvekili Necip Ali Küçükada Afyonkarahisar'a gelmiştir. Gelen misafirler CHP vilayet idare heyeti tarafından ağırlandırılmıştır¹¹⁷⁹.

30 Ağustos 1941 tarihinde Dumlupınar töreninde bulunmak üzere CHP genel idare heyeti üyelerinden Çoruh Milletvekili Ali Rıza Erem Afyonkarahisar'a gelmiştir¹¹⁸⁰. Saadettin Uraz ile Afyonkarahisar Milletvekillerinden Haydar Çerçel ile İzzet Akosman da Kurtuluş Bayramı etkinlikleri dolayısıyla gelmişlerdir¹¹⁸¹. Bunun berberinde Ankara dâhil yirmi dokuz şehirden temsilci törene katılmak için Afyonkarahisar'a gelmişlerdir.¹¹⁸² Törene askerler, öğrenciler, sporcular ve parti başkanları da katılmıştır¹¹⁸³.

30 Ağustos 1942 tarihinde Zafer Bayramı dolayısıyla Dumlupınar Törenine izci ve öğrenciler katılmıştır. Ankara, İstanbul ve Ankara gibi şehirlerden temsilcilerde tören

¹¹⁷⁵ "Parti ve Belediye Konuklar Şerefine İki Ziyafet Verdiler", Haber, 1 Eylül 1938, nr. 1879.

¹¹⁷⁶ "30 Ağustos Dumlupınar Töreni İçin Şehrimize Gelecekler", Haber, 28 Ağustos 1939, nr. 1972.

¹¹⁷⁷ "Dumlupınar'da Büyük Tören Yapıldı", Haber, 31 Ağustos 1939, nr. 1973.

¹¹⁷⁸ "Parti ve Belediyenin Ziyafeti", Haber, 31 Ağustos 1939, nr. 1973.

¹¹⁷⁹ "Dumlupınar'da Şehit Asker Abidesi Önünde Yapılacak Tören", Haber 26 Ağustos 1940, nr. 2113,

¹¹⁸⁰ "B. Ali Rıza Erem", Haber 21 Ağustos 1941, nr. 2210,.

¹¹⁸¹ "Parti Müfettişimiz ve Mebuslarımız Şehrimize Geliyorlar", Haber, 25 Ağustos 1941, nr. 2211.

¹¹⁸² "Şehrimize Ankara'dan ve 28 Vilayetten Misafirler Geliyor", Haber, 28 Ağustos 1941, nr. 2212.

¹¹⁸³ "Dumlupınar Merasimine İştirak Edecek Kıtalar", Haber, 28 Ağustos 1941, nr. 2212

için Afyonkarahisar'a gelmişlerdir¹¹⁸⁴. Gelen misafirler törenden sonra Şehit Asker Abidesi'ne pek çok çelenk bırakmışlardır¹¹⁸⁵.

Afyonkarahisar'da 30 Ağustos 1943 tarihinde kutlanacak olan Zafer Bayramı dolayısıyla Dumlupınar törenine yirmi yedi şehirden temsilci gelmiştir. Ankara'dan CHP adına Bekir Kaleli ile vekâletleri temsil eden kişiler gelmiştir. İstanbul'dan şehir meclisi üyelerinden Sadi Özden ve Zahir Oral, Erzurum Milletvekili Nakiye Elgün ile Edirne Milletvekili Doktor Fatma'da Afyonkarahisar'a gelmişlerdir¹¹⁸⁶ Afyonkarahisar Milletvekili Ahmet Hamit Selgil de 26 Ağustos'ta Afyonkarahisar'a gelmiştir¹¹⁸⁷. İzmir ve Konya izcileri de gelmiş ve yükseköğrenim gençliği de Ankara ve İstanbul'dan gelen heyetlerle temsil edilmiştir¹¹⁸⁸.

30 Ağustos 1944 tarihinde Afyonkarahisar halkevi, Dumlupınar töreni için 28 şehirden Afyonkarahisar'a gelmiş olan ikişer temsilciden birinin halkevi başkanı olmasını istemiştir. Böylelikle diğer halkevlerinin çalışmaları hakkında bilgi alışverişi yapılması düşünülmüştür. Bu düşüncesini CHP genel sekreterliğine bildirmiştir. Kabul edilen bu düşünce üzerine¹¹⁸⁹ halkevi toplantısına katılacağı belirtilen halkevleri Afyonkarahisar, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Hatay, İçel, Isparta, İstanbul, Şişli, Üsküdar, İzmir, Karşiyaka, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Niğde, Seyhan, Sivas, Elâzığ, Samsun, Gaziantep şehirleri yer almıştır¹¹⁹⁰.

30 Ağustos töreni dolayısıyla Erzurum Milletvekili Nakiye Elgün, Edirne Milletvekili Fatma Memik, Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar, Adliye ve Maliye Vekâleti temsilcileri, Ticaret Vekâleti temsilcisi Afyonkarahisarlı Osman Zeki Temiz, Ulus gazetesi yazarlarından Cahit Begenç 26 Ağustos'ta Afyonkarahisar'a gelmişlerdir.¹¹⁹¹ Zaferin 22. yıl dönümünde Dumlupınar ziyaret edilmiş, geçit töreni yapılmıştır¹¹⁹². Misafirler CHP tarafından ağırlandı¹¹⁹³.

¹¹⁸⁴ “Şehrimize Gelecek İzciler”, Haber, 20 Ağustos 1942, nr. 2308; “Şehrimize Gelecekler”, Haber, 24 Ağustos 1942, nr. 2309; “Çeşitli Haberler”, Haber, 27 Ağustos 1942, nr. 2310

¹¹⁸⁵ “Dumlupınar Töreni”, Haber, 31 Ağustos 1942, nr. 2311.

¹¹⁸⁶ “Gelecekler”, Haber, 26 Ağustos 1943, nr. 2411.

¹¹⁸⁷ “B. Ahmet Hamit Selgil”, Haber, , 26 Ağustos 1943 nr. 2411

¹¹⁸⁸ “İzmir ve Konya İzcileri”, Haber, nr. 2411, 26 Ağustos 1943; “Yüksek Tahsil Gençliği de Temsil Edilecek”, Haber, 26 Ağustos 1943., nr. 2411

¹¹⁸⁹ “34 Halkevi Reisi Şehrimizde Toplanacak”, Haber, 21 Ağustos 1944, nr. 2511.

¹¹⁹⁰ “Şehrimize Gelecek Halkevi Reisleri”, Haber, 28 Ağustos 1944, nr. 2513

¹¹⁹¹ “Misafirlerimiz Gelmeye Başladılar”, Haber, 28 Ağustos 1944, nr. 2513

¹¹⁹² “Şehit Askerin Başucunda”, Haber, 4 Eylül 1944, nr. 2513

¹¹⁹³ “30 Ağustos Akşamı Afyon'da”, Haber, 4 Eylül 1944, nr. 2513.

30 Ağustos 1945 tarihinde Dumlupınar töreninde CHP genel idare kurulunu üyelerinden Afyonkarahisar mebusu Ali Taşkapılı temsil etmiştir¹¹⁹⁴. Ankara'daki Lale Çiçekevi Dumlupınar töreni için taze çiçeklerden çelenk hazırlamıştır¹¹⁹⁵. Halkevinde müsamereler düzenlemiş, askeri bölge komutanlığı da bir bahçe eğlencesi düzenlemiştir¹¹⁹⁶.

5.5. CUMHURİYET BAYRAMI KUTLAMALARI

29 Ekim gününün Cumhuriyetin ilanının yıl dönümü olması sebebiyle 1924 yılında çıkarılan bir kararname ile özel bir program hazırlanmış ve 29 Ekim tüm yurtta bayram olarak kutlanmıştır. Bu kararnamenin ardından 19 Nisan 1925'te TBMM de 4 maddelik bir kanunla ilgili olarak görüşmeler yapılmış ve 29 Ekim günü milli bayram olarak kabul edilmiştir¹¹⁹⁷.

29 Ekim 1929 Cumhuriyet Bayramı kutlaması saat. 09.30'da başlamıştır. Hükümet binasından belediyeye kadar olan cadde üzerinden yürüyüş yapılmıştır. Valilik ve belediyeden görevli memurlar konuşmalar yapmıştır. Konuşmalardan sonra resmigeçit töreni yapılmıştır¹¹⁹⁸. Gece kale hıdırlıkta fenerler yanmıştır. Ot Pazarı camisini elektrikle donatılmıştır. Eğlenceler düzenlenmiştir. Gösteriler yapılmıştır¹¹⁹⁹.

29 Ekim 1932 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlamaları dolayısıyla Antalya milletvekili Rasib Bey, Isparta milletvekili İbrahim ve Mükerrerrem beyler gelmiştir. Bayram kutlamaları daha önceki senelerde olduğu gibi resmigeçit, konuşmalar ve gösterilerle son bulmuştur¹²⁰⁰.

1933 yılı Cumhuriyet Bayramı, Cumhuriyetin 10. yılı sebebiyle çıkan kanuna göre kutlamaların yapılacağı programı taktim etmek için Afyonkarahisar'a bir komite gelmiştir¹²⁰¹. Buna göre kutlamalarda sergi açılması, şehrin bayraklarla donatılması, takların nereye konulması gerektiği, yoksul çocukların giydirilmesinin Cumhuriyet marşının söylenmesinin bunun öğrencilerle halka öğretilmesi gerektiği belirtilmiştir. Balo ve gösteriler hazırlanması bir cumhuriyet albümünün çıkartılmasının için

¹¹⁹⁴ "B. Ali Taşkapılı", Haber, 20 Ağustos 1945, nr. 2610

¹¹⁹⁵ "Anıta Konulacak Çelenkler", Haber, 30 Ağustos 1945, nr. 2613

¹¹⁹⁶ "Zafer Haftası Şehrimizde Neşe İçinde Geçti", Haber, 3 Eylül 1945, nr. 2614, 3 Eylül 1945

¹¹⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt I, İçtima Senesi II, Devre II, s. 164-167.

¹¹⁹⁸ "Yarın Cumhuriyet Bayramı", Son Haber, 28 Ekim 1929, nr. 833.

¹¹⁹⁹ "Cumhuriyet Bayramı Nasıl Geçti", Son Haber, 31 Ekim 1929, nr. 834.

¹²⁰⁰ "Şehrimizde Cumhuriyet Bayramı Her Yıldan Daha Coşkun Bir Şekilde Kutlandı", Son Haber, 31 Ekim 1932, nr. 1317.

¹²⁰¹ "Cumhuriyet Bayramı", Son Haber, 20 Temmuz 1933, nr. 1385.

çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir¹²⁰². Bayramın üç gün süreceği, serginin Dumlupınar ortaokuluna açılacağı ve okulu olmayan köylerde inkılapları anlatacak öğretmenler seçilmiştir¹²⁰³. Afyonkarahisar'ın yıllık faaliyetlerine ait grafik broşür hazırlanmıştır. Yapılan okullar, resmi daireler, yollar, köprüler ve diğer faaliyetleri gösteren bir cumhuriyet albümü hazırlanmıştır. Ticaret odası da Afyonkarahisar'ın ekonomik olarak ilerleyişini gösteren afiş meydana getirmiştir¹²⁰⁴.

29 Ekim 1933 tarihinde Cumhuriyet Bayramında halk Cumhuriyet Meydanında toplanmıştır. Saat 09. 30'da toprak alama merasimi gerçekleşmiştir. Afyonkarahisar Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünü coşku ve sevinç içinde kutlamıştır. Bayramdan iki gün önce hazırlıklara başlanmıştır. Bu hazırlıklar; çeşitli boylarda bayraklar, gösteriler, konferanslar ve özdeyiş hazırlamak şeklinde olmuştur. o güne özel Son Haber Gazetesinin ve Taşpınar Dergisinin daha büyük çıkarılması için çalışmalar yapılmıştır. Bir taraftan da yeşillikler, fenerler, ampuller hazırlığına devam edilirken, çeşitli yerlerde on yedi büyük tak yapılmıştır. Bayramdan üç dört gün önce Afyonkarahisar baştanbaşa kırmızıya bürünmüştür.

Vali Ahmet Durmuş Evrendilek ve Halkevi Başkanı Galip Bey bayram günü konuşmalar yapmışlardır. Daha sonra Vali, Belediye Başkanı, CHP ve Halkevi Başkanı gazi Nazif Ağa ve şehit Kemal Efendinin iki çocuğu Hamit Ef. ve Hürrem H. ile birlikte birer avuç toprağı daha önceden hazırlanan küçük torbalara koymuşlardır. Bu toprak daha sonra bağlılığın sembolü olarak Ankara'ya gönderilmiştir.

Toprak alma merasiminden sonra Vali Ahmet Durmuş Evrendilek ve kumandan Mustafa Paşa Hazretleri, okullu, subay ve memurlar halk arasında dolaşarak bayram kutlaması yapmışlardır. Daha sonra İstiklal ve Cumhuriyet marşları okunmuştur. Resmigeçit yapılmıştır. Asker, polis, jandarma, okullular, sporcular, demirciler, kasaplar, keçeciler, marangozlar, kunduracılar, dokumacılar, şekerciler sebzeciler, yağcılar, terziler, berberler, atlı köylüler ve halk şarkılar eşliğinde alkışlanarak geçmişlerdir. Kalkancılar, atlı köylülerin cirit değnekleri ve esnafın hazırlamış olduğu arabalar geçitte ayrı bir hava katmışlardır¹²⁰⁵.

¹²⁰² "Onuncu Cumhuriyet Bayramı Kutlama Komitesi", Son Haber 1933, 5 Ekim 1933, nr. 1407.

¹²⁰³ "Büyük Bayram Hazırlıkları", Son Haber, 12 Ekim 1933, nr. 1409.

¹²⁰⁴ "Broşürler Hazırlandı", Son Haber, 26 Ekim 1933, nr. 1413.

¹²⁰⁵ "Üç Gün Üç Gece", Taşpınar, Cilt. 4, Nr. 12, Afyon Halkevi Doğan Matbaası, 29 Ekim 1933, s. 19-20.

1935 Cumhuriyet Bayramı hazırlıkları yapılmaya başlanmıştır¹²⁰⁶. 28 Ekim 1935 tarihinde bütün caddeler, işyerleri ve evler bayraklarla donatılmıştır. Elektrik ampulleri ile ışıklandırılmıştır. Hükümet, belediye, parti, halkevi ve istasyonlar önüne taklar kurulmuştur. Spor şenlikleri ve fener alayı olmuştur. 19 Ekim 1935 tarihinde saat 08.45'te hükümet, belediye ve cumhuriyet alanlarında kutlama resmigeçitler, konuşmalar yapılmıştır. Şehitlik ziyaret edilmiş, temel atma ve açılımlar gerçekleştirilmiştir¹²⁰⁷.

29 Ekim 1938 tarihinde parti, belediye ve çeşitli kuruluşlar tarafından süslü taklar yapılmış ve binalar süslenmiş Cumhuriyet Bayramı kutlanmıştır. Vali Ahmet Durmuş Evrendilek o gün vali konağına askeri ve sivil heyeti kabul etmiştir. Daha sonra Utku Anıtına kurum ve kuruluşlar adına çelenkler bırakılmıştır Cumhuriyet Meydanında toplanan asker, öğrenci ve halka konuşmalar yapılmıştır.¹²⁰⁸.

29 Ekim 1939 tarihinde Cumhuriyet Bayramı için program gereğince 28 Ekim'de, Afyonkarahisar bayraklarla süslenmiştir. Bayram günü valilikte kabul töreni yapıldıktan sonra Utku Anıtına çelenk bırakılmış, vali ve birkaç kişinin konuşmaları yapıldıktan sonra gerçekleştirilen resmigeçit töreninden sonra bayram kutlamaları İstiklal Marşı okunarak sona ermiştir¹²⁰⁹. Valilik tarafından CHP salonlarında bir balo verilmiş, halkevi tarafından gösteri hazırlanmış ve akşam vakitlerinde fener alayı yapılmıştır¹²¹⁰.

29 Ekim 1940 tarihinde Cumhuriyet Bayramı kutlamaları Vali Ahmet Durmuş Evrendilek'in konuşması ile başlamıştır. Daha sonra resmigeçit töreni yapılmıştır. Gece belediyede valilik tarafından bir balo verilmiştir¹²¹¹. Balo yeni belediye binası salonunda yapılmıştır¹²¹².

1941 yılında Cumhuriyet Bayramı 28 Ekim 1941 tarihinde başlamış ve 29-30 Ekim günleri de devam etmiştir¹²¹³. 29 Ekim akşamı belediye tarafından kale ve

¹²⁰⁶ "Cumhuriyet Bayram Hazırlıkları", Duyum, 30 Eylül 1935, nr. 1590.

¹²⁰⁷ "Bayram Düşünceleri", Cumhuriyet Bayram Hazırlıkları", Duyum, 28 Ekim 1935, nr. 1598.

¹²⁰⁸ "Şehrimizde Cumhuriyet Bayramı Nasıl Kutlandı ve Nasıl Geçti", Haber, 30 Ekim 1938, nr. 1895.

¹²⁰⁹ "Cumhuriyet Bayramı Vilayetimizde Büyük Tezahürlerle Kutlandı", Haber, 30 Ekim 1939, nr. 1989.

¹²¹⁰ "Balo ve Halkevi Müsamereleri", Haber, 30 Ekim 1939., nr. 1989.

¹²¹¹ "Cumhuriyetimizin 17. Yıl Dönümü Vilayetimizde de Büyük Tezahürlerle Kutlandı", Haber31 Ekim 1940, nr. 2131.

¹²¹² "Balo", Haber, 17 Ekim 1940, nr. 2127.

¹²¹³ "Cumhuriyet Bayramı Hazırlıkları", Haber, 20 Ekim 1941, nr. 2227.

hıdırlıkta aydınlatılma yapılmış ve balo tertip edilmiştir¹²¹⁴. Halkevi temsil şubesi Cumhuriyet Bayramı şerefine verilen baloda bir orta oyunu sergilemiştir¹²¹⁵.

29 Ekim 1943 Cumhuriyet Bayramının yirminci yıldönümü şeklinde olmuştur. Kutlamalar bayram süresince halkın, öğrencilerin ve askerlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Vali Cumhuriyet meydanındaki topluluğunun bayramını kutladıktan sonra Belediye Bandosu eşliğinde İstiklal Marşı okunmuş ve resmigeçitten sonra program sona ermiştir. Akşam ise belediye balo düzenlenmiştir¹²¹⁶.

29 Ekim 1944 tarihinde Cumhuriyet Bayramı halkevi temsil kolu gençleri bir program hazırlığına girişmişlerdir. 28 Ekim 1944 tarihinde başlayacak olan temsillerde “Kanun Adamı, Cesaret Rekoru, Andaval Palas, Vatan ve Vazife” oyunları sahneye konulmuştur¹²¹⁷.

Başbakanlık devlet matbaasında basılan Cumhuriyet Bayramını kutlama yönetmeliğine göre Afyonkarahisar’da 28 Ekim 1946 tarihinde öğrenciler ve Gençlik Kulübü üyeleri saat 14,30’da liseden hareketle tezahürat yapmışlardır. 29 Ekim günü tören saat 9,30’da başlamıştır. Kabul töreninden sonra saat 10,00’da vali ve komutan Cumhuriyet Meydandaki halkın bayramını kutlamış ve resmigeçit töreni yapılmıştır¹²¹⁸.

29 Ekim 1945 tarihinde Cumhuriyetin 22. yıl dönümü kutlama programı kutlama komitesi tarafından yapılmış ve valilikçe bütün daire ve müesseselere gönderilmiştir¹²¹⁹. Halkevi Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle 28-29-30 Ekim akşamı üç müsamere vermiştir¹²²⁰. Gençlik Kulübü de Beden Terbiyesi Bölgesinde bir balo vermiş ve gençler sabaha kadar Bayram kutlamalarını sürdürmüşlerdir¹²²¹. Halkevi temsil şubesi 1946 yılı Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle bir müsamere hazırlamıştır¹²²². Afyonkarahisar’da kabul töreninde milletvekilleri, bölge komutanı General Remzi Berkman, belediye ve partiler bayramlaşmışlardır. Kabul töreninden sonra geçit töreni yapılmıştır. Balo müsamere ve spor faaliyetlerinin de bayramın hareketli geçmesini sağlamıştır¹²²³.

¹²¹⁴ “Cumhuriyet Bayramı Vilayetimizde Büyük Tezahürlerle Kutlandı”, Haber, 30 Ekim 1941, nr. 2228.

¹²¹⁵ “Orta Oyunu”, Haber, 30 Ekim 1941, nr. 2228.

¹²¹⁶ “Cumhuriyetimizin Yirminci Yılı Sevinç ve Heyecanla Kutlandı”, Haber, 1 Kasım 1943, nr. 2429.

¹²¹⁷ “Cumhuriyet Bayramı Münasebetiyle Temsiller”, Haber, 26 Ekim 1944, nr. 2527.

¹²¹⁸ “Kutlama Programının Özeti”, Haber, 28 Ekim 1946, nr. 2729.

¹²¹⁹ “Cumhuriyet Bayramı Kutlama Programı Hazırlandı”, Haber, 25 Ekim 1945, nr. 2628

¹²²⁰ “Halkevinin Müsamereleleri”, Haber, 1 Kasım 1945, nr. 2630.

¹²²¹ “Çeşitli Haberler”, Haber, 5 Kasım 1945, nr. 2631

¹²²² “Halkevinin Müsameresi”, Haber, 28 Ekim 1946, nr. 2729

¹²²³ “Şehrimizde Cumhuriyet Bayramı Nasıl Geçti?”, Haber, 31 Ekim 1946, nr. 2730.

6. CHP GENEL BAŞKANLARININ AFYONKARAHİSAR'I ZİYARETLERİ

6.1.MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN AFYONKARAHİSAR'I ZİYARETLERİ

Mustafa Kemal Paşa 31 Temmuz 1920 Kasım 1937 tarihleri arasında 31 kere ziyaret etmiştir. Mustafa Kemal Paşa Afyonkarahisar'a Milli Mücadele döneminde 4 defa, ondan sonra ki süreçte 7 defa gelip gezmiştir. Bunların dışında kalan 21'i Yurt gezileri esnasında olup kısa süreli trenle gelip geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu ziyaretleri esnasında Afyonkarahisar hakkında, genel sorunlar ve geleceğe yönelik konuşmalar yapmıştır¹²²⁴.

Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele sonrası 23 Mart 1923 tarihinde eşi Latife Hanım ile yapmış oldukları Batı Anadolu gezisinde Afyonkarahisar'ı ziyaret etmişlerdir. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan bu yeni dönemde inkılaplarla ülkeyi yeniden yapılandırmaya çalışan Mustafa Kemal Paşa gerçekleştirmiş olduğu bu yurt gezileri ile halkı bilinçlendirmek ve aydınlatmak gayesi gütmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın yeni hükümet sistemi olan Cumhuriyet döneminde Afyonkarahisar'a ilk gezisi eşi Latife Hanım ile beraber 30 Ağustos 1924 tarihinde başlamıştır¹²²⁵. Bu ziyareti esnasında Dumlupınar'da 30 Ağustos Zafer Bayramının ilk kez kutlanmış ve Şehit Asker Anıtı'nın temel atma töreni gerçekleşmiştir¹²²⁶.

Mustafa Kemal Paşa 2 Mart 1931 Pazartesi günü Afyonkarahisar'a gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ü Çay İstasyonunda dönemin Milletvekilleri Ali Çetinkaya, Haydar Çerçel, Vali Fahrettin Kiper, Belediye Başkanı Hüseyin Haşim Tiryakioğlu, Kolordu Komutanı, Halk Partisi Başkanı ve diğer bazı temsilciler karşılamıştır. Karşılama heyeti ile beraber şehre gelen Mustafa Kemal Paşa, halkın, gençlerin ve öğrencilerin coşkun gösterileri ile karşılaşmıştır¹²²⁷.

Mustafa Kemal Paşa daha sonra Afyonkarahisar Belediyesinin düzenlemiş olduğu öğle yemeğine katılmıştır. Yemekten sonra halk arasında yürüyerek Kolordu Komutanlığını, Orduevini, memleket okuma salonunu, yeni yapılmış olan Türk Ocağı Binasını, hapisane atölyesini gezmiş ve mahkûmların çalışmalarını incelemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonraki uğrak noktası Belediye binası olmuştur. Burada bir süre dinlenmiştir. Belediye Meclis üyelerini kabul eden Mustafa Kemal Paşa

¹²²⁴ Agah Bıyıkoglu, "Atatürk'ün Afyonkarahisar'daki Konuşmaları", *Beldemiz*, Afyon Belediyesi Yayınları, S. 19, 1990, s. 25

¹²²⁵ Latif Taşdemir, *Atatürk'ün Afyonkarahisar Ziyaretleri*, Afyon Kocatepe Yayınları, Ankara 2002, s. 11-14

¹²²⁶ Bedrettin Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 22-23

¹²²⁷ Taşdemir, *a.g.e.*, s. 104

Başkomutan Meydan Muharebesi ile ilgili anılarını anlatmıştır. 1930-1931 yılları içerisinde çıkmış olduğu Anadolu seyahatleri esnasında Türk Ocaklarını asli faaliyetleri dışında bir yapılanma içerisinde gören Mustafa Kemal Paşa bu kurumları Halkevi kimliğine kavuşturmuştur¹²²⁸

Halkevi Başkanı Galip Bey bu durum ile ilgili ansında Mustafa Kemal Paşanın 2 Mart 1931 tarihli Afyonkarahisar gezisi esnasında Türk Ocağı binası olarak yaptırılan Halkevi binasını gezdiğini çıkarken Doktor Reşit Galib'in; "*Paşam bina güzel olmuş fakat burasını Halkevi yapmalı*" dediklerinde Mustafa Kemal Paşa ;"*Evet! Halkevi, Halkevleri...*" şeklinde buyurmuşlardır¹²²⁹. Mustafa Kemal Atatürk aynı gün Numune Fidanlığını da ziyaret etmiştir¹²³⁰.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Afyonkarahisar'a son gelişi ise 20 Kasım 1937 tarihinde olmuştur. Bu gelişinde yanında Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile bazı diğer bakan ve milletvekilleri bulunmuşlardır. Mustafa Kemal Atatürk o günlerde Afyonkarahisarlıların katkıları ile heykeltıraş Krippel tarafından yaptırılmış olan Utku Anıtını ziyaret edip, dinlenip kahve içmiştir. Böylece Afyonkarahisar'ın, Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk'ün anılarında özel bir yeri olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ülke geneline birçok mesajını buradan vermiştir. Çıkmış olduğu yurt gezileri sırasında, gösterilen ilgi ve tarihi misyonu nedeniyle sürekli olarak Afyonkarahisar'ı ziyaret etmiştir¹²³¹.

6.2.İSMET İNÖNÜ'NÜN AFYONKARAHİSAR ZİYARETLERİ

Cumhuriyet ilan edildikten sonra İsmet İnönü'nün Afyonkarahisar'a ziyaretleri söz konusu olmuştur. İsmet İnönü ilk Afyonkarahisar ziyaretini 11 Temmuz 1924 tarihinde gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerin en önemlisi ise Utku Anıtının açılış törenine katılması ve bizzat töreni başlatması olmuştur¹²³². 25 Mart 1936 çarşamba günü İsmet İnönü Karakuyu ve Isparta hatlarını açmak için Afyonkarahisar'ın köy ve ilçelerinden halkın coşkulu selamları arasında geçmişlerdir. İnönü ve arkadaşları Afyonkarahisar-Antalya Demir Yolu üzerinden Karakuyu'ya giderlerken tren yolunda halkın sevinçleri işle karşılanmışlardır. İstasyonlar ve hatta yakın köyler tamamen bayraklar ve taklarla süslenmiş köyler İstiklal ve 10 yıl marşını söyleyerek, davul-zurna eşliğinde oyunlar

¹²²⁸ Taşdemir *a.g.e.*, Afyon Kocatepe Yayınları, Ankara 2002, s. 104

¹²²⁹ Taşdemir, "Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar", s. 169.

¹²³⁰ Taşdemir, *a.g.e.*, s. 109

¹²³¹ Muhittin Gül, "Atatürk'ün Yurt Gezileri'nin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 12, s. 57, ss. 54-72.

¹²³² Ahmet Demirel, *İsmet İnönü Defterler*, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 1.

oyunarak; “*Yaşasın sevgili Atatürk, yaşasın sevgili hükümetimiz var olsun büyüklerimiz*” diye bağırarak sevinç ve teşekkürlerini Cumhuriyet’e olan candan bağlılıklarını dile getirmişlerdir.

Sandıklı'da da aynı şekilde marşlarla coşkulu bir karşılama düzenlenmiştir. İnönü ve beraberindeki konuklara ikramlar yapılmış ve oynanan kalkan, kılıç oyunu ilgi ve beğeni ile izlenmiştir. Sandıklıdan sonra Karakuyu'ya kadar tren yolunun iki tarafı da köylülerle dolmuştur. Tren Karakuyu'ya varıncaya kadar halk yer yer gösterdiği sevinç ve şükran tezahürleri arasında ilerlemiş köylüler; *Yaşasın Atatürk yaşasın Cumhuriyet*” diye diye ellerindeki Türkiye ve parti bayrakları ile atlarla treni sınıra kadar uğurlamışlardır. Karakuyu'da büyük bir topluluk Dinar Heyeti, Isparta, Burdur, Aydın, Denizli, İzmir; vali, belediye başkanları, parti başkanları heyeti, Kor. ve Tüm. Generaller tarafından karşılanmış yolun açılma törenine süel bandonun çaldığı İstiklal Marşı ile başlanmıştır. Marştan sonra Nafia Bakanlığı İnşaat Başkanı Mühendis Razi Bey hazırlanmış olan kürsüye çıkarak yolun önemi ve yapısı hakkında bilgi verdikten sonra Afyonkarahisar Valisi Ahmet Durmuş'ta duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir. En son kürsüye İsmet İnönü çıkmıştır. Konuşmasını yaptıktan sonra orada bulunanların alkışları arasında Afyonkarahisar-Antalya Demiryolu hattını açmıştır. Bu açılıştan sonra ismet İnönü Isparta'ya gitmiştir. Dönüş yolunda binmiş olduğu tren Afyonkarahisar İstasyonunda durduğu zaman İsmet İnönü, görevlilerle, halkla ve okullarla görüşerek şehrin ve öğrencilerin durumları hakkında bilgi almıştır. İsmet İnönü “*Afyon'dan iyi intibalarla ayrılıyorum*” diyerek Afyonkarahisar şehrinden ayrılmıştır¹²³³.

¹²³³ “Utku Anıtı Açılma Töreni”, *a.g.e.*, s. 119-120

SONUÇ

Yapılan çalışmada Afyonkarahisar'ın sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, sağlık ve diğer faaliyetleri incelenmiş ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Şehir bugün ki adını almadan önce Karahisar-ı Sâhib şeklinde anılmıştır. Karahisar ismi, şehrin ortasında yükselen kayalığın renginden ve üstünde bulunan hisardan gelmiştir. Sâhib ise, Anadolu Selçuklularının son devirlerinde yaşayan ve Moğol istilâsı sırasında buraya sığınan Sâhib Ata Fahreddin Ali Bey'in adıyla ilgili olmuştur. Daha sonraları ise şehir adını bu bölgede geniş ölçüde ekilen afyon bitkisinden almıştır. Seyyah Tavernier şehrin ismini Aphiom Carassar, diğer bazı Avrupalı seyyahlar Afiun şeklinde zikretmişlerdir.

Bugünkü Afyonkarahisar'ın bulunduğu mevkideki ilk yerleşim, Hitit İmparatoru II. Murşil tarafından Arzava seferi sırasında inşa edilen Hapanova Kalesi eteklerinde kurulan köy olmuştur. Bu köye yüksek tepe anlamına gelen Akron kelimesine izafetle Akranium adı verilmiştir. Akranium Afyonkarahisar'ın ilk ismi olmuştur. Bizans döneminde ise kalesi ile önem kazanan Akronium, Akreinos adıyla anılmaya başlanmıştır. Akreinos havalisinin Afyonkarahisar'ın Türk toplulukları tarafından fethedilmesiyle beraber, hazine kalede saklanmaya başlanmıştır. Bundan dolayı şehre Devlet Karahisarı anlamına gelen “*Karahisar'ı Devle*” denilmiştir. Civarda çok fazla Afyon yetişmesinden dolayı diğer Karahisarlar'dan ayırmak amacıyla XVIII. yüzyıl başından itibaren şehir için zaman zaman Afyonkarahisar isminin de kullanıldığı görülmüştür. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Afyonkarahisar adını almıştır.

Afyonkarahisar'ın tarihi MÖ 3000 yılına kadar uzanmıştır. M.Ö. 1700-1500 yılları arasında Anadolu Hitit Krallığı ile yönetilmekteydi. M. Ö. 1500-1200 yıllarını kapsamakta olan dönemde Hitit İmparatorluğu Anadolu'ya tamamen egemenliği altına almış ve Mısır, Asur medeniyetleri ile birlikte dünyanın en büyük üç devletinden biri haline gelmiş, M.Ö 1200 yılında ise parçalanmıştır. Hitit imparatorluğu döneminde (M.Ö. 1700-1500) çevredeki diğer büyük devletler gibi Arzava'da Hititlere zaman zaman başkaldırmıştır. Bunun üzerine II. Murşili Arzava'ya büyük bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında Afyonkarahisar önem kazanmıştır.

Hitit İmparatorluğunun yıkılması ile M.Ö 8. yüzyıldan itibaren Frigler siyasi varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. M. Ö. 750 yılında üstünlük kurarak Kral Midas döneminde güçlü bir devlet olmuşlardır. Anadolu'ya dışarıdan gelmiş olmalarına

rağmen asimile olmayarak kendilerine has yeni bir Anadolu kültürü inşa etmişlerdir. Frigler ve Midas Afyonkarahisar'da da önemli bir konum elde ederek bölgeye dini, mistik, mitolojik, alanlarda önde gelen eserler kazandırmışlardır.

M.Ö. 6. yüzyıl ortalarından itibaren bir dünya devleti konumuna yükselen Persler Afyonkarahisar'da siyasi üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Bu dönemde Ege denizi ile bağlantıyı sürekli elinde tutabilmek için Geleneia (Dinar) kentini eyalet merkezi konumuna getirmişlerdir. Lidya'nın merkezi olan Sardes'ten Pers merkezi olan Sus' a kadar adına "Kral Yolu" denilen bir yol inşa etmişlerdir. Yol Gelenia'dan (Dinar) geçmekte olup aynı zamanda ticaret açısından da önemli bir nitelik kazanmıştır. Bölgede döneme ait bol miktarda gümüş Dara (Darius Sikkesi) bulunmaktadır. Perslerin bölgede ki egemenliği yaklaşık iki yüz yıl devam etmiştir. M. Ö. Büyük İskender'in 333 yılında ki Assos Zaferi ile Pers hâkimiyeti son bulmuştur.

Perslerin güç kaybetmesiyle beraber bölgede Makedonyalı Büyük İskender'le yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Afyonkarahisar'da yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Apemia ve Synnada kentleri daha ön planda olmuştur. Afyonkarahisar'ın güneyinde Apemia (Dinar), kuzeyinde ise Synnada (Şuhut) merkez olmuş Türklerin Anadolu'ya gelişlerine kadar bu yapı önemli ölçüde devam etmiştir. Bu dönemde yeni kentler kurulmuş Frigya'nın ulaşımdaki üstünlüğü, mermer, termal sular ortaya çıkarılarak önemi belirgin hale getirilmiştir. Yeni yerleşim yerlerinde geleneksel yapı malzemeleri taş, tuğla, ahşap yanında mermer kullanımına da ağırlık verilmiştir. İşcehisar'daki mermer cevherinin çıkarılması için Makedonya'dan bir sülale gelerek Dokimeion (İşcehisar)'u kurmuştur. İşcehisar mermeri Synnada mermeri adıyla işlenmiş yarı işlenmiş ve yarı işlenmemiş olarak imparatorluğun çeşitli yörelerine ihraç edilmiştir. Büyük İskender'in ölümüyle beraber generaller arasında hakimiyet savaşları başlamıştır. Bunun sonucunda generaller M.Ö. 301 yılında İpsos'ta savaşmışlardır. M.Ö 30 yıllarına değin bölge generaller arasında el değiştirmiş bu durumda beraberinde siyasi istikrarsızlığı getirmiştir.

M.Ö. 30 yıllarından itibaren Roma yönetimi altına giren Anadolu, M.S. 395 yılına kadar yaklaşık 400 yıl bu yönetimle yönetilmiştir. Siyasi bir dengenin sağlandığı bu yönetimde, yeni kentler ve kasabalar kurulmuş, var olan kentlerde yeni imarlar yapılmıştır Bunun beraberinde büyük küçük kendi adına para basabilen on dokuz şehir ortaya çıkmıştır. Bunlardan Apemia (Dinar), Syynada (Şuhut), Amorium (Hisarköy, Emirdağ), Dokimeion (İşcehisar) önde gelenler arasında yer almıştır. Siyasi istikrarın

sağlandığı dönemde ekonomi gelişmiş ve yaşam şartları iyileşmiştir. Roma İmparatoru Theodosius, geniş Roma İmparatorluğu'nun topraklarının daha kolay ve etkin yönetilmesini sağlamak amacıyla ülkesini iki oğlu arasında paylaşmıştır. Böylece Doğu Roma ve Batı Roma İmparatorlukları ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinin ardından Afyonkarahisar'da bir süre Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında yaşamıştır. 395 yılında Doğu Roma İmparatoru Theodosiyus ölünce oğlu Arkadios yerine geçmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu olarak adlandırılmıştır. Afyonkarahisar bölgesinde Bizans İmparatorluğu Dönemi 683 yıl kadar devam ederek 1078 yılında sona ermiştir. Bu dönemde Bizans ve Arap Ordularının savaşları ön plana çıkmıştır.

Selçuklular 1018 yılından itibaren Anadolu'ya keşif akınları yapmışlardır. Büyük Selçuklu Devletinin kurulmasından sonra uç bölgelerine Türkmenleri sevk ederek Bizans Devleti'nin dayanma gücünü kırmaya çalışmışlardır. Sahipata Oğulları Beyliği ve Germiyanogulları Beyliği döneminde de subaşılık olarak verilen Afyonkarahisar Osmanlı Devleti'nin Germiyanogulları Beyliğini topraklarına katmasıyla el değiştirmiştir. Afyonkarahisar 1833 yılında belli bir süre Kavalalı Mehmet Paşa yönetiminde kalmıştır. 1428-1660 yılları arasında ise Ankara Beylerbeyine bağlı bir sancak olarak idare edilmiştir. Bu tarihten sonra Kütahya'ya bağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun klasik yönetim sisteminden vazgeçerek, yeni nezaretler sistemine geçme döneminden sonra 1839 yılında yeniden yapılanan Anadolu Eyaletleri içinde Bursa'ya (Hüdavendigâr Eyaletine)bağlı sancak haline getirilmiştir.

1867 yılında Osmanlı iç idari sistemi içinde eyaletler vilayete dönüştürülmüş ve buna bağlı olarak Bursa Eyaleti, Bursa Vilayeti adını almıştır. Bu nedenle Karahisar-ı Sahib de 29 Ekim 1914 yılında Müstakil Mutasarrıflık (Müstakil Sancak) olmuştur.

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri ile arasında imzalanmış olan Mondros Mütarekesinin hemen ardından 17 Kasım 1918'de İngilizler, 16 Nisan 1919'da Fransızlar ve 21 Mayıs 1919 tarihinde İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Afyonkarahisar'a giren İtilaf kuvvetlerinden İngilizler Lise Binasını, Fransızlar Sanayi Mektebi'ni, İtalyanlar Öğretmen Lisesi'ni işgal edip İstanbul ve İzmir istasyonlarını kontrol altına almışlardır. Bu devletlerin Afyonkarahisar'dan çekiliş tarihleri ise farklıdır. Bu kuvvetler arasında halka karşı en olumlu davrananlar ise İtalyanlar olmuştur. Bütün bunlara rağmen Afyonkarahisar Milli Mücadelenin ilk gününden

itibaren hem Redd-i İlhak hem de Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin faaliyetlerinin sonucunda Kuva-yı Milliye'nin ana haberleşme merkezlerinden biri haline gelmiştir. Büyük Taarruz, Türk tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil etmek beraber olası bir mağlubiyet sonucunda Anadolu'da ki Türk egemenliğini tehlikeye düşürebilecek nitelikteydi. Bu strateji savaşının mimarı Mustafa Kemal Paşa, orduyu bu önemli savaşa büyük bir gizlilik içinde hazırlamıştır. Milli Mücadeleye son noktayı koyan Büyük Taarruzun önemli safhaları Afyonkarahisar topraklarında cereyan etmiştir. Afyonkarahisar 27 Ağustos 1922 tarihinde Yunan İşgalinden kurtarılmıştır.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra diğer Türkiye'nin diğer illerinde olduğu gibi Afyonkarahisar'da gelişmeye ve modernleşmeye başlamıştır. 1923 yılında Afyonkarahisar, Afyon Karahisarı şeklinde idari taksimatta yer almıştır. 1924 İdari taksimat ile beraber Afyonkarahisar il merkezi haline gelmiştir. Cumhuriyet Döneminin bu ilk idari yapılanmasına göre Afyonkarahisar, Merkez, Bolvadin, Dinar, Emirdağ ve Sandıklı olmak üzere 5 ilçe, 12 nahiye ve 482 köyden meydana gelmiştir. .

Afyonkarahisar'ın 1923-1946 yılları arasında görev yapmış valiler, şehrin genel yapısı ve görüntüsü le ilgili olarak yeni kararlar alınmasında, meclis toplantılarının düzenlenmesinde etkili olmuşlardır. İbrahim Ethem (Tuncel) Bey, 01.10.1923 06.10.1927, Fahrettin Kiper 20.10.1927 – 20.09.1931, Fevzi Mecdi Daldal 20.09.1931 – 21.11.1932, Ahmet Durmuş Evrendilek 15.12.1932 – 12.12.1940, Osman Sabri Adal 21.12.1940 – 10.07.1941, Şefik Bicioğlu 30.07.1941- 28.11.1946 yılları arasında valilik görevinde bulunmuşlardır.

Afyonkarahisar'ın 1923-1946 yılları arasında görev yapmış belediye başkanları, şehrin günlük işleri ile ilgilenmişlerdir. Saraçzade Halil Ağa 1923-1929, Hüseyin Haşim Tiryakioğlu 1929-1940, Kemal Aşkar 15.04.1941 – 07.04.1945, Hüseyin Haşim Tiryakioğlu 1946-1947 yılları arasında görev yapmışlardır.

Afyonkarahisar'da 1923-1946 yılları arasında 6 dönem milletvekili seçimi olmuştur. 1946 yılında CHP ile beraber seçimlere DP katılmış ve böylelikle tek parti dönemi sona ermiştir.

1923-1946 yılları arasında Valilik, Belediye ve CHP'nin toplantıları olmuştur. Genel olarak Vilayet, meclis ve kongrelerde halkın istek ve talepleri göz önünde bulundurulmuş, şehrinin dış görüntüsü ile alakalı çalışmalar yapılmış, faaliyet raporları incelenmiş, bütçe hesapları yapılmıştır.

Afyonkarahisar'ın 1923-1946 yılları arasındaki sosyal ve kültürel yaşantısı incelenmiştir. Buna göre eği Afyonkarahisar'da 1923-1924 eğitim-öğretim yılında mevcut 73 ilkokuldan sadece 34'u okul olarak yapılan binalarda hizmet verirken, 39 tanesi şahıslara ve vakıflara ait binalarda faaliyet göstermiştir. Bu binalardan sadece 36 tanesi eğitim-öğretime verebilecek durumda iken, 37 tanesi sağlık şartlarına uygun değildi. Bu dönemde 73 ilkokulda 6.793, 1 ortaokulda 186, Darü'l-eytam'da (yetimhane) 97 öğrenci eğitim görmüştür. Okullarda ki toplam öğrenci sayısı ise 7.076'dır. Bu yıllarda görev yapan öğretmen sayısı ise 148 olmuştur. 1923-1946 yılları arasında Afyonkarahisar'da eğitim orantılı bir şekilde yükselmiştir.

Türk Ocakları, Millet Mektepleri ve Halkevleri de Afyonkarahisar halkının okuma ve öğrenmesi için faaliyetlerde bulunmuştur. Okuma odaları, dershaneler ve kütüphaneler açarak halkın okul ihtiyacını gidermeye çalışmış ve inkılapların halk bilincinde yerleşmesini sağlamışlardır.

1923-1946 yılları arasında Afyonkarahisar salgın hastalıkların bitmesi ve bataklıkların kurutulması halk sağlığının bundan etkilenmemesi için uğraşmıştır. 1905 yılında II. Abdülhamit tarafından yaptırılmış olan Memleket hastanesi 1923 yılında Merkez Hastanesi olarak faaliyetlerine devam etmiştir. 1924 yılından itibaren Dinar, Bolvadin, Emirdağ ve Sandıklı'da açılan beşer yataklı muayene ve tedavi evleri yüzlerce vatandaşın sağlık ihtiyaçlarını karşılamıştır. Üstelik fakir olan halk bu hizmetten ücretsiz faydalanma imkânı elde edebilmiştir. Her kaza merkezinde yaptırılan buğu sandıkları ve verilen aşı serumlarının yardımı ile kaza ve köylerdeki halkın sağlığı daima gözetim altında bulundurulmuş ve en küçük sarı hastalığının bile nüksetmesine izin verilmemiştir. 1926-1927 yılları arasında özel idareye ait 50 yataklı Afyonkarahisar Merkez Hastanesi il Sandıklı, Bolvadin, Emirdağ ve Dinar'da tedavi evleri yer almıştır. Afyonkarahisar'da 1929 yılında özel idareye ait 50 yataklı bir hastane faaliyet göstermiştir. 6 Mayıs 1930 tarihinde Afyonkarahisar Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü kurulmuştur.

1932 yılında Afyonkarahisar'da sağlık meselesi ile birinci dereceden alakası olan su meselesi halledilmiş kadın ana suyu demir borularla akıtılarak olması bulaşıcı hastalıklar için tedbir alınmıştır. 1933 yılında memleket hastaneleri genel düzeni, ameliyathanesi, bakteriyoloji laboratuvarı her sene gelişim göstererek Afyonkarahisar'ın sağlık alanında o dönem için yeterli cevap verebilmesini sağlamıştır.

Yeni hastane binasının temeli 30 Nisan 1938 yılında Vali Durmuş Evrendilek tarafından atılmıştır. Çiftler mezarlığı civarında yapılan hastane 100 yataklı ve 4 katlı bir şekilde inşa edilmiştir. Memleket Hastanesi 1945 yılından sonra Sağlık Bakanlığına ait hastaneler arasında yer almıştır. 1945 yılında 10 yataklı olan bir tane Doğumevi, 1 tedbirhane, 2 seyyar etüv ve 2 buğu sadığı kullanılmıştır. 1948 yılında faaliyetlerine son vermiş olan Afyonkarahisar Doğumevi 1946 yılında 10 yataklı olarak hizmet vermiştir. Ayakta 433, yatakta 252 olmak üzere 685 hasta muayene etmiştir 1923-1946 yılları arasında 6 tane eczane faaliyet göstermiştir.

Afyonkarahisar'ın ekonomisini üç önemli alan belirlemiştir. Bunların birincisi Zirai mahsuller, ikincisi jeopolitik konumu üçüncüsü maden suyu ve kaplıca bölgesi olması şeklinde olmuştur.

Tarımsal alana bakıldığında; Ekilen tarlalar: 1.716.804, Ziraatı kabil yerler: 470.500, Tabii çayırlar: 55.270, Suni Çayırlar: 130, Bağlar: 22.937, Sebze Bahçeleri: 3130, Meyve Bahçeleri: 2.700, Çalılıklar: 191.912, Ormanlıklar: 188.952, Meralar: 10.816.9598, Göller ve Bataklıklar: 322.500, Çoraklıklar: 312.500, Harman yerleri ve meydanlıklar: 49.200, Dağlık, taşlık ve ziraata kabil olmayan yerler: 3.229.702 dönüm olarak hesaplanmıştır.

Bu arazide 549.122 dönüm arpa, 844.744 dönüm buğday, 74.951 haşhaş, 102.430 dönüm burçak, 12. 000 dönüm fasulye, 10.800 dönüm mercimek, 65.000 dönüm çavdar, 500 dönüm çavdar ekilmiştir. Afyonkarahisar'da meyve ağacı olarak zerdali, kayısı, erik, kiraz, vişne, kızılıçık, badem, elma, armut, ceviz, dut, şeftali ağaçları bulunmuştur. Afyon ve arpa en çok ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır.

Afyonkarahisar, batı ve orta Anadolu'nun tam ortasında bulunduğu için belli başlı demir yolları da önünden geçmektedir. İstanbul'dan Adana'ya doğru güneye inen demir yolu Afyonkarahisar'dan geçerken, İzmir'den hinterlanda doğru ilerleyen demir yolunun da son noktası şeklinde olmuştur. Aynı şekilde Aydın'dan içerilere doğru gelen demiryolunun son noktası da Afyonkarahisar'ın güneyinde kalan ilçesi Dinar ilçesi olmuştur. Örneğin doğudan Sivas, Kayseri ve Ankara'dan batıya geçmek istenilirse Eskişehir- Afyonkarahisar demiryolundan gidilmiştir. O halde denilebilir ki Afyonkarahisar orta ve batı Anadolu'da kuzeyden güneye, doğudan batıya giden demiryollarının buluşma merkezi olmuştur. Afyonkarahisar'ın bu konumu ekonomisi açısından da önemli olmuştur.

1928 yılında kurulan köy sandığı ile köylü halkının ekonomik açıdan rahatlaması ağlanmıştır. Yine aynı dönemde açılan örnek numune fidanlığı ile beraberde halk hem fidan yetiştirmeye özendirilmiş hem de halka dağıtılarak bağ ve bahçe yapılması sağlanmıştır.

Afyonkarahisar kaplıcalar ve hamamlar yönünden zengin bir şehir olmuştur. Buna örnek olarak Gazlıgöl, Gecek ve Ömer kaplıcaları gösterilmiştir. Aynı zamanda Kızılay ve Avşar maden suları da hem şehir içinde hem şehir dışında satılarak ekonomik gelir sağlamışlardır. Ayrıca bahsi geçen bu kaplıcalar ve maden suları şifa niteliğinde olmuştur.

şehirde ilk yerleşme kale içinde olmuş ve bur durum XII. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. şehir pazara ulaşma ihtiyacı nedeniyle kale dışına taşmıştır. şehirde ki ilk mimari yapılar XIII. yüzyılın ortaya çıkmaya başlamıştır. XIV. ve XV. yüzyıllarda güney ve doğu yönünde genişleyen şehrin mimarisi XVII. yüzyılda ticaretin canlanmasıyla değişmiştir. Milli Mimari Dönemi yapıtlarını Afyonkarahisar Hükümet Konağı, Gar eski binası, Gecek Hamamı, Afyonkarahisar Lisesi, Defterdarlık ve Emniyet Müdürlüğü binaları oluşturmuştur.

Cumhuriyet ilan edildikten sonraki on beş yıllık süreçte Afyonkarahisar'da yeni bulvar ve caddeler faaliyete geçirilmiş, Hükümet Meydanına Zafer Anıtı dikilmiş, istasyon, belediye binası, hal binası, oteller yeni evler ve parklar yapılmıştır. İlk vali İbrahim Ethem Bey (1923-1927) ve Fahrettin Kiper (1927-1931) zamanında özellikle park ve ağaçlandırma çalışmalarına önem verilmiştir. 1929 yılında Elektrik santrali civarında yeni park yapılmıştır. Bu park hükümet meydanındaki parktan 4-5 kat daha büyük olacak şekilde yapılmıştır. Başlıca çam ve mazı ağaçları dikilmiştir. Parkın çocuklar için ayrıldığı kısımda kum havuzu, büyükler için düşünöldüğü yerde ise su havuzu yapılmıştır.

Hüseyin Haşim Tiryakioğlu zamanında ise Belediye, Kız Meslek Lisesi binaları, PTT binası, Asri mezarlık, sebze ve yağ hali, Utku Anıtı, Anıt Park, Zafer Meydanı, Vali Konağı, Memleket Hastanesi, Gar binası, Hıdırlığın ağaçlandırılması, itfaiyenin kurulması, Lise, Çocuk Esirgeme Kurumu, Nafia ve İnhisarlılar İdaresi binalarının yaptırılması faaliyetleri gerçekteştirilmiştir. Ayrıca Özel idare ile işbirliği yapılarak İstasyon Caddesi ile Hükümet Meydanı açılmış, Uzun Çarşı istimlak edilmiştir. Afyonkarahisar'ın imarı için Terakki Servet Bankası'ndan kredi

kullanılmıştır. Hüseyin Haşim Bey Terakki Servet Bankasının kurucuları arasında yer almış ve buda kredi kullanımı için kolaylık sağlamıştır. Şehirde yoğun bir inşaat hali başlamış, yeni mahalle ve caddeler yapılmış, hıdırlığa dikilen badem ağaçları merkeplerle sulanırken, diğer kısımlara da çam ağaçları dikilmiştir

Afyonkarahisar'ın İmarı; Afyonkarahisar'ın ilk kez şehir haritası 1932-1935 yılları arasında imar planı ise 1938 yılında yapılmıştır. 1933 yılından sonra şehirde büyük bir imar faaliyeti başlamıştır. Asri mezarlık, Hal binası, Anıt park ve yağ hali yapılmıştır. Hıdırlığa badem ağaçları dikilmiştir. 1937 yılında Belediye binasının yapımına başlanmış ve inşaat 1940 yılında sona ermiştir

29 Ekim 1934 tarihinde Adliye Binası açılmıştır. 9 Ekim 1936 yılında Hal binası hizmete açılmıştır. Hal Binası 60 dükkan, 13 oda ve pazaryerinden oluşmuştur. Hal binasının ortasında bir küre ve yeşil alan, yeşil alanların çevresinde de dükkanlar bulunmaktaydı. Yoğurt, peynir ve sebze pazarı için “L” biçiminde bir bölümü bulunan hal binası 1985 yılında yıkılmış ve yerine Belediye Çarşısı yapılmıştır. 21 Haziran 1938 tarihinde Gar binasının temeli atılmış ve 19 Temmuz 1939 yılında inşaatı bitmiştir. Ayrıca manevra hatları, ambar, hangarlar ve rampalarıyla beraber 20 lokomotifin bakımının yapılacağı makine deposu da kullanıma açılmıştır. 22 Haziran 1938 tarihinde Sebze halinin hemen karşısında Yağcılar halinin inşaatına başlanmıştır. 1944 yılında yanan adliye binasının yeniden inşa edilmesi kararı alınmıştır. Adliye Vekaleti tarafından yeni adliye binası için ödenek ayrılmıştır. 1945 yılında yeni adliye binasının inşaatına başlanmıştır. Ancak çimento yetersizliği yüzünden inşaat ancak 1947 yılında bitirilmiştir.

1923 yılında Afyonkarahisar 337 kilometrelik şose yola sahip olmuştur. Afyonkarahisar - Isparta, Afyonkarahisar - Kütahya, Afyonkarahisar - Şuhut, Afyonkarahisar - Sinanpaşa yolları şoseşi şeklinde olmuştur. Bu yollar kullanıma elverişli olmadıkları için 1938 yılına kadar düzeltilmeye çalışılmıştır. On beş yıllık bu süreç içinde 284.975 metre tamirat yapılmış, 45.084 metre yeni şose inşa edilmiş, menfez ve köprüler yapılmıştır. Bütün bu işler için 1.016.918 lira harcanmıştır. 1928-1929 yıllarında her 10 kilometrede bir yol barakası inşa edilmiş ve daimi tamirat teşkilatı kurulmuştur. 27 tamirat barakasında 10 tamirci çavuş ile işçiler bulunmuş ve yılın her mevsiminde yolların yapımı ve tamir ile ilgilenmişlerdir. Senelik tamirat başına düşen harcama miktarı 15.000-20.000 lira arasında iken yol yapımı için 70.000-80.000 lira sarf edilmiştir. Her yıl yaklaşık 10 kilometre yeni şose ve 20-30 kilometre

tamirat yapılmıştır. Afyonkarahisar 1943 yılında il sınırları içinde 512 kilometre uzunluğunda yola ulaşmıştır. İlçeler merkeze şoselerle bağlanmıştır. Şehir ile Sandıklı 62 kilometre, Dinar 111 kilometre Şuhut 30 kilometre, Bolvadin 61 kilometre Emirdağ 97 kilometre mesafede bulunmuştur.

Demiryolları: XIX. yüzyılda Anadolu'ya gelmiş ve Afyonkarahisar'da bu ağda önemli bir konumda olmuştur. Afyonkarahisar dört demiryolu güzergahı ile bazı bölgelerle bağlantı kurmuştur. Bunlar; İstanbul-Ankara-Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar hattı, İzmir-Manisa-Uşak- Afyonkarahisar Hattı, Afyonkarahisar-Antalya Hattı ve Denizli-Afyonkarahisar hattı şeklinde olmuştur. 1946 yılına gelindiğinde Afyonkarahisar'ın demiryolu uzunluğu 360 kilometreye ulaşmıştır.

Hava Yolları: Şehrin güneydoğusunda 1943 yılında yapılan havaalanı 1944 yılında işlemeye başlamıştır. Bu yıl içerisinde Ankara-Afyonkarahisar-İzmir hattı işletmeye açılmıştır. Askeri amaçlı kullanılmakla beraber, sivil ve ticari trafiği de açıktır. 1945 yılında Afyonkarahisar 1 meydan müdürü ile 4 memur görev yapmıştır.

Afyonkarahisar'da 1923-1946 yılları arasında Halkevi başta olmak üzere, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Fukaraya Yardım Cemiyeti, Tayyare Cemiyeti gibi kurum ve kuruluşlar halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

KAYNAKÇA

Kitap, Dergi ve Tez

“Afyon Halkevinin Yaptıkları”, *Taşpınar*, Cilt 2, Nr. 16, S. 83; Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, 19 Şubat 1934.

“Afyon”, *Yurt Ansiklopedisi, Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını*, C. 1, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981.

“Afyonkarahisar”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968.

“Cumhuriyet’in XV. Yılında Halkevimiz”, *Taşpınar*, Cilt 7, Nr. 77, , Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, 29 Ekim 1938.

“Evimiz İçinde Ev Çalışma Notlarından”, *Taşpınar*, C. 10, Nr. 132-133, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, Ocak-Şubat 1946.

“Evimiz İçinde, Ev Çalışma Notlarından”, *Taşpınar*, C. 9, S. 128-129-130-131, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1945,.

“Evimizin Bir Yıllık Çalışma Özüdür”, *Taşpınar*, C. 8, Nr. 78, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, 19 Şubat 1940

“Evimizin Bir Yıllık Çalışma Raporu Özüdür” *Taşpınar*, Cilt 7 Nr. 64, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası 19 Şubat 1939.

“Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları”, *Taşpınar*, C. 2, Nr. 24, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası 29 Birinci Teşrin 1934.

“Evimizin Bir Yıllık Çalışmaları”, *Taşpınar*, Cilt 5, Nr. 52, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, 19 Şubat 1937.

“Evimizin Bir Yıllık İşleri”, *Taşpınar*, Cilt 3, Nr. Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, 28, 19 Şubat 1935.

“Evimizin İçinde Altı Aylık Çalışma Notları”, *Taşpınar*, C. 9, Nr. 120-125, Ocak-Haziran 1945.

“Evimizin İki Yıllık İşleri”, *Taşpınar*; Cilt 2, Nr. 16, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, 19 Şubat 1934.

“Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Özü”, *Taşpınar*, C. 8, Nr. 97, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası, Şubat 1943.

“Halkevimizin İşleri”, Taşpınar, Cilt 4, Nr. 41, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası 24 Mart 1936.

“Köy Yardım Sandığı”, *Taşpınar*, Cilt 1, Nr. 12, Afyon Halkevi Doğan Matbaası, 29 Ekim 193.

“Utku Anıtı Açılma Töreni”, *Taşpınar*, Cilt. 4, Nr. 42, Afyon Halkevi Doğan Matbaası, 29 Nisan 1936.

438 Numaralı Muhaseb-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.

438 Numaralı Muhaseb-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993

A'dan Z'ye Afyonkarahisar Rehberi, Yayına Hazırlayan: Recep Tanıtkan, Cem Ofset Yayınları, İstanbul, 2005.

ABİ, Mahmut Ülküer. *Geçmişin İzinde Afyonkarahisar*, Azim Matbaacılık, Ankara 2020.

Afyon Cumhuriyet'in 15 Yılı İçinde Tan Matbaası, İstanbul 1938, s. 17-18

Afyon İl Yıllığı 1967, Doğan Kardeş Matbaası, İstanbul 1968.

Afyon İl Yıllığı 2001, Afyon Valiliği Yayınları, Afyonkarahisar 2002.

Afyon, Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi, C. 1. (Hazırlayan: Hakkı Devrim, Nezihe Aras), Kaynak Kitaplar Yayınlar, İstanbul 1973.

Afyonkarahisar Vilayeti Tarih ve Coğrafyası, Yayına Hazırlayan: Afyon Lisesi tarih ve Coğrafya Öğretmeni, Doğan Basımevi Afyon 1943.

AKANDERE, Osman. *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

AKBULUT, Dursun Ali. “Samsun’un Gazi Günü Ya da 19 Mayıs Bayramı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Nr. 33, ss. 771-779

AKKOYUN, Turan. *Ömer Fevzi Atabek Şahsiyeti ve Eserleri Üzerine*, I. Fasikül, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1997.

AKSOY, Yusuf Ziya. Ali Çetinkaya Bey'in Hayatı Milli Mücadele Dönemindeki Yeri ve Devlet Adamlığı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara 1992.

AKTÜRE, Sevgi. *19. Yüzyıl Sonlarında Anadolu Kenti Mekansal yapı Çözümlemesi*, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı Yayınları, Ankara 1987.

AKURGAL, Ekrem. *Anadolu Uygarlıkları*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, İstanbul, 2017.

ALBAYRAK, Hasan. "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 9, Nr. 52, 1998.

ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1950)*, Phoenix Yayınları, İstanbul 2004,

ALTAY, Fahrettin. *Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş ve Sonrası, 1912-1922*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970.

ALTAY, Oğuzhan. "Türkiye'de Liberal Politikaların Bankacılık Sektörüne Etkileri (1847-1979)", *Ege Akademik Bakış*, Nr. 1, 2010, ss. 319-350

ALTINTAŞ, Ahmet. "Afyonkarahisar Tarihi", *Afyonkarahisar Sanat ve Müzik Ansiklopedisi, Kültür Envanteri*, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2019, ss. 17-46.

ALTINTAŞ, Ahmet. *Milli Mücadele'de Afyonkarahisar*, Afyonkarahisar Valiliğı Yayınları, Afyonkarahisar 2011.

Anılarda Afyonkarahisar, Hazırlayan; Muzaffer Uyan, Afyon Kocatepe Yayını,(tarih belirtilmemiş)

ATABEK, Ömer Fevzi. *Ömer Fevzi Atabek ve Afyon Vilayeti Tarihçesi*, Yayına Hazırlayan; Turan Akkoyun, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1997.

AYGEN. Mehmet Sadettin, *Afyonkarahisar Kaplıcaları ve Madensuları*, Türkeli Yayınları, Afyon 1979.

AYKUT, Fahri. *İstiklal Savaşı'nda IV. Kolordu*, Yayına Hazırlayan; Zekeriya Türkmen-Atike Kaptan, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

BAKI, Edip Ali. (Şeriye Sicillerine Göre), *Afyonkarahisar'da XVII., XVIII Asırlarda Meçhul Halk Tarihinden*, Yeni Matbaa Yayınları, Afyon 1951.

BAYAR, Muharrem. "Arşiv Vesikalarına Göre XVI. Yüzyılda Karahisar-ı Sahib'de Ahilik ve Esnaf Kuruluşları", *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları, 2000, ss. 94.

BAYKARA, Tuncer. *Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarih Araştırmaları*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

BEHAR, Cem. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1996.

BELEN, Fahri. *Büyük Türk Zaferi, Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

BIYIKOĞLU, Agah., "Atatürk'ün Afyonkarahisar'daki Konuşmaları", *Beldemiz*, Afyon Belediyesi Yayınları, Nr. 19, Afyon, 1990, ss.

BİCİOĞLU Şefik, "Afyon Merkez İlçesi İdari Coğrafyası", *İdare Dergisi*, Nr. 174, 1945, s. 230-233

BOLAT, Bengül Salman. *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2007

CHF Halkevi Talimatnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, İstanbul, 1932.

CHF Halkevleri Talimatnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1932.

CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi 1940 Ankara 1940.

CİHAN, Cihad. "Afyonkarahisar'da Türk Hâkimiyeti (Selçuklu ve Beylikler Dönemi)", *Afyonkarahisar Kent Müzesi Araştırmaları* Cilt 1, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2018, ss. 25- 53.

CİHAN, Cihad. "Afyonkarahisar'da Türk Hakimiyeti (Selçuklu ve Beylikler Dönemi)", *Afyonkarahisar Kent Müzesi Araştırmaları*, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2018, s. 39, ss. 25-53.

Cumhuriyetin 50. Yılında Karayollarımız, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1973.

Cumhuriyetin 50. Yılında Karayollarımız, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1973

ÇAL, Halit, “Tarih İçinde Afyonkarahisar Şehrinin Fiziki Gelişimi”, *III. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1993)*, Afyon Belediyesi Yayınları, Afyon 1993, ss.

ÇAVDAR Tevfik. “Demokrat Parti”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

ÇAVDAR, Tevfik. “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

ÇAVUŞ, Şenol, “Termal Turizmi ve Sandıklı Termal Turizm Potansiyeli”, *Turizm Yılığ 1994*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara 1994, s. 59

ÇELEBİ, Evliya. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Anadolu, Suriye, Hicaz 1671-1672)*, Cilt 9, İstanbul 1935.

ÇELİK, Recep. “Bütün Yönleriyle Hoca İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi”, *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları, 2002, s. 141, ss. 139-163.

DARKOT, Besim. “Karahisar”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1955, ss.

DAŞDEMİR, Latif ve Muzaffer UYAN. “Cumhuriyet Döneminde İdari Yapı”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, ss. 211-242.

DAŞDEMİR, Latif, “Afyonkarahisar’da Müdafa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri”, *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları 2002, ss. 87-109.

DAŞDEMİR, Latif. “Afyonkarahisar’da Türk Yerleşim ve Nüfusu”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Cilt 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001, ss.

DAŞDEMİR, Latif. “Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Cilt 1, Afyon Kocatepe Yayınları, Ankara 2001, ss. 150-178

DAŞDEMİR, Latif. *Atatürk’ün Afyonkarahisar Ziyaretleri*, Afyon Kocatepe Yayınları, Ankara 2002.

- DEMİR Şerif. *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.
- DEMİRDELEN. *1930-1940 Yılları Arasında Afyonkarahisar'ın Sosyo-Ekonomik* (Yayınlanmış Tez), Tarihi, Bitirme Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon 2004.
- DEMİRDELEN, Ceren ve Şaban ORTAK. “Bir Halk Eğitim Kurumu Olarak Afyon Halkevi ve Faaliyetleri (Kuruluşundan 1940 Yılına Kadar)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Nr.1, s. 253-272.
- DEMİRTAŞ, Ömer, *647 Numaralı Karahisar-ı Sahip Şer'iyeye Sicili*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Afyon Kasım 2004.
- Doktor M. Kemal. “Afyon’a On Yıl İçinde Yapılan Sıhhat ve İctimai Muavenet İşleri, *Taşpınar*, Cilt 1, Nr. 12, Afyon Halkevi Doğan Matbaası 29 Ekim 1933, s. 293
- EMECEN, Feridun. “Afyonkarahisar”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1988, ss. 443-446.
- ERGÜN, Mustafa. *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997,
- ERYILMAZ, Bilal. *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul 1992.
- GÖKPINAR, Edip Ali. “Afyon ve Hall”, *Taşpınar*, Cilt. 4, Nr. 48, Afyon Halkevi Doğan Matbaası 29 Ekim 1936.
- GÖNÇER, Süleyman. “Afyon Arkeoloji Müzesi, Bilgi”, *Türkiye Muallimler Birliği Organı, Türkiye Müzeleri Fevkalade Sayısı*, Nr. 115, Ekim 1956 s. 13
- GÖNÇER, Süleyman. *Afyon İli Tarihi*, C. 1, Şahıs Yayınları, İzmir 1971.
- GÖNÇER, Süleyman. *Afyon İli Tarihi*, C. 2, 1991.
- GÜMÜŞÇÜ Osman. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Halk Sağlığı”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, Nr.55, 2003.
- GÜNGÖR, Eyüp. “Afyonkarahisar İmar Planı”, *Beldemiz*, Nr. 17, Afyon, 1989, Ss.
- HAYTOGLU, Ercan. “İnönü Döneminde Türkiye’de Siyasal Yasam”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ani Yayınları Ankara 2006.

HIZAL, İsmail. “Afyonkarahisar Belediyesi’nin Tarih İçindeki Belediye Hizmetlerinin Gelişim Tablosu”, 3. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* .(22-24 Ekim 1993),

HİLMİ, Süleyman. “Cumhuriyetimizin On Yılında Maarif İnkılap”, *Taşpınar*, Cilt 1, Nr. 12, Doğan Matbaası, Afyon 29 Ekim 1933, s. 296,

Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi 1324.

ILGAR Yusuf. “Türk Ocakları Afyonkarahisar Şubesi- 1914/1931”, *Taşpınar*, Nr. 3 Afyon Kocatepe Üniversitesi Özel Sayısı, Kasım 2001, s. 33

ILGAR, Yusuf. “Afyonkarahisar’da Eğitim Öğretim”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Komisyon Cilt 2, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, s. 237.

ILGAR, Yusuf. “Karahisar-ı Sahib’de Sağlık Hizmetleri ve Gruba Hastanesi”, *Başkentte Afyonkarahisar*, Afyon ve İlçeleri Dayanışma Derneği Yayınları, 2005, s. 12

ILGAR, Yusuf. “XX. Yüzyıl İlk Çeyreğinde Afyonkarahisar Şehrinde Eğitim-Öğretim”, VI. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (10-11 Ekim 2002)*, Afyon Belediyesi Yayınları, Ankara 2003, s. 549.

ILGAR, Yusuf. *Tarih İçinde Afyonkarahisar’da Kaybolan Eserlerimiz*, Cilt 1, Afyon Zafer Gazetecilik ve Matbaacılık Yayınları, Afyonkarahisar 1991.

ILGAR, Yusuf. “Afyonkarahisar’da Medreseler ve Mektepler”, Afyonkarahisar Kütüğü, C. 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001

İLASLI, Ahmet. “Afyonkarahisar Tarihi”. *Afyonkarahisar Kütüğü* Cilt I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar 2001, ss. 81-96

İLASLI, Ahmet. “İlk Yerleşiminden Roma Dönemine Kadar Afyonkarahisar”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Cilt. 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2001, ss. 83-96.

İller Bankası, Belediyeler Yıllığı, Cilt 1, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, Ankara 1949.

İPEKÇİ, Abdi ve Ömer Sami COŞAR. İhtilâlin İcyüzü, Uygun Yay., İstanbul 1965.

İPLİKÇİOĞLU, Niyazi. “Afyon’da Türk-İslam Uygarlık Tarihi”, *Tarih İçinde Afyon* 1982, Özen Matbaası, Afyon 1983.

- KAFALI, Mustafa. *Anadolu'nun Türkleşmesi*, Atatürk Kültür Başkanlığı Yayınları, 1998.
- KARAL, Enver Ziya. *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1943.
- KARAZEYBEK, Mustafa. “Osmanlı Taşra Teşkilatında Karahisar’ı Sahip Sancağının İdari Yapısı”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, Nisan 2002,
- KARAZEYBEK, Mustafa. “Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar” *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon Valiliği Yayınları, Afyon 2004, ss. 106-112
- KARAZEYBEK, Mustafa. “Osmanlılar Döneminde İdari Yapı”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Cilt 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2001, ss.
- KARAZEYBEK, Mustafa. “Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar”, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, Afyon 2004, ss. 63- 75
- KARPAT, Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- KAYAL, Selâhattin. “Halkevimizin Hizmet Şerefi Yolunda: Başını Verenlerin Yasında”, *Taşpınar*, Nr.. 112- 113, Mayıs-Haziran 1944, s. 353-359.
- KILIÇ, Kadir, Eğitim Tarihi, Afyon Lisesi Yayınları, Afyon 1998.
- KİNROSS, Lord. *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, 12. Baskı, (Çeviren Nihal Yeğinoğlu-Ayhan Tezel), Altın Kitaplar, 12. Baskı, İstanbul 1994, s. 367.
- KİPER, Fahrettin. *Afyon Karahisar: Valilik Notlarımdan Birkaç Hatıra*, Yeni Türk Matbaacılık, İstanbul 1945.
- KOCA Nusret ve Hakkı YAZICI. “Afyonkarahisar İlindeki İdari Yerleşmelerin Toponimik Sınıflandırılması”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Nr 56, 2014, ss. 1-10.
- KOCA, Salim. *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubad'a (1071-1220))*, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2019.
- KOÇAK Cemil. *Türkiye’de Milli Şef Dönemi*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2007,
- KOÇLAR, Bekir. “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss

KOYLU Zafer ve Utku Can, ERDİNÇ “1927 Nüfus Sayımına Göre Eskişehir”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Nrç 68, Bahar 2021, ss. 495-530.

KURT, Ümit Emrah. “Çağlar Boyu Afyonkarahisar (Tarih Öncesinden Frig Hâkimiyetinin Sonuna Kadar)”, *Afyonkarahisar Kent Müzesi Araştırmaları* Cilt 1, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2018, ss. 1- 21.

KUTMAN Rüştü. “Temsil Şubesi Faaliyetleri”, *Taşpınar*, Nr. 134-135, Mart-Nisan 1946, s. 306- 307

KÜÇÜKYURT, İbrahim ve İbrahim, YÜKSEL. “Afyonkarahisar Basın Tarihi”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Cilt 2, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, Afyon 2001, ss. 199-206

KÜPELİ, Özer. “Selçuklu ve Beylikler Döneminde İdari Yapılanma”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, C. 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2001

LIGHTFOOD, C.S. “Bizans Döneminde Afyonkarahisar”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Cilt 1, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, ss. 113- 124.

METİN, Barış, *Afyon Basınında Harf İnkılabının Yansımaları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Haziran 2003.

METİNER, Zeki. “Afyon Kaplıcaları ve Özellikleri”, *İller Bankası Dergisi*, Nr. 32, 1 Nisan 1970, s. 22.

NASRATTINOĞLU ve İrfan Ünver, Mehmet SARLIK. *Cumhuriyetimizin Kuruluş Yıldönümünde Cumhuriyet Dönemi Afyonkarahisar Milletvekilleri, Senatörler, Temsilciler Meclisi, Kurucu Meclis Üyeleri, Belediye Başkanları ve Valiler*, Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar 1998.

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver. “Halk Hekimliği Açısından Afyonkarahisar’daki Şifalı Sular”, *Afyonkarahisar Folklor-Edebiyat-Tarih Araştırmaları*, Afyon Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2003.

ORAK, Hüseyin. *Türkiye Kılavuzu*, Cilt 1, İbrahim Horoz Basımevi, Ankara 1946.

Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yıllığı 1897, Hazırlayan: Tefvik Güran, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara Temmuz 1997.

- ÖZDEMİR, Talip. “Afyon İli Termal Turizm Potansiyeli”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar, 2001.
- ÖZMEN Ünsal. Afyon, Öz Yayınevi, İstanbul, 1969.
- POLAT Zelkif. “Milli Mücadele Yıllarında Afyonkarahisar”, Anadolu’nun Kilidi Afyon, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, Afyon 2004, ss. 113- 130
- SAKAOĞLU, Necdet. “Yeni Türkiye’nin İlk Sınırları, İlk Vilayetleri”, *Tarih ve Toplum*, Nr. 48, Aralık 1987.
- SALİM, Muammer. Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları Ve Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta 2011.
- SARAÇOĞLU, İhsan. “Halil Ağa”, *Beldemiz*, Nr. 8, Ekim, Kasım, Aralık, 1986.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, (Mondros’tan Erzurum Kongresine), C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- SARIKAYA, Makbule. “Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar”, *Atatürk Dergisi*, Nr. 3, 2003.
- SARIKOYUNCU, Ali. “Milli Mücadele’de Afyon Müftüsü Hüseyin (Bayık) Efendi”, *III. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları, 1993.
- SARISAMAN, Sadık. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Afyonkarahisar’a Elektrik Getirilmesi”, *Akademik Bakış*, C. 12, Nr. 24, 2019
- SERPER, Özer. *Türkiye Demografisi*, İstanbul Filiz Kitabevi 1978.
- SEVİM, Ali ve MERCİL, Erdoğan. *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- SEYİRCİ, Musa. “Ali Çetinkaya’nın Yetiştirdiği Çevre ve Afyonkarahisar’a Yaptığı Hizmetler”, *Ali Çetinkaya Paneli*, (Derleyen İbrahim Yüksel), Afyon Belediyesi Yayınları, Ankara 1986.
- ŞAHİN, Gürsoy. “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar Sancağının İdari ve Fiziki Yapısı (554 Numaralı Afyon Şer’iyye Siciline Göre)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Nr. 2, Aralık 2002, ss. 39-57.

ŞAHİN, Gürsoy. Karahisar-ı Sahib’de Sosyo-Ekonomik yapı (1684-1686) *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Nisan 2001.

ŞAHİN, Kamil. “Afyonkarahisar’da XIX-XX. Yüzyılda Hayri ve Sosyal Kurumlar Üzerine Bazı Gözlemler”, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (13-14 Nisan 2000), Afyon Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2000, ss.

ŞAHİN, KURNAZ Feyza. *Afyon Halkevi ve Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2004.

ŞAŞMAZ, Musa. *Türkiye’nin İdari Taksimatı (1923- 2013)*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 273.

ŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

“Taşpınar Basınında: Bayındırlık”, *Taşpınar*, Cilt. 3, Nr. 19, Afyon Halkevi Doğan Matbaası 19 Temmuz 1935. Afyon Halkevi, Doğan Matbaası.

TALAT, Ziya, “Cumhuriyet’te Afyonkarahisar”, *Taşpınar*, Cilt. 1, Nr. 12, Afyon Halkevi Doğan Matbaası 29 Ekim 1933, Afyon Halkevi, Doğan Matbaası.

TANER, Hasan, *Halkevleri Bibliyografyası*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1944. Hüdavendigâr Salnameleri 1287.

TANSEL, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C. 4, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara 1974.

TARCAN, Selim Sırrı, *Beden Terbiyesi Oyun-Jimnastik-Spor*, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:26, İçtima:113, TBMM Matbaası, Ankara, s.52.

TİMUR, Taner. *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

TOPBAŞ, Ahmet. “Afyon Etnografya Müzesi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988.

TOPBAŞ, Ahmet. “Zafer Anıtı”, *Beldemiz*, Afyon Belediyesi Yayınları, Nr. 19, 1990,

TOPRAK, Zafer. “Cumhuriyet Ankara’sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri-1927)”, *Ankara Dergisi*, C.1, Nr. 2, 1991, ss. 57-66.

TULAY, Ahmet Semih. *Afyonkarahisar Kültür Sözlüğü*, 2. Baskı, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2021.

TUNCEL, Bedrettin. *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

TURAN, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1965.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz, C. 2, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi 5'nci Kısım 1'nci Kitap, C. 2 Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Ankara 1972.

Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetler, (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), C. 7, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara 1975.

Türkiye Cumhuriyeti Afyon İli 1937 Yılı Adi ve Fevkalade Bütçeleri ve Müfredat Cetveli, Doğan Basımevi, Afyon.

Türkiye Cumhuriyeti Afyon İli 1938 Yılı Adi ve Fevkalade Bütçeleri ve Müfredat Cetveli, Doğan Basımevi, Afyon.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü 1935, *20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*, Ulus Basımevi 1935.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *28 Teşrinievvel 1927 Umûmî Nüfus Tahriri*, Fasikül: III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül. I, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü *20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı*, Hüsnütabiat Basımevi İstanbul 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943*, Ankara 1945.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, C.2, Basımevi Ankara Yeni Cezaevi, Ankara, 1944

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1930, C 3, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara 1930.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1931*, C. 4, Hüsnitabiat Matbaası, Ankara 1931.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, C. 5, Devlet Matbaası, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, C. 6, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1934-1935*, C. 7, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, C. 8, Devlet Basımevi, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, C. 9, Devlet Basımevi, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, C. 10, Hüsnütabiat Basımevi, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1940-1941*, C. 12, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, s. 86

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1941-1942, C. 13, Ankara Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1943, s. 80

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1941-1942*, Ankara Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1943

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1942-1945*, C. 15, Hüsnütabiat Basımevi, Ankara 1946, s. 111

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim Genel Kitaplıklar ve Müzeler ile Halkevleri, Odaları ve Okuma Odaları Kitaplıkları İstatistikleri 1944-1945, Biricik Matbaa, Ankara 1947.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Öğretmenler İstatistiği 1934-1938-1942, 1946.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1934-1937, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1939, s. 496-501

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Vilayet Hususi İdareler İstatistiği 1929-1939, Ankara Basım ve Ciltevi, 1941.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Vilayet Hususi İdareler İstatistiği 1929-1941, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1944.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistikleri Genel Müdürlüğü, İl Özel İdareleri İstatistiği, 1940-1948, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O Yeni Matbaa, Ankara 1950.

Türkiye Cumhuriyeti BİUM, Öğretmenler İstatistiği, 1934-1938-1942, Ulusal Matbaa, Ankara 1943s. 41

Türkiye Cumhuriyeti Devlet İstatistik Enstitüsü Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973, Ankara 1973, s. 18,

Türkiye Cumhuriyeti Devlet İstatistik Enstitüsü Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973, Ankara 1973

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-1926), Matbaa-i Amire Müdüriyeti, İstanbul

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-1927), Matbaa-i Amire Müdüriyeti, İstanbul.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-1928), Matbaa-i Amire Müdüriyeti, İstanbul.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1928-1929), Matbuat Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul 1929.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1944 - 1945. Hazırlayan: Basın Yayın Umum Müdürlüğü, Basın Yayın umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1945.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1945, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları: 10, 1945.

Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı, 1990 Afyon Turizm Envanteri, Pınar Ofset Matbaacılık, Afyon 1990.

Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Hususi İdareleri, Varidat ve Masarifat İstatistiği 1925-1928, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara 1931.

Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Sanayi Sayımı 1927, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1969.

Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, C.65, Ankara 1950.

UYAN Muzaffer ve Ahmet Semih TULAY. *Afyonkarahisar 1946'dan 2021'e*, Akşam Alimoğlu Kültür Sanat Araştırma Derneği Yayınları, Afyonkarahisar 2022

UYAN, Muzaffer. "Afyonkarahisar'da Ulaşım ve Haberleşme", Afyonkarahisar Kütüğü, Cilt 2, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, s. 437-439

Ülkü, Halkevleri Postası, "Halkevleri Üç Şehit Verdi", Cilt 3, Nr. 77, Temmuz 1939, s. 466.

ÜSTE, Rabia Bahar. *Tek Partili Dönemde Yerel Seçimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2006.

YAŞAR Selman. *Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960)*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2020.

Arşiv

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Adliye Arşivi; Afyonkarahisar Cumhuriyet Başsavcılığı Arşivi

Belediye Arşivi; Afyon Vilayeti Belediye Meclis Zabıtnamesi

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

Duyum Gazetesi

Haber Gazetesi

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi

Kocatepe Gazetesi

Son Haber Gazetesi

Resmi Gazete

Vatan Gazetesi-Afyonkarahisar İlavesi

EKLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
EK- 1: Eski Cezavi.....	244
EK- 2: At Pazarı, Paşa Cami Önündeki Çeşme, Eski Belediye Binası.....	244
EK- 3: 20. Yüzyıl başında Yukarı Pazar Meydanından Karakolun Görünüşü.....	245
EK- 4: Hükümet Konağı Penceresinden Paşa Cami, Anıt Park ve Zafer Müzesi.....	245
EK- 5: Anıt Park yapımı sırasında Türk Ocağı Binası.....	246
EK- 6: Ziraat Bankası.....	246
EK- 7: PTT, Ziraat Bankası, Kadınana İlkokulu, Koç Pavyonu.....	247
EK- 8: Eski Elektrik Santral Binası.....	247
EK- 9: Hüseyin Tiryakioğlu, Galip Demirer, Ali Çetinkaya, Fahrettin Kiper.....	248
EK- 10: Zafer Müzesi, Eski Şehir Emaneti (Belediye) Binası ve Cezaevi.....	248
EK- 11: Gecek Kaplıcası.....	249
EK- 12: Türk Ocağı Binası yanında Cezaevin Yapılan Arabalar.....	249
EK- 13: 1923 yılında Mustafa Kemal ve eşi Latife Hanımın Afyonkarahisar'da bir fotoğrafları.....	250
EK- 14: Gecek Kaplıcası.....	250
EK- 15: İl Numune Fidanlığı.....	251
EK 16: Ağaçları Büyümüş Numune Fidanlığı.....	251
EK- 17: Hal Binası.....	252
EK- 18: Hava Kulesi Meydanı.....	252

EKLER

EK-1: Eski Cezaevi¹²³⁴

EK-2: At Pazarı, Paşa Cami Önündeki Çeşme Eski Belediye Binası ve Eski Cezavi¹²³⁵

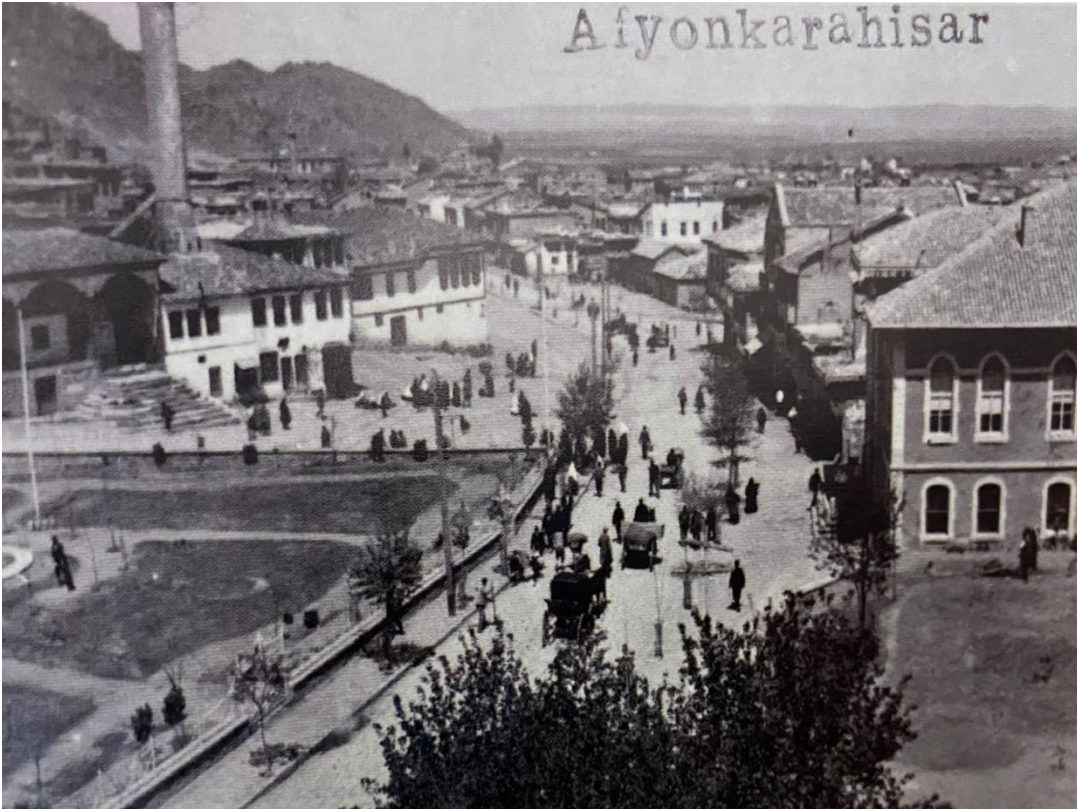

¹²³⁴ Abi, *a.g.e.*, s. 100.
¹²³⁵ Abi, *a.g.e.*, s. 102.

EK-3: 20. Yüzyılın Başında Yukarı Pazar Meydanından Karakolun Görünüşü¹²³⁶

EK-4: Hükümet Konağı Penceresinden Paşa Cami, Anıt Park ve Zafer Müzesi¹²³⁷

¹²³⁶ Abi, *a.g.e.*, s.104.

¹²³⁷ Abi, *a.g.e.*, s. 86

EK- 5: Anıt Park Yapımı Sırasında Türk Ocağı Binası¹²³⁸

EK- 6: Ziraat Bankası¹²³⁹

¹²³⁸ Abi, *a.g.e.*, s. 110
¹²³⁹ Abi, *a.g.e.*, s. 158.

EK- 7. PTT, Ziraat Bankası, Kadınana İlkokulu, Koç Pavyonu¹²⁴⁰

EK- 8: Eski Elektrik Santral Binası¹²⁴¹

¹²⁴⁰ Abi, *a.g.e.*, s. 159
¹²⁴¹ Abi, *a.g.e.*, s. 156

EK- 9: Hüseyin Tiryakioğlu, Galip Demirer, Ali Çetinkaya, Fahrettin Kiper¹²⁴²

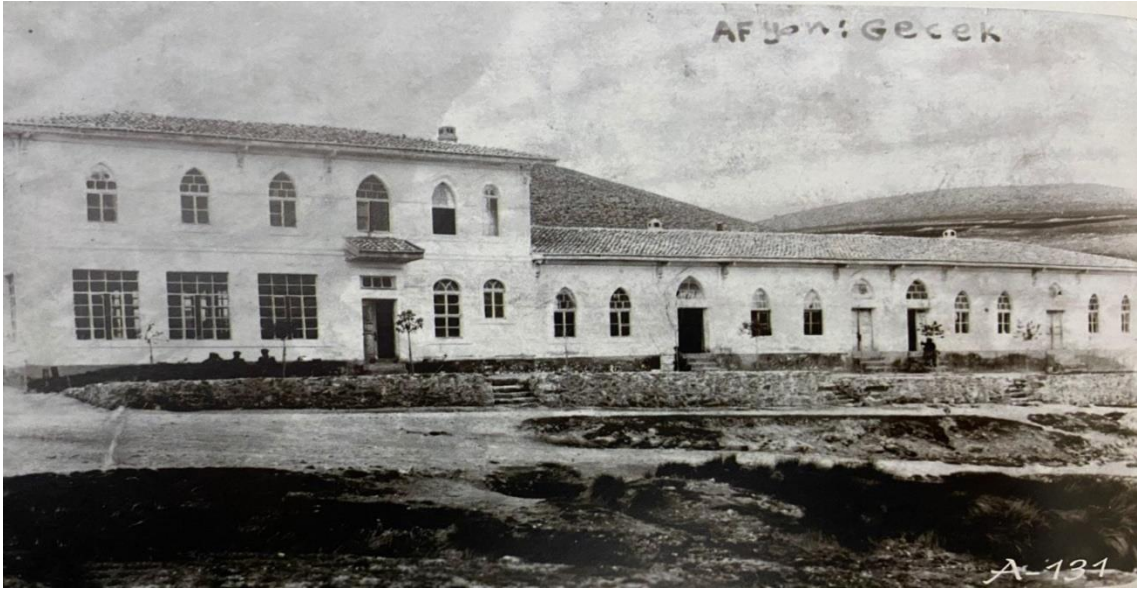

EK- 10: Zafer Müzesi, Eski Şehir Emaneti (Belediye) Binası ve Cezaevi¹²⁴³

¹²⁴² Abi, *a.g.e.*, s. 155.
¹²⁴³ Abi, *a.g.e.*, s. 100.

EK- 11: Gecek Kaplıcası¹²⁴⁴

EK- 12: Türk Ocağı Binasının yanında cezaevinde mahkûmlar tarafından yapılan arabalar¹²⁴⁵

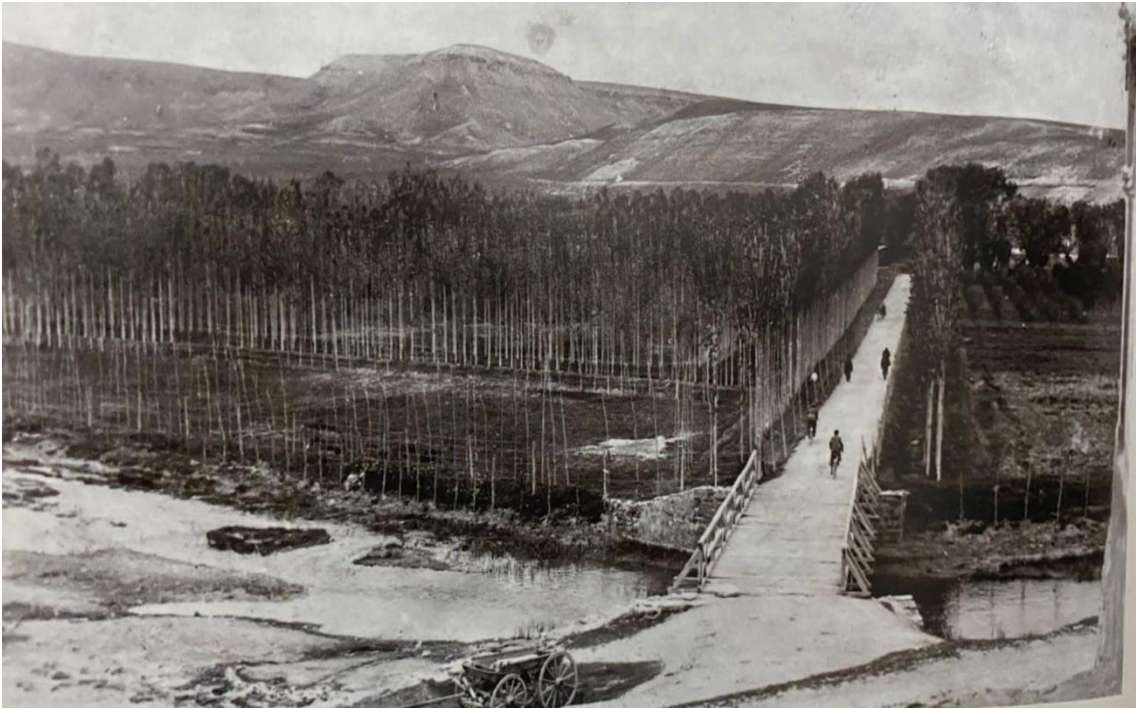
¹²⁴⁴ Abi, *a.g.e.*, s. 146.

¹²⁴⁵ Abi, *a.g.e.*, s. 117.

EK- 13: 1923 Yılında Mustafa Kemal Atatürk ve Eşi Latife Hanımın Afyonkarahisar'daki Bir Fotoğrafı¹²⁴⁶

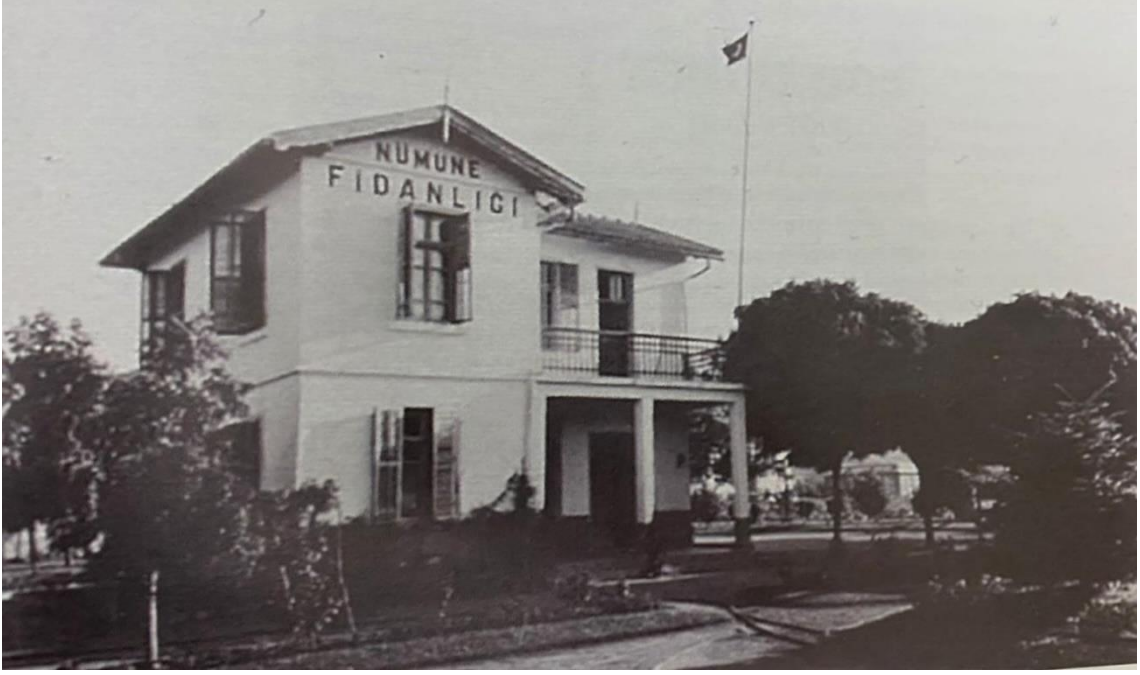

EK- 14: Gecek Kaplıcası¹²⁴⁷

¹²⁴⁶ Abi, *a.g.e.*, s. 116.
¹²⁴⁷ Abi, *a.g.e.*, s. 150.

EK- 15: İl Numune Fidanlığı Binası¹²⁴⁸

EK- 16: Ağaçları Büyümüş Numune Fidanlığı¹²⁴⁹

¹²⁴⁸ Abi, *a.g.e.*, s. 153.
¹²⁴⁹ Abi, *a.g.e.*, s. 152.

EK- 17: Hal Binası¹²⁵⁰

EK- 18: Hava Kulesi Meydanı¹²⁵¹

¹²⁵⁰ Abi, *a.g.e.*, s. 164
¹²⁵¹ Abi, *a.g.e.*, s. 172